

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵԱՆ

ՄԻՈՂ

2024

ՕԳՈՍՏՈՍ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ ԹԻՒ 8-12

ՂԶ. 96 ՏԱՐԻ – ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ISSN 0037-5810

ՄԻՈՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ՂԶ. 96 ՏԱՐԻ – ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ
ԵՐՈՒՍԱԿԷՄ

2024

ՕԳՈՍՏՈՍ – ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 8–12

2024

AUGUST – DECEMBER

№ 8–12

SION

A QUARTERLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE
ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

VOL. 96

ST. JAMES PRESS
JERUSALEM

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
ՍՐԲՈՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅՍ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
ՊԱՏՐԻԱՐՔ
Ն. Ա. Տ. ՆՈՒՐՀԱՆ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Իրաւատէր՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեան,
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

*Proprietor: His Beatitude Archbishop Nourhan Manougian
Armenian Patriarch of Jerusalem*

Գլխաւոր խմբագիր՝ Տ. Ներսէհ Վարդապետ Ալոյեան
Editor in Chief: Archimandrite Nerseh Aloyan

Սրբագրիչ՝ Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեան
Corrector: Rev. Fr. Sion Takushyan

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՆԵՐՍԵՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

«Ես եմ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք»

245

ԱՆՏԻՊ

ԴՈԿՏ. ՍԵԻԱՆ ԿՍՐԿ. ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ

Տեղեկագրական անտիպ թղթածրար մը՝ Տիվրիկի վիճակի հայուիթեան մասին

249

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԵՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

Գաղթականութեան վերաբերեալ Ծերենցի մտքերը
եւ «Մշակ»ի արձագանգը

277

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵԻԱՆ

- Նորօրեայ աղօթք 284
- Զայնիւ երկրորդ առ Տէր կարգամ 285
- Բարեխօս եղիր իմ եւ իմ միջեւ 286
- Ընկածները 287
- Վարք մեծաց 288
- Անկեղծ ասած 289

ԳՐԱԿԱՆ

ՍԻՈՆ ԱՔԵՂԱՅ ԹԱՔՈՒՇԵԱՆ

Խօսք հայ զինուորներին

290

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Ճշմարտութեան իմաստասիրական ըմբռնումը
Շ. Պէրպէրեանի արժէքաբանական հայեացքներում

292

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

NAVASART MARDOYAN

*The theological understanding of the Armenian Apostolic
and Orthodox Church concerning the Holy Spirit*

301

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

AGHAN VARTABED GOGCHYAN

The role of the Soviet Union in the creation of the State of Israel

316

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ

- Հաղորդագրութիւն. Հրդեհ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի
ձեռագրաց առժամեայ պահոցին մէջ 326
- Զեռնադրութիւն կուսակրօն եւ ամուսնացեալ քահանայից 328
- Կենսագրութիւն Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեանի 331

- Կենսագրություն Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեանի 332
- Կենսագրություն Տ. Սուրեն Քահանայ Հազարեանի 333

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ

ՆԵՐՍԵՎ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

- Լանջախաչ կրելու իրաւունք շնորհուեցաւ Արժանապատիւք Տ. Տիրայր Քհնյ Յովակիմեանի եւ Տ. Տիգրան Քհնյ Ոսկանեանի 334
- Հոգեւոր պետերու հերթական այցը Սուրբ Յարութեան տաճարի յատակի նորոգութեան վայր 334
- Տարեկան գիշերային ուխտագնացութիւն դէպի Աստուածամօր Վերափոխման տաճար 334
- Երուսաղէմի պատրիարքները եւ եկեղեցիներու հոգեւոր պետերը Սուրբ Երկրի ներկայ պատերազմն աւարտելու եւ խաղաղութիւն վերահաստատելու վերաբերեալ հանդէս եկած են յայտարարութեամբ (անգլերէն, արաբերէն) 335
- Վերամուտ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի 2024-2025 ուսումնական տարւոյ 338
- Վերամուտ Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի 2024-2025 ուսումնական տարւոյ 338
- Նորընծաներու Անդրանիկ Պատարագ ի Սուրբ Յակոբ 340
- Աղան Վարդապետ Գոգչեան իր Մագիստրոսի վկայականը յանձնեց Նորին Ամենապատուութեան 340
- Ծնունդ Սուրբ Աստուածածնի. Հանրապետական մաղթանք Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 33-րդ տարեդարձին առիթով 341
- Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ միջեկեղեցական հանդիպում Միւռնոսօրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման առիթներով 341
- Նաւակատիք. Հայոց հինաւորաց Սրբալոյս Միւռնոսով վերածնունդաւ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարը 343
- Հայոց ցեղասպանութեան Սուրբ Նահատակներու բարեխօսական կարգ ի Ծիծեռնակաբերդ եւ հոգեհանգստեան կարգ ի Եռաբլուր 344
- Օրհնութիւն 21-րդ դարու չորրորդ Միւռնոնի, որ կոչուեցաւ «Դրոշմ Ինքնութեան» 344
- Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամը Միւռնոսօրհնութեան արարողութեան առիթով 346
- Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի վերածում եւ Հայրապետական Սուրբ Պատարագ 349
- Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամը Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի վերածման առիթով 350

- Սրբալույս Միլոռնի բաշխում ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին	352
- Համերգ նուիրուած աշխարհահռչակ Շանսոնիէ՝ Շարլ Ազնաւուրի ծննդեան 100-ամեակին	353
- Պատրիարքութեան Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսուչն այցեկէց Հայաստանի Ազգային գրադարան եւ Գրատպութեան թանգարան	353
- «Շնորհի Լոյսը» խորագիրով ցուցահանդէս Պատրիարքութեանս Հելէն եւ Էստոնարտ Մարտիկեան թանգարանին մէջ	354
- Ուխտագնացութիւն դէպի Փիլիպպոսի աղբիւր-սրբավայր	355
- Շնորհանդէս «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեանի, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան» Ա. հատորի	355
- Իսրայէլի մէջ կրօնական առաջնորդներու խորհուրդի 13-րդ համագումար Երուսաղէմի մէջ	358
- Պաշտօնականք	364

ՍԻՈՆ ԱՐԵՂԱՅ ԹԱՔՈՒՇԵԱՆ

Եկեղեցականք - Բեմականք	359
------------------------	-----

ՍԵԻԱՆ ԱՐՔ. ՂԱՐԻՊԵԱՆ

Բարեպաշտական նուէրներ 2024 տարւոյ	367
-----------------------------------	-----

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՆԵՐՍԷՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

Տեղեկագիր Կիւլպէնկեան Մատենադարանի 2024 տարւոյ	368
--	-----

ԱՆՆԱ ԿԷՃԷՔՈՒՇԵԱՆ

Ս. Աթոռոյս Կիւլպէնկեան Մատենադարանը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ գիրքերը	369
---	-----

Յօդուածագիրներու ուշադրութեան	381
-------------------------------	-----

Յանկ նիւթոց 2024 տարւոյ	382
-------------------------	-----

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

«Ես եմ ճանապարհ, ճշմարտություն եմ կեանք»

(Յովհ. ԺԴ. 6)

Հնտրածս բնաբանը թէեւ կարճ նախադասութիւն մըն է, բայց կը բովանդակէ մարդկային բարձրագոյն կեանքի անթերի ծրագիր մը: Որոշ տեղ մը երթալու համար, անշուշտ, ճանապարհ մը պիտի ընտրես, գտած ես ճանապարհը, պիտի առաջ ընթանաս՝ մինչեւ մտադրածդ տեղը հասնիս: Այդ տեղը ճշմարտութիւն կը կոչուի, ներքին ճշմարտութիւն, հոգիով ապրած ճշմարտութիւն, որը գտնելու համար պիտի քալել ատոր համար սահմանուած ճանապարհով. պիտի աշխատիլ, ձգտիլ, որոնել, բախել, որպէսզի ի վերջոյ բացուին այն դռները, որ դէպի իսկական, գաղափարական եւ հոգեւոր կեանք կ'առաջնորդեն: Երբեմն մարդիկ կը յաւակնին ըսելու թէ բոլոր կրօնքներուն ճամբաներն ալ Աստուծոյ կ'առաջնորդեն, սակայն այդ ճիշդ չէ, որովհետեւ Պօղոս առաքեալին խօսքով ըսած. մենք միայն Քրիստոսով «գտանք մեր արդարութիւնը, սրբութիւնը եւ փրկութիւնը» (Ա. Կորն. 1.30): Մէկ Փրկիչ կայ, հետեւաբար, փրկութեան մէկ ճամբայ կայ միայն:

Քրիստոս մեր կեանքին դիմաց բացուած բազմաթիւ ճամբաներուն շարքին այլ ճամբայ մը չէ: Ան չըսաւ. «Ես ճամբայ մըն եմ», այլ՝ «Ես եմ ճամբան»: Ինքն է միակ ճամբան սիրոյ եւ սրբութեան: Ինքն է միակ ճամբան փառքի եւ փրկութեան: Ինքն է միակ ճամբան հաւատքի եւ յաղթութեան: Ինքն է միակ ճամբան կեանքի:

Բոլոր կրօնքներուն հիմնադիրները քարոզեցին գերեզմանէն անդին գոյութիւն ունեցող կեանքին մասին, բոլոր հիմնադիրները ճամբաներ որոնեցին, ճշդեցին ու առաջարկեցին մոլորեալ մարդոց համար՝ որպէսզի կարենային յաղթանակ տանիլ մահուան բերած սարսափին վրայ, բայց միայն մէկ հոգի՝ Քրիստոս ինք, գերեզման տարուելէ ետք՝ վերադարձաւ գերեզմանէն, վերադարձաւ կենդանացած ու կենդանացնող Աստուած իբրեւ, եւ ատով իսկ ան դարձաւ միակ ճամբան յարութեան ու կեանքի, միակ ճամբան անմահութեան ու յաւիտենականութեան:

Աշխարհի պատմութիւնը կերտող մարդիկ խօսեցան տեսակ-տեսակ ճամբաներու մասին, բայց անոնցմէ ո՛չ մէկը համարձակեցաւ ինքզինք «ճամբայ» կոչել, Քրիստոս սակայն, առաջնորդը աշխարհի պատմութեան, չխօսեցաւ ճամբու մը կամ ճամբաներու մասին, այլ ինքզինք հռչակեց իբրեւ ճամբայ՝ ստիպելով աշխարհի բոլոր մարդոց, խօսելու իր մասին եւ զինք ներկայացնելու իբրեւ ճամբան բոլոր ճամբաներուն, ճամբան բոլորին՝ մեծին ու փոքրին, հարուստին ու աղքատին, յայտնի մէկուն եւ անծանօթին:

Ոմանք հարց կու տան ըսելով. «Եթէ Քրիստոս ինքն է ճամբան, հապա ինչո՞ւ այնքան խոչընդոտներու կը հանդիպինք»: Սա խօսքով մենք Քրիստոսէ պահանջած կ'ըլլանք բան մը որ ինք չխոստացաւ: Ան չխոստացաւ մեզի հեղասահ եւ անփորձանք կեանք մը, բայց խոստացաւ հոգեւոր յաղթանակներով ու նուաճումներով լեցուն կեանք մը: «Յաղթանակ» եւ «նուաճում» բառերը կը պարզեն այն՝ որ մենք հոգեւոր պայքարի մէջ ենք: Հոգեւոր պայքարի մէջ եղող մէկը խոչընդոտներու ներկայութեան պէտք չէ զարմանայ:

Քրիստոս եւս ծանր պահերէ անցաւ: Ան սակայն իր ուշադրութիւնը չկեդրոնացուց

Գողգոթայի նեղ ճամբուն վրայ, այլ կեղրոնացուց այդ ճամբուն աւարտին յարութեան բոցկլտացող լոյսին վրայ, որովհետեւ այդ լոյսին մէջ Ան տեսաւ յարութիւնն ու յաղթանակը ամբողջ մարդկութեան: Մենք ալ սիրելիներ, մեզ շրջապատող տառապանքներուն մէջ լոկ տառապանք պէտք չէ տեսնենք, այլ այդ տառապանքին ետին կանգնող յաւիտենական կեանքն ու աստուածային օրհնութիւնները:

«Ես եմ ճշմարտութիւնը» (Յովհ. 14.6): Այո՛, Քրիստոս ինքն է ճշմարտութիւնը: Առանց Քրիստոսի եւ Քրիստոսէ հեռու՝ ամէն բան սուտ ու դատարկ է, ամէն բան փուճ ու կեղծ է: Քրիստոսէ հեռու եղող մարդը՝ ճշմարտութենէն է որ հեռու կ'ըլլայ: Եթէ սիրենք ճշմարտութիւնը՝ զՔրիստոս է որ սիրած կ'ըլլանք: Եթէ հալածենք ճշմարտութիւնը՝ Քրիստոսի սիրտն է որ արիւնած կ'ըլլանք: Եթէ քարոզենք ճշմարտութիւնը՝ զՔրիստոս է որ փառաւորած կ'ըլլանք:

Ան որ կը հաւատայ Աստուծոյ գոյութեան կամ ան որ կը հաւատայ թէ Աստուած ճշմարիտ է՝ պատուած ու մեծարած չ'ըլլար զԱստուած: Ինչ օգուտ երբ կը հաւատանք թէ Աստուած ճշմարիտ է ու ճշմարտութիւն, բայց մեր կեանքն ու գործը անհունօրէն հեռու են ճշմարիտէն ու ճշմարտութենէն: զԱստուած փառաւորած կ'ըլլանք միայն այն ատեն՝ երբ փորձենք իր Որդիին ճշմարիտ սիրոյ կեանքը ապրիլ երկրի վրայ:

Այո՛, ճշմարիտ էր ու է Յիսուսի սէրը, ճշմարիտ է անոր տագնապը, ճշմարիտ է անոր զօրութիւնն ու զոհողութիւնը, ճշմարիտ է անոր խաչն ու խաչելութիւնը, ճշմարիտ էին Գեթսեմանի պարտէզին մէջ անոր թափած քրտինքներն ու արցունքները, ճշմարիտ է աշխարհ բերած իր փրկութիւնը մեզի համար, ճշմարիտ է անոր սէրը մեզի հանդէպ, անոր մա՛հը մեր սիրոյն ու մեր փոխարէն, անոր յարութիւնը մեր կեանքին մէջ:

Սիրելիներ, «Ես եմ ճշմարտութիւնը» յայտարարող աստուածորդին սուտ չի խօսիր: Ինքն իսկ կը վկայէ ըսելով. «Ես՝ Տէրս՝ արդարութիւն կը խօսիմ եւ ճշմարիտ բաներ կը յայտնեմ» (Ես. 45.19): Ան ինչ որ կը յայտնէ եւ ինչ որ կ'ըսէ՝ ճշմարիտ են: Ճշմարիտ են ապագային վերաբերեալ իր բոլոր ըսածները: Ճշմարիտ են յաւիտենական կեանքին ու դժոխքին կապակցութեամբ իր բոլոր հաստատումները: Ճշմարիտ են իր համբերատարութեան, իր սիրոյն եւ իր քաղցրութեան մասին իր խօսածները: Հաւատա՛յ իր խօսքերուն եւ կանչէ զինք: «Տէրը մօտ է այն ամէնուն, որ ճշմարտութեամբ զինք կը կանչեն» (Սաղմ. 145.18): Ուստի, ճշմարտութեամբ կանչէ Տիրոջ, այսինքն՝ ամբողջ սրտովդ եւ հոգիովդ փափաքէ Աստուծոյ Որդիին յանձնուիլ եւ իր փառքին համար աշխատիլ: «Ժնծի՛ եկէք» (Մատթ. 11.28): Այս հրաւերը քեզի՛ եւ ինծի՛ ուղղուած է: Եթէ կողմնակից ենք ճշմարտութեան՝ պիտի ընդառաջենք իր հրաւերին, քանի ինք ըսաւ. «Ով որ կողմնակից է ճշմարտութեան՝ անիկա իմ խօսքս կը լսէ» (Յովհ. 18.37): Չվախնանք կողմնակից ըլլալու ճշմարտութեան: Չվախնանք աշխարհին ըսելու թէ մենք կը սիրենք Յիսուսը:

«Ես եմ կեանքը» (Յովհ. 11.25, 14.6): Աստուած իր Որդիին միջոցաւ կեանք շնորհեց մեզիքով մեռած մարդկութեան, նո՛ր կեանք, յաւիտենական կեանք, յաղթող կեանք: Հոն ուր չկայ Քրիստոս՝ հոն չկայ կեանք ու կենսունակութիւն, հոն չկայ յաղթութիւն եւ անմահութիւն:

Առանց Որդիին ո՛չ ոք կեանք ունեցաւ կամ պիտի ունենայ: Յովհաննէս առաքեալ կ'ըսէ. «Աստուած յաւիտենական կեանք տուաւ մեզի, եւ այդ կեանքին աղբիւրը Որդին ինքն է: Հետեւաբար, ով որ Աստուծոյ Որդին իր մէջ ընդունած է՝ այդ կեանքը ունի. իսկ որ չունի Որդին՝ յաւիտենական կեանք ալ չունի» (Ա. Յովհ. 5.11):

Ան որ ունի Յիսուս-կեանքը իր սրտին մէջ՝ իր սիրտը կը դառնայ կեանքով բաբախուն, զօրութեամբ լեցուն, յոյսով եռուն, եռանդով զեղուն: Սիրտ մը որուն մէջ Յիսուս-կեանքը կը բնակի՝ կը վերածուի խնկաբոյր տաճարի, նոր Բեթղեհէմի, սիրոյ աբղիւրի, սրբութեան սեղանի: Սիրտ մը որ իր դռները կը բանայ Յիսուսի կենսագործող ներկայութեան դիմաց՝ կը դառնայ երկինքէն աւելի մաքուր, աստղի նման անհպելի, ձիւնէն աւելի ճերմակ, կրակէն աւելի ջերմ:

Մէկը որ սիրտը կը բանայ Յիսուսի սիրտէն հոսող սիրոյն դիմաց՝ այդ սիրով կ'աճի, կը մեծնայ, կը բերեղանայ, կը կայտառանայ, կը թարմանայ ու կը զուարթանայ: Յիսուսի սիրտէն հոսող սիրոյն դիմաց՝ մարդուն սիրտը կը վերածուի երգի ու երգարանի, քաղցրալից սկիհի, փառաբանութեան խորանի, լուսաճաճանչ արեգակի: Քրիստոս է կեանքը, որովհետեւ Քրիստոս յաղթեց մեղքին ու մահուան: Լսեցէ՛ք Աստուծոյ խօսքը. «Զիս գտնողը կեանք կը գտնէ»:

Սիրելի՛ հաւատացեալ, գտնձ ես Քրիստոս՝ կեանքդ: Առանց Քրիստոսի մահ՛ է բաժինդ: Առանց Քրիստոսի խաւար է կեանքդ ու յաւիտենականութիւնդ: Մի՛ մոռնար, որ գերեզմանէն անդին Քրիստոսէ զատ ուրիշ պաշտպան չունիս: Գերեզմանէն անդին զՔրիստոս ունենալու համար իբրեւ պաշտպան ու պահապան, պէտք է այսօր իսկ յանձնուիս իրեն: Քանզի մի է ճանապարհը, մի է ճշմարտութիւնը եւ մի է կեանքը, որ է Յիսուս Քրիստոս:

Սիրելի՛ նորընծաներ, Դաւիթ Մարգարէ իր նեղութեան, հալածանքի, կեանքի ամենադժուարին պայմաններու մէջ Աստուծոյ դիմելով ըսաւ. «Տէր հովուեսցէ զիս, եւ ինձ ինչ ո՛չ պակասեսցի» (Սաղմ. ԻԲ. 2): Սաղմոսերգուի այս խօսքն է, որ ձեր նոր կոչումի եւ պաշտօնի նուիրագործման սրբազան ընկերներուն կենդանացաւ ձեր հոգիներու մէջ: Այսօր դուք նեղութեան մէջ չէք եւ ոչ ալ հալածանքի մարգարէին պէս, արտաքին դժուարութիւններու կամ աղքատութեան եւ այլ ծանրութեան տակ ճնշուած ալ չէք. փառք Աստուծոյ, կը վայելէք ներկայ հաւատացեալ ժողովուրդին սէրն ու յարգանքը: Վստահ եմ, թէ սուրբ Միլոտնով օծուելէ յետոյ ձեր հոգիներու մէջ բարձրացած է հոգսի եւ պարտականութեան ծանր զգացումը, անհանգստութիւն մը պատած է ձեզի՝ արդեօք պիտի կարողանա՞ք օգտակար ըլլալ մեր եկեղեցիին, մեր ժողովուրդին, որ յոյսերով լի յառած էր իր աչքերը ձեր գալստեան: Պիտի կարողանա՞ք արժանաւոր յաջորդը ըլլալ մեր եկեղեցւոյ երանաշնորհ հայրապետներուն, վարդապետներուն, որոնք հոգիներու փրկութեան ղեկավար, քրիստոնէական սիրոյ իրականացումի, աստուածահաճոյ հաստատութիւններու հիմնադիրներ, հոգեւոր եւ ազգային կեանքի վերածնութեան, հոգեւոր տաճարներու կառուցման ճարտարապետներ հանդիսացան, հոգիներու առ Աստուած սլացման եւ անոր սեղանի վրայ անուշահոտ կնդրուկի նման բուրելու վարդապետներ եւ ուսուցիչներ եղան:

Սուրբ Գրիգորներու, Ներսէսներու, Սահակ Պարթեւներու, Մեսրոպներու, Նարեկացիներու, Շնորհալիներու, Տաթեւացիներու, Շղթայակիրներու եւ Պարոնտէրներու հոգիները երկինքէն պիտի դիտեն ձեր ամէն քայլը, խօսքն ու գործը, ծառայութիւնը Սուրբ Աթոռոյս, մեր եկեղեցիին եւ հօտին, պիտի կարողանա՞ք անոնց գծած շաւիղով ընթանալ: Ահա՛, սիրելիներ, ինչ հոգս պատած է ձեր սիրտերը: Ուստի եւ մարգարէին նման ձեր աչքերը դէպի երկինք բարձրացուցէք եւ ըսէք. «Տէր հովուեսցէ զիս եւ ինձ ինչ ո՛չ պակասեսցի»:

Մեր Սուրբ Աթոռը անցեալէն կու գայ: Տառապանքի հովիտէն անցած է եւ այսօր

ալ կ'անցնի, որովհետեւ «Կովերու պարտէզին» հարցը բաց վերքի մը պէս կը շարունակէ արիւնիլ, սակայն Աթոռը կանգ չառնէր: Կը քալէ Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան եւ մեր ժողովուրդի քայլերու շեշտով, զարկով ու կշռոյթով, Սուրբ Գլխադիր եւ Տեառնեղբայր առաքեալներու, Շղթայակիր եւ Պարոնտէր Պատրիարքներու հովանաւորութեամբ, բարեխօսութեամբ եւ օրհնութեամբ:

Երկար է ճամբան, փշոտ՝ ինչպէս միշտ: Այդ ճամբով անարգել քալելու, փուշերն արմատախիլ ընելու համար առաքելահիմն մեր Սուրբ Աթոռը պէտք ունի նախանձախնդիր, նուիրեալ, անդաւաճան հոգեւորականներու, որոնք ջերմեռանդ նուիրումով զօրաւիգ կը կանգնին իրեն եւ ամբողջական ընծայաբերութեամբ եւ գիտակցութեամբ կը նուիրուին անոր պայծառութեան: Ընտրած էք Քրիստոսի ճանապարհը, Անոր ճշմարտութիւնը եւ Անորմով կեանքը, հետեւաբար նոր եռանդով լծուեցէք Անոր տան, այս դարաւոր հաստատութեան շէնացման ու պայծառացման սուրբ գործին:

Կ'աղօթեմ, եւ կը խնդրեմ միաբանակից եղբայրներս ու հաւատացեալ մեր ժողովուրդն ալ աղօթակից ըլլան ինծի եւ ձեզի, որ Տէրը օգնական ըլլայ ձեզ, եւ Անոր խնամքի տակ ըլլայ ձեր ընթացքն ու գործը, որպէսզի անկեղծ սրտով, ջերմեռանդ նուիրումով այսուհետ որպէս օծեալ հոգեւորականներ խնդրէք Սուրբ Աթոռոյս հովանաւոր սուրբերու բարեխօսութիւնը եւ փառաւորէք Հօրը, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին յաւիտեանս, յաւիտեանից. ամէն:

ՆԵՐՍԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՆՈՅԵԱՆ

ԱՆՏԻՊ**ՏԵՂԵԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՆՏԻՊ ԹՂԹԱԾՐԱՐ ՄԸ՝
ՏԻՎՐԻԿԻ ՎԻՃԱԿԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ**

Օսմանեան սահմանադրութեան վերահռչակման (1908) յաջորդած շրջանը հայկական բարենորոգումներու իրագործման տեսակէտէ եղած է աշխոյժ քննարկումներու ժամանակահատուած մը, երբ Հայկական հարցը վերստին յայտնուած էր միջազգային դիւանագիտութեան օրակարգին: Մինչ Օսմանեան կայսրութիւնը պատերազմի մէջ էր պալքանեան ժողովուրդներու հետ (որու արդիւնքին զգալի քանակութեամբ տարածքներ պիտի կորսնցնէր), Ամենայն հայոց Գէորգ Ե կաթողիկոսի յատուկ կոնդակով նոյեմբեր 1912-ին կը ստեղծուի Ազգային պատուիրակութիւնը՝ Պօղոս փաշա Նուպարի գլխաւորութեամբ: Քիչ անց, 21 Դեկտ. 1912-ին Կ. Պոլսոյ Ազգային կեդրոնական վարչութեան կից կը հաստատուի Ապահովութեան յանձնաժողովը: Վերջինս գլխաւոր աջակիցն էր Ազգային պատուիրակութեան, որուն տեղեկութիւն կը մատակարարէր, թելադրութիւններ կ'ընէր, դեսպանատուներու հետ յարաբերութիւն կը մշակէր ու կը գոհացնէր անոնց հարցումներն ու պահանջուած բացատրութիւնները: Այս յանձնաժողովին կ'անդամակցէին Եղիշէ Արք. Դուրեանի, Վահան Թէքէեանի, Գրիգոր Զօհրապի նման անուանի գործիչներ: Ապրիլ-Յուլիս 1912-ին Կ. Պոլսոյ պատրիարք Յովհաննէս Արք. Արշարունիի նախաձեռնութեամբ կատարուած մարդահամարէն ետք (որու արդիւնքները Հայաստանի միացեալ պատուիրակութեան կողմէ աշխարհամարտէն վերջ պիտի ներկայացուէր Փարիզի վեհաժողովին), Ապահովութեան յանձնաժողովի ու պատրիարքարանի նախաձեռնութեամբ 1913-ին նոր մարդահամարի մը սկիզբ կը դրուի [Զաւէն Արքեպս.: 1947, Թաթոյեան: 2015]:

20 Փետր. 1913-ին Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան կողմէ մարդահամար-հարցախոյզի կատարման շրջաբերականներ կ'ուղարկուին թեմակալ առաջնորդներուն: Հարցումները հետեւեալներն էին. անուն ֆաղափ կամ գիւղի, թիւ հայ բնակչութեան, թիւ հայ հոռվմէականաց, թիւ հայ բողոքականաց, ֆանի՞ տուն հայ բնակչութիւն կայ, թիւ քրիստոնէայ այլ բնակչութեան, թիւ թափառաշրջիկ բնակչութեան, թիւ այլակրօն բնակչութեան, թիւ պանդուխտներու (հարցախոյզը կ'ուզէր գիտնալ նաեւ, թէ պանդուխտները ո՞ր երկիրներու մէջ են), արժէ՞ ազգային անշարժ կալուածոց, թիւ եկեղեցեաց, թիւ վանուց, թիւ ազգ. վարժարանաց մանչերու, թիւ ազգ. վարժարանաց աղջկանց, թիւ երկսեռ ուսանողաց, թիւ եկեղեցականաց, որքա՞ն իսլամացած հայ կայ: Կը պահանջուէր, որ մարդահամար-հարցախոյզի արդիւնքներն ու պատասխանները պատրիարքարան ուղարկուին երեք ամսուան ընթացքին [Թաթոյեան: 2015]:

Մարդահամար-հարցախոյզի շրջաբերականը կը հասնի նաեւ Սեբաստիոյ թեմակալ առաջնորդ Թորգոմ Եպս. Գուշակեանին (հետագային՝ պատրիարք Ս. Աթոռոյ, 1931-1939), որ իր հերթին զայն պատշաճ պաշտօնագրերով կը յղէ նահանգի սահմաններուն մէջ գտնուող թեմերուն ու վիճակներուն, որոնց շարքին էր Տիվրիկը, որ գտնուելով հանդերձ Սիսի կաթողիկոսութեան ենթակայութեան տակ, ի հարկին կը կատարէր նահանգի վարչական կեդրոնէն հասած յանձնարարականները: Առաջնորդ սրբազանը վիճակագրութեան արդիւնքները պատրիարքարան կը յղէ երկու անշատ

թղթածրարով: Առաջինը կ'ամփոփէր առաջնորդական շրջանի հայոց վիճակագրութիւնը, իսկ երկրորդը կեդրոնական գաւառի (սանճագ) «ազգաբնակչական համացուցակ»: ՀԲԸՄ-ի Փարիզի Նուպարեան գրադարանը ի պահ դրուած, 20 Օգ. 1913 թուակիր նամակով [DOR 3/4], Գուշակեան պատրիարքական տեղապահ Գաբրիէլ Նպս. Ճէվահիրճեանը (քանի որ Յովհաննէս Արք. Արշարունի պատրիարքը հրաժարած էր) կը տեղեկացնէր, թէ կեդրոնական գաւառին մաս կը կազմեն երեք առաջնորդութիւններ, որոնցմէ մէկն էր Տիվրիկը, համանուն գաւառակի սահմաններով: Նոյն նամակէն կը տեղեկանանք, որ համացուցակը պատրաստած է ինքը՝ Գուշակեանը, յենով անշուշտ բնակավայրերէ հասած հարցաթերթիկներու պատասխաններուն վրայ (հոն մանրամասն պատմած է համացուցակի պատրաստութեան ընթացքը, ինչ սկզբունքներու հետեւած ըլլալը՝ իրեն դրկուած տեղեկութիւնները խմբագրելու ժամանակ): Հետեւաբար, համացուցակը կազմելէ ու զայն Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարքարան ուղարկելէ ետք, իւրաքանչիւր գաւառակէ հասած վիճակացոյցներուն բնագրերը խիստ հաւանաբար վար դրած ըլլալու էր: Թորգոմ Նպս. Գուշակեան, որ հետագային պիտի դառնար Ս. Աթոռոյս գահակալը, Սեբաստիոյ թեմակալ առաջնորդի պաշտօնը վարած է մինչեւ 6 Նոյեմբեր 1913 թուականը (26 Դեկտեմբեր 1907-էն սկսեալ): Կ'ենթադրենք դարձեալ, թէ այս փաստաթուղթերը հետը բերած ըլլայ Երուսաղէմ: Հաւանական է դարձեալ, որ իւրաքանչիւր գիւղի վիճակացոյցը կցած ըլլայ համացուցակին եւ այդպէս ուղարկած՝ Կ. Պոլիս, ուրկէ ալ պատրիարքարանի արխիւին հետ եկած-հասած ըլլայ Երուսաղէմ: Մեր այս ենթադրութեան հիմք կու տայ Օտուռ գիւղի վիճակացոյցին առաջին էջին (ամբողջութեամբ հրատարակած ենք ստորեւ) Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան դիւանապետ Գէորգ Բամպուքճեանի կողմէ տպագրուած ըլլալը, Երուանդ Զարդարեանի «Պատմագիրք Տիվրիկ քաղաքի» մէջ: Յամենայնդէպս, այս արժէքաւոր ու պատմական թղթածրարին ինչպէս Երուսաղէմ հասնիլը որոշ չափով կը պահէ իր գաղտնիքը:

Տիվրիկի գաւառակը, բացի համանուն քաղաքէն, ունէր նաեւ գիւղախումբ, ճահիթ, որ կը բաղկանար տասներեք գիւղէ՝ Բալանկա, Սինճան, Խուռնավիլ, Աշուշէն, Կասմա, Բարդամ, Արմութաղ, Ս. Յակոբ, Մրվանայ, Զիմառայ, Կիւրեսին, Օտուռ եւ Բենկա (Բինկեան): Հետեւեալ վիճակացոյցները կը ներկայացնեն բոլոր գիւղերը՝ բացի Բենկայէ, որ հաւանաբար Ակնի գաւառակի վարչական տարածքին մէջ կը համարուէր:

Նկատելով, որ վիճակացոյցները կազմուած են տուեալ գիւղի գրոց-բրոց համարուող անձերուն կողմէ, գաղափար մը տալու համար անոնց լեզուական հմտութիւններուն եւ պատկերացում կազմելու նպատակով ժամանակաշրջանի հայերէնի մակարդակին վրայ, նախընտրած ենք բնագրերը հրատարակութեան յանձնել առանց որեւէ սրբագրումի, այնպէս ինչպէս կարգացած ու վերծանած ենք: Անկիւնաւոր փակագիծերու մէջ դրած ենք մեր կատարած յաւելումները կամ անհրաժեշտ նշումները, իսկ սուր փակագիծերու մէջ՝ բնագրէն պակսող հատուածները:

Հուսկ, որդիական խորին ակնածանքով շնորհակալութիւն կ'ուզենք յայտնել Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որու արտօնութեամբ եւ զայն հրատարակութեան պատրաստելու յանձնարարութեամբ է որ այս թղթածրարը տրամադրուած էր մեզի՝ Արխիւատան նախկին տնօրէն պր. Արշակ Բանուշեանի ձեռամբ: Շնորհակալութիւն Արխիւատան տեսուչ Գերշ. Տ. Կորիւն Նպս. Բաղդասարեանի, Փարիզի ՀԲԸՄ Նուպարեան մատենադարանի տնօրէն Պորիս Աճէմեանի, Երեւանի Հայոց Յեղասպանութեան թանգարան-ինստիտուտի գիտաշխատող Միհրան Մինասեանի, «Յուշամատեան» նախագծի հեղինակ, պատմաբան Վահէ Թաշճեանի, պատմաբան Ռոբերտ Թաթոյեանի, որոնք պատ-

րաստակամօրէն աղբիւրներ տրամադրեցին, խորհուրդներ տուին, իրենց գիտելիքները բաժնեցին՝ անտրտունջ պատասխանելով ուղղած հարցումներու:

ԴՈԿՏ. ՍԵՒԱՆ ԿՍՐԿ. ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ

Մատենագիտութիւն

- «Պատմագիրք-Յուշամատեան Սեբաստիոյ եւ գաւառի հայութեան», հտ. Ա, կազմեց՝ Առաքել Ն. Պատրիկ, Պէյրութ, 1974, հտ. Բ, Նիւ Ճըրզի, 1983:
- «Պատմագիրք Տիվրիկ քաղաքի», Երուանդ Զարդարեան, Պէյրութ, 1972:
- «Սեբաստիայի, Խարբերդի, Տիարպէքիւրի եւ Տրապիզոնի նահանգներու վանքերը», դկտր. Հ. Համազասպ Վրդ. Ոսկեան, Վիեննա, Միսիթարեան տպարան, 1962:
- «Վիճակացոյց գաւառական ազգային վարժարանաց Թուրքիոյ, տետր Ա, վիճակ 1901 տարուոյ, պատրաստեալ յուսումնական խորհրդոյ Ազգային կեդրոնական վարչութեան», Կ. Պոլիս, 1901:
- «Եղեռնապատում», Գուժկան Սեբաստիոյ (Կ. Գաբրիէան), Պոսթըն, 1924:
- «Գողգոթա հայ հոգեւորականութեան եւ իր հօտին աղէտալի 1915 տարիին», Թէոդիկ, Թէհրան, 2014:
- «Արեւմտահայութեան թուաքանակի հարցը 1878-1914 թուականներին», Ռոբերտ Թաթոյեան, ՀՀԳԱԱ Հայոց ցեղասպանութեան թանգարան-ինստիտուտ, Երեւան, 2015:
- «Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան», Զարեհ Վրդ. Կաբաղեան, Ս. Էջմիածին, 2002:
- «Պատրիարքական յուշերս», Զաւէն Արքեպս., Գահիրէ, 1947:
- «Միաբանք եւ այցելութիւն Հայ Երուսաղէմի», Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի, Երուսաղէմ, տպ. Ս. Յակոբեանց, 1929:
- «Խարբերդ եւ անոր ոսկեղէն դաշտը», Վահէ Հայկ, Նիւ Եորք, 1959:
- «Պատմութիւն հայ Կեսարիոյ», Արշակ Ալպօյաճեան, հտ. Ա եւ Բ., Գահիրէ, 1937:
- «Ատանայի հայոց պատմութիւն», Բիւզանդ Եղիայեան, տպ. Կաթողիկոսութեան Մեծ Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս, 1970:
- «Յիշատակագիրք երկոտասանամեայ պատրիարքութեան», Մաղաքիա Արք. Օրմանեան, Կ. Պոլիս, 1910:
- «Երեքդարեան պատմութիւն Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ Պալաթու (1627-1931)», Մելգոն Ասատուր, Կ. Պոլիս, 1931:
- «Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանի կողմից Թուրքիայի արդարադատութեան եւ դաւանանքների մինիստրութեան ներկայացուած հայկական եկեղեցիների եւ վանքերի ցուցակներն ու թաքրիրները», Ա. Խ. Սաֆրաստեան, «Էջմիածին», թիւ Ա, Յունւար 1965, էջ 40-47, թիւ Գ, Մարտ 1966, էջ 57-60:
- «Տիվրիկի շրջակայ հայ գիւղերը», Վահէ, «Հողդար» շաբաթաթերթ, 19 Ապրիլ 1914, թիւ 2 (54), էջ 2, 26 Ապրիլ 1914, թիւ 3 (55), էջ 4:

- «Լուսինեան քահանայական միութիւն Տիվրիկի Օտուռ գիւղի», «Տաճար», Գ տարի, 24 Նոյ. 1912, թիւ 42, էջ 637-638:
- «Հայաստանի եւ յարակից շրջանների տեղանունների բառարան», Թ. Խ. Յակոբեան, Ստ. Տ. Մելիք-Բախշեան, Յ. Խ. Բարսեղեան, Երեւան, 1986:
- «Պատկերազարդ բնաշխարհիկ բառարան», Հ. Սուքիաս էփրիկեան, հտ. Ա, 1902, հտ. Բ, 1907, Վենետիկ, Ի տպարանի Ս. Ղազարու:
- «Յուշամատեան» կայքէջ (houshamadyan.org):
- Index Anaticus (nisanyanyeradlari.com), [Սեւան Նշանեանի տեղանուններու առցանց բառարան]:
- Ermeniler - 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda [Հայերը - Նախքան 1915-ը Օսմանեան կայսրութեան մէջ], Raymond H. Kévorkian - Paul B. Paboudjian, Ստանպուլ, 2012:

Առաջնորդարան Հայոց

Տիվրիկ 16 Մայիս 1913

Տիվրիկ¹

Համար 127 / 353

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց Ի Տիվրիկ, 1886]

Գերաշնորհ

Տ. Թորգոմ Եպս. Գուշակեան²

Բարեջան Առաջնորդ Հայոց Սեբաստիոյ

I. Ստացանք Ձերդ Սրբազնութեան 12 Ապրիլ եւ 1645 համար պաշտօնականը եւ ներփակ 5 օրինակ հարցարանները: Հստ յանձնարարութեան Քաղաքիս եւ յարակից գիւղերու վիճակացոյցն պատրաստելով կը փութանք ուղարկել Ձերդ Սրբազնութեան, որը՝ պիտի խնդրենք նոյնութեամբ ղրկել առ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր³, զոր նոյն ուղղութեամբ Առաջնորդարանէս պահանջուած էր:

II. Բալանկա գիւղէն Աբիկեան Մարիամ անունով 17 տարեկան աղջիկ մը իսլամա-

¹ Տիվրիկի գաւառակը եպիսկոպոսական առանձին վիճակ մըն էր՝ Կիլիկիոյ Աթոռին ենթակայութեան տակ, թէև առաջնորդը կը նշանակուէր Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան կողմէ: Տիվրիկի վիճակի այդ շրջանի առաջնորդն էր Խաչատուր Մ. Վրդ. Տէր Ղազարեան (Տիվրիկի կաթողիկոսական փոխանորդ):

² Աւագանի անունով Մկրտիչ Պիլինեան, ծնած է 27 Սեպտ. 1874-ին, Պարտիզակ գիւղը: Եղած է Արմաշու դպրեւանքի առաջին շրջանաւարտներէն՝ կուսակօն Բանանայ ձեռնադրուելով 1896-ին, դպրեւանքի տեսուչ Մաղափա Արք. Օրմանեանի ձեռամբ: Տարի մը վերջ ստացած է վարդապետական, 1902-ին ալ ծայրագոյն-վարդապետական աստիճանները: 1906-ին կը կարգուի Արմաշու դպրեւանքի փոխվանահայր եւ վերատեսուչ, զոր կը վարէ մինչեւ Սեբաստիոյ առաջնորդութեան ընտրուիլը, 1907 թուականը: Ամենայն հայոց Մատթէոս Բ (Իգմիրլեան) կաթողիկոսի ձեռամբ, 1910-ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Ս. Էջմիածնի մայր տաճարին մէջ: 1913-ին կը հրաժարի Սեբաստիոյ առաջնորդութենէն: Կարճ ժամանակ մը կը կարգուի Կ. Պոլսոյ Պափրզիկ թաղի Մ. Ս. Աստուածածնի եկեղեցոյ Բարոզի: 1914-ին կը ստանձնէ Եգիպտոսի առաջնորդութիւնը, զոր կը վարէ մինչեւ 1931 թուականը, երբ կ'ընտրուի Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռի պատրիարք: Կը վախճանի 1939-ին: Մարմինը ամփոփուած է Ս. Փրկիչ վանքի միաբանական գերեզմանատան մէջ:

³ Նկատի ունի Կ. Պոլսոյ հայոց Յովհաննէս Արք. Արշարունի (1850-1929) պատրիարքը: Ծնած է Թովգաբու, Կ. Պոլիս: Ազգային վարժարանէ ետք հետեւած է Կալաթասարայի լիսէի ու բժշկական վարժարանի դասընթացներուն: Եղած է ուսուցիչ: 1880-ին ձեռնադրուած է կուսակօն Բանանայ: 1895-ին ընտրուած է Պոստայի առաջնորդ եւ եպիսկոպոսացած: 1911-ին ընտրուած է Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարք, զոր վարած է մինչեւ իր հրաժարումը, 1913 թուականի օգոստոսի սկիզբը: Կեանքի վերջին շրջանին եղած է Բերայի եկեղեցեաց Բարոզի: Մարմինը կը հանգչի Շիշլիի ազգ. գերեզմանատան հոգեւորականաց թաղը:

նալու խնդրանք տուած էր, զոր Զերդ Սրբազնութեան հեռագրած էինք, առաջարկելով թէ՛ 10 տարիներէ ի վեր թուրքերու տուներ սպասարկութիւն ընելով բռնութեան տակ էր, նոյն թուականէն մինչ երէկի օրը ձգձգեցինք եւ նասիէքը⁴ չ'ըրինք, բայց հակառակ ասոնց երէկ պաշտօնապէս իսլամացուցին:

Որդիական համբուրիւ
Առաջնորդ, փոխանորդ
Սերովբէ քհնյ, Բռիկեան⁵

Բալանկա Գիւղի Բնակիչներու Թիւը

	Թիւ	Արու	էգ	Ծանօթութիւն
Մկրտիչ Ախիկեանին տունը	10	5	5	1ը Ամբրիկայ
Լուսիկ Բասղամեանին տունը	3	1	2	-
Պետրոս Ղազիկեանին տունը	7	4	3	-
Կարապետ Ավշարեանին տունը	2	1	1	-
Թորոս Գոչեանին տունը	7	5	2	-
Պօղոս Պօղիկեանին տունը	9	6	3	1ը Զօրք 1ը Ատանայ
Սահակ Տէտէեանին տունը	7	3	4	-
Մելիտոն Ախիկեանին տունը	6	3	3	-
Գալուստ Ախիկեանին տունը	6	3	3	2ը Պոլիս
Եղիա Զատիկեանին տունը	3	1	2	1ը Իզմիր
	60	32	28	

Ա. Բալանկայ⁶ Գիւղս⁷ 10 տասը տունէ բաղկացեալ է⁸

Բ. Ո՛չ Կաթուղիկ եւ ո՛չ Բողոքական կայ.

Գ. Ո՛չ Թուրք կայ ո՛չ Քիւրտ եւ ո՛չ ալ Զէրքէզ:

Դ. Ազգային անշարժ կալուած չ'ունինք.

Ե. Ունինք մէկ եկեղեցի Ս. Աստուածածնայ անունով. Փայտաշէն, շինութեան թիւը չենք գիտեր⁹.

Զ. Գիւղին մօտերը ունինք երկու ուղտատեղի աւերակ. մին Նէրսէս Հայրապետ

⁴ Պէտք է ըլլար նասիհաթ, այսինքն՝ թելադրանք, խրատական, զոր օրէնքով կու տային հոգեւորականները՝ կրօնափոխ ըլլալ փափաքողներուն:

⁵ Ծնած էր 1880-ին, Տիվրիկ: Հոգեւոր կրթութիւնը ստացած էր Կեսարիոյ Ս. Կարապետի վանքի ժառանգաւորաց վարժարանէն: Նահատակուած է 1915-ի Ցեղասպանութեան շրջանին:

⁶ Կան Բալամուզ, Բալընկայ ձեւերն ալ:

⁷ Գիւղը, որ այսօր կը կրէ Էօլչեֆի անունը, Սվազէն դէպի հարաւ-արեւելք 216 ֆմ., Տիվրիկէն դէպի հիւսիս-արեւմուտք 39 ֆմ. հեռաւորութեան վրայ է: Կը գտնուէր մշակուած հարթ դաշտի մը վրայ:

⁸ Թէոդիկ իր «Գողգոթա հայ հոգեւորականութեան» աշխատութեան մէջ այս գիւղին համար նոյնպէս կը նշէ 10 տուն՝ բնակչութեան թուաքանակը դնելով իբր 40 անձ (ոչ ոք վերապրած Ցեղասպանութիւնը): Իսկ Գէորգեան-Փապունեան Les Arméniens-ի մէջ գիւղին հայ բնակչութեան համար նշած են 480 թիւը: «Հայաստանի եւ յարակից շրջանների տեղանունների բառարան»-ի համաձայն, գիւղը ունէր շուրջ 20 տուն հայ բնակչութիւն: Իսկ Կարապետ Գաբիկեան «Եղեռնապատում»-ին մէջ կը նշէ, թէ գիւղը ունեցած է 30 տուն եւ 240 անձ հայ բնակչութիւն:

⁹ Այն աղբիւրները, զոր տեսած ենք, կը նշեն, որ եկեղեցւոյ անունը Ս. Գէորգ էր: Միայն «Տեղանունների բառարան»-ն է որ տուած է Ս. Աստուածածին անունը: Իսկ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան կողմէ օսմանեան իշխանու-

Կլայեցի եւ միւսը Ս. Սարգիս, կալուածք ունենալնին մենք չենք յիշեր:

Է. Գիւղիս Վարժարանին անունն է Լուսինեան¹⁰ եւ Ուսուցիչ մէկ հատ, Տիվրիկի դպրոցէն ելած 100 հարիւր դահեկան ամսաթոշակ կ'ստանայ, Մանչ եւ Աղջիկ միասին կը կարդան 8 ութը Աղջիկ 10 տասը տղայ, Դպրոցը փայտաշէն է շինութեան թիւը չենք գիտեր, Պետական արտօնագիր չ'ունի¹¹:

Ը. Գիւղին քահանան 18 տասն եւ ութ տարի է որ վաղճանած է, Քահանայ չ'ունինք, Քահանայ մը պահելու կարօղութիւն չունինք:

Թ. Դպրոցնիս ալ Լուսինեան Քահանայական Միութիւնէն¹² կը հոգացուի, առայժմ.

Ժ. Բալանկա Գիւղէս Աբիկեան Մարիամ անունով 17 տարեկան Աղջիկ մը իսլամացաւ Թէ գիւղէն եւ թէ քաղաքէն շատ պնդեցինք եւ թէ աղաչեցինք կառավարութեան գոնէ մեզի 2 ժամի չափ աղջիկը Առաջնորդարան յանցնեն որ քննենք հոս քննեցէք ըսին ու չ'տուին եւ բռնութեամբ իսլամացուցին: 1913 Մայիս 1 իսլամացաւ:

Կ'ստորագրեմք Բալանկայ գիւղիս Թաղ, Խորհրդ, կողմանէ

Ատենապետ

Ատենադպիր

Անդամք

[պատուած էջ]

Սահակ Տէտէեան

Լուսիկ Բասղամեան

[կայ հայատառ երկու կնիք, որոնցմէ մէկուն վրայ գրուած է ՊԵՏՐՕՍ¹³, իսկ միւսը արաբատառ է]

[աջ լուսանցքին]

Քաղաքիս Բալանկա գիւղի թաղ, Խորհրդոյ կնիք եւ ստորագրութիւնները կը հաստատեմ:

1913 մայիս 11

Տիվրիկ

Առաջ, փոխանորդ

Սերովբէ քհնյ, Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց Ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

Տեղեկագրութիւն

Տիվրիկոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչայ վանուց

Դէպի հիւսիս քաղաքէս 2½ ժամ հեռու կը գտնուի սոյն վանքը, հաստատուած Կիւ-

թիւներուն յանձնուած ցուցակին մէջ (1912-1913) ալ նշուած է այս անուամբ եկեղեցւոյ գոյութեան մասին՝ հիմնադրութեան անյայտ թուականով:

¹⁰ Ի դարակիզբին այս վարժարանը փակ էր:

¹¹ Օրմանեան իր «Յիշատակագիր»ին մէջ կը նշէ, թէ համիտեան շրջանին կառավարութիւնը դպրոցներուն արտօնագիր չէր տրամադրէր, որովհետեւ վերջիններս յանձնառու չէին ըլլար պետութեան պայմաններուն:

¹² Լուսինեան ֆանանայական միութիւնը հիմնադրուած էր Տիվրիկի Օտուո գիւղին մէջ, 1 Յուլիս, 1912-ին եւ Կիլիկիոյ Սահակ Բ կաթողիկոսին կողմէ վաւերացուած՝ 7 Օգոստոս, 1912-ին: Միութեան ատենապետն էր Գէորգ Քինյ, Աբգարեան: Միութեան կանոնագրի 12-րդ յօդուածը կը նախատեսէր պաշտպանել դպրոցի եկամուտները, գտնել եկամուտի աղբիւրներ:

¹³ Թերեւս ըլլայ գիւղի բնակիչներէն Պետրոս Ղազիկեանի կնիքը:

րեղ իշխանի մը ձեռքով, Հայոց Սենեքերիմ թագաւորի Սեբաստիա հաստատուելէն վերջ 1021ին. այս հաստատութիւնը հիմնադրին անունով կը կոչուի Կիւրղի անապատ, մինչեւ 1263, երբ Ամասիացի Ղազար արեղայի նախաձեռնութեամբ տեղի կ'ունենայ նորոգութիւն մը եւ անունը փոխուելով կ'ըլլայ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, ի յարգանս եւ ի յիշատակ հիմնադիր Կիւրեղ իշխանին ձգած արքայանուէր Ս. Նշխարին, որուն արծաթեայ ոսկեզօծ տուփին վրայ գրուած յիշատակարանով կը հաստատուի սոյն պատմական մասը:

Սոյն վանքին սահմաններն են Հիւսիսէն Բերդաբար կոչուած լեռ մը, որ կը զատէ վանքը իրեն սահմանակից Խուռնավիլ գիւղէն, Արեւելքէն Չաթալօլտմ կոչուած աղբերակը դէպի հարաւ Տիվրիկ երկարող ճամբու երկայնքով՝ Սիւօր-Տէրէսի ձորը որ Հարաւէն կը զատէ վանքը սահմանակից Մրվանայ գիւղէն, Արեւմուտքէն՝ թուրք Նորչէն գիւղի չալը¹⁴, որ կ'երկարի մինչեւ Բերդաբար:

Վանքը պետական արտօնագրի մը համաձայն եւ Ուֆացի Յակոբ Եպիսկոպոսի միւսթելլիոսթեամբ¹⁵ զերծ մնացած է աղմամի¹⁶, աշարի¹⁷ եւ այլ պետական տուրքերէ, մինչեւ 1895, այս թուականին կապուած աղեխարշ դէպքէն ընդ այլոց կորսուած է յիշեալ արտօնագիրը, եւ անկէ ետք կառավարութիւնը սկսած է պահանջել պետական տուրքերը ամենախիստ եղանակով, չարաղէտ դէպքին վանքը կորսնցուցած է աւելի քան երկու հարիւր ոչխար եւ արջառ ինչպէս նաեւ 20-30 օխայ կշիռով¹⁸ արծաթեղէն սրբազան անօթներ եւ մեծ քանակութեամբ պղնձեղէն եւ այլն եւ այլն:

Այժմ վանքը իր գոյութիւնը կը պահէ երկյարկի քսանէ աւելի սենեակներով եւ այլովք: Ունենալով նաեւ երկու քարուկիր փոքրիկ հին ու նոր եկեղեցիներ¹⁹, որոց վերջնոյն կամարը խախտած ըլլալով նորոգութեան պէտքը անհրաժեշտ սեպուած է:

Վանքը իբր կալուած քաղաքին մէջ ունի մէկ խանութ 250 դահեկան²⁰ տարեկան եկամուտով եւ կը մատակարարուի հոգաբարձութեան մը միջոցաւ ուխտաւորներու նուէրներով եւ վիճակիս մէջ հաւաքուած պտղիներով:

1898ին հաստատուած է որբանոց մը²¹ պատրիարքարանէ յատկացուած նախապէս երեք եւ յետոյ հինգ ոսկի ամսական նպաստով, ուր պատսպարուած են 25-30 որբեր, ուսման համեստ ծրագրով մը, որբերու այս թիւը հետզհետէ պակսած է պատրիարքարանէ եւ այլ բարերարներու նպաստներուն նուազումով, որբանոցը փակուած է 1910ին, այս թուականէն սկսեալ 8-10 գործաւորներով կը մատակարարուի վանքը իր ունեցած 20 կտորի չափ ջրարբի եւ անջրդի արտօրէից հասոյթ<ով>:

Միաբանութիւն չունի, 30 տարիներէ ի վեր կը գտնուի Արղնցի (Տիգրանակերտ) մ[ա]հ[տես]ի Կարապետ անուն 70 տարեկան անձնաւորութեան մը ուղղակի հսկողու-

¹⁴ Առու (թրք.):

¹⁵ Այսինքն՝ հոգաբարձութեամբ:

¹⁶ Ոչխար, այժ եւ նման անասուններու համար գանձուած պետական տուրք:

¹⁷ Գիւղացիներու արտադրանքէն գանձուած պետական տուրք, 10 առ հարիւր տոկոսով:

¹⁸ 1 օխան հաւասար էր 1282 կրամի, ուրեմն 20-30 օխան կը համապատասխանէր 25,64-38,46 կգ-ի:

¹⁹ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան կողմէ օսմանեան կառավարութեան յղուած ցուցակին համաձայն, Տիվրիկի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանքին մէջ կային երկու եկեղեցիներ՝ Ս. Լուսաւորիչ եւ Ս. Յովնանէն Մկրտիչ անունով. երկուքի պարագային ալ կառուցման թուական նշուած է 1200-1201-ը:

²⁰ Այսինքն՝ դրուշ:

²¹ Որբանոցը բացուած էր 24 մայիս 1898-ին: Տնօրէնն էր Գարեգին Սրկ. Ասլանեան (հետագային՝ Գեորգ Արք. Ասլանեան): Հաստատութեան խնամակալութեան նախագահն էր Տ. Յակոբ Քհնյ. Պալթայեան, ատենապետը՝ Գրիգոր Սուփասեան:

Թեան տակ ընդ հովանեաւ ընտրուած հոգաբարձութեան:

1913 Մայիս 13

Տիվրիկ

Ստուգութիւնը կը հաստատենք
Միացեալ Թաղական Խորհուրդ Տիվրիկոյ

Անդամ Աւետիս Իլլանճիեան

Անդամ Յովհաննէս [անընթեռնելի]

Անդամ Կարապետ [անընթեռնելի]

Անդամ Հայրապետ [անընթեռնելի]

Անդամ Թորոս Ճէլպեան

Անդամ Կարապետ Սարգիսեան

Ատենադպիր Յովհաննէս Ծաղիկեան

Ատենապետ Աւետիս Կ. [անընթեռնելի]

Նախագահ Գրիգոր Քահանայ Զարդարեան²²

[կնիք՝ Միաց. Թաղ. Խորհուրդ Հայոց Ս. Եկեղ. Տիվրիկի -1911]
[Խաւի էջին]

Քաղաքիս Արժ. Տ. Գր. Քհնյ. Զարդարեանի եւ Պատ. Միաց. Թաղական Խորհրդոյ
Ստորագրութիւնները եւ կնիքը կը հաստատեն:

1913 Մայիս 13

Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ
Սերովբէ Քհնյ. Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

[Սիննա²³]

1. Գիւղիս բնակիչները 135 արու 116 էք ընդամենը 251 անձ²⁴ 53 տունէ բաղկացեալ է²⁵
2. Ուրիշ քրիստոնեայ ազգ չիկայ կամ կաթոլիկ կամ փողոքական
3. 25 տունէ բաղկացեալ թուրք ղզլպաշ կան 67 արու 54 էք է եւ երկու մէզրէ²⁶ սյու-
նի տաճիկ ղզլպաշ որոնք 14 տունէ կը բաղկանան
4. 52 հատ բանտուխտ ունինք Ամերիկայ Պոլիս Պուլկարիա եւ զօրք
5. Ազգաին կալուած մէկ եկեղեցի եւ մէկ դպրոց ունինք գիւղերնիս բռնակալ աղա-
ներու կը պատկանի տուն արտ ամէն ինչ մենք շինած եւ մեր ճակտի քրտինքով յառաջ
բերած ենք հիմակ ո եւ է մէկ բանի տէր չեն ընէր մեզ
6. 1 եկեղեցի ունինք փատաշէն անունը Սբ. Գեորգ է <հրովարտակ չունի>²⁷ 12 տարի
յառաջ նորոգուած է պատրաքարանի օքնութեամբ²⁸ իսկ հինը որ ժամանակէ ըլ<ա>լը

²² Ծնած էր 1870-ին: Նահատակ Մեծ Եղեռնի: 1900-1909 թուականներուն եղած է առաջնորդական փոխանորդ:
Բանտին մէջ ենթարկուած է սառսափելի կտտամբներու (եղունգ փաշէլ, ներքաններուն պայտ գամել, մորթազեր-
ծել): Հոն ալ նահատակուած է:

²³ Գիւղը կը գտնուի Տիվրիկէ շուրջ 2,5 ֆմ դէպի հիւսիս-արեւմուտք, Տիվրիկ-Զառա համբու վրայ:

²⁴ Գէորգեան-Փապունեանի տուեալներով գիւղի բնակչութեան փոփոխութիւնը 395 անձ էր: 1902-ի տեղեկագրին հա-
մաձայն, գիւղը ունէր 124 արու եւ 125 կին բնակիչ:

²⁵ Ըստ «Տեղանունների բառարան»ի, Սիննան է դարասկզբին ունեցած էր 70 տուն հայ բնակչութիւն:

²⁶ Այսինքն՝ գիւղակ:

²⁷ Այս արտայայտութեան վրայ գիծ փաշտած ու ջնջուած է:

²⁸ Սիննանի թաղային խորհուրդը 20 Դեկտ. 1899 թուակիր նամակով մը Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարքարանը տե-
ղեկացուցած էր, որ գիւղին փայտաշէն եկեղեցին փլած է տարի մը առաջ: Այս եկեղեցին նոյն շրջանին ալ կը

չենք գիտեր²⁹

7. Գիւղերնուս պատկանած վանք չունինք հին ուխտատեղեր ունինք բայց աւերակ են մէկը Սբ. Թորոս մէկը Սբ. Յակոբ

8. Վարժարանիս անունը երկսեր արմենեան է³⁰ ուսուցիչ չունի 35 տղայ եւ 25 աղջիկ աշակերտ ունի եւ փատաշէն է հրովարտակ ունի 1912 թուականին նորոգուած է Եգիպտոսի Բարեգործական ընկերութեան³¹ օգնութեամբը

9. Աղջիկան զատ վարժարան չունինք

10. Մեր քահանան Տիվրիկցի Սուքիասեան Խաչատուր իր նախկին անունը եւ հիմակ ալ Արիստակէս Քահանայ³² կը կոչուի թշուառ ըլլալովնիս մէկտեղ երկու ամիս մնաց հիմակ Օտուռ փախաւ ինք ալ (40) քառասուն տարեկան կայ

11. Երեսուն տարուան մէջ մէկ օրիօրդ թրքացած է հիմակ ողջ է աժմ գիւղիս մէջ կը գտնուի թուրքի տուն է

12. Դպրոցի ծաղքին ամեն ժամանակ կարօտն եմք ատ պատճառաւ ան շատ ժամանակ գոց է դպրոցնիս:

Արժանապատիւ Տէր
Սերոբէ Քահանայ Բռիկեան
Առաջնորդա. փոխորդ. Տիվրիկայ

1913 Մայիս 7 թիւ ուղարկած նամակիդ պատասխանը այժմ ստիպուեցանք ուղարկել արժանապատուութեանդ համբուրելով աջդ

1913 Մայիս 10

Ի Սինճան

Ի դիմաց թաղ. խորդ Սինճան գիւղիս

Ատենապետ Չաքրեան Մանուկ

Անդամ Քէշէլեան Գրիգոր

Ատենադպիր Զատաքեան [կնքած է]

Անդամ Գորգոեան Մանուկ

Քաղաքիս Սինճան գիւղի Պատ. Թաղ. Խորհրդի ստորագրութիւնները կը վաւերացնենք:

1913 Մայիս 12

Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ Տիվրիկայ

Սերովբէ Քհնյ, Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց Ի Տիվրիկ, 1886]

վերանորոգութիւ:

²⁹ Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարքարանի կողմէ օսմանեան իշխանութիւններուն տրուած ցուցակին համաձայն, եկեղեցիի կառուցման թուականը 1897-1898 էր:

³⁰ Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարքարանի ուսումնական խորհուրդին կողմէ 1901 թ. հրապարակուած «Վիճակացոյց գաւառական ազգային վարժարանաց Թուրքիոյ» աշխատութեան համաձայն, Սինճան գիւղի դպրոցը կը կրէր Ս. Լուսատւչեան անունը, ունէր երկու դասարան եւ յիշեալ թուականին ուսում կը ջամբէր քառասուն մանչ աշակերտի: Հոն կը պաշտօնավարէր այր ուսուցիչ մը:

³¹ Նկատի ունի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը:

³² Արիստակէս Քհնյ. Սուրբասեան ծնած էր 1873-ին: 1915-ին կը նահատակուի Օտուրի մէջ:

* * *

[խոսումովի³³]

1. Գիւղս կը բաղկանայ (155) հարիր յիսուն եւ հինգ տուներէ ունենալով 720 արու եւ 438 իգական բնակչութիւն: Համագումար 1158³⁴:

2. Գիւղին մէջ քաթուղիկ ու բողոքական չ'կայ:

3. Գիւղին մէջ չկայ նաեւ քիւրտ, թուրք ու չէրկէզ:

4. Գիւղէս (295) անձեր պանդխտացած են³⁵ (130) Կ. Պոլիս³⁶ (42) Սըվազ (28) Պուլկարիա (9) Եգիպտոս (86) Ամերիկա:

5. Ազգ. անշարժ կալուած ըլլալով ունիմք մէկ ջաղացք (135) [անընթեռնելի բառ] արժողութեամբ կալուածական տուրքը ըլլալով նախորդ տարիներ (133^{1/4}) ղր. իսկ ներկայ տարւոյ համար (159^{1/4}) ղր. վճարուած է. տարեկան հասոյթն է իւրաքանչիւրը (160) [անընթեռնելի բառ] կշռող [անընթեռնելի բառ] տասը [անընթեռնելի բառ] ցորեան:

6. Գիւղը ունի մի քարաշէն եկեղեցի (1851)ին կառուցուած Ս. Գր. Լուսաւորիչ անուն³⁷:

7. Գիւղէն մէկ ժամ հեռաւորութեամբ դէպի հիւսիս ունիմք Գոհանամ անունով մէկ փոքրիկ վանք. ինչպէս նաեւ գիւղի մէջ ու մօտերը Ս. Գէորգ, Ս. Թորոս եւ Ս. Աստուածածին եկեղեցաց աւերակներ:

8. Գիւղը ունի մէկ մանչերու վարժարան Ս. Գր. Լ.³⁸ անուան նուիրուած կառուցուած երկյարկանի փայտաշէն ի (1865) ուր կը յաճախեն գրեթէ (110) մանչեր ուսուցիչ ունենալով Տիար Գեղամ Կ. Գլըճեան ընթացաւարտ Մեզիրէի Ս. Ներ. Ազգ. երկսեռ վարժարանէ³⁹ ստանալով երեք օսմ. ոսկի ամսաթոշակ եւ իբր օգնական տիար Յովհաննէս Գօշեան ընթացաւարտ գիւղիս վարժարանէն ստանալով մէկ օսմ. ոսկի ամսաթոշակ. վարժարանը պետական արտօնագիր չ'ունի:

9. Ունի նաեւ յարակից համանուն աղջկանց վարժարան մը ուր կը յաճախեն 70-ի մօտ աղջիկներ ուսուցչուհի ունենալով տիկին Զարուհի Գ. Գլըճեանը ընթացաւարտ ըլլալով Ակնայ Ներս. վարժարանէ⁴⁰ ամսաթոշակ կստանայ մէկ օսմ. ոսկի շէնքը փայտա-

³³ Գիւղիս ներկայի անունն է Մալթեփէ: Կը գտնուի Տիվրիկի կեդրոնէն դէպի արեւելք 17 քմ. հեռաւորութեամբ: Ծանօթ է Խոնավիլ, Խըռնավուլա, Խոռնավուլ, Խոռնավել, Խոռնավուլ, Խոռնավուլա եւ մման անուններով եւս:

³⁴ Գեորգեան-Փապունեան գիւղին բնակչութեան թիւը կը նշեն իբր 320 անձ: Թէոդիկի տուած թիւը այս տուեալներուն աւելի մօտ է 1500 անձ, այսինքն 130 տուն: Իսկ «Նդեռնապատում»ի տուեալներուն համաձայն, գիւղը ունեցած է 150 տուն, 1200 անձ բնակչութիւն: Այս թիւը կը կրկնէ նաեւ «Տեղանունների բառարան»ը: Ըստ Թէոդիկի, Մեծ Նդեռնէն վերապրած էին 144 անձեր: Ըստ Սեբաստիոյ պատմագիր-յուշամատենի, գիւղը ունէր 120 տուն, զոտ հայութիւն: Իսկ «Բնաշխարհիկ բառարան»ը կու տայ 80 տուն: Ըստ 1902-ի տեղեկագրին, գիւղը ունէր 450 արու, 488 կիւն բնակիչ:

³⁵ Սեբաստիոյ յուշամատենի տուեալներով, գիւղը ունեցած է 240 պանդուխտ:

³⁶ Պոլիս գտնուող պանդուխտները առհասարակ Բերայի եւրոպացիներուն սպասատներն էին: Բերայի բնակիչ խոսնավիցիները 1885-ին բողոքի նամակ մը յղած են պատրիարքարան:

³⁷ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան պատրաստած ցուցակին մէջ եկեղեցւոյ կառուցման թուական նշուած է 1839-1840-ը, զոր կը գտնենք նաեւ 1902-ի տեղեկագրին մէջ:

³⁸ Դպրոցի վերաշինութեան համար հիմնուած էր Լուսաւորիչեան ընկերութիւնը, 1879-ին, Պոլսոյ մէջ: Ընկերութիւնը դպրոցի շէնքը կը կառուցէ, ուր 1881-ին ուսում կը ստանային 95 աշակերտներ: Դպրոցը ունէր 8 կարգ եւ երկու ուսուցիչ: Ընկերութեան նուիրատուներու շարքին էր նաեւ յայտնի բարերար Աբիկ Ունեան: 1901-ին աշակերտութեան թիւը հասած էր 120-ի:

³⁹ Մեզիրէի մէջ այս անունով դպրոց մը եղած չէ, ուրեմն խնդրոյ առարկան Թլկատիինի Ներսէսեան վարժարանը ըլլալու է, որ հիմնուած էր 1870-ականներուն ու կոչուած ժամանակի պատրիարք Ներսէս Վարժապետեանի անունով:

⁴⁰ Ակնի Վարի թաղի Ներսէսեան վարժարանը հիմնադրուած էր 1855-ին: Յայտնի շրջանաւարտներէն էին բանաստեղծ Ատոմ Նարնանեան (Սիւսմանթ), Նրուանդ Թիմուրեան (Աշոտ Երկաթ):

շէն ըլլալով կառուցուած է 1912ին:

10. Ունիմք Տ. Եւսեբիոս Քհնյ. Թաթարեան (58) յիսուն եւ ութը տարեկան նախկին անունը ըլլալով Մանուկ ձեռնադրուած է Սվազ հանգ. Տ. Պետրոս եպիսկոպոսէ⁴¹ ի թիւ (1899):

11. Վերջին 30 տարիներու մէջ իսլամացած է միայն մէկ աղջիկ Մարիամ Նուէրեան ողջ կը գտնուի ի Նորշէն թուրք գիւղ մէկ ժամ հեռու դէպ [անընթեռնելի բառ]:

12. Այս երկու քոյր կրթական հաստատութիւններ կը մատակարարուին գլխաւորաբար կալուած եղող նոյն ջրաղացքի հասոյթով ինչպէս նաեւ բարերարներու նուիրատուութեամբ ու վերնկոշեալ ուսումնասիրաց անուն ընկերութեան⁴² մասնաւոր օժանդակութեամբ:

Ներկայ տեղեկագիրը Տիվրիկոյ Պատկ. Քաղ. Ժողովոյ պատ. անդամներու Տիար Համբարձում Կոշոյեան եւ Տիար Սողոմոն [անընթեռնելի]եանի ներկայութեամբ ու խորհրդակցութեամբ պատրաստուած ըլլալով անոր ճշդութեան մեր Ազգ. Առաջնորդարանի ներկայացուած 2 Մայիս 913 թուին եւ 121/347 թուահամար հարցարանի համաձայն համապատասխան ըլլալը կը հաստատեմք:

4 մայիս 913

Խուռնաւիլ

[կնիք թաղային խորհրդի]

Թաղ. Խորհուրդ

Անդամք

Մկրտիչ Պետեան [կնքած է՝ ՔԾ Մկրտիչ]

Անդամ

Վրդանէս Գոշեան

Ատենադպիր

Աբրահամ Սրապեան

Ատենապետ

Համբարձում Գոշեան

Նախագահ

Եւսեբիոս Քհնյ. Թաթարեան

Քաղաքիս Խուռնավիլ գիւղի Արժ. Տ. Եւսեբիոս Քհնյ. Թաթարեանի եւ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնները կը վաւերացնենք:

1913 Մայիս 7

Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ

Սերովբէ Քհնյ. Բոիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

⁴¹ Պետրոս Եպս. Թանմիզեան ծնած էր Սեբաստիա, 1816-ին: Կրթութիւնը քաղաքին մէջ ստանալով, կը մտնէ Ս. Նշանի վանքը: Վարդապետ կը ձեռնադրուի 1851-ին, Կարապետ Եպս. Գալֆաեանէ: Սեբաստիոյ առաջնորդութիւնը վարած է 1870-1907 թուականներուն: Վախճանած է 1907:

⁴² Ուսումնասիրաց ընկերութիւնը հիմնադրուած էր 1909-ին եւ նպատակն էր գիտլին մէջ հիմնադրել դպրոց մը:

* * *

[Աշուղէն⁴³]

Թաղ. Խորհրդարան
Տիվրիկ-Աշուղէն

24 ապրիլ 1913
Աշուղէն

Սեփաստիոյ Հայոց Առաջնորդարանի պաշտօնական շրջաբերական հրահանգին համաձայն, որ կը կրէր 28 Մարտ 1913 համար 1596ը եւ զոր ստացանք 22 ապրիլ 913ին, նիստ գումարելով եղած հարցումներուն ստորեւ կը պատասխանենք:

1. Գիւղիս Հայ բնակչութիւնը կը բաղկանայ 92 իննսուներկու տուներէ, որոնց 228ը արու եւ 226ը էգ են, գումար 454⁴⁴:

2. Կաթորիկ եւ բողոքականներ չկան:

3. Միմիայն Ալիական 8 տուն թուրքեր կան⁴⁵, 20 արու եւ 28 էգ բնակիչներով, գումար 48:

4. Գիւղէս 73 պանդուխտներ ունինք, որոնց 35ը Ամերիկա, 10ը Պուկարիա, 25ը Պոլիս եւ 3ը Եգիպտոս:

5. Գիւղիս եկեղեցին իբրեւ անշարժ կալուած ունի (զոր գիւղիս բնակիչք իրենց նուէրներովը եւ ջանքերով գոյացուցած են) 1. մէկ ջրաղաց, որ միայն 3 ամիս կը դառնայ ջրի նուազութեան պատճառաւ. հասոյթ կը բերէ 600 դահեկան⁴⁶. կառավարական տուրքն է 55 դրշ., արժէքը 5000 դրշ.: 2. Տիվրիկիի եւ Խանղալի⁴⁷ սահմաններուն միացած հողին վրայ Թումրուճա ըսուած լեռը ագարակ մը եւ արօտատեղի մը, ագարակին մէջ 20 տուներէ բաղկացեալ Ալիական թուրքեր կը նստին իբրեւ վարձակալ: Տարեկան հասոյթն է 1500 դահեկան: Տիվրիկիի հողամասին կառավարական տուրքն էր 130 դրշ., նոյնպէս Խանղալի հողամասին կառավարական տուրքն էր 130 դրշ., սակայն 1896ի քաղաքական շփոթութեանց ժամանակ ագարակին վարձակալները այս վերջին հողը մեր ձեռքէն խլելու համար 280 դրշ.ի էմլաքով Գօշան⁴⁸ կտրել կու տան իրենց անունին, դատավարութեամբ եւ բազում ծախքերով տէր դարձանք մեր հողին սակայն այն օրէն ցայսօր կառավարութիւնը յանիրաւի կերպով եւ կրկնակի այս 280 դրշ.ն ալ կը գանձէ մեզմէ: Յիշեալ արօտավայրին վրայ ունինք 40 տուներ, որոնց կառավարական տուրքն է 75 դրշ., մեր գիւղացին ամառը 4 ամիս իր հօտերը կը հանէ արօտատեղին եւ կը բնակի սոյն տուններուն մէջ: Ագարակ եւ արօտավայր գիւղէս 1^{1/2} ժամ հեռաւորութիւն ունին: Մեր նախնիք սոյն կալուածը երբ գնած են, նկատելով որ այն ժամանակ Հայ անունին փոխանցում չէր կատարուէր, Գիւղիս ժամանակուայ քահանայ Տէր Ստեփան Քիզիրեանի եւ Տիվրիկցի Միւֆթի օղլու կոչուած թուրքի անուանց կը փոխանցուի. թուրքին ժա-

⁴³ Գիւղս, որ Տիվրիկէն 11 ֆմ. հեռաւորութեան վրայ է՝ դէպի հարաւ-արեւմուտք, ներկայիս կը կոչուի Կիւնէյվլեր (Հարաւային տուներ): Գիւղին անունը որոշ աղբիւրներ կու տան Արշուան, Աշուղա, Արշուղէն, էշուղան, էրշուն, Արշուն ձեւերով եւս:

⁴⁴ Ըստ Գէորգեան-Փապունեանի գիւղի բնակչութեան թիւն էր 310, մինչդեռ Թէոդիկ կու տայ 686 թիւը (76 տուն)՝ յայտնելով, թէ Մեծ Եղեռնը վերապրած էին միայն 30 անձ: Գաբիկեան կու տայ 100 տուն՝ 800 անձ բնակչութեամբ: Իսկ Էփրիկեանի տուեալներով. գիւղը ունեցած էր 700 բնակիչ: 1902-ի տեղեկագրին համաձայն գիւղի բնակիչ այրերու թիւն էր 268, իսկ կիներունը՝ 271: Երկրագործութիւնը եղած է անոնց գլխաւոր զբաղումը:

⁴⁵ Թէոդիկի համաձայն ալիական թուրքեր, այսինքն՝ ղըզըլպաշերը 7 տուն ունէին գիւղին մէջ:

⁴⁶ Այսինքն՝ դրուշ:

⁴⁷ Խանղալ գաւառակը կը գտնուէր Տիվրիկի գաւառակէն դէպի արեւմուտք:

⁴⁸ Այսինքն՝ վճարեալ տուրքի անդորրագիրը:

ռանգորդները քաղաքական պարագաներէ օգտուելով յանիրաւի կիսարար դարձած են կալուածին⁴⁹: 3. Պոլիս Վալիտէ խանի⁵⁰ մէջ կան հնացած 7 կտոր սենեակներ որոնց տարեկան հասոյթն է 1600 դրշ: Կառավարական տուրքն է 560 դրշ. արժէքը...

6. Մէկ եկեղեցի ունինք փայտաշէն եւ խարխուլ, շինուած 1832 թւոյն, անունը Ս. Մոգուց թագաւոր⁵¹:

7. Գիւղին մէջ կամ մօտերը վանքեր չկան. մատուռներ ունինք, Ս. Լուսաւորիչ, Ս. Մուրատ, Ս. Գէորգ հին գերեզմաններով:

8-9. Վարժարանը երկսեռ է, անունը Սմբատեան, ուսուցիչն է Զիմառացի Յովհաննէս Քոչեանը, Զիմառացի դպրոցէն⁵² ելած, Կեդր. Ուսումն. Խորհրդէն եւ մէարիֆէն⁵³ վկայեալ, թոշակը 30 լիւրայ⁵⁴: Ունի 60 աշակերտ եւ 16 աշակերտուհիներ: Շէնքը եկեղեցւոյ մօտ եւ հողին վրայ նախապէս միայարկ սենեակ մը, յետոյ վրան սենեակ մ'ալ շինուած, որը ներկայ դպրոցական մանկավարժական եւ առողջապահական պահանջներուն բնաւ չ'համապատասխանէ: Տուրք չ'վճարեր եւ պետական արտօնագիր չունի: Շէնքին անբաւականութիւնը նկատի ունենալով նոր դպրոց մը կառուցանելու⁵⁵ համար գետին մը գնուած է, որը նոյնպէս պետական արտօնագրի կը կարօտի. (կը խնդրուի որ նոր կառուցանելիք դպրոցին արտօնագիրը առնուի որպէսզի անյապաղ ձեռնարկուի շինութեան եւ այդու փրկուի Գիւղիս ուսանողութիւնը[]):

10. Քահանանիս է Տէր Խոսրով Գրիգորեան⁵⁶, գիւղիս բնիկներէն ձեռնադրուած է Սեփաստիա Տէր Պետրոս Եպիսկոպոսէն 1899ին. նախկին անունը՝ Խաչատուր, ծնած է 1859ին այժմ այրիացած է:

11. Գիւղիս բնակիչներէն 30 տարուայ ընթացքին իսլամացող չէ եղած:

12. Դպրոցական ծախքերնուս մէկ մասը կը հոգացուի եկեղեցական կալուածոց իրենց սեփական ծախքերէն աւելցած հասոյթներէն եւ պակաս մնացած մասը ժողովրդեան նուէրներէն եւ պանդուխտներուն օժանդակութենէն:

13. Գիւղիս բնակչութեան ապրուստի միակ միջոց համարուած հողի $\frac{3}{4}$ մասը վերջին 17 տարուայ ընթացքին բաղադրեալ տոկոսի հաշուով եւ աժանագին անցած են Տիվրիկիի էշրաֆ-միւթէղալիպէ⁵⁷ դասակարգին ձեռքը, եւ չկայ մէկ տուն որ կարենայ իր ձեռքը գտնուած հողովը իր ընտանեաց տարեկան ուտեստը հանել:

⁴⁹ Աշուշէն հողի տեսակէտէ եղած է շրջանի գիւղերէն ամենահարուստը: Պարագաներու բերմամբ սակայն բաւական հողեր ծախսուած են: Շնորհիւ պանդխտութեան, գիւղացիները սկսած էին ետ գնել իրենց հողերը: Հողերու վերագնումը դիւրացնելու համար գիւղացիները քաղաքացի հողատէրերու դէմ պայքար կը կազմակերպեն եւ քաղաքացիները իրենց անմշակ մնացած հողերը ստիպուած կ'ըլլան ծախելու:

⁵⁰ Ժէ դարուն, Օսմանեան Մուրատ Դ սուլթանի մօր՝ Քէօսէմ տիկնոջ կողմէ կառուցուած առետուային կարետը կեդրոն, էմինէօնի թաղամասի, Չաֆմաֆերլարի գաղիվերին վրայ:

⁵¹ Թէոդիկ կը փոխանցէ աւանդութիւն մը, ըստ որո՛ւ մանուկ Յիսուսին երկրպագութեան փութացած երեք մոգերէն մէկը մահացած էր այս գիւղին մէջ: 1902-ի տեղեկագրին մէջ նշուած է, թէ Ս. Թագաւոր եկեղեցին հիմնադրուած է անյիշելի ժամանակներուն, սակայն նորոգուած է 1832-ին: Պատրիարքարանի 1914-ի ցուցակին վրայ ալ կը կրկնուի այս տեղեկութիւնները: Ըստ «Հողդար»-ի, այս եկեղեցին ո'չ միայն շրջանի, այլ քաղաքի եկեղեցիներէն իսկ հարուստ էր:

⁵² Զիմառացի դպրոցը կոչուած է Յակոբ Արք. Նալեան պատրիարքի անունով:

⁵³ Այսինքն՝ Կրթական նախարարութենէ:

⁵⁴ 1914-ին՝ 28 ոսկի:

⁵⁵ Դպրոցի կառուցման նպատակով 1912 թուականին Կ. Պոլսոյ մէջ հիմնուած էր Յառաջդիմասիրաց ընկերութիւնը:

⁵⁶ Թէոդիկ տէր-հայրը ծնած կը համարի 1870-ին: Տ. Խոսրով 1915-ի ցեղասպանութեան նահատակներէն է:

⁵⁷ Այսինքն՝ քաղաքի այն բարձր խաւը, որ բռնութեամբ կը տիրէր այս կամ այն կալուածին եւն.:

Վերոգրեալ թուահամարով եկած պաշտօնական շրջաբերականին հարցումներուն պատասխանելով ճշտութիւնը կը հաստատենք:

Թաղական Խորհրդոյ

Անդամ Յովսէփ [անընթեռնելի բառ]

Ատենադպիր Մելքօն Գրիգորեան

Նախագահ Տէր Խոսրով քահանայ Գրիգորեան

Անդամ Մելքօն Շուշանեան

Ատենապետ Աբէլ Շուշանեան

Քաղաքիս Աշուշէն գիւղի Արժ. Տ. Խոսրով Քհնյ. Գրիգորեանի եւ Պատ. Թաղական Խորհրդի ստորագրութիւնները կը հաստատենք:

1913 մայիս 1

Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ

Սերովբէ քհնյ. Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

[Կասմա⁵⁸]

1. Գիւղիս հայ ժողովուրդը ներկայիս 89 տուն են, 30 տուն ալ այլուր գաղթած են, ներկայ ժողովրդեան թիւն է 152 արու եւ 251 էգ⁵⁹:

2. Կաթուղիկ եւ բողոքական չկան:

3. Գիւղիս թուրք բնակչութեան թիւն է մօտաւորապէս 70 տուն եւ 300 սակ արու եւ էգ խառն⁶⁰. Հէրքէզ եւ քուրդ չ'կան:

4. Գիւղէն պանդխտած են 251 անձ, որոնցմէ Պոլիս կը գտնուին 125 արու եւ 42 էգ, Ամերիկայ 13 արու, Պուլկարիա 20 արու եւ 1 էգ, Եգիպտոս 3 արու, Ռուսիա 2 արու, Ռումանիա 3 արու եւ մէկ էգ, Կիրասոն 7 արու եւ 3 էգ, Զմիւռնիա 1 էգ եւ մէկ արու, Մարաշ 5 արու եւ 2 էգ, Ատանա 1 արու, Մալաթիա 1 արու եւ 1 էգ եւ 9 զինուոր որոնցմէ 3 Վան եւ 6 պատերազմի դաշտին:

5. Զորս կտոր Ազգ. կալուածներ ունինք, որոնցմէ մին փուռ, երկու խանութ եւ մէկ ալ պանդոկ, որոնց տարեկան հասոյթն է 500 դհ. Պետական տուրք կը վճարուի 80 դհ. եւ ամէնուն արժէքն է 3000 դհ.:

6. Ունինք մէկ եկեղեցի քարաշէն. շինուած է 1866 թուին⁶¹, անունն է Ս. Ածածին⁶²:

⁵⁸ Գիւղին ներկայիս անունն է Քեմիլ: Արձանագրուած է նաեւ Գասմա, Գասման, Կասմ, Կասման, Կեսմիլ, Ղասմա եւն. ձեւերով: Կը գտնուի Տիվրիկէն 45 ֆմ հեռաւորութեան վրայ, դէպի հիւսիս-արեւելք: Գիւղը հայոց արդի պատմութեան մէջ յայտնի է որպէս Նորատունկեան բարեհամբաւ գերդաստանի հայրենիք: Կասմացիներ Կ. Պոլսոյ մէջ փոտեր կը բանեցնէին, ընդհանրապէս: Կասմայի տուները եղած են ձեւատու, ծառագարդ եւ ջրաւտ: Պոլսոյ Պալաթ թաղի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցոյ 1907-ի նորոգութիւնը իրականացած էր Կասմա գիւղացի Ստեփան Թելլիեանի նուիրատուութեամբ:

⁵⁹ Գէորգեան-Փապունեան նախաեղեռնեան տարիներուն գիւղին բնակչութեան թիւը կը նշեն իբր 580 անձ (100 տուն), մինչ տեղանուններու բառարանի համաձայն գիւղի բնակիչ հայոց թիւը 500 էր: «Եղեռնապատում»-ի տուեալներով բնակչութիւնը կը կազմէր 150 տուն, 1200 բնակչութեամբ: Մինչ «Բնաշխարհիկ բառարան»-ը հայերու համար կու տայ 500 թիւը (100 տուն): 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղի բնակչութեան թիւն էր արու 324, կի՞ն՝ 310:

⁶⁰ «Բնաշխարհիկ բառարան»-ի համաձայն թուրքերու թիւը 200 (40 տուն) էր:

⁶¹ 1902-ի տեղեկագրին համաձայն վերանորոգուած է 1864-ին:

⁶² Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան 1912-1913-ին կազմած ցուցակին համաձայն, եկեղեցին կառուցման թուականն է 1910-1911, որ հաւանաբար պետական արտօնագրի ստացման թուականն ըլլալու է: Եկեղեցոյ շինարարութեան բարերարը եղած է Յակոբ Նորատունկեան:

7. Գիւղիս մօտերը Բագրատունի հին աւերակները կը գտնուին եւ հնաւուրց վանքեր թէեւ կան բայց աւերակ դառնած են⁶³, ոչ կալուած ունին եւ ոչ ալ հող, շրջակայ թուրքերէն գրաւուած են իրենց ունեցուածքները:

8. Ունինք մանչերու յատուկ մէկ վարժարան, կը կոչուի Ս. Լուսաւորչեան⁶⁴, երկյարկ եւ փայտաշէն, ունի երկու ուսուցիչներ, առաջինը բնիկ տիվրիկցի Պ. Արմենակ [անընթեռնելի]եան, շրջանաւարտ նոր քաղաքի Ազգ. վարժարանէն ուսուցչական եւ շրջանաւարտի վկայականներ ունի. թօշակ կ'ստանայ երեք ոսկի⁶⁵, իսկ օգնական ուսուցիչը Պ. Տօնապետ Կիւլմէզեան շրջանաւարտ գիւղիս վարժարանէն թօշակ կ'ստանայ 50 դհ. վարժարանը պետական արտօնագիր չ'ունի. ունի 60 մանչ աշակերտներ⁶⁶:

9. Գիւղս աղջկանց վարժարան չունի:

10. Գիւղիս քահանան է Տ. Մովսէս Ծոցիկեան⁶⁷, 1898 նոյեմբեր 1 թուին ձեռնադրուած Նիկոմիդիա քաղաքի Օվաճըք գիւղի Ս. Ածածնայ եկեղեցւոյ մէջ Ստեփանոս Արքեպս. Յովակիմեանէ⁶⁸. Նախկին անունը Աբրահամ Տօնիկ Ծոցիկեան, 46-47 տարեկան այժմ:

11. Վերջին եռեսուն տարուայ ընթացքին գիւղէս չորս անձինք իսլամացած են, որոնցմէ [մին] արու որ Պոլիս կը գտնուի, եւ երեքը էգ. որոնցմէ մին գիւղիս մէջ թուրքի մը հետ ամուսնացած է. մին Տիվրիկիի ըէժի միւտիւրիին⁶⁹ քով կը գտնուի եւ միւսն ալ Գանկալի⁷⁰ գիւղերը կը գտնուի:

12. Վարժարանի տարեկան պիւտճէն կը մատակարարուի ժողովրդեան տուրքով եւ հանգանակութեամբ:

25 ապրիլ 1913

Կասմայ

Թաղականութիւն Կասմայ գիւղի

Անդամ Ռուբէն Գ. Պալեան

Ատենադպիր Տիգրան Յ. Կարապետեան

Նախագահ Մովսէս Քհնյ. Ծոցիկեան

Անդամ Ասատուր Խ. Հալաճեան

Ատենապետ Ստեփան Պ. Բէյիսեան

⁶³ 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղի մօտակայ խոնարհած սրբատեղիներու անուններն էին՝ Ս. Փրկիչ, Ս. Թորոս, Ս. Կարապետ, Ս. Եղիա, Ս. Գրիգոր, Ս. Թաղէոս, Ս. Բարթող, Ս. Աստուածածին, Ս. Յակոբ, Ս. Գէորգ եւ Ս. Համբարձում:

⁶⁴ Էփրիկեանի համաձայն, վարժարանի անունը եղած է Մեսրոպեան՝ 50 աշակերտով:

⁶⁵ Այսինքն՝ օսմանեան լիրա:

⁶⁶ Գիւղի դպրոցին օժանդակելու նպատակով 1909-ին Կ. Պոլսոյ մէջ հիմնուած էր Բագրատունեաց դպրոցասէր ընկերութիւնը, որ 1919-ին կը վերակազմուի Բագրատունեաց միութիւն անունով: Նախապէս 1884-1885 թուականներուն նոյն նպատակով հիմնուած էր Դպրոցասիրաց ընկերութիւնը:

⁶⁷ Բուն մականունը՝ Փիլիկեան: Ծնած էր 29 յուլիս 1866-ին: Ամուսնացած չ'էր, տարուելու պահուն թոյն խմելով ինքնասպան կը դառնայ՝ խուսափելու համար եռեղնագործներու ձեռքէն:

⁶⁸ Ծնած է 1846-ին, Նիկոմիդիա, Տաղ կամ Քերէմէք գիւղը: Ասագանի անունով Մելգոն-Սուրէն, 1873-ին կը ձեռնադրուի կուսակցի ֆահանայ, Ներսէս Վարժապետեանէ: Երկու տարիներ վարած է Նիկոմիդիոյ թեմի առաջնորդի պաշտօնը: Հետագային անցած է Պոլկարիա, ուր ալ Սոֆիա մայրաքաղաքի մէջ կնիւմ է իր մանկանացուն, 1934-ին:

⁶⁹ Այսինքն՝ ծխախոտի վաւաչեան տնօրէնին:

⁷⁰ Սեբաստիոյ մահանգի հայաշատ գաւառակներէն մին, որ կը գտնուէր Տիվրիկէն դէպի արեւմուտք, շուրջ 90 ֆմ. հեռավորութեամբ:

Քաղաքիս Կասմա գիւղի Արժ. Տ. Մովսէս Քհնյ, Ծոցիկեանի եւ Պատ. Թաղական
Խորհրդոյ ստորագրութիւնները կը հաստատեմ:

1913 Մայիս 3
Տիվրիկ

Առաջնորդ, Փոխանորդ Տիվրիկոյ
Սերովբէ Քհնյ, Բռիկեան

[Կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

[Բարդամ⁷¹]

1596 համարաւ 28 Մարտ 1913 թուով մեզ ուղղեալ հարցումներուն ի ստորեւ կը պատասխանենք.

1. Գիւղս քառասուն եւ չորս տուներէ կը բաղկանայ եւ չորս հարիւրի չափ բնակչութիւն ունի. որոնց երկու հարիւր քսանուհինգը այր եւ հարիւր եօթանասուն եւ հինգը էգ են⁷²:

2. Գիւղիս մէջ կաթուղի եւ բողոքական հասարակութիւններ չիկան:

3. Զիկան նաեւ գիւղս Թուրք, Քիւրտ եւ Զէրքէս ազգութիւններ:

4. Գիւղէս իննսուն անձինք պանդխտացած են որոնց տասը հատը Պոլիս եւ Պուլկարիա են իսկ մնացեալներն Ամերիկայի զանազան կողմերն են⁷³:

5. Գիւղս ազգային անշարժ որեւէ կալուած չունի:

6. Մէկ եկեղեցի ունինք. քարուկիր շէնք է, 1833ին կառուցուած Ս. Աստուածածին անուամբ⁷⁴. արտօնագիրն ալ՝ աւարին կորսուած է:

7. Գիւղէս ժամ մի հեռաւորութեամբ Գարա Քիլիսէ եւ Ս. Վառվառիա փոքրիկ մատուռները կան որոնք Գարասար կոչուած թուրք գիւղին կը պատկանին:

8. Գիւղիս վարժարանը անուն չունի⁷⁵, ուսուցիչ մը ունի. Ստեփան Գոչեան բնիկ խուռնավիցի, տեղւոյն վարժարանէն ելած է. տասնեւութը ոսկի թօշակ կ'ստանայ. քառասունեւերկու աշակերտներ կը դաստիարակուին. երկյարկանի է վարժարանը. 1912ին շինուած առանց արտօնագրի:

9. Աղջկանց յատուկ վարժարան չունինք եւ ոչ ուսուցչուհի 12ի չափ աղջկունք տղայոց վարժարանը կը յաճախեն:

⁷¹ Ներկայիս Ուզունֆայա անունը ունեցող գիւղը կարգ մը աղբիւրներու մէջ կը նշուի Բարզամ ձեւով եւս: Գիւղը կը գտնուի Տիվրիկէն 21 քմ. հեռաւորութեան վրայ, դէպի հարաւ-արեւմուտ: Տիվրիկի գիւղերու մէջ ունէր ամենաբարձր դիրքը: Յայտնի էր իր մաքուր օդով ու ջրնջ ջուրերով:

⁷² Գէորգեան-Փապունեան 510 անձ բնակչութիւն նշած են, իսկ Թէոդիկի տուեալները ցոյց կու տան 450 անձ (44 տուն): Ըստ «Նդեռնապատում»ի գիւղը ունեցած է 480 անձ (60 տուն), իսկ Սեբաստիոյ պատմագիրքը կ'ըսէ, թէ գիւղը ունեցած է 500 հայ բնակչութիւն (30 տուն): Տեղանուններու բառարանի համաձայն ալ գիւղը ունէր 500 բնակիչ (60 տուն): 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղը ունէր 150 այր, 159 կին բնակիչ:

⁷³ Պանդուխտները կ'օժանդակէին գիւղի դպրոցին: Բնակիչները սկսած էին աղատութենէ ազատիլ՝ պանդխտութեան շնորհիւ:

⁷⁴ Այս տեղեկութիւնը կը համապատասխանէ նաեւ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան կազմած եւ 1912-1913-ին օսմանեան կառավարութեան յղած ցուցակին:

⁷⁵ Ըստ 1901-ի տեղեկագրին գիւղին վարժարանը փակ էր: Իսկ 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղի եկեղեցոյ յարակից ազգային վարժարանը ունէր 40 տղայ, 5 աղջիկ աշակերտ եւ ուսուցիչ մը:

10. Գիւղիս քահանան է Տ. Գէորգ Աբգարեան⁷⁶ 1881 թուին հարբերթ ձեռնադրուած Յակոբոս եպիսկոպոս Ճգնաւորեանէ⁷⁷, նախկին անունը Եղիա եւ տարիքն ալ յիսուն է:

11. Գիւղէս մէկ անձ միայն իսլամացած է Անդրէաս Ղուկասեան, ներկայիս Ալի Րիզա կոչուած Տիվրիկի կը բնակի եւ ողջ է:

12. Գիւղիս վարժարանը աշակերտաց թոշակներով կը մատակարարուի, այսինքն օժանդակող մը չունի:

Վերոյգրեալ պատասխաններու ճշտութիւնը կը հաստատեմք:

Ի դիմաց թաղականութեան Բարդամ գիւղի

Անդամ Մարկոս Աբգարեան [կնքած է՝ Մարկոս 1911]

Անդամ Մարտիրոս Ղուկասեան Ատենադպիր Յարութիւն [անընթեռնելի]

Ատենապետ Տոնիկ Յարութիւնեան [կնքած է՝ Յարութ Տոնիկ]

Նախագահ Գէորգ Քհնյ, Աբգարեան

25 Ապրիլ 1913

Քաղաքիս Բարդամ գիւղի Արժ. Տ. Գէորգ Քհնյ, Աբգարեանի եւ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ կնիք եւ ստորագրութիւնները կը հաստատեմ:

1913 Ապրիլ 29

Տիվրիկ

Առաջնորդ, Փոխանորդ

Սերովբէ Քհնյ, Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց Ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

Արմութաղ գիւղ⁷⁸

1. Գիւղիս ժողովուրդը 80 տունէ կը բաղկանայ, 600 բնակիչ, 250 արու եւ 350 էգ⁷⁹:

2. Գիւղիս մէջ կաթողիկ եւ բողոքական չի կայ:

3. Գիւղիս մէջ ոչ թուրք, ոչ չէրքէզ եւ ոչ ալ քիւրտ կայ:

4. Մեր գիւղէն պանդուխտներ կան Ամերիկայի խորքը, Պոլիս եւ Պուլկարիա Ռումանիա եւ Եգիպտոս 100 անձ:

5. Ազգ. անշարժ կալուածնիս է չորս կտոր արտ եւ մի տուն, որուն 22 զրշ. տուրք

⁷⁶ Տէր-հայրը Մեծ Եղեռնի ընթացքին նահատակուած է:

⁷⁷ Ծնած է Եղեռնի, ուր 1864-1880 թուականներուն վարած է առաջնորդական պաշտօն: Նախապէս եղած էր տեղւոյն Ա. Աննա վանքի վանահայր: 1880-1887 թուականներուն կը դառնայ հարբերթի առաջնորդ:

⁷⁸ Տարբեր աղբիւրներու մէջ բնակավայրի անունը արձանագրուած է նաեւ որպէս Արմթաղ, Արմըթաղ, Արամուրթաղ, Արմտան, նոյնիսկ՝ Տաննիկ: Ներկայիս անունն է Քավաֆլըսու: Կը գտնուի Տիվրիկէն 21 քմ. հեռավորութեան վրայ, հարաւ-արեւմտեան ուղղութեամբ:

⁷⁹ Գէորգեան-Փապունեան գիւղին բնակչութեան թիւը կը հասցնէ 1605-ի, իսկ Թէոդիկ կու տայ 620 թիւը (76 տուն, Մեծ Եղեռնէն վերապրած են 32-ը միայն): Սեբաստիոյ պատմագիրքը բնակչութեան թիւը կը սահմանէ 150-200 տունով, իսկ Գաբիկեան կու տայ 560 թիւը (70 տուն): 1902 թուակիր տեղեկագրին համաձայն, գիւղը ունէր 280 այր եւ 320 կին բնակիչ: Ժողովուրդի զլիսաւոր զբաղումը եղած է երկրագործութիւնը:

կու տանք, իրենց արժեքն է 1300 ղրշ, ասոնցմէ զատ կային երկու կտոր արտ որ բռնապետութեան շրջանին⁸⁰ մէջ գրաւուած են, մին խօշլամ անունով 200 ոսկի արժեքով գրաւուած Վարդան թուրք գիւղի կողմէ, իսկ միւսը Քէօռ-Կէօզ կամ Ղամիշ Կէօլի անունով 80 ոսկի արժողութեամբ գրաւուած Բաղդիար թուրք գիւղի⁸¹ կողմէ:

6. Մէկ եկեղեցի ունինք փայտաշէն Ս. Գեորգ անունով, 1831ին շինուած⁸², 1896ին ընդհանուր կոտորածի ժամանակ քայքայուած թուրք խուժանի կողմէ եւ նորոգուած 1900ին:

7. Գիւղիս մէջ ունինք Ս. Թորոս, Ս. Կարապետ եւ Ս. Փրկիչ աւերակ մատուռները, իսկ մէկ ժամ հեռաւորութեամբ Ս. Լոյս մատուռը, թուրքերու հողի մէջ⁸³:

8. Գիւղիս մանչերու վարժարանի անունը Ս. Փրկիչ է⁸⁴. 70 մանչ. դասատուն է Տիվրիկցի Միհրան էֆ. Սարաֆեան, Տիվրիկոյ Ս. Ներսէսեան վարժարանէ շրջանաւարտ. թոշակ կ'ստանայ տարեկան 25 ոսկի: Դպրոցը փայտաշէն է. 1896ին քայքայուած եւ 1910ին նորոգուած. պետական արտօնագիր չ'ունի, միայն միսաֆիրխանէի⁸⁵ անունով շինուած եւ որուն 24 ղրշ. էմլաք⁸⁶ կու տանք:

9. Գիւղիս աղջկանց վարժարանը մանչերու հետ խառն է, ուսուցչուհին է տիվրիկցի տիկին Միհրան Արշալոյս Սարաֆեան, թոշակ կ'ստանայ 10 ոսկի: Սովորած է Տիվրիկ: Աշակերտուհիներուն թիւն է 15:

10. Մեր գիւղի քահանան է Տ. Եզնակ Յակոբեան, ձեռնադրուած՝ Թոգաթ, Պետրոս Եպսկ. Թահմիզճեանէ⁸⁷, 1898 հոկտ. 12ին, նախկին անունը Աւագ է: Այժմ 50 տարեկան է:

11. Մեր գիւղէն մինչեւ հիմա իսլամացուած անձ չի կայ:

12. Դպրոցական ծախսերը կը հոգանք տեղական միջոցներով եւ հանգանակութեամբ:

Վերոյիշեալներու ճշդութիւնը կը հաստատենք:

Թաղական Խորհուրդ Արմութաղ գիւղի

Անդամ [անուն-մականունը անընթեռնելի]

Անդամ Պաղտասար [մականունը անընթեռնելի]

Ատենադպիր Յակոբ [մականունը անընթեռնելի]

Ատենապետ Համբարձում [մականունը անընթեռնելի]

Նախագահ Եզնակ Քհնյ. Յակոբեան

1913 Ապրիլ 25

Արմութաղ

⁸⁰ Նկատի ունի նախասահմանադրական, 1908-էն առաջուան համիտեան բռնապետութեան ժամանակաշրջանը:

⁸¹ Այս գիւղը կը գտնուի Արմութաղէն երկու ֆմ. դէպի արեւմուտք:

⁸² 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, եկեղեցին գոյութիւն ունեցած է անյիշելի ժամանակներէ ի վեր, սակայն որպէս վերանորոգութեան թուական նշուած է 1831-ը, իսկ հայկական թուականով ալ ՌՄՁԹ, որ կը համապատասխանէ 1840-ի: Իսկ 1912-ի ցուցակն ալ որպէս եկեղեցոյ շինութեան թուական դրած է 1893-1894-ը:

⁸³ Բացի յիշեալներէ, 1902-ի տեղեկագրին մէջ նշուած է նաեւ Ս. Յովհանն, որպէս շաբաթացած աղօթավայր:

⁸⁴ Ըստ 1901-ի վիճակացոյցին, վարժարանի անունը եղած է Ս. Գեորգեան: Դպրոցը նորոգուած է 1885-ին: 1901-ին ունէր երկու դասարան եւ 45 աշակերտ, իսկ 1902-ին՝ 40 աշակերտ: 1920-ականներուն Միացեալ Նահանգներու մէջ կ'ար Ս. Փրկիչ վարժարանի ուսումնասիրաց միութիւնը:

⁸⁵ Հիւրատուն (թրֆ.):

⁸⁶ Կալուածատուրֆ (թրֆ.):

⁸⁷ Պէտք է Թահմիզեան ըլլայ:

Քաղաքիս Արմուժաղ գիւղի Արժ. Տ. Եզնակ Քահնյ. Յակոբեանի եւ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնները կը հաստատեմ:

1913 Սպրիլ 26
Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ
Սերովբէ Քհնյ. Բոիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

[Ս. Յակոբ⁸⁸]

Թաղ. Խորհրդարան
Տիվրիկի - Ս. Յակոբ

25 ապրիլ 913 Ս. Յակոբ

[փակագծի մէջ ձեռագրով աւելցուած՝] (Գեղին անունն է)

Սեփաստիոյ Առաջնորդարանին ... համարաւր պաշտօնական շրջաբերական հրահանգին համաձայն նիստ գումարելով եղած հարցումներուն ստորեւ կը պատասխանենք.

1. Գիւղը կը բաղկանայ 13 տուներէ, եւ ութսուն եւ չորս բնակիչներէ որոնց 43ը արու եւ 41ը էգ⁸⁹:

2.-3. Կաթուղիկ, բողոքական, թուրք, քիւրդ եւ չէրքէզներ չկան:

4. 18 հատ պանդուխտներ ունինք, որոնցմէ 3ը Ամերիկա, 6ը Պուլկարիա, 1ը Եգիպտոս եւ 8ը Պոլիս են:

5. Ազգային կալուած չունինք⁹⁰:

6. Ունինք երկու եկեղեցի մօտաւորապէս 800 տարի առաջ շինուած երկուքն⁹¹ ալ քարաշէն, մին Ս. Յակոբ եւ միւսը Ս. Յովհաննէս Աւետարանիչ, որ այժմ աւերակ է:

7. Վանքեր չունինք⁹²:

8. Վարժարանի յատուկ շէնք չունինք, թէեւ պէտքն զգալի է, եկեղեցւոյ մէկ սենեակը յատկացուցած ենք նոյն նպատակին որ յարմարութիւն ալ չունի դպրոցի⁹³: Ունի 20

⁸⁸ Ներկայիս Աֆալը անունով գիւղակ մըն է, որ վարչականօրէն կապուած է Քայապուրունի (անցեալին՝ Օտու): Անցեալին կոչուած է Եալնըգէշիշ (միայնակ ճգնաւոր), որովհետեւ անդ գտնուող Ս. Յակոբ վանքի վանահայրութիւնը երկար տարիներ վարած է ֆահանայ մը, իր ընտանիքով: Տիվրիկէն դէպի հարաւ-արեւմուտք է, հետիոտըն գրեթէ երեք ժամ հեռաւորութեամբ:

⁸⁹ Գէորգեան-Փապունեանի համաձայն գիւղը բնակչութեան թիւը 290 էր, ըստ Թէոդիկի ալ՝ 114, որոնցմէ միայն երկուքը վերապրած էր Մեծ Եղեռնը: «Եղեռնապատում»ի համաձայն բնակչութեան թիւը կը հասնէր 560-ի (70 տուն): 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, բնակչութիւնը կը բաղկանար 52 այրէ եւ 56 կինէ:

⁹⁰ «Հողդար»ի յօդուածագիրը կը նշէ, որ ազգապատկան կալուածներու արձանագրութեան ժամանակ, պաշտօնեաներուն ցոյց տրուած է անջրդի երկու արտ միայն, մինչդեռ Տիվրիկի կալուածոց կտակներուն մէջ կը տեսնուին ծանօթ անձերու կողմէ վանքին նուիրուած շատ մը հողեր, որոնք ժամանակի ընթացքին գրաւուած են:

⁹¹ 1902-ի տեղեկագրին մէջ նշուած է նաեւ Ս. Կարապետ անուամբ կիսաւեր մատուռի մը գոյութեան մասին:

⁹² Ս. Յակոբը վանք մըն էր ինքնին, որ կառուցուած էր անյիշելի ժամանակի մը: Յայտնի ուխտավայր էր, ուր հաւատացեալներ կը փութային յատկապէս Ս. Յակոբ Մծբնայ հայրապետի տօնին: Վանքը շրջան մը եղած է նաեւ Տիվրիկի առաջնորդանիստը: 1868-էն սկսեալ կալուածը գրաւուած է վերոյիշեալ վանահայր ֆահանայի սերունդներուն կողմէ, մաս մըն ալ թուրքեր առած են:

⁹³ Ըստ «Հողդար»ի, վանքի գետնափոր սենեակներէն մէկը կը գործածուէր որպէս դպրոց:

աշակերտներ, ուսուցիչն է Օտոու գիւղի բնիկներէն Պ. Տիրան Աշոտեան, հայրենի գիւղին վարժարանէն ընթացաւարտ, տարեթոշակը 300 դահեկան է:

9. Աղջկանց վարժարան չունինք:

10. Քահանանիս Տէր Մերկէն Մարկոսեան⁹⁴ 38 տարի առաջ Տիվրիկ՝ Տիգրանակերտ-ցի Մկրտիչ Եպիսկոպոսէն⁹⁵ ձեռնադրուած, այժմ 75 տարեկան է: Նախկին անունն ալ Մերկէն եղած է:

11. Վերջին 30 տարուայ ընթացքին իսլամացող չենք ունեցած:

12. Դպրոցի ծախքը կը հոգացուի ուսանողներու խեղճուկ թոշակներովը ինչպէս կը տեսնուի վարժարանին օգնութեան կը կարօտի որովհետեւ թէ՛ հասոյթ չունի եւ թէ՛ ժողովուրդը անկարող է սատարել:

Պաշտօնական շրջաբերականին հարցումներուն մի առ մի պատասխանելով ճշդութիւնը կը հաստատենք:

Թաղ. Խորհրդոյ

Անդամ Մեսրոպ Տէր Մեսրոպեան Անդամ Սարգիս Նազարէթեան
Ատենադպիր Գիգոր Մատթէոսեան Ատենապետ Համբարձում Պաղտիկեան

Նախագահ Տ. Մերկէն Քհնյ. Մարկոսեան

Քաղաքիս Ս. Յակոբ գիւղի Արժ. Տ. Մերկէն Քհնյ. Մարկոսեանի եւ Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնը կը հաստատեմ:

1913 ապրիլ 27

Տիվրիկ

Առաջ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ

Սերովբէ Քհնյ. Բռիկեան

[Կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

[Մովանայ⁹⁶]

1. Գիւղիս բնակչութիւնն է 27 քսանեւեօթը տուն, որոնց 70 եօթանասունը արու եւ 65 վաթսունը հինգը էգ. համագումար 135⁹⁷:

2. Գիւղիս մէջ բողոքական եւ կաթօլիկ չիկայ:

⁹⁴ Թէոդիկ զինք արձանագրած է որպէս Մերկերիոս Քհնյ. Մինասեան: Ըստ իրեն, Մեծ Եղեռնի նահատակ հոգեւորականը 1915-ին 70 տարեկան էր:

⁹⁵ Մկրտիչ Եպս. Տիգրանեան, ծանօթ Հրաշագործ կոչմամբ, ծնած է 1815-ին, Տիգրանակերտ: 1834-ին կուսակրօն հոգեւորական կը ձեռնադրուի Մուշի Ս. Կարապետ վանք, իսկ Եպիսկոպոս՝ 1867-ին: Հեղինակ բազմաթիւ աշխատութիւններու: Քրտերէնի թարգմանած է Աւետարանը: Վախճանած է Տիգրանակերտ: Ան մէկն է Պարոնեանի «Ազգային ջոշեր»էն:

⁹⁶ Միովանայ, Մրուանայ, Մուրվանայ, Մովանես, Մրունայ ձեւերով ալ յայտնի գիւղը այսօր կը կոչուի Քայանք, որ կը գտնուի Տիվրիկէն 9 ֆմ. հեռու, դէպի հիւսիս:

⁹⁷ Ըստ Թէոդիկի գիւղի բնակչութեան թիւն էր 210 անձ (30 տուն), որոնց երկուքը միայն վերապրած էր Մեծ Եղեռնը: Գաբիկեանի համաձայն, գիւղը ունէր 320 բնակիչ (40 տուն): Տեղանուններու բառարանը եւս կու տայ 40 տուն բնակչութիւն: Դեկտեմբեր 1898 թուակիր, Կ. Պոլսոյ հայոց պատրիարքարան ուղարկուած նամակէ մը, զոր Գ. Բամպոմբեան հրատարակած է Տիվրիկի պատմագիրքին մէջ, կը տեղեկանանք, որ գիւղին բնակչութիւնը կը բաղկանար 33 տունէ եւ խիստ կարօտ վիճակի մը մէջ էր: Իսկ 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղին բնակչութեան թիւն էր՝ 70 այր եւ 78 կին:

3. Գիւղիս մէջ 19 տասնըրիւնը տուն⁹⁸ թուրք (ալիական) բնակչութիւն կայ 137 հարուր երեսունը եւ եօթը արու եւ էգ:

4. Գիւղէս 46 քառասունը եւ վեց անցեր պանդուխտացած էն որոնցմէ 31ը Պոլիս 4ը Ամերիկա, իսկ 11ը Վառնա:

5. Գիւղս էրկու կտոր Ազգային կալուած արտ ունի երկու հարուր ղուրուշ արժողութեամբ տարեկան կառավարական տուրքն է երկու ղուրուշ, եւ երկու տարին մի անգամ վարձու տրուելով երկու [անհասկնալի բառ՝ շնի՞կ] ցորեն վարձ կ'առնուի:

6. Գիւղիս մէջ մէկ քարաշէն եկեղեցի կը գտնուի յանուն Սբ. Ած.ածնայ եւ 1843 թիւին շնուած⁹⁹:

7. Գիւղիս շրջական կը գտնուի Սբ. Ստեփաննոս անուամբ քարաշէն մի մատուռ կալուած շունի, գիւղիս եւ շրջականերէն ուխտագնացութիւն կ'ըլլայ:

8. Գիւղս ունի մի փայտաշէն վարժարան մանչերու, Ներսէսեան¹⁰⁰ անուամբ, առայժմ փակ է. 1873ին կառուցուած, պետական արտօնագիր շունի¹⁰¹:

9. Գիւղս աղջկանց վարժարան ունեցած չէ եւ առայժմ չունի:

10. Գիւղիս քահանան է Տէր Մամբրէ Քհնյ. Տէր Օհաննէսեան, ձեռնադրուած 1894 թիւին Կեսարիոյ Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոսէ¹⁰², նախկին անուն է Սահակ, աժմ տարիքն է 60 վաթսուն:

11. Գիւղիս մէջ վերջին երեսուն տարուան մէջ կրօնափոխութիւն չէ պատահած:

12. Գիւղիս վարժարանին ծախքը հինգ տարի առաջ պատիրարքարանի նպաստով կը կառավարուէր սակայն աժմ տեղական ազգայիններուն թոշակով կը կառավարուի:

Նէրկայ տեղեկագիրը Տիվրիկոյ պատկ. Քաղ. Ժողովոյ պատ. անդամներու Տիէար Համբարձում Պոչոյեան եւ Տիար Սողոմոն Քէլիկեանի ներկայութեամբ եւ խորհրդակցութեամբ պատրաստուած ըլլալով անոր ճշտութեանը հետ Ազգային առաջնորդարանէ ներկայացուած 2 Մայիս 1913 թիւ եւ 121 / 347 թիւահամար հարցարանի համապատասխանի ըլլալը կը հաստատեմք:

5 Մայիս 913

Մրվանայ

Ի դիմաց թաղ. Խորհրդոյ Մրվանայ գիւղի

Անդամ Խաչատուր Սմբատեան [կնքած է՝ Խաչուկ 1912]

Ատենադպիր Պարսամ Տէր Օհաննէսեան

Ատենապետ Մանուկ Ախիկեան [կնքած է՝ Մանուկ Գիրգոր 1897]

Նախագահ Մամբրէ Քահանայ Տ. Յօհաննէսեան [կնքած է՝ Տէր Մամփրէ 1894]

⁹⁸ Ըստ Թէոդիկի այս թիւը 24 տուն է:

⁹⁹ 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, եկեղեցին վերանորոգուած է 1834-ին: Իսկ 1912-ի ցուցակին համաձայն, շինութեան թուականը նոյնպէս 1843-1844 է:

¹⁰⁰ Տիվրիկի վիճակի վարժարաններու մասին պատրաստուած 1900 թուակիր վիճակացոյցի մը համաձայն, այդ թուականին փակեալ վարժարանին անունը եղած է Ս. Աստուածածին:

¹⁰¹ Մրվանայ գիւղի պոլսաբնակ ազգայինները 1910-ին կազմած են կրթասիրաց ընկերութիւն մը՝ իրենց գիւղի վարժարանին օգնելու համար: 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, աշակերտութիւնը կը բաղկանար 20 տղայէ եւ 8 աղջիկէ: Կար ուսուցիչ մը:

¹⁰² Հասանաբար խօսքը կը վերաբերի Կեսարիոյ թեմին ենթակայ Ս. Դանիէլի եպիսկոպոսութեան, որու 1885-1910 թուականներու միջեւ արքեպիսկոպոս էր Ստեփաննոս եպսկ. Սանտալեւեան Պրուսացի: Ծնած էր 1836-ին: Կուսակրօն ֆահանայ ձեռնադրուած էր 1861-ին, եպիսկոպոս՝ 1868-ին: Միաբան Մայր Աթոռի:

Քաղաքիս Մրվանա գիւղի Արժ. Տ. Մամբրէ Քհնյ. Տ. Յովհաննէսեանի եւ Պատ. Թաղական Խորհրդոյ ստորագրութիւնները կը վաւերացնենք:

1913 Մայիս 7
Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ
Սերովբէ Քհնյ. Բոխկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

Զիմառա¹⁰³ Գիւղ

Զիմարա¹⁰⁴ Գիւղիս մէջ կայ 120 տուն զուտ եւ միայն լուսաւորչական, որուն բնակչութիւնն է 675, եւ որուն 347-ը արու է, 325-ը էգ¹⁰⁵:

Պանդխտութեան մէջ ունինք 143 անձեր, որոնց 123-ը արու են եւ 30-ը էգ: Անոնք կը գտնուին

-95 արու եւ 14 էգ	Պոլիս ¹⁰⁶
-20 արու եւ 10 էգ	Ամերիկա
-8 արու եւ 6 էգ	Ռօմանիա
-11 արու զօրք - երկրիս զանազան կողմերը:	

Ոչ չէրքէզ կայ եւ ոչ ալ Քուրդ, միայն Թուրք 26 տուն կայ¹⁰⁷, որուն բնակչութիւնն է 113: Մեր գիւղը չունի ոչ ալ ինչ ազգապատկան կալուած բայց միայն մէկ ջրաղացք՝ տինկով եւ մէկ փոքր պարտէզով որ զարդարուած է 10-15 խոշոր թթերով: Ունինք 100 լծվարէ աւելի ազգապատկան արտեր, որոնց 20 լծվարը միայն կը շահագործենք իսկ մնացեալը խոպանացած է մեր անկարողութեան բերմամբ: Զաղացքը կանոնաւոր եղած ժամանակ 5-6 գրիւ ցորեն հասոյթ կը բերէ, իսկ ֆրունը¹⁰⁸ 1000 ղրշ. տարեկան: Յիշեալ կալուածներու արքունական տուրք կու տանք 55 ղրշ. ֆրունին, 92 ղրշ. ջրաղացքին եւ 22 ղրշ. արտերուն:

Ասոնց արդի արժէքներն են՝ 80 օսմանեան լիրայ ջրաղացքը, 40 ֆրունը եւ 100 ալ արտերը: Ունինք մէկ եկեղեցի քարուկիր եւ կամարաշէն: Անունն է Ս. Երրորդութիւն: Հիմնադրուած է 1873-ին, իսկ նախկին անունն էր Ս. Քրիստափոր¹⁰⁹:

¹⁰³ Ծննդավայր՝ Երուսաղէմի (1749-51) ու Կ. Պոլսոյ (1741-46, 1752-64) Յակոբ Նալեան պատրիարքի, որ եղած է Յովհաննէս Կոլոտ պատրիարքի ձեռնասունը: Հոս ծնած է նաեւ անուանի հրապարակագիր, Փարիզի «Յառաջ» թերթի խմբագիր Շաւարշ Միսաքեան: Պատկանեան գերդաստանն ալ սերած է հոսկէ: Գիւղիս այժմու անունն է Ալթընթաշ եւ կը գտնուի Էրզինճան (Երզնկայ) քաղաքի վարչական տարածքին: Տիվրիկէն դէպի հիւսիս-արեւելք, շուրջ 28 քմ. հեռու է: Ծանօթ է նաեւ Զեմարէ, Զիւմա, Զմմառ, Զումարա եւն. անուններով:

¹⁰⁴ Սփիւտահայ արձակագիր Յակոբ Մնձուրի Զիմառայի մասին ունի երկու պատմումով. «Զիմառու Աստուած վար եկուր» («Կապոյտ լոյս», Ստանպոլ, 1958, էջ 287-291) եւ «Զիմառացիները» («Կոունկ ուստի» կու գաս», Ստանպոլ, 1974, էջ 95-101):

¹⁰⁵ Էփրիկեանի եւ «Տեղանունների» բառարանի համաձայն հայ բնակչութեան թիւն էր 70 տուն: Գաբրիէան հայ բնակչութեան համար կու տայ 1200 թիւը (150 տուն), իսկ Գեորգեան-Փապունեան կը դնէ 1250 հայ: Թէոդիկ կու տայ միայն 9-ը տուն հայութիւն: Սեբաստիոյ պատմագիրքին համաձայն հայութիւնը ունէր 100-110 տուն բնակչութիւն: 1902-ի տեղեկագրին համաձայն գիւղը 307 այր եւ 282 կին բնակիչ ունէր: Գամէր ալ իր ուղեւորութեան ընթացքին հանդիպած է հոս եւ տեսած՝ 95 տուն հայութիւն:

¹⁰⁶ Պոլսոյ բնակիչ զիմառացիները առհասարակ փոռապան ու հացագործ էին:

¹⁰⁷ Թէոդիկի, Էփրիկեանի եւ «Տեղանունների» բառարանի համաձայն կար 30 տուն թուրք:

¹⁰⁸ Այսինքն՝ փուրը (թրֆ.):

¹⁰⁹ Եկեղեցին, որ նախապէս կը կոչուէր Ս. Քրիստափոր, հաստատուած է անյիշելի ժամանակներուն եւ նորոգ-

Մօտերնիս շէն վանք չունինք, իսկ աւերակ շատ, օրինակ, գիւղիս արեւելեան կողմը կէս ժամ հեռաւորութեամբ կը գտնուի Վերիվանք անուն ս. տեղը որուն անունն է Ս. Նիկողոս, անկից վարը Ներքվանք, անունն է Պօղոս Պետրոս:

Վերջինին մէջ մատուռներ կան: Ունինք հին եկեղեցիներ ու սրբավայրեր որոնք աւերակ են թէեւ՝ բայց մենէ կը յարգուին ստորեւ գրեալ անուններով. Սր. Քառասուն Մանուկ, Ս. Գէորգ, Ս. Յարութիւն, Ս. Երեք Մանուկ, Ած.ամայր եւ շատ մնալ ուխտատեղիներ, որոնց քանակը գրեթէ 30-ի կը հասնի¹¹⁰:

Հիմայ հոգեւոր պաշտօնեայ չունինք, ունէինք՝ բայց երեք տարի առաջ լքեց ու Քարբերդ գնաց, որ կ'անուանուէր Վարդան Քհնյ. Արսլանեան (Բինկացի) եւ որ 15 տարիներ առաջ մեր եկեղեցիին անունին տակ ձեռնադրեցինք Թոգադ Պետրոս Եպիսկոպոսի ձեռօք (Թահմիզեան), տարիքն է այժմ 50-ի մօտ եւ անունն ալ նախկինը չէ փոխւած¹¹¹: Գիւղիս վարժարանը կը կոչուի Նալեան Ազգ. Վրժր., ուսուցիչն է Մկրտիչ Հֆ. Պարսամեան (Բինկացի), վկայական չունի, վասնզի ինքնազարգացմամբ առաջ եկած է, ամսաթոշակն է 200 ղրուշ:

Դպրոցնիս երկյարկանի եւ փայտաշէն է, 30 տարիներ առաջ հիմնուած է¹¹², ունի 50 մանչ աշակերտներ¹¹³, պետական արտօնագիր չունի:

Ասկից 6-7 ամիսներ առաջ մեր Գիւղէն իսլամացուցին հարս մը, զոր Կասմայէն բերուած էր հոս հարսնութեան, այս առթիւ աւելի մանրամասնութիւններ կրնաք ստանալ Տիվրիկիի առաջնորդարանէն, ասկից զատ ոչինչ չունինք, ո՛չ անցեալին մէջ եւ ո՛չ ալ ներկայիս: Մօռցանք գրելու թէ իսլամացեալին Հայ անունն էր Նեկդար եւ կը գտնուի Տիվրիկ ըէժի մէմուրին¹¹⁴ տունը:

Դպրոցական ծախսերնիս կը հոգանք՝ մաս մը աշակերտներէն, մաս մնալ վերոյգրեալ ազգապատկան կալուածներու բերած հասոյթէն:

3 մայիս 1913 Զիմարա

Թաղական Անդամք

Խաչիկ Գ. Միսաքեան

Բարդիկ Մ. Ղարիպեան

Մկրտիչ Մարլուեան (Բիձա)

Ատենադպիր Սարգիս Բ. Վարդազեան

Ատենապետ Քրիստափոր Ն. Թիզանեան

[կնիք՝ Թաղ. Խորհ. Զիմարայի: Կնիք. 1910]

ւած է 1779-ին եւ կոչուած՝ Ս. Երրորդութիւն: 1912-13-ի ցուցակներուն համաձայն եւս վերանորոգութեան թուականն է 1839-ը: Ըստ վկաներու, եկեղեցին հոյակապ էր ու պայծառ:

¹¹⁰ Բացի Ս. Նիկողայոսի եւ Ս. Պօղոս-Պետրոսի վանքերէ, Զիմարայի մօտ յիշատակուած են հետեւեալ խոնարհած սրբավայրերը՝ Ս. Սարգիս, Ս. Մեղկերիոս, Ս. Հովսիսիմէ, Ս. Վառվառէ, Ս. Յարութիւն, Ս. Գէորգ, Ս. Քառասուն Մանկունք, Ս. Թորոս, Ս. Աստուածամայր, Ս. Աստուածածին, Ս. Յակոբ, Ս. Բարսեղ, Ս. Եղիա, Ս. Միմաս եւն., ընդհանուր առմամբ 36 ուխտատեղի:

¹¹¹ Ծանօթ էր «Բինկեանցի Վարդան Քահանայ» գրչանունով. ծնած էր 24 Փետրուար 1863-ին, Բինկեան: Պոլիս եւ Եւրոպա շրջելէ ետք, 1892-ին կը վերադառնայ ծննդավայր, ուր կը զբաղի ուսուցչութեամբ: Քահանայ կը ձեռնադրուի 1897-ին՝ Պետրոս Եպս. Թահմիզեանէ, Զիմարայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցոյ վրայ, ուր 12 տարի կը ֆահանայագործէ: 1909-ին կը հրաւիրուի Խարբերդ, ուր կը դասաւանդէ Թլկատինցիի դպրոցին մէջ: 1915-ին բանտակից էր Թլկատինցիի եւ Երուսաղիմի: Կ'ըսուի, թէ բանտը իր իսկ ձեռքով հրդեհած է՝ պատճառ դառնալով իր ու բանտակիցներուն նահատակութեան:

¹¹² Դպրոց մը բանալու համար 1879-ի սկիզբը Պոլսոյ մէջ հիմնուած էր Նալեան ընկերութիւնը:

¹¹³ 1902-ի տուեալներով, վարժարանը ունէր 64 աշակերտ եւ երկու ուսուցիչ:

¹¹⁴ Միսախոտի ընկերութեան պաշտօնեայ (թրք.):

Յ. Գ. Մօոցանք էն կարեւորը յիշեցնել թէ յիշեալ եկեղեցապատկան արտերը մեծ խնդիրի տակ ինկած են մեզի մօտաբնակ Կաղնակ թուրք գիւղացիին կողմէ եւ կառավարութիւնը բացարձակ կը քողարկէ արդարութիւնը: Այս արտերու խնդիրէն առաջ յիշեալ Գիւղի ժողովուրդը վառելափայտի համար իր սահմանն անցնելով մեր անտառանոցէն կը ջարդէր: Մենք գնացինք եւ մեր սահմանին մէջ փայտ ջարդողներ բռնելով տարինք Գիւղապետին յանձնեցինք, այսպէսով քանի իրենք յանդգնեցան մենք նոյն քան սաստկացուցինք գործը եւ չ'թողինք որ նոյն շարունակութեան մէջ յառաջանան: Այս անգամ նախորդ Գայմագամն¹¹⁵ ու իտարէին¹¹⁶ ժողովը 40-45 ոսկի ծախսով յիշեալ տեղը բերին, այսինք մեր անտառին վէճի տակ ինկած տեղը: Ստիպեալ մենք ալ մեր վաւերաթղթերը համագիւղացի բանիբուն անձերու հետ ղրկեցինք Գայմագամին հասկցնելու համար թէ, մենք սա վաւերաթղթերովը տէր եղած ենք այս տեղերուս, որոնց մէջ կը յիշուէր 4-500 տարիէ ի վեր այդ տեղերուն մերն ըլլալը: Գայմագամը մեր ներկայացուցիչները անպատուելով եւ վաւերաթղթերն ալ անտես ընելով գրեթէ կը վռնտէ իր ներկայութենէ եւ Կատնուկցոնց ուզած տեղերէն սահման կը կտրէ, եւ մեզի ալ կը պատուիրէ որ բնաւ չ'անցնինք իր կտրած սահմանը, ինչ որ այդ առթիւ որեւիցէ թուղթ բնաւ չ'իկայ տնակցոնց ձեռքը: Գալով եկեղեցապատկան արտերուն, այս տեղերուն 22 տարիէ ի վերէ ո՞ր 25 ղրուշ արքունական տուրք կու տանք, հերկած էինք եւ պիտի ցանէինք, արդի Գայմագամը ճէվատ պէկը հետապնդելու պատրուակաւ մեր գիւղը եկաւ եւ գնաց Կաղնուկ գիւղը, հոն գիշերելով գնաց Բինկա եւ անկէջ սաստիկ պատուէրագիր մը կը ղրկէ մեզի, ըսելով թէ չ'ըլլայ որ արտերը վարէք, կայ տնակցիք այդ արտերը մերն են ըսելով գնացին եւ մեզ բողոքեցին, այժմ մեզ կոչնագիր եկած է կառավարութենէն եւ շատ հաւանական է այս խնդիրն ալ անտառանոցին խնդիրին արժանանայ:

Նոյնը

Քաղաքիս Զիմառա գիւղի Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնները եւ կնիքը կը վաւերացնենք:

1913 Մայիս 10
Տիվրիկ

Առաջնորդ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ
Սերովբէ Քհնյ, Բռիկեան

[Կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

[Կիւտսին¹¹⁷]

1. Գիւղս կը բաղկանայ 97 տունէ եւ 401 բնակիչներէ¹¹⁸. 137 արու 264 էգ:

2. Կաթուղի եւ բողոքական բնակչութիւն չունիմք:

¹¹⁵ Գաւառապետը:

¹¹⁶ Այսինքն՝ վարչութեան:

¹¹⁷ Կիւտսին, Կուտասին, Գուրասին, Կուրասիս, Կիւրասին, Քիւրասուն անուններով ալ ծանօթ գիւղին այսօրուան անունն է Կիւտսին: Կը գտնուի Տիվրիկէ 14 ֆմ. հեռաւորութեամբ, դէպի հարաւ-արեւմուտ: Բնակիչները առհասարակ երկրագործ կ'են:

¹¹⁸ Գեորգեան-Փապունեան գիւղին բնակչութեան թիւը նշած են որպէս 240, իսկ ըստ Թէոդիկի այդ թիւը կը հասնէր 800-ի (120 տուն): «Եղեռնապատում»ի տուեալները ցոյց կու տան 1600 թիւը, իսկ «Տեղանունների բառարան»ի համաձայն բնակչութեան թիւն էր 1650 (200 տուն): 1902-ի տեղեկագրին համաձայն, գիւղի բնակչութիւնը բաղկացած էր այդ 263, կիւն 259:

3. Գիւղիս մէջ 25 տուն թուրք եւ երկու տուն քուրդ, 34 արու եւ 53 էգ թուրք ութը անձ արու եւ էգ¹¹⁹:

4. Պանդուխտներ¹²⁰ ունիմք որոնք են. Պոլիս կը գտնուին 54 արու եւ 13 էգ, Ամերիկա 67 արու եւ երեք էգ, Եգիպտոս 6 արու եւ մէկ էգ, Պուլկարիա երկու արու, Ռուսիա մէկ արու եւ երկու էգ, Սվազ 7 արու եւ վեց էգ եւ մէկ Զօրք:

5. Երկու Ազգ. Անշարժ կալուածք ունիմք որոնք արտ եւ կալ կը կոչուին: Արտին արժէքը 600 զրշ է, իսկ կալինը 1000 դահեկան է: Արտին երկու զրշ. տուրք, իսկ կալին չորս դահեկան տուրք, հասոյթնին 60 զրշ կալը 250 զրշ արտը:

6. Մէկ եկեղեցի ունիմք, քարաշէն եւ գմբեթաւոր է. վերաշինուած է 1853 թուին եւ կը կոչուի Ս. Կարապետ եկեղեցի¹²¹:

7. Ունիմք երեք մատուռ, որք են Ս. Թորոս, Աստուածամայր եւ Ս. Գէորգ¹²², աւերակ են. Ս. Թորոս ունի յարակից երկու արտաւոր գետին կ'արժէ 50 ոսկի, հոգեւոր պաշտօնեայ չունի:

8. Վարժարաննիս կը կոչուի Հայկազեան¹²³. ուսուցիչը բնիկ տիւրիկցի Արամ էֆ. Կիւղէլեան շրջանաւարտ Խարբերդ Գերմ. Գոլէճէն¹²⁴ վկայականաւ. տարեթոշակ կ'ստանայ 28 ոսկի¹²⁵. Օգնական Ուսուցիչ գիւղէս Պ. Սերոբէ Զըթլեան գիւղիս վարժարանէ է, կ'ուսանի եւ կ'ուսուցանէ. տարեկան 1^{1/2} ոսկի կ'ստանայ, ունիմք 45 մանչ աշակերտ: Շէնքը փայտաշէն երկյարկ եկեղեցւոյ անմիջապէս յարակից, 1878 թուին հիմնուած է¹²⁶, պետական արտօնագիր չունի որովհետեւ եկեղեցւոյ հողին վրայ շինուած է:

9. Աղջկանց վարժարան չունիմք երկսեռ են, տղայոց վարժարանին մէջ վարժուհի չկայ. ունիմք 53 աշակերտուհի որ կ'ընէ երկսեռ 98¹²⁷:

10. Գիւղիս քահանան Տ. Յովհաննէս քհնյ. Թաթարեան. Ձեռնադրուած է 1911 Յունիս 16ին ի Կ. Պոլիս, Պալաթ Ս. Հրեշտակապետաց¹²⁸ եկեղեցին, ձեռամբ Տ. Գրիգորիոս Արքեպիսկոպոս Յովհաննէսեանէ¹²⁹, նախկին անունը Բարունակ Թաթարեան, 42 տարեկան¹³⁰:

¹¹⁹ Ըստ Թէոդիկի, կար 20 տուն թուրք:

¹²⁰ Պանդուխտները եղած է գիւղին ապրուստի գլխաւոր միջոցը: Զինուորական խստութիւններու պատճառով պանդուխտներու թիւն այդ թուականներուն կ'անէ:

¹²¹ Գէորգեան-Փապունեանի տուեալներով գիւղին մէջ կային թէ՛ Ս. Երուդդոսիւն, թէ՛ Ս. Կարապետ եկեղեցիները: Սեբաստիոյ պատմագիրքը եւս կը նշէ, թէ գիւղի եկեղեցւոյ անունը եղած էր Ս. Երուդդոսիւն: Ըստ 1902-ի տեղեկագրին, Ս. Կարապետ եկեղեցին կառուցուած է 1859-ին, հինի տեղոյն վրայ: 1912-1913-ի ցուցակին համաձայն ալ եկեղեցւոյ շինութեան թուականն է 1853-1854-ը:

¹²² Կը յիշուի Ս. Սարգիս մատուռ մը եւս:

¹²³ Դպրոցը կը մատակարարուէր ժողովուրդին, մանաւանդ Ամերիկա պանդխտածներու օժանդակութեամբ:

¹²⁴ Խարբերդի մէջ (Մեզիրէ) գերմանական առաքելութիւնը հիմնուած էր 1895-ին, համիտեան կոտորածներէն ետք, որքացած մանուկներու ու այրիացած կիներու օգնելու նպատակով: Առաքելութիւնը ունեցած է երկու դպրոց՝ Մանկավարժական դպրոց մը (Ուսուցչանոց) եւ Թաղէոսեան աստուածաբանական դպրոցը, ինչպէս նաեւ որբանոցներ, արհեստանոցներ:

¹²⁵ 1914-ին այս գումարը բարձրացած էր 32 ոսկիի:

¹²⁶ Դպրոցը կանխած է փետրուար 1875-ին հիմնուած ընթերցարանը, որու նախաձեռնողն էր տեղւոյն Վարագ-դատեան ընկերութիւնը (1871-1875): Բնիկ եւ պանդուխտ հայեր իրիկունները կը հաւաքուէին եւ կ'աշխատէին:

¹²⁷ «Հողդար»ի մէջ տպագրուած յօդուածի մը համաձայն, 1914-ին երկսեռ աշակերտութեան թիւը 75-80 էր:

¹²⁸ Տարածուած սխալ մըն է, մինչդէռ եկեղեցւոյ բուն անուանումն է Ս. Հրեշտակապետ: Աղօթավայրը իր անունը ստացած է բիզանդական շրջանին Պալաթի դռան վրայ գտնուող Ս. Միքայէլ հրեշտակապետի փանդակէն:

¹²⁹ Եղած է Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի թեմի առաջնորդ: 1907-ին զինք կը տեսնենք Պոլիս, ուր Պալաթի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ ֆարոգիչն է:

¹³⁰ Տէր-հայրը նահատակուած է Մեծ Եղեռնի օրերուն:

11. Վերջին 30 տարուան ընթացքին մէջ մէկ անձ իսլամացած է, որ կը գտնուի Կ. Պոլիս, ողջ է. ալթընճը տայիրէն¹³¹ չէօփճի օնպաշը¹³² է:

12. Դպրոցական ծախսերն իս մաս մը պանդուխտ ուսումնասիրացէ¹³³ կը հոգացուի եւ մաս մըն ալ տեղական թոշակի դրութենէ:

Սեբաստիոյ Առաջնորդարանի 1596 համար եւ 28 մարտ 1913 թիւ հարցարանին վերայ պատասխանեցինք ստուգապէս որուն կը հաստատեմք:

1913 Մայիս 3 թիւ

Թաղ. Խորհուրդ Կիւրեսին գիւղի

Անդամ Սարգիս Իշխանեան

Ատենադպիր Մարգար Մահտեսեան

Ատենապետ Գաբրիէլ Շօթիլեան

Նախագահ Յովհաննէս Քհնյ. Թաթարեան

[Կնիք՝ Թաղ. Խորհուրդ ԿԻՍՆ գիւղի: Կնիք. 19[երկու թուանշան անընթեռնելի]]

Քաղաքիս Կիւրէսին գիւղի Արժ. Տ. Յովհաննէս Քհնյ. Թաթարեանի եւ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնք եւ կնիքը կը հաստատեմ:

1913 Մայիս 8

Տիվրիկ

Առաջ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ

Սերովբէ Քհնյ. Բռիկեան

[Կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց Ի Տիվրիկ, 1886]

* * *

[Օտուոն¹³⁴]

1913 Ապրիլ 26 յ'Օտուոն (Տիվրիկի)

1. Գիւղս կը բաղկանայ հարիւր տունէ 700 ժողովուրդ¹³⁵ 400 արու եւ 300 էգ:

2. Գիւղիս մէջ կաթողիկ եւ բողոքական հասարակութիւն չ'կայ:

3. Զունիմք Թուրք, Զէրքէզ եւ Քիւրտ բնակչութիւն:

4. Ունիմք 150 պանդուխտ որմէ յիսունը Ամերիկա մնացեալ Կ. Պոլիս Պուլկարիա եւ Եգիպտոս:

5. Ազգ. կալուածք չունիմք բացի արօտատեղիէ մը ուր կենդանիներ կ'արածին ար-

¹³¹ Պոլսոյ Բերայի ու Ղալաթիոյ թաղամասերու փաղափապետարանը:

¹³² Աստիճանատու աղբահաւաք:

¹³³ Հաւանաբար նկատի ունի 1909-ին հիմնադրուած Ուսումնասիրաց ընկերութիւնը:

¹³⁴ Ներկայիս անունն է Քայապուրուն: Անցեալին ծանօթ եղած է նաեւ Աստուածատու անունով: Տիվրիկէն 15 փմ. հեռավորութեան վրայ է, դէպի հարաւ-արեւմուտ:

¹³⁵ Գէորգեան-Փապունեան գիւղի բնակչութեան թիւը նշած են իբր 215, Թէոդիկ՝ 610 (102 տուն, վերապրող՝ 40), Գաբրիէլեան՝ 500 (50 տուն), «Տեղանունների բառարան»՝ 250 (50 տուն): 1902-ի տուեալներով գիւղը ունէր 325 այր եւ 280 կին բնակիչ: Անոնց գլխաւոր զբաղումը երկրագործութիւնն էր:

ժէքն է 170 ոսկի, կառավարական տուրքը 68 ղրշ:

6. Մէկ եկեղեցի ունիմք քարաշէն առաստաղը փայտ, շինուած է 1833ին եւ կը կոչուի Ս. Թովմաս Առաքեալ¹³⁶:

7. Գեղին մէջ եւ շրջակայքը կը գտնուին աւերակ մատուռներ, անունները՝ Փայլուն վանք¹³⁷ ուր երեք եկեղեցիի շէնքի փլածոյներ կան, Ս. Նիկողոս, Պօղոս Պետրոս, Ս. Թորոս, Թաթէոս Առաքեալ, Մայր Աստուածածին, Ս. Վասիլիոս, Ս. Մինաս, որոնք կիսավեր վիճակի մէջ են կալուածներ չունին, հոգեւոր պաշտօնեայ չկայ:

8. Գիւղիս մանչերու վարժարանին անունն է Թովմայեան վարժարան այս տարի ուսուցիչ չունեցանք, անցեալ տարիներու ուսուցչի տարեթոշակ կու տայինք 27 ոսկի, 80 ութսուն երկսեռ աշակերտներ ունիմք¹³⁸, դպրոցի շէնքը փայտաշէն եւ երկյարկ, շինուած է 1872 եւ վերանորոգուած 1907, պետական արտօնագիր չունի:

9. Աղջկանց յատուկ վարժարան չունիմք երկսեռ կ'ուսանին եւ 15 հատ են

10. Բնիկ Տիվրիկէ՝ Տ. Արիստակէս Քահանայ¹³⁹, ձեռնադրուած է Ատանա Ս. Աստուածածնայ մայր եկեղեցւոյ¹⁴⁰ մէջ Վեհ. Տ. Սահակ կաթողիկոսէն¹⁴¹ 1910 մարտ 21 թուին, նախկին անունն է Խաչատուր Սուքիասեան եւ տարիքը 38:

11. Յարդ պատահած չէ իսլամացում.

12. Դպրոցնիս կը կառուարուի մաս մը եկեղեցւոյ դրամով եւ մասամբ պանդուխտ Ուսումնասիրացի օժանդակութեամբ

Սեբաստիոյ Առաջնորդարանէ ղրկուած 1596 համար եւ 23 Մարտ 1913 թիւ հարցարանին ստուգիւ պատասխանելով կը հաստատեմք:

Թաղական Խորհուրդ Օտուռ գիւղի

Անդամ Գրիգոր Մուրատեան [կնքած է՝ Գ. Յ. Մուրատեան 1910]

Անդամ Բարուկ Զոբուռեան

Անդամ Զատիկ [անընթեռնելի]

Ատենադպիր Մկրտիչ Մնտիկեան [կնքած է՝ Մկրտչ 1910]

Ատենապետ Յարութիւն Զոփուռեան [կնքած է՝ անընթեռնելի]

Նախագահ Արիստակէս Քհնյ. Սուքիասեան

[կնիք՝ Հոգաբարձութիւն Թովմասյեան վարժարանի Օտուռ Գիւղի – Տիվրիկ - 1909]

¹³⁶ Ըստ 1912-1913-ի ցուցակին, եկեղեցւոյ կառուցման թուականն է 1842-1843:

¹³⁷ Յայտնի՝ Փայլեվանք անունով ալ:

¹³⁸ Աշակերտութեան թիւը 1900-ին եւ 1901-ին եղած է 60, իսկ 1902-ին՝ 50:

¹³⁹ Նահատակ Մեծ Եղեռնի:

¹⁴⁰ Ատանայի մայր եկեղեցին կառուցուած էր 1846-ին, նարտարապետութեամբ Յակոբ Խալֆայի եւ ժողովրդային հանգանակութեամբ: Ատանայցիներ զայն «Վերի եկեղեցի» կ'անուանէին: Մինչեւ 1922-ը ծառայած է տեղւոյն հայութեան: Այդ թուականէն ետք շարժանկարի սրահի վերածուած է, որպէս Ատանայի ամենաբնակարանը: Ի հիմանէ քանդակուած է 1970-ականներուն եւ տեղը շինուած է Թուրքիոյ կեդրոնական դրամատան շրջանային մասնակցութեամբ:

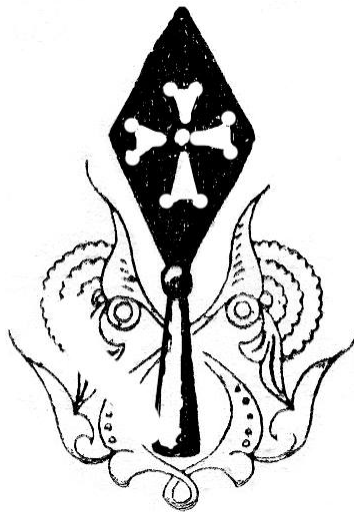
¹⁴¹ Մնած է Խարբերդ, Եղեգի գիւղ, 1849-ին: Ուսումը ստացած է Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի ժառանգատեալ վարժարանին մէջ: Կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած է 1877-ին, ձեռամբ Եսայի պատրիարքի: 1885-ին ընտրուած է Ս. Աթոռի լուսարարապետ, իսկ 1903-ին՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոս: Մեծ Եղեռնէն ետք աթոռը կը դառնայ աստանդական: 1930-ին կայք կը հաստատէ Ամբիլիաս, Պէյրութ: Կը վախճանի 1939-ին, յԱմբիլիաս:

Քաղաքիս Օտուռ գիւղի Արժ. Տ. Արիստակէս Քհնյ. Սուքիասեանի եւ Պատ. Թաղ. Խորհրդոյ ստորագրութիւնները եւ գիւղի վարժարանի հոգաբարձութեան կնիքը կը հաստատեմ:

1913 ապրիլ 28
Տիվրիկ

Առաջ. Փոխանորդ Տիվրիկոյ
Սերովբէ Քհնյ. Բռիկեան

[կնիք՝ Առաջնորդարան Հայոց ի Տիվրիկ, 1886]

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԾԵՐԵՆՑԻ ՄՏՔԵՐԸ ԵՒ «ՄՇԱԿ»Ի ԱՐՁԱԳԱՆԳԸ

XIX դարի 70-80-ական թուականներին «Մշակ» թերթի հիմնադիր-խմբագիր Գրիգոր Արծրունին իր թերթը բնութագրում է որպես քննական-մտրակողական: Այդ մտրակողական քննադատությունն է արժանացել նաև Ծերենցը «Արարատեան մամուլ»-ում գաղթականության վերաբերեալ արտայայտած մտքերի համար, որի դէմ «Մշակ»-ում հանդէս են եկել անուանի հրապարակախօսներ Րաֆֆին եւ Գրիգոր Արծրունին՝ իրենց կոշտ արձագանգով: Հէնց այդ բանավէճն էլ յայտնուել է մեր հետաքրքրության կեդրոնում:

Ինչպէս յայտնի է, 1877-78 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի նախօրեակին Պալքանեան թերակղզում սլաւոնական ժողովուրդները ազգային-ազատագրական պայքար էին մղում Թուրքիայի դէմ: Ստեղծուած բարդ իրադարձութիւնների ճշման տակ Ապտուլ Համիտը 1876-ի Դեկտեմբերին հրապարակում է Օսմանեան նոր Սահմանադրութիւնը, որով հաւասար իրաւունքներ էր շնորհում հպատակ բոլոր ժողովրդներին, այդ թւում եւ հայերին: Նոր Սահմանադրութեան նկատմամբ հայ հասարակական տարբեր հոսանքներն ունէին տարբեր տեսակէտներ ու նպատակներ: Արեւմտահայ ժողովրդավար գործիչների մի մասը, նաև Ծերենցը, տարուած սահմանադրական պատրանքներով, որոշ յոյսեր էր կապում թուրքական պետութեան խոստացած Սահմանադրութեան հետ:

«Մասիս» լրագրի «Ներքին լուրեր» բաժնում Ծերենցի՝ «Բարձրապատիւ Եպարքոս Մահմուտ փաշային Շրջաբերականը» նշանաւոր յօդուածում կարդում ենք. «Վեհափառ Սուլթանը իւր գահակալութեան օրէն մինչեւ այս օրս կրկին եւ կրկին առդարձութիւն խոստացաւ. իւր պաշտօնատեարց պարտքն էր Նորա խոստմունքը կատարել, եւ ահա կուգայ Մահմուտ փաշա ինքն ալ համոզուած, թէ՛ այս երկրին մի միայն բարոյական կապը արդարութիւնն է, վասնզի երկրի մը բնակիչքը, երբ այսչափ այլասեռ՝ այլակրօն եւ այլալեզու ազգերէ կը կազմուին, թէ՛ որ կապ մը կայ զիրենք իրարու հետ կապելու՝ Արդարութիւնն է»¹: Սակայն, ինչպէս որոշ մտաւորականների, այնպէս էլ Ծերենցի յոյսերը կարճ ժամանակամիջոցում յօդս ցնդեցին: Գոյութիւն ունեցող պատմաքաղաքական իրավիճակը բացայայտեց «Նոր օսմանների» յօրինած Սահմանադրութեան ամբողջ կեղծիքը: Շուտով հայ մտաւորականութեան համար եւս պարզ դարձաւ, որ դա խաբեբայական միջոց էր, քանի որ հրապարակուած Սահմանադրութիւնը ոչ միայն չբարելաւեց թուրքական բռնակալական կարգերում հեծող արեւմտահայ ժողովրդի առանց այն էլ ծանր դրութիւնը, այլեւ, ընդհակառակը, այն դարձրեց առաւել ողբերգական:

Քաղաքական յուսախաբութիւններն առաջ բերեցին կեանքին իրատեսօրէն նայելու ձգտում, ստեղծուեցին նոր ըմբռնումներ ու հոգեբանական նոր ընկալումներ արտա-

¹ «Մասիս», Քսաներոդ տարի, թիւ 1154, 19 Հոկտեմբեր, 1871:

գաղթի, հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի եւ ճնշուած ժողովուրդներին նկատմամբ:

Ծերենցը պանդխտութեան եւ արտագաղթի մասին

1876-ին Ծերենցը «Արեւմտեան մամուլ»-ի Յունուար ամսուայ համարում տպագրում է մի նամակ: Բաֆֆու բնորոշմամբ՝ «Նամակը խիստ երկար եւ ձիգ էր, որպէս երեւում էր, գլխաւոր նիւթը վերաբերում էր գաղթականութեան խնդրին»²:

Ծերենցը փաստական նիւթի հիման վրայ ներկայացնում էր ժողովրդի սոցիալ-քաղաքական կեանքի տխուր, անմխիթար պատկերը: Ըստ նրա՝ Արեւմտեան Հայաստանում ապրող հայութեան տնտեսական իրավիճակի վատացման, աղքատութեան ծաւալման, բռնութեան ու հալածանքի ուժեղացման հետեւանքով ժողովրդական հոծ զանգուածներն ունեզրկւում են ապրուստի նուազագոյն միջոցներից եւ հարկադրուած դիմում պանդխտութեան: Ճնշման եւ հարստահարութեան մատնուած աշխատաւորը թողնում էր դարաւոր հայրենիքը, ծնողներին ու երեխաներին եւ գնում աւելացնելու հազարաւոր այն դժբախտ պանդուխտների թիւը, որոնք անտուն եւ անօթեւան, կիսաքաղց թափառում էին օրուայ ապրուստը հայթայթելու համար: «Ո՛վ որ մշեցի Հայուն թշուառ վիճակը կ'ուզէ տեսնել,՝ գրում է նա,՝ թող երթայ ոչ ի Մուշ, շատ հեռու է երկիրը եւ ճամբան վտանգաւոր, այլ հոս Պօլիս Գասըմ փաշայի խան անուանեալ որջերը՝ եւ տեսնէ մշեցի ընտանիք, այր, կին, տղայք, գրեթէ մերկ, գետնախշտի՝ անկահ, անկարասի, յարաժամ ի կռիւ աղքատութեան՝ անօթութեան եւ օդին խստութեան դէմ...»³:

Երկար տարիներ այս հարցով տառապող Շիշմանեան-Ծերենցը մեծ ցաւ է համարում պանդխտութիւնը եւ արտագաղթը: Նախորդ տարիների յօդուածներում, ինչպէս նաեւ «Բարեգործական ընկերութեան» ծրագրի մէջ, նա առաջարկում էր միջոցներ՝ այդ ահաւոր երեւոյթը կանխելու համար: Իսկ այժմ առանձնապէս կանգ է առնում այն հարցի վրայ, որ եթէ գաղթում են, ապա գոնէ օտար երկնքի տակ միաւորուած ապրեն:

Ինչպէս իրաւացիօրէն նկատել է Բաֆֆին, Ծերենցն իր նամակի սկզբում «ողջամիտ է եւ խելացի... նա ցոյց է տալիս թէ որպիսի ցաւալի հետեւանքներ ունեցաւ հայերի համար գաղթականութիւնը... յիշեցնում է «Մշակի» երկու յօդուածները Հնդկաստանի եւ Պարսկաստանի հայերի անբախտ վիճակի մասին»⁴, սակայն, շուտով մոռանում է այդ բոլորը եւ, խօսելով հայի՝ իր բնիկ երկրում թշուառ եւ անգործ լինելու, ուտելու հաց եւ հանգստութիւն չունենալու մասին՝ գրում է. «Այս վիճակներն օր աւուր կը ծանրանան եւ միայն մեզի համար չեն, եւ ասոր ապացոյցն ալ յայտնի կ'երեւի, երբ Անգղիացին, Գաղղիացին, Գերմանացին, Իտալացին կը տեսնենք հայրենիքին ձգած՝ մեր երկիրներուն մէջ եկած հացի պատառ մը կը փնտռեն, ոմանք իրենց արհեստին, ոմանք իրենց դրամագլխին, ոմանք իրենց ճարպկութեան վստահելով: Ինչո՞ւ այս օրինակին չենք մտածեր հետեւիլ մեք ալ, ինչո՞ւ մեր հորիզոնը չենք ուզեր ընդարձակել. շարժելու սովորութիւնը ինչո՞ւ կորուսեր ենք, պէտք է ուրեմն միշտ մեզի սուրի եւ սովու եւ անտանելի բռնութեանց խարազանը, որ կարենանք շարժիլ եւ ընկնիլ հեռու աշխարհներ, որպէսզի հաց, հանգստութիւն, եւ մինչեւ երջանկութիւն եւ նաեւ քաղաքական կեանք գտնենք»⁵:

² «Մշակ», ՄԷԼ., Գժատուն, 1876, № 14, էջ 1:

³ «Արեւելեան մամուլ», Ծերենց, Թղթակցութիւն, Զ. տարի, 1876, Յունուար, էջ 23:

⁴ «Մշակ», ՄԷԼ., Գժատուն, 1876, № 14, էջ 1:

⁵ «Արեւելեան մամուլ», Ծերենց, Թղթակցութիւն, Զ. տարի, 1876, Յունուար, էջ 27:

Հրապարակախօսը, անդրադառնալով հայերի տարագրութեան աղէտալի երեւոյթին, ըստ էութեան չի կարողացել ճիշդ բացատրել արտագաղթի հիմնական պատճառները: Ըստ նրա՝ հայը, գաղթելով հայրենի երկրից, հարստութիւն եւ անձնական երջանկութիւն կարող էր ձեռք բերել միայն օտար ամերիկացի (Հնդկաստան, Եգիպտոս, Ամերիկա եւ այլուր), ամերիկացի, ուր դարեր շարունակ տարագրման դառնութեան բաժակն ըմպած հայ ժողովուրդը հարկադրուած էր թողնել իր հարազատ հայրենի հողը եւ զանգուածաբար գաղթել օտար երկրներ: Ահա թէ ինչ է գրում նա. «Պարսից փախստական Հայք Հնդկաց վաճառաշահ եւ երեւելի քաղաքները բնակելով փոքրիկ գաղթականութեանց ձեւ առին, Տըլլի, Ակուա, Սուրաթ, Պոմայ, Մատրաս, Մախսուտապատ, մանաւանդ այս վերջի քաղաքս եւ իր շրջակայքը... հայք հոն հանգիստ ապրիլ սկսան եւ ի յետին չքաւորութենէ հարստութիւն եւ գանձ ալ կը դիզէին, եւ չէ թէ միայն իրենց անձնական եւ ազգային պիտոյից, այլ նաեւ հասարակաց շինութեանց, ճամբաներու եւ կամուրջներու ձեռնամուխ կը լինէին»⁶:

Այս ամէնի մասին խօսելուց յետոյ Ծերենցը յանգում է այն եզրակացութեան, որ հայերի միակ փրկութիւնը արտագաղթի մէջ է. «Ուրեմն ի՞նչ կ'արգիլէ այսօր այն Հայերը, որ իրենց ծնած տեղուանքը կը նեղին ի չքաւորութենէ կամ ի բռնութենէ, յանգործութենէ կամ ի տառապանաց երթալ հոն այն տեղուանքը (Հնդկաստան՝ բացատրութիւնը Բաֆֆիի – Ն.Վ.Ա.) ուր իրենց ազգայինքը երբեմն դժնդակ վիճակէ մը ազատելու համար դիմեր եւ երջանկութիւն գտեր են (Ակնարկում է Պարսկաստանից դէպի Հնդկաստան գաղթող հայերին), երբ այն ատեն եւ անկից վերջն ալ նաեւ հոն դեռ բռնութիւն կայ եղեր. վասն զի նաեւ հոն Հնդկ կամ Մոզոլ երբեմն կրօնամոլութիւն գործածելով Հայ եկեղեցիներուն գմբէթը կը կործանեն եղեր (Սուրաթի մէջ), բայց որ հիմա թէ որ Բաբելոնի աշտարակին չափ ալ բարձրացնէ ոք, արգելք դնող չկայ Անգլիոյ եւ Հոլանտիոյ հովանւոյն տակ...»⁷:

Բաֆֆու եւ Գրիգոր Արծրունու կոշտ արձագանգը Ծերենցիին եւ նրա մտքերին

Ծերենցի այս նոր դատողութիւնները ընկալում են որպէս հայութեան արտագաղթի պաշտպանութիւն: Օտար հորիզոններում ապաստանած տարագիր հայութեան վիճակուած ցաւագին երեւոյթն աստիճանաբար դառնում էր ազգային մի իսկական ողբերգութիւն: Մամուլն ահագանգում էր հասարակական մտքի տարբեր հոսանքների դիրքորոշման՝ իբրեւ համազգային մեծ վտանգի մասին: Իր անհամաձայնութիւնն է յայտնում եւ Մ. Մամուրեանը՝ յօդուածի տողատակում գրելով. «Ներուի մեզ ըսել, որ այս մասին մեծն նամակագրին հետ տարակարծիք կը գտնուինք: Այդ դրութիւնն ամէն տեղի ու պարագայի չկրնար հատկանալ»⁸, բայց աղմուկը բարձրացնում է «Մշակ»ը: Թերթի 1876-ի Ապրիլի № 14-ում Գրիգոր Արծրունին տպագրում է Թաւրիզից Բաֆֆու ուղարկած «Գժատուն» վերնագրով յօդուածը՝ Մէլ. ստորագրութեամբ: Բաֆֆին նախ խստօրէն դատապարտում եւ աննբերելի է համարում «Արեւելեան մամուլ»ի՝ «որպէս մի առողջամիտ ամսագրի»՝ «Ճանկաստանի լրագրութեանը յատուկ այսպիսի յիմար, վնասակար եւ մինչեւ անգամ խելագար գլուխների մտածութիւնքը հրատարակելը, տգէտների օրինակին հետեւելը, որոնք առանց մտածելու, առանց նպատակի դուրս

⁶ Նոյն տեղում, էջ 30:

⁷ Նոյն տեղում, էջ 32-33:

⁸ «Արեւելեան մամուլ», Ծերենց, Թղթակցութիւն, 2. տարի, 1876, Հոկտեմբեր, էջ 349:

են վիժում իւրեանց գլխի ցնորքները»⁹։ Ապա պարսաւում է Ծերենցին՝ հայ ժողովրդի ոտար երկրներ մատնացոյց անելու համար, ներկայացնում է նրա արտայայտած միտքն այնպէս, թէ իբր վերջինս ուղղակի պատրաստում էր ամբողջ արեւմտահայութեանը հանել իր հայրենիքից։ «Այդ անմեղ, պարզամիտ ժողովրդին խրախուսում են, որ նա թողնէ հայրենի երկիրը, գնայ հեռու, շատ հեռու եւ օտար աշխարհներում իւր համար ապրուստ որոնէ... Եւ այդ ժողովուրդն է, որ այժմ լեցնում է Կ. Պօլսի քարվանսարանները, նաւահանգիստները, մաքսատները, եւ համալի ստոր պաշտօնն է կատարում,- մի ծառայութիւն, որ բեռնակիր անասուններին միայն է սեփական... Հայաստանի դաշտերը մնացել են անմշակ, նորա ժողովուրդն դրսերում հաց է մուրանում... Նորան չեն սովորեցնում այն արհեստը, թէ որպէս նա գտներ իւր հացը հայրենի հողի մէջ, այլ խորհուրդ են տալիս գաղթել...»¹⁰։

Ելնելով հայրենասիրութեան դիրքերից՝ Րաֆֆին յօդուածի վերջում գրում է. «Մարդու կեանքը կապուած է բնութեան հետ եւ նորա մայրը - է հողը։ Եթէ հայը կամէր կեանք եւ ապագայ ունենալ, նա պէտք է իւր ապրուստը հիմնէ հաստատուն հողի վերայ եւ այդ հողը թող լինի այն, որ սրբուած եւ գնուած է մեր նախահարց արիւնով»¹¹։

«Մշակ»ի խմբագիր Գրիգոր Արծրունին իր հերթին «Մենք էլ հրեաներ ենք» յօդուածով աններելի է համարում թողնել մայրենի հողը, գնալ օտար երկրներ։ Ով որ սեփական երկրում ընդունակ չէ դիմանալու կեանքի այս կամ այն դժուարութիւններին եւ արգելքներին, ընդունակ չէ որեւէ զոհաբերութիւն անելու, որպէս ազգ իրաւունք չունի գոյութիւն ունենալու¹²։ Արծրունին այնքան մեծացրեց Ծերենցի «յանցանքը», որ նոյնիսկ նրա մահից յետոյ «Թորոս Լեւոնի» եւ «Երկունքի» հեղինակի մասին փոխանակ մի դրուատանքի խօսք գրելու՝ անմիջապէս յիշեց, որ «Ծերենցն է սերմանել մեր մամուլի մէջ այդ վնասակար մտքերը, որոնք արժանի են միմիայն մի թուլամորթ, վախկոտ ազգի»¹³։ Ճիշդ է, իր յօդուածում Արծրունին գնահատում է Ծերենցին՝ որպէս վիպագրողի, վիպասանի, բայց որպէս հրապարակախօս նսեմացնում է՝ համարելով անընդունակ։ «Կարելի է, դիցուք տաղանդաւոր վիպասան լինել,- գրում է Արծրունին,- բայց անընդունակ հրապարակախօս։ Այդ դէպքում մարդը պէտք է իր շփոն ու սահմանը ճանաչի եւ այնքան անձնավստահութիւն, անձնապաշտութիւն չունենայ, որ մտնի այն վտանգաւոր ասպարէզը, որին ոչ իր խելքով, ոչ իր կրթութեամբ, ոչ մտաւոր պաշարով պատրաստ չէ»¹⁴։ Յօդուածի վերջում «Մշակ»ի խմբագիրը Ծերենցին համեմատում է «անպիտան խոտերի» հետ, որոնց «սերմանած սերմերը միշտ աւելի աջողութեամբ աճում են քան լաւ բոյսերը եւ շատ անգամ խեղդում են էլ լաւ բոյսերին։ Գրականական այգեստանի մէջ թեթեւամտութեամբ սերմանած անպիտան սերմերը, դժբախտապէս, շարունակում են աճել նոյնիսկ սերմանողի մահից յետոյ էլ»¹⁵։

Այսպիսի գնահատականով ամփոփել «Թորոս Լեւոնի» եւ «Երկունքի» հեղինակի կատարած պատմական դերը հայ իրականութեան մէջ՝ անարդարացի էր։ Անդրադառնալով այդ օրերի իրադարձութիւններին՝ չենք մոռանում նաեւ, որ այն ժամանակ,

⁹ Տե՛ս «Մշակ», ՄԷԼ, Գժաւորում, 1876, № 14, էջ 1:

¹⁰ Նոյն տեղում:

¹¹ Նոյն տեղում, էջ 3:

¹² Տե՛ս «Մշակ», Գ. Ա., Մեմֆ Էլ հրեաներ եմֆ, 1876, № 37, էջ 1:

¹³ «Մշակ», Գ. Ա., Արտասահմանեան Հայոց լրագրութեան վնասակար մտքերը, 1888, № 32, էջ 1:

¹⁴ Նոյն տեղում:

¹⁵ Նոյն տեղում:

երբ Արծրունին հանդէս եկաւ «Հայկական հարցը» «Արեւելեան հարցի» հետ կապելու անհրաժեշտութեան կոչով, Ծերենցն իր համախոհների հետ դեռ հաւատում էր Օսմանեան պետութեան տուած խոստումներին: Իսկ 1876-ի երկրորդ կէսին Արծրունին հրապարակօրէն կոչ արեց արեւմտահայերին պալքանեան ժողովուրդների նման պաշտպանել սեփական իրաւունքը՝ ազատութիւն ձեռք բերելու համար:

Այսպիսի մօտեցումը խորթ էր հնչելու թրքամետ ու արեւելահայ կղերական եւ բուրժուական հոսանքի որոշ ներկայացուցիչների ականջներին: Շուտով հրապարակուեց Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեանի շրջաբերականը, որտեղ նա պաշտպանում էր «Բարեխնամ պետութեան» հոգատարութիւնը քրիստոնեաների հանդէպ: Ներսէս Պատրիարքն այդ շրջաբերականը հրապարակում է այն ժամանակ, երբ Պալքաններում դաժանօրէն ճնշում էր ժողովրդի արդար իրաւունքը, երբ աւելի ու աւելի ծանրանում էին Թուրքիայի ներսում հայերի կեանքի պայմանները: Արծրունին այդ «խայտառակ եւ ամօթալի» շրջաբերականը տպագրեց «Մշակ»ի 1876 թ.-ի № 33-ում մի առաջնորդողի հետ՝ արտայայտելով իր զարմանքն ու զայրոյթը:

Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարը նոր թափ ստացաւ 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի ժամանակ: Մեր բոլոր գրողներն ու առաջադէմ գործիչները այս կամ այն չափով անդրադարձել են պատմական նշանակալից այդ երեւոյթին, ծրագրեր առաջադրել եւ ուղիներ նշել թուրք բռնակալական ճնշումներից արեւմտահայ ժողովրդի ազատագրման համար: Նրանցից շատերը Հայաստանի ազատագրման հեռանկարը տեսնում էին յատկապէս Ռուսաստանի օգնութեան մէջ, ոգեւորում եւ կոչ էին անում հայերին՝ յոյս չդնել եւրոպական պետութիւնների վրայ, դիմել զինուած պայքարի եւ միայն արեան գնով նուաճել դարերով երազած ազատութիւնը: «Մենք ցաւակցելով մեր թիրաքիաբնակ եղբայրակիցների թշուառ վիճակին, գրում է Գր. Արծրունին, մեր բոլոր յոյսը նոցա դրութեան բարւոքման մասին դնում ենք միմիայն Ռուսաստանի վրայ, Ռուսաստանի հզօր օգնութեան վրայ, եւ հաւատացած ենք, թէ Ռուսաստանը կը հոգայ նրանց մասին հաւասար թիրաքիաբնակ մնացած քրիստոնեաներին...»¹⁶:

Ծերենցի պատասխանը «Մշակ»ի խմբագիր Գր. Արծրունուն եւ լրագրի աշխատակից Բաֆֆուն

Արեւմտահայերի ազատագրման հարցերի արծարծման բուռն շրջանում Ծերենցի յօդուածներում նկատելի են հակասական եւ իրարամերժ հայեացքներ: Ըստ նրա՝ հարկ չկար ապաւինելու ժողովրդի քաղաքական հասունութեան, որքան վերելից եկող բարեփոխումների վրայ, այսինքն՝ այն միտումն ուներ, թէ իբր առանց «արիւնահեղութեան» էլ ժողովուրդը կը հասնէր իր նպատակին: Եթէ 1860-ականներին Ծերենցը կողմնակից էր ազատագրական պայքարին, ապա 1870-80-ականներին նա շրջադարձ է կատարում իր վաղեմի ժողովրդավարական դիրքերից եւ յարում լիբերալներին, որոնք քաղաքական բարեփոխումները գերադասում էին արմատական պայքարի մեթոտներին:

Հետաքրքիր է «Արեւելեան մամուլ»ում այդ հարցի կապակցութեամբ Ծերենցի բանավէճը Արծրունու եւ Բաֆֆու հետ: Նա 1876 թ. «Արեւելեան մամուլ»ի № 10-ում հանդէս եկաւ մի յօդուածով, որտեղ պատասխանելով յատկապէս Բաֆֆու «Գժատուն» յօդուածին՝ գրում է. «Այդ գրութեան բացատրութիւնքը, իմաստակութիւնը, գռեհիկ

¹⁶ «Մշակ», Գ. Ա., Թիւրքիայի հայերի յոյսերը, 1878, № 23, էջ 1:

ոճը, սխալ կամ սուտ տեղեկությունքն ինձ արհամարհանք միայն ազդեցին... այդ դաստիարակությունամբ անձանց պատասխանելու համար... ոչ իմ տարիքս եւ ոչ բնաւորութիւնս կը հանդուրժեն. վասն զի այլ է վիճաբանել, այլ է հայհոյել...»¹⁷: Ըստ Ծերենցի՝ բոլորն էլ՝ թէ՛ ինքը, թէ՛ Րաֆֆին (Մէլ.), թէ՛ «Արեւելեան մամուլ»ը եւ թէ՛ «Մշակ»ը, գաղթականներ են, որովհետեւ նրանցից եւ ոչ մէկը բուն հայրենիքում չեն գտնուում: Իսկ Արծրունիին ասում է. «Դու՛ եթէ սուտ եւ խաբեբայ Արծրունի մը չես, թող քու Վրաստանու գաղթականութիւնդ, գնա՛ ազատէ՛ քո Վասպուրականի երկիրդ ի Քրդաց եւ Մէլիքատայի հետ բաժնէ Արծրունեաց թագն ու դափնին»¹⁸:

Ծերենցը, պատասխանելով իր դէմ ուղղուած «Մշակ»ի խմբագիր Գր. Արծրունուն եւ նրա աշխատակից Րաֆֆուն, միաժամանակ պաշտպանեց Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեանին եւ թուրքամետ մտաւորականների այն կարծիքը, թէ Օսմանեան պետութիւնը բոլոր դէպքերում կը պաշտպանի հայերին, ուստի պէտք չէ հետեւել Պալքանների օրինակին: Այստեղից ինքնին հասկանալի են դառնում հրապարակախօսի լիբերալ մտորումները: «Մենք կ'ուզենք, որ ամէն յեղափոխութիւն վերէն գայ եւ ոչ վարէն,- գրում էր նա իր յօդուածում,- վարէն եկած յեղափոխութիւնք (թէ երբ յաջողին ալ) այնչափ աղէտք՝ այնչափ թշուառութիւն ունին եւ այնչափ արիւններու առիթ կը լինին, եւ Հայ ազգը այնչափ քիչ արիւն ունի իւր երականերուն մէջ, որ իր կարողութենէն վեր է այդ մասին շռայլ լինիլ. եւ ընդհակառակն վերէն եկած յեղափոխութիւնք միշտ հաստատ են եւ երբեք այն արեանց գիներով չեն լինիլ»¹⁹:

Հրաժարում նախկին գաղափարներից

Ծերենցն իր հայեացքներում շրջադարձ կատարեց միայն այն ժամանակ, երբ Արեւմտեան Հայաստանում ուժեղացան ճնշումներն ու բռնութիւնները, բռնադատուեց հայ ժողովրդի մտաւոր եւ հոգեւոր կեանքը, օրակարգի մէջ դրուեցին լեզուի եւ գրականութեան, պատմութեան, մամուլի, արուեստի տարբեր ճիւղերի նկատմամբ գործադրուող բոլոր խստութիւնները: Եւ երբ Օսմանեան կառավարութեան ճնշումներից ազատուելու համար հայերը, հետեւելով Պալքանեան ժողովուրդների օրինակին, դիմեցին ապստամբութիւնների, Ծերենցը եկաւ այն եզրակացութեան, որ հայ ժողովրդի ազատագրումը պիտի իրականացուի միայն զինուած պայքարի միջոցով: Սրա խօսուն արտայայտութիւնը վերակազմուած «Արարատեան ընկերութեան» առթիւ նրա արտայայտած մտքերն են. «Կազմենք ընկերութիւններ, որոնց նպատակը լինի այն երկրներու մէջ, ուր օրէնքը զօրութիւն չունի կառավարութեան տկարութեան համար եւ աւազակներ, թաթարական հրոսակներ, վրանաբնակ վայրենի ժողովուրդներ, ամէն հարստահարութեան իրաւունք կը համարին հայուն դէմ, որովհետեւ նա քրիստոնեայ է եւ խաղաղ բնաւորութիւն ունի, զինուենք եւ զինենք ազգայինքը՝ վանելու համար այդ աւազակ բռնութիւնը բռնութեամբ...»²⁰:

Հետեւելով Ծերենցի յօդուածներում արտայայտած մտքերին՝ դժուար չէ նկատել, որ կամայականութեան ենթարկուած ազգութեան վիճակն ըմբռնելու եւ նրանից ելք գտնելու համար ազատագրութեան ուղիներ որոնող Ծերենցը վերջնականապէս յանգում է ճիշդ եզրակացութեան: Նրա հայեացքներում տիրապետող է դառնում այն մտայ-

¹⁷ «Արեւելեան մամուլ», Ծերենց, Թղթակցութիւն, Զ. տարի, 1876, Հոկտեմբեր, էջ 342:

¹⁸ Նոյն տեղում, էջ 348:

¹⁹ Նոյն տեղում, էջ 349:

²⁰ ԳԱԹ, Ծերենցի ֆ. 1879, № 22, էջ 46:

նութիւնը, որ պանդխտութիւնը չարիք է հայ ժողովրդի համար: Ուստի, հրաժարուելով իր նախկին գաղափարներից, որոնք անընդունելի են նաեւ մեզ համար, նա հայ քաղաքական մտքի պատմութեան մէջ կատարում է լիակատար յեղաբեկում՝ դասուելով հայ այն գործիչների շարքը, որն արեւմտահայերի ազատագրութեան գաղափարը բացառապէս կապում էր զինուած պայքարի հետ:

Եզրակացութիւն

Ծերենցի հասարակահայեցութեան ճշգրիտ ճանաչողութեան համար կարեւոր նշանակութիւն ունեն այն գաղափարները, որ նա արժարժեւ է 1880-ականներին գրած պատմագեղարուեստական երկերում, որոնցից իւրաքանչիւրը հանդիսացել է ժամանակի հասարակական առաջագէձ խաւերի տրամադրութիւններն ու ձգտումներն արտացոլող հայելի:

Ծերենցն իր հարազատ ժողովրդի գաւակն էր, նրա համար երջանիկ ապագայ երազող մի անհատ, տեսակէտների մէջ մերթ ճիշդ, մերթ վարանող, բայց հիմնականում լինելով լաւատես՝ ունէր մի ցանկութիւն՝ տեսնել Հայաստանի ու հայ ժողովրդի ազատագրումը թուրքական բռնակալական բիրտ ճնշումներից: Նրա լաւատեսութիւնը պայմանաւորուած էր հարազատ ժողովրդի կենսահաւատութեամբ, որն այնքան լայնօրէն արտայայտուած է նրա պատմագեղարուեստական երկերում:

Որքան էլ Րաֆֆին եւ Գրիգոր Արծրունին կշտամբում էին Ծերենցին իր գաղափարների համար, այնուամենայնիւ գաղթականութեան վերաբերեալ նրա մարգարէութիւններն իրականացան աւելի ուշ շրջանում: Հայերի արտագաղթը դէպի Հնդկաստան, Ամերիկա, Եգիպտոս, Ֆրանսա, Յունաստան, Պուլկարիա ստացաւ համընդհանուր բնոյթ եւ շարունակուեց տարիներ՝ հասնելով իր տխուր վախճանին Մեծ եղեռնի դժնդակ օրերին: Եւ պէտք է արձանագրել հետեւեալը, որ օտար երկրում էլ որ հանգրուանել է հայը, իր աշխատասիրութեամբ ոտքի է կանգնել եւ իր յամառ ջանքերով բուժել իր դարաւոր վէրքերը, նորից ստեղծել է իր տունն ու ընտանիքը, ցոյց է տուել ապրելու, յարատեւելու իր հաստատակամութիւնն ու վճռականութիւնը: Մաքառել է իր ազգային գոյատեւման համար, սրբութեամբ պահպանել եւ զարգացրել է հայ հոգեւոր մշակոյթը, մայրենի լեզուն եւ գրականութիւնը եւ այդ բոլորն ի սպաս դրել տարագիր հայութեան ազգային արժանապատուութիւնը բարձր պահելուն եւ ուժացման վտանգի կանխմանը:

ՆԵՐՍԵՎ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ԸՆԿԱԾՆԵՐԸ**

Կռիւններում ընկան նրանք,
Ամէն մէկը՝ մի տան ճրագ,
Ամէն մէկը՝ մի մօր որդի,
Ամէն մէկը՝ մի աղջկայ
Երազանքը անապական,
Կնոջ՝ սէրը, հօր՝ ապագան...
Ամէն մէկը՝ անգիր մի վէպ,
Ամէն մէկը անգին մի կեանք...

Ամէն մէկը ընկան ա՛յլ կերպ.
Մերթ՝ ջրի մէջ, մերթ՝ հողի տակ,
Մէկը սրով, տասը՝ հրով,
Մէկը՝ արդէն յայտնի հերոս,
Տասը՝ հերոս դեռ չգարձած,
Մէկը՝ իր մօր արցունքներով
Թաց նամակը դեռ չընթերցած,
Տասը՝ նամակ սպասելիս,
Կարօտելիս, երազելիս...

Բայց զոհի՛ պէս չընկան նրանք:
Ընկան նրանք իբրեւ մարտիկ,
Ընկան նրանք իբրեւ մարտիկ,
Որ սովոր են մահը վանել
Իրենց կեանքով՝ յանուն կեանքի,
Որ սովոր են զրկանք տանել՝
Ընդդէմ ցաւի ու զրկանքի.
Որ պատրաստ են յանուն սիրոյ
Սիրուց առնել ատելու թափ.
Եւ անպարտ են ատելութեամբ:
Որ հզօր են հէնց այդ սիրով.
Զոհի՛ նման չընկան նրանք:
Ընկան նրանք իբրեւ մարտիկ,

Որ փուլ չգայ էլ ապարանք,
Խաղաղ մնայ ամէն երգիկ,
Եւ ծխանի ծուխը բարակ
Վէր բարձրանայ պրակ-պրակ,
Քամուց թերթուի լուրթ երկնքում.
Որ էլ ոչ մի ընտանիքում
Անտերացած ոչ մի աթոռ
Չաղաղակի դատարկութեամբ
Թէյի ժամին, ճաշի պահին.
Որ արկերի դղրդոցին
Ու հրդեհի ահեղ բոցին
Փոխարինեն արթած բահի
Զրնգոցը երկնքի տակ
Եւ կարօտի շշուկը տաք:

Նրանք ընկան կռիւններում,
Բայց ապրում է հոգին նրանց
Ապրողների հոգիներում.
Զի՛ մեղմացել ցաւը կրած,
Ատելութիւնը փոփրրած
Եւ յաղթութեան տենչը խորին՝
Ի գիտութիւն ա՛յն բոլորի,
Որ նայում են շիրմին նրանց
Միայն իբրեւ մի բլուրի,
Որ հարթում է կամաց-կամաց,—
Անմիտի պէս մոռանալով,
Որ եթէ չար թշնամու դէմ
Ապրողները իրենց ուժով
Ու զէնքով են անպարտելի,
Ընկածները իրենց յուշով
Վրէժով են սարսափելի...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

1947

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ԱՆԿԵՂԾ ԱՍԱԾ**

Անկեղծ ասած՝ այս ամենից ես յոգնել եմ,
 Ես, սիրելիս, որ քեզ սիրել եւ օգնել եմ.
 Ձեռք եմ պարզել, յոյս եմ տուել,
 Վատըդ թողած՝ լաւըդ թուել,
 Հաւատացրել, հաւատացել,
 Թէ իմ առաջ դուռ ես բացել՝
 Ձտեսնըուած, չեղած մի դուռ:
 Սակայն ի՞նչ եմ ես ստացել
 Այդ ամենին ի տրիտուր:

Յաժ է ընկնում երեք խնձոր —
 Մէկ՝ ասողին,
 Մէկ՝ լսողին,
 Մէկ էլ... ինձ պէս գիշեր ու զօր
 Յիմարաբար սպասողին...

Անկեղծ ասած՝ հէքիաթներից ես յոգնել եմ...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

1955

Անկեղծ ասած՝ ոչինչ չկայ, եւ ոչ էլ կար:

Անկեղծ ասած՝ դու բնաւ էլ ա՛յն չես եղել,
 Ա՛յն չես եղել, ինչ որ ես եմ կարծել երկար:
 Ո՛ւր ես, ասա՛, դու ինձ մղել:
 Ժիշդ ճամբից ես միայն շեղել:
 Սուտ խոստումով կապել ես ինձ,
 Մանկան նման խաբել ես ինձ,
 Ու չես տուել ոչ ի՛նչ, ոչ ի՛նչ:
 Իսկ այն, ինչ որ ինձ ես տուել,
 Արժանի չէր, ո՛չ քեզ, ո՛չ ինձ:

Անկեղծ ասած՝ քո տուածից ես յոգնել եմ:

Ինքդ գիտես՝ որքան ձգտել ու տքնել եմ,
 Որ դու... որ դու նման լինես իմ երազին:
 Իսկ դու գիտես՝ ի՛նչ դուրս եկաւ.
 «Տղան հասաւ իր մուրազին,
 Դուք էլ հասնէք ձեր մուրազին»:
 Հէքիաթն, այո, միտքըս ընկաւ...
 Դու՛ հէքիաթում հրաշք աղջիկ.
 Այնինչ կեանքում՝ ինչ-որ... չղջիկ,
 Որ ոչ թռչուն, ոչ էլ մուկ է...

Անկեղծ ասած՝ զուր էր ամբողջ այս աղմուկը:

Անկեղծ ասած՝ նեղանում ես, թէ լրջանում,
 Մէկ է հիմա: էլ չեմ գցի ինձ սար ու ձոր,
 Անկեղծ կ'ասեմ՝ հէքիաթն ինչով է վերջանում.

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ՎԱՐՔ ՄԵԾԱՅ**

Ո՛ւշ-ո՛ւշ են գալիս, բայց ո՛չ ուշացած.
 Ծնւում են նրանք ճիշդ ժամանակին:
 Եւ ժամանակից առաջ են ընկնում,
 Դրա համար էլ չեն ներում նրանց:

Անտոհմ չեն նրանք կամ անհայրենիք.
 Հասարակ հօրից ու մօրից ծնուած՝
 Սերում են նրանք եւ ա՛յն վայրենուց,
 Որ էլ չէր կարող ապրել քարայրում:

Սերում են նրանք եւ ա՛յն ծերուկից,
 Որ նախընտրում էր քնել տակառում:
 Սերում են նրանք եւ ա՛յն պատանուց,
 Որ սիրահարուեց իր իսկ պատկերին:

Սերում են նրանք բոլոր նրանցից,
 Որ սատանային հոգին են ծախում,
 Միայն թէ անէն մտածածն իրենց,
 Ինչ փոյթ թէ սատկեն ժամանակից շուտ:

Անվտանգ՝ ինչպէս հրդեհն արեւի,
 Անվնաս՝ ինչպէս օգտակար լորտուն,
 Վախ են ներշնչում պետութիւններին
 Մինչեւ իսկ իրենց կամքի հակառակ:

Արքաների հետ խօսում են «դու»-ով,
 Եթէ, ի հարկէ, լսում են նրանց,
 Իսկ թէ չեն լսում՝ մէկ է, չեն լռի,
 Կը խօսեն նոյնիսկ իրենց կօշկի՛ հետ:

Ով սահմանում է նոր օրէնք ու կարգ՝
 Յայտարարւում է եւ օրէնքից դուրս:
 Բայց չեն վախենում նրանք չար մահից.
 Ապրում են դժուար ու մեռնում են հեշտ...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

1961

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ԲԱՐԵԽՕՍ ԵՂԻՐ ԻՄ ԵՒ ԻՄ ՄԻՋԵՒ**

Օգնիր ինձ, Մարիամ,
 Անաղարտ մնամ
 Այն ճահճանման աղտ-աղարտի մէջ,
 Որ դժգոհութիւն բառով է կոչւում:

Դժգոհութիւնից ես շատ եմ դժգոհ:
 Օգնիր ինձ, Մարիամ,
 Եւ ասեմ՝ ինչո՞վ.
 Բարեխօս եղիր իմ եւ իմ միջեւ,
 Որ բանն աւարտուի ինքնահաշտութեամբ:

Ես խռովել եմ նաեւ աշխարհից.
 Եկ ու վեարտին հաշտեցրո՛ւ դու մեզ,
 Թէ չէ ես այսպէս ապրել չեմ կարող:

Ուզում եմ նայել ինձ ու աշխարհին
 Լիացած, ժպտո՞ւն ու գո՞հ աչքերով՝
 Յաղթելով եւ քաղցը, եւ պապակ փափաք:

Ուզում եմ ապրել անշար ու բարի՝
 Գմբէթի ճեղքում բուսած տուղտի պէս...

Մի բու թառել է իմ զոյգ աչքերին.
 Թոցրո՛ւ նրան:
 Մի ձու սպիտակ ինձ բիբ է դարձել.
 Կորցրո՛ւ այդ ձուն:

Ճանճեր են նստած ինձ վրայ
 Այնպէս,
 Ինչպէս քունջութը՝ կաթնահունց հացին:
 Ճանճը քունջութ չէ.
 Հացըս չի՞ ուտւում:

Ճանճով է լցուած իմ ներսը նաեւ,
 Ինչպէս վարսանդը՝ խաշխաշի սերմով:
 Խաշխաշ չեմ ուզում.
 Կակա՛շ դարձրու:

Ասում են, իբրբ, կապոյտի վրայ
 Չեն նստում ճանճեր:
 Լսո՞ւմ ես, Մարիամ,
 Ինձ ներս ու դրսից կապոյտ հագցրու...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

1963

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ՆՈՐՕՐԵԱՅ ԱՂՕԹՔ**

Արդէն 10 տարի, 110 տարի, 1010 տարի
 Ես վախենում եմ,
 Շատ եմ վախենում
 Բիւրաւոր ու բոլթ հաւատացեալից,
 Բիւրատեսք ու սո՛ւտ հաւատացեալից:
 Եթէ աստուած էք՝
 Փչեցէ՛ք նրանց բոլոր մոմերը,
 Մարեցէ՛ք նրանց կանթեղներն ամէն,
 Հանգցրէ՛ք նրանց ջահերն այլազան,
 Որ... եղիցի լոյս:
 Եւ ո՛չ մի գաւթում մի՛ ընդունեցէք
 Նրանց մատաղը,
 Որ իրենցը չէ, այլ գողացուած է:
 Մերժեցէ՛ք նրանց զո՛հն էլ խոստացեալ,
 Որ... զոհ չգնայ ինքը հաւատը՝
 Մաքո՛ւր-վսեմը,
 Անկեղծ-անսո՛ւտը:
 Ու թէ աստուած էք՝
 Ամուր փակեցէ՛ք ձեր ականջներն էլ
 Նրանց սողոսկուն աղօթքի դիմաց՝
 Անգի՛ր-ինքնահո՞ս-հաշուեկշռուած այն աղօթքների,
 Որով խաբում են ո՛չ իրենց,
 Այլ ձեզ:
 Եւ — բաւական է — հասկացէ՛ք ընդմիշտ,
 Որ աստծուն նոյնիսկ հայհոյողները
 Շատ աւելի են գերադասելի,
 Վասնզի նրանց բարկացրել է ինքը հաւատը՝
 Խոցուած-արիւնոտ,
 Այրունդ-ապտակուած,
 Ցաւած-ճշացո՞ղ,
 Մանո՛կ հաւատը,
 Որ հայր դառնալու համար է ծնուել:
 Ու եթէ հայր էք՝
 Մի՛ թողէք,
 Որ սուտ հաւատացեալներն սպանեն նրան:
 — Ինչքան էլ ծանր է մանուկ թաղելը,
 Մանուկ պահելը ծանր է աւելի...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵԻԱԿ

1965

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ՁԱՅՆԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ-
ԱՌ՝ ՏԷՐ ԿԱՐԴԱՄ**

Թողովի թիւն տուր, Տէր, ծանրը հաւարին,
Միայն թէ թող Նա թողնի հեռանայ:
Թող ծառերն անգամ (առանց եւ քամու),
Յարգանքով Նրա առջեւ կեռանան,
Միայն թէ թող Նա թողնի հեռանայ:
Մենք պահանջ չունենք,
Մենք գոհ ենք նոյնիսկ,
Միայն թէ թող Նա թողնի հեռանայ:
Մենք խոստանում ենք,
Եւ մենք իսկապէս
Նրան չենք կարող ու չենք մոռանայ,
Միայն թէ թող Նա թողնի հեռանայ...

Բայց եւ առնչում մեզ ովկիաններին,
Որոնց անվախճան ու տարուբերող
Մակընթացութիւն-տեղատըութիւնն
Այլ բան չէ արդէն,
Քան թէ աննշան մեր զարկերակի
Նշանակալից արձագանգը մեծ
Մեզնից սկսուող տարածութեան մէջ...

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ**1967**

Իսկ թէ հարկ լինի, նամանաւանդ պէտք,
Ես հաւարի հետ կը մեկնեմ Ինքըս՝
Դառնալով Նրա թագաւորութեան
Հին Հպատակն ու նոր Քաղաքացին՝
Անդարձ կը մեկնեմ հաւարի հետ Ես,
Միայն թէ մեր այդ մեկնումից յետոյ
Ժամանի ինքը Արշալոյսը,
Գայ,
Ու եթէ մի քիչ տխրի, որ չկամ,
Բայց մի քիչ յետոյ
Եւ ուրախանայ, որ իմ կորստով
Կորել է նաեւ ինքը հաւարը...

Արշալոյսը գայ,
Եւ իր կտրուած պորտից պոկուելով՝
Նորածին օրը ալ-կարմիր շնչի
Եւ ինքն էլ զգայ,
Որ իր այդ շնչով խոնաւ ու տաքուկ
Այնպէս է լցում աշխարհը կրկին,
Ինչպէս տճկորը՝ արնագոյն գինով,
Եւ այդ լցումի թրթիռը հսկայ
Մանրիկ անցնում է մեր իսկ ներքինով՝
Իբրեւ մի սարսուռ,
Որ մեզ կապում է անտես կապերով
Աստուածների հետ,
Դարձնում նրանց հետ մեզ յարաբերող,

ԳՐԱԿԱՆ

ԽՕՍՔ ՀԱՅ ՁԻՆՈՒՈՐՆԵՐԻՆ

Գիշերուայ այս խոհուն մենութեան մէջ, երբ մեր շորս կողմում դաւն է յօրանջում, եւ հորիզոնի վրայ սեւ ամպեր են կուտակուում,- ես հայ քաջերի համար խոնարհ պաշտամունքի խօսք ունեմ...

Հայ քաջեր, հայրենիքի սահմանները անառիկ պահող հին ու նոր զինուորներ, իմ երախտագիտութեան խօսքն եմ յղում ձեզ գիշերուայ այս անսահման խաւարում: Ուղեղիս մէջ խոնուած են ձեր կատարած, կատարուող եւ կատարուելիք բոլոր քաջագործութիւնները: Զարմանում, հպարտանում եմ ձեր հոգու արիութեամբ, ձեր մարմնաւորուած հերոսութեամբ, ձեր կեանքը հայրենիքին անմնացորդ նուիրելու հաստատակամութեամբ: Ինչքան յոյզ, ջերմութիւն, զգացմունքների յորդում կայ հոգուս մէջ: Ձեզանից իւրաքանչիւրն ուսուցիչ է մեզ համար՝ մեծ ուսուցիչ, որն իր գործով է մեզ ուսուցանում հայրենասիրութեան ակնառու դասը, առանց որի չկայ ազգ ու հայրենիք: Մենք ուշի ուշով հետեւում եւ սերտում ենք ձեր անձնուիրութեան դասերը:

Զինուոր լինելը հեշտ բան չէ. բանական իր օրէնքներն ունի, եւ մարտական բարձր պատրաստականութիւնն էլ հեշտ չի տրուում: Գուցէ հէնց այդ պատճառով է, որ ասում են, թէ բանակը երիտասարդին տղամարդ է դարձնում: Մեզ սովորեցրել են, որ զինուորը պէտք է կարգապահ լինի, ֆիզիքապէս կոփուած, ամուր, մարտունակ եւ խելացի: Զինուորը պէտք է մեծ կամք ունենայ՝ դիմագրաւելու վերահաս փորձութիւնները:

Մեր արիասիրտ քաջերը զինուորներն են այն բանակի, որի երակներում Վարդանանց արիւնն է հոսում: Եւ ոչ միայն Վարդանանց... Բոլոր ժամանակներում հայ ժողովրդի լաւագոյն զաւակները բանակն իրենց մէջ ամբարել ու պատրաստ են եղել կենաց-մահու պայքար մղել՝ յանուն հող-հայրենին անաղարտ պահելու:

Ասում են՝ ամէն սերունդ իր պատերազմն ունի: Մեր հայրերին Արցախեան պատերազմը բաժին ընկաւ, եւ ճակատագրի կամօք այնպէս եղաւ, որ հայոց ազատաբեր բանակը մեզ համար դարձաւ արցունքոտուելու չափ մօտ ու հարազատ:

Վերջին՝ 44-օրեայ պատերազմն աղետալի եղաւ: Տասնութ-քսան տարեկան հայ օճախի ճրագ զինուորները մինչեւ արեան վերջին կաթիլը պայքարեցին, որ անսասան պահեն հայոց սահմանները: Նրանցից եւ ոչ մէկի մտքով չէր անցնում նահանջել, փախուստի դիմել, սեփական կաշին փրկել, որովհետեւ այդ տասնութ-քսան տարեկան պարմանիները գիտակցում էին, որ պատասխան ունեն տալու իրենց նախնիներին, հայրենիքն իրենց վստահած ժողովրդին եւ գալիք սերնդին: Մահուան աչքերին նայելով, սպանուած եղբայրների դեռ չսառած արիւնը տեսնելով, վախից քարացած, ցաւից տնքացող որդեկորոյս մայրերի, չհարսնացած աղջիկների ու այրիացած կանանց տեսնելով էլ աւելի էր կարծրանում նրանց կամքը, ձեռքերն աւելի ամուր էին բռնեցնում, եւ սրտերն այրում էին վրէժի հրով:

Հայրենասիրութիւնն սկսում է այնտեղից, որտեղ վերջանում է անձնասիրութիւնը: Արցախեան գոյամարտի այդ հաւաոր օրերին բոլորս բռնեցրած հետեւում էինք մեր զինուորների կատարած սխրանքներին, որոնց արեամբ սրբացւում էր հայոց հողը գրեթէ ամէն վայրկեան:

Յիշում եմ, մեր դպրոցի բակում կար մի խաչքար՝ աղբիւր-յուշարձան էր, որ նը-
ւիրուած էր զոհուածների յիշատակին: Մենք արիութեան դասեր եւ համերաշխութեան
միտինգներ էինք անցկացնում այնտեղ եւ ծաղիկներ էինք դնում յուշաքարին: Հիմ-
նել էինք հերոսների յիշատակի ծառուղի, այցելում էինք նաեւ Եռաբլուր, սակայն ինձ
համար նրանց յիշատակը յաւերժացնող ո՛չ աղբիւր-յուշարձանը, ո՛չ հերոսների յիշա-
տակի ծառուղին եւ ո՛չ էլ Եռաբլուրը չէին նոյնանում բանակի խորհրդանշի հետ: Թե-
րեւս պատճառն այն էր, որ մենք չէինք ուզում հայոց բանակի զինուորներին յուշաքա-
րերի ու մահարձանների վրայ որոնել:

Յաւերժ փառք զոհուածներին, խունկ եւ աղօթք նրանց անմար յիշատակին:

Այսօր մեր ազատութիւնը, անկախութիւնն ու հզօրութիւնը մեր՝ ողջերիս, այսօր-
ւայ եւ վաղուայ զինուորներին՝ Հայկի, Արամի ու Տիգրանի յետնորդների ձեռքում է: Որ-
քան էլ հորիզոնի վրայ սեւ ամպեր կուտակուեն, դաւը յօրանջի, մէկ է թշնամին միլիո-
ններորդ անգամ կը հասկանայ ու կը համոզուի, որ այն ազգը, որ մեռնել չի ուզում, չի
կարող սպանել նրան:

Յաւօք, մեր ազգը ծնել է նաեւ տմարդի ու դաւաճան զաւակներ, ովքեր խարդա-
ւանքով ու քծնանքով փորձել են եւ այսօր էլ փորձում են կոտորել հայ ազգի մէջքը:
Վստահ եմ քո ճանապարհին եւս հանդիպել ես նրանց: Զգո՛յշ եղիւր, բայց եւ պատրաստ՝
դիմագրաւելու կեղծ ու շողոմ խօսքերին, պատիր խոստումներին, մեղկ հրայրքների
լարած որոգայթներին: Մի պահ ետ նայիր մեր ժողովրդի անցած ուղուն. մենք շատ
ենք մնացել անտէր ու անթագ եւ դողդղացել ենք՝ հողմերին գերի...

Թող վասակները դիւանագիտութիւն խաղան, թող ճշմարիտ ու սուտ քաղաքա-
կան ելքեր հնարեն, մեր իմացած ելքը մէկն է՝ չտալ հայրենիքը թշնամուն, չթողնել, որ
նրա շունչն արատաւորի մեր սուրբ հողը...

Փոքրօգիններ, արեան ծարա՛ւ հրձիգներ, Հայաստանն ու հայը պատուով ու փա-
ռահեղ պատմութեամբ յարատեւել են, եւ յաւերժ է նրանց ճանապարհը: Այդ ճանա-
պարհին գտնուող խոչընդոտները վերացնելով՝ նրանք դարձեալ հասնելու են դարերի
փառքին:

Ասում են՝ մարդն իր կեանքում միայն երեք անգամ պիտի երգուի.

- անմնացորդ ծառայել հայրենիքին, շէնացնել հայրենի երկիրը,
- ամուր պահել սեփական ընտանիքը,
- սիրել ծնողներին եւ հնազանդուել նրանց կամքին:

Եւ եթէ վերջին երկու երգումը մարդ շշնջում է միայն իրեն լսելի ձայնով, շշնջում է
աղօթքի նման, ապա առաջինը կարող է բարձրաձայնել ի լուր աշխարհի եւ յետոյ ողջ
կեանքն ապրել այդ երգմանը հաւատարիմ:

Ոչ մի ազգ ուրիշների թողտուութեամբ չի յարատեւում: Մեր փրկութիւնը մենք ենք
նուաճելու: Եւ աշխարհը՝ քաղաքակիրթ, ապահով, բարեշէն եւ իմաստուն աշխարհը
դեռ բազում անգամ դառնութեամբ կու պիտի տայ նախանձի թուրք, երբ լսի հայ մտքի
ու հայ բազկի սխրանքների մասին: Մենք նոր խօսք ունենք աշխարհին ասելու, իսկ դրա
համար դեռ պէտք է ապրել ու հզօրանալ: Մեր բանակը եւ Աստուած մեզ ապաւեն:

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՄՔՈՆՈՒՄԸ Ե. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆԻ ԱՐԺԷՔԱՔԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐՈՒՄ

Յօդուածը նուիրուած է հայ փիլիսոփայ, մտաւորական Շ. Պէրպէրեանի իմացաբանական հայեացքներին, մասնաւորապէս՝ ճշմարտութեան հիմնախնդրին՝ արժէքաբանութեան համատեքստում: Յօդուածում քննարկուում են ճանաչողութեան ձեւերին, աշխարհընկալման առանձնայատկութիւններին, ճշմարտութեան էութեանը, բնոյթին, տեսակներին առնչուող հարցեր եւ իմացաբանական մի շարք այլ խնդիրներ: Վերլուծութեան են ենթարկուում Պէրպէրեանի արժէքաբանական, իմացաբանական ընկալումները: Փորձ է արւում բացայայտել մարդու եւ ճշմարտի փոխարաբերութիւնը, ճշմարտական արժէքի գնահատման գործընթացը: Համեմատական վերլուծութեան միջոցով քննարկուում են ճշմարտութեան հիմնախնդրին առնչուող այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են ճշմարտութեան գոյութիւնը, դրան հասնելու հնարաւորութիւնը, ճշմարտութեանը ձգտելու պատճառները եւ կարեւորութիւնը:

Լինելով XX դարի առաջին կէսի արեւմտահայ իմաստասիրական մտքի ամենանշանաւոր ներկայացուցիչներից մէկը՝ Շ. Պէրպէրեանն անշնչելի հետք է թողել գիտութեան եւ փիլիսոփայութեան պատմութեան մէջ՝ իր անգնահատելի ներդրումն ունենալով գեղագիտական, արժէքաբանական, հոգեբանական, բնագիտական, մանկավարժական եւ այլ ոլորտներում: Վաղ մանկութիւնից Պէրպէրեանը շրջապատուած է եղել հայեցի կրթութեան եւ դաստիարակութեան մթնոլորտով՝ ժառանգելով եւ կատարելագործելով հօր՝ Ռեթէոս Պէրպէրեանի մանկավարժական, գրական, փիլիսոփայական, հրապարակախօսական ձիրքն ու տաղանդը: Բնատուր լուսաւորութիւնն ու ինքնակրթման ձգտումները մտաւորականին ուղղորդում են ուսումը շարունակել Փարիզում՝ աշակերտելու այնպիսի մեծութիւնների, ինչպիսիք էին՝ փիլիսոփայ, գեղագէտ ու հոգեբան Անրի Պերկսոնը, սոցիոլոգ Էմիլ Տիւրքհէյմը, հոգեբաններ Ժանէն, Տիւման եւ ուրիշներ:

Նուիրուած լինելով Շ. Պէրպէրեանի թողած գիտական ու փիլիսոփայական բազմաթիւ ժառանգութիւնները մէկի՝ իմացաբանական, մասնաւորապէս՝ ճշմարտական հիմնախնդրների վերլուծութեանը՝ սոյն յօդուածը նպատակ ունի նախ եւ առաջ ըստ արժանւոյն ուսումնասիրել, քննարկել ու բացայայտել մեծն մտածողի ստեղծագործութիւնն ու գործունէութիւնը, ժողովրդականացնել, հանրայնացնել, ծանօթացնել ու յիշեցնել հայ հանրութեանը իր մտաւորական հանճարների մասին: Յօդուածի նպատակն է նաեւ արեւելահայերէնով ներկայացնել նրա ստեղծագործական ժառանգութիւնը, որը Պէրպէրեանի աշակերտները պահպանել են բացառապէս արեւմտահայերէնով:

Յօդուածի բովանդակային նպատակներն են՝ բացայայտել Պէրպէրեանի իմացաբանական հայեացքները, ճշմարտութեան սահմանումը, բովանդակութիւնը, էութիւնը, ճշմարտութեան գնահատումը արժէքաբանական տեսանկիւնից:

Յօդուածի հիմնախնդիրներն են՝ ճշմարտութեան բովանդակութեան բացայայտումը եւ արժեւորման հիմնաւորումը Պէրպէրեանի արժէքաբանական ուսմունքի համատեքստում: Քննարկուող հարցերը մտորումների առարկայ են եղել բոլոր ժամանակներում, սակայն մինչ օրս շարունակում են պահպանել իրենց արդիականութիւնը, քանի որ չեն ստացել մէկ միասնական պատասխան կամ մօտեցում: Ներկայացուող հիմնախնդիրը ներկայացրել ենք բովանդակային եւ համեմատական վերլուծութիւնների միջոցով՝ անդրադառնալով այնպիսի հեղինակներին, ինչպիսիք են՝ Արիստոտելը, Հեգելը, Դեկարտը:

Տրամաբանական ճշմարտութիւն

Շ. Պէրպէրեանի արժէքաբանական աստիճանակարգման մէջ կարեւոր դիրք ունի ճշմարտական արժէքը: Լինելով բազմակողմանի զարգացած եւ տարաբնոյթ հետաքրքրութիւններ ունեցող մտաւորական՝ Շ. Պէրպէրեանը չի սահմանափակել իր փնտռողներն ու մտային պեղումները ճշմարտութիւնը գտնելու ճանապարհին՝ միեւնոյն ժամանակ՝ չհակադրուելով իր կրօնական համոզմունքներին եւ չդաւաճանելով քրիստոնէական պատկերացումներին: Հեղինակը ճշմարտութիւնը դիտարկում է իբրեւ ինքնին արժէք, որը համապատասխանում է մարդու էութեանը եւ լրացնում է այն: Ճշմարտութեան հակառակը հանդէս է գալիս իբրեւ տկարութիւն, թերութիւն, «լայն իմաստով՝ տեսակ մը չարիք որ անճշդութիւնն է եւ որոշ պարագայի մէջ՝ սխալը»¹: Մարդը ձգտում է դէպի ճշմարտութիւնը, քանի որ այն իր իսկ էութեան անբաժան մասն է:

Ճշմարտութեան հարցի շուրջ փիլիսոփայական մի շարք տեսութիւններ են ձեւաւորուել (համապատասխանութեան, աւտորիտար, կոհերենտութեան, ակնյայտութեան, պրագմատիկական եւ այլն), որոնցից իւրաքանչիւրն իր ուրոյն մօտեցումն է ցուցաբերել ճշմարտութեան սահմանման, բնոյթի, գոյութեան եւ այլ հարցերի վերաբերեալ: Այստեղ Պէրպէրեանի հայեացքները հիմնականում ազդեցութիւն են կրել դասական փիլիսոփայութիւնից, մասնաւորապէս՝ ճշմարտութեան համապատասխանութեան (կորեսպոնդենցիայի) տեսութիւնից:

Նախքան ճշմարտութեան գնահատումը արժէքաբանական տեսանկիւնից՝ պէտք է հասկանանք, թէ ինչ է ճշմարտութիւնը, ինչպիսին է դրա էութիւնը: Հեղինակն իր վերլուծութիւնը սկսում է դասական փիլիսոփայական մօտեցումից, համաձայն որի՝ ճշմարտութիւնը սահմանում է որպէս մտածողութեան եւ իրականութեան համապատասխանութիւն: Այս մօտեցումն արմատներով հասնում է հին յունական փիլիսոփայութիւն: Ճշմարտութեան համապատասխանութեան տեսութեան ամենավառ ներկայացուցիչն Արիստոտելն է, ով այս տեսակէտն առաջին անգամ ներկայացրել է իր «Մետաֆիզիկա» աշխատութիւնում: Ըստ նրա՝ «Ասել, որ մի բան կայ, երբ այն իրականում չկայ, կամ ասել, որ մի բան չկայ, երբ այն իրականում կայ, նշանակում է՝ սխալ ասել, այնինչ, ասել, որ կայ այն, ինչ իրականում կայ, կամ ասել, որ չկայ այն, ինչ իրականում չկայ, նշանակում է՝ ասել ճշմարտութիւնը»²: Այլ խօսքով՝ դատողութիւնը ճշմարիտ է այն դէպքում, երբ համապատասխանում է օբյեկտիվ իրականութեանը: Հետեւելով համապատասխանութեան տեսութեանը՝ Պէրպէրեանը եւս ճշմարտութեանը հասնելու միջոցը տեսնում է միտքը օբյեկտիվ իրականութեանը հնարաւորինս ճշգրիտ համապատասխանեցնելու մէջ: Այստեղից կարող ենք եզրակացնել, որ հեղինակն ընդունում է օբյեկ-

¹ Շ. Պէրպէրեան, Արժէքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, Ամբիլիաս, 1976, էջ 85:

² Aristotle, Metaphysics, New York, 1998, էջ 107.

տիվ իրականութեան եւ մէկ միասնական ճշմարտութեան գոյութիւնը՝ մարդու խնդիրը համարելով այդ միակ ճշմարտութիւնը գտնելը, տեսնելը, ճանաչելը: Պէրպէրեանը ճշմարտութիւնը համարում է յարաբերութիւն մարդու մտքի եւ աշխարհի միջեւ՝ ըստ այդմ առանձնացնելով երկու տեսակ ճշմարտութիւն՝ կախուած նրանից, թէ որը որին է համապատասխանեցուած: Այն դէպքում, երբ իմացականութիւնը համապատասխանեցուած է իրականութեանը՝ ճշմարտութիւնը տրամաբանական է, երբ ընդհակառակը՝ իրականութիւնն է համապատասխանում իմանալիին՝ ճշմարտութիւնն էաբանական է: Բայց այս երկուսի յարաբերութիւնը երբեմն դժուար է հասկանալ, քանի որ ճշմարտութիւնը հիմնականում կիրառում է միայնակ՝ առանց կոնկրետացնելու, թէ ինչպիսին է այն, առօրեայ խօսքում ասում ենք իմանալ ճշմարտութիւնը: Սրա հետեւանքով կարող է թուալ, թէ ճշմարտութիւնը ինչ-որ առարկայ է, որը պէտք է իմանալ, գիտակցել, սակայն տրամաբանական ճշմարտութեան պարագայում հէնց դրա գիտակցումն է, որ ճշմարտութիւն է կոչում: Հետեւաբար՝ ճշմարտութիւնը ոչ թէ առարկայ է, որը պէտք է իմանալ, այլ յարաբերութիւն առարկայի եւ մտքի միջեւ: Պէրպէրեանը փորձում է գտնել հարցի պատասխանը, թէ որտեղ է ի վերջոյ արժէքը՝ կատարելապէս մտքում, թէ՛ իրերի մէջ, մտքի համապատասխանութեան մէջ իրականութեանը, թէ՛ իրերում, որոնք արժէք են ստանում՝ իրենց «թափանցիկութեամբ»: Ճշմարտական մէկ, թէ՛ երկու արժէք որոշել, երկու արժէքներն առանձին-առանձին գիտարկել, այնուհետեւ համադրել: Խորը վերլուծութեան ենթարկելով երկու տեսակ ճշմարտութիւնները՝ հեղինակը փորձում է հասնել դրանք իրար կապող միակ արժէքին: «Այս երկու ուղղութիւնները իրարու դէմ յառաջացնելով իրենց զիրար կտրելու մակարդակին վրայ պիտի համադրենք զիրենք եւ հոն պիտի ճանչնանք բուն ճշմարտական արժէքը»³:

Տրամաբանական ճշմարտութեան էութեան բացայայտման փորձերում Պէրպէրեանը հանդէս է գալիս ռացիոնալիզմի դիրքերից՝ ճշմարտութեան ճանաչումը կապելով մարդու բանականութեան, ներքին կարողութեան հետ: Ճշմարտութեան բացայայտման ռացիոնալիստական մէկ այլ մօտեցում ունի տուեալ ուղղութեան ամենավառ ներկայացուցիչներից մէկը՝ Հ. Վ. Լայպնիցը, ով ներմուծում է «բարոյական ճշմարտութիւն» հասկացութիւնը: Այստեղ ճշմարտութիւնը ներկայացւում է իբրեւ միջանձնային յարաբերութիւնների կատարելութիւն եւ ունի բացարձակ գիտելիքի բնոյթ⁴: «Բարոյական ճշմարտութիւնը» ձեւափոխւում է Կանտի տեսութեան շրջանակներում՝ դառնալով «կատեգորիկ իմպերատիվ»՝ այսպիսով ճշմարտութիւնն ամրապնդելով իտէալական, նորմատիվ գիտելիքի ոլորտում: Իտէալականի եւ իրականութեան հակասութեան սրումը ցոյց է տալիս համընդհանուր բարոյական ճշմարտութեան գոյութիւնը, որի բարոյական սկզբունքը գտնւում է մարդու ներսում, ճանաչողութեան տրանսցենդենտալ ձեւերի նման⁵:

Տրամաբանական ճշմարտութիւնը հասկանալու համար՝ Պէրպէրեանն առաջարկում է անդրադառնալ իմացաբանական որոշ հարցերի, քանի որ տրամաբանական ճշմարտութեանը հասնելու ճանապարհն արտաքին աշխարհի ընկալման գործընթացն է: Ինչպէ՞ս է մարդն ընկալում, ճանաչում աշխարհը, ինչպէ՞ս է գտնում ճշմարտութիւնը եւ ինչպէ՞ս է երբեմն մոլորւում: Պէրպէրեանն առանձնացնում է տրամաբանական ճշմարտութեանը հասնելու երեք աստիճան: Ամէն անգամ, երբ մեզանից դուրս կամ մեր

³ Ը. Պէրպէրեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժեքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 87:

⁴ Г. Лейбниц, Новые опыты о человеческом разуме, сочинения в 4-х т. Т. 2, М.: Мысль, 1983, էջ 405.

⁵ И. Кант, О мнимом праве лгать из человеколюбия // Трактаты и письма. - М.: Наука, 1980, էջ 293.

մէջ գտնուող իրականութիւնը գիտակցում ենք իբրեւ մեր առաջ ներկայ, առկայ իրականութիւն, արդէն իսկ բախուած ենք դրա ճանաչման խնդրին, հետեւաբար՝ այստեղ կայ նաեւ տրամաբանական ճշմարտութեան որոշակի արժէք: Աշխարհճանաչման գործընթացի առաջին փուլը զգայաբանական ընկալումն է: «Այն երեւոյթները որոնք կը կայանան թանձրականի եւ մասնաւորի ծանօթութեան մէջ, որոնք կ'ըսուին զգայական կամ զգայարանական ծանօթութեան երեւոյթներ»⁶: Զգայարանները ապահովում են մարդու եւ աշխարհի կապը՝ աչքերը տեսնում են լոյսը, ականջները լսում են ձայները եւ այլն, եւ զգայարանական այսպիսի ծանօթութիւնն ինքնին յատուկ արժէք ունի, օրինակ՝ երբ աչքերը լաւ են տեսնում, կամ ձայները յստակ են լսում: Այս արժէքը յատկապէս գնահատում են նրանք, ովքեր կորցրել են այդ զգայարանների սրութիւնը՝ նախկինում տեսնող կոյրերը, զգայարանների սրութիւնը կորցրած ծերունիները: Երբ մարդիկ երկար ժամանակ մնում են մթութեան մէջ, մի տեսակ կարօտում են լոյսը, տեսնելու ծարաւ են ունենում: Հետեւաբար՝ զգայարանները ոչ միայն տեղեկութիւններ են փոխանցում, այլեւ հաճոյք են պատճառում, մարդը ոչ միայն ճանաչում է աշխարհը, այլեւ վայելում է իր զգացածը, այդ է պատճառը, որ կան այնպիսի արտայայտութիւններ, ինչպիսիք են. «հաճելի գոյներ», «հաճելի ձայներ» եւ այլն: Գոյները հաճելի են, որովհետեւ դրանք ստանալու համար աչքի տարբեր մասերը գործում են միասին, մի գոյնը չի վանում միւսին՝ դրանք համադրւում են եւ դառնում են ներդաշնակ: «Զգայութիւնը կը գունաւորուի զգայնութեամբ մը: Հակառակ պարագային ալ տհաճութեամբ մը կը գունաւորուի: Հետեւաբար այդ զգայարանական ծանօթութիւնը ինքնին արդէն կրնայ տեսակ մը արժէք ներկայացնել»⁷: Այստեղ Պէրպէրեանն իրեն բնորոշ նրբութեամբ ներկայացնում է աշխարհը զգալու մարդու իւրայատուկ կարողութիւնը, որը միջնորդաւորուած է ֆիզիքական զգայարաններով, սակայն դրանցից անդին է, հոգեւոր է: Ժշմարտութիւնը բացւում է հոգու մէջ եւ հոգու միջոցով: Այստեղ Պէրպէրեանի ըմբռնումները համեմատելի են ճանաչողութեան պլատոնեան մօտեցման հետ, ըստ որի «...հոգին շրջւում է դէպի լուսաւոր ճշմարտութիւնն ու գոյութիւնը, նա ընկալում եւ ճանաչում է դրանք»⁸:

Աշխարհճանաչման յաջորդ աստիճանին հասնում ենք, երբ մեր զգայարաններով ոչ թէ պարզապէս զգայութիւններ ենք ունենում, այլ գտնում ենք այդ զգայութիւնների կապերն ու տարբերութիւնները եւ արտըմբռնումներ ենք ունենում, այսինքն՝ ըմբռնում, տեսնում ենք արտաքին աշխարհի առարկաները: Այստեղ հեղինակն անդրադառնում է մարդու ընկալման մի հետաքրքիր առանձնատկութեան, ըստ որի՝ առարկաները, որոնք իրենց տարրերում կանոնաւորութիւն ունեն, աւելի դիւրին կերպով են ընկալւում մարդու կողմից, քան առարկաները, որոնք զուրկ են այդ կանոնաւորութիւնից: Սա նշանակում է, որ համաշափութիւնը, նմանութիւնների կրկնութիւնը առաւել գրաւիչ են: Օրինակ՝ երաժշտութիւնը հաճելի է ականջին, քանի որ հնչիւնների համաշափութիւն, ներդաշնակութիւն ունի, իսկ անկանոն ձայները, աղմուկը տհաճութիւն են պատճառում: «Կանոնաւորութիւնը քաջողութիւն մը ունի: Ուրեմն արտըմբռնումի պարագային ալ արժէք մը կը տեսնենք: Յաջող արտըմբռնում մը իր կարգին հաճոյք մը կու տայ»⁹:

⁶ Ը. Պէրպէրեան, Հոգեբանութիւն, Անթիլիաս, 1992, էջ 184:

⁷ Ը. Պէրպէրեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 88:

⁸ Պլատոն, Պետութիւն, երկեր չորս հատորով, հ. 4, Երեւան, 2017, էջ 260:

⁹ Ը. Պէրպէրեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 89:

Բայց այս երկուսից զատ գոյություն ունի բուն իմացական ծանոթությունը, որտեղ մենք կարողանում ենք փաստել կոնկրետ իրի, առարկայի գոյությունը՝ ընդհանուր գաղափարից՝ յանգելով կոնկրետ առարկայի ճանաչմանը: «Այն երեւոյթները որոնք կը կայանան վերացականի եւ ընդհանուրի ծանոթութեան մէջ, որոնք նեղ իմաստով կ'ըսուին բուն իմացական ծանոթութեան երեւոյթներ»¹⁰: Օրինակ՝ ծանօթ ենք աթոռի գաղափարին, գիտենք դրա մօտաւոր, ընդհանուր կառուցուածքը, նիւթը, նշանակությունը: Երբ տեսնում ենք որեւէ աթոռ մեր առաջ, կարողանում ենք ճանաչել այն որպէս այդպիսին, քանի որ մեր մտքում եղած աթոռի գաղափարը համընկնում է մեր առջեւ գտնուող առարկայի հետ: Մտածելը հէնց այս՝ երրորդ աստիճանի դրսեւորումն է, քանի որ այդտեղ է, որ մենք ոչ միայն ճանաչում ենք մեզ շրջապատող կամ մեր ներսում գտնուող երեւոյթներն ու առարկաները, այլեւ տեսնում ենք դրանց միջեւ կապերը, յարաբերությունները:

Շարունակելով մտածելու գործընթացի վերլուծությունը՝ Պէրպէրեանն առաջ է բերում յայտնիութեան (ակնյայտութեան) գործօնը: Գաղափարներն իբրեւ առարկաներ զուտ մտային են, միտքն է տալիս դրանց այդ առարկայությունը: Գաղափարները դրուում են մտածման առջեւ եւ իրենց յարաբերություններով «յայտնի կերպով» ներկայանում են մտքին¹¹: Տրամաբանական ճշմարտությունն այդ ակնյայտութեան անունն է: Մտածուող առարկաները շատ անգամ իմաստներ ու գաղափարներ են: Օրինակ գիրը, որը նշանային համակարգ է, այդ նշաններից զատ առանձին իմաստ է պարունակում, նշանների միջոցով փոխանցւում է իմաստը: Միտքը, որի առաջ դրւում է այդ գիրը, անշուշտ, ինքն է գտնում իմաստը, սակայն չի կարող իր ուզած ձեւով իմաստաւորել այն, քանի որ հեղինակն արդէն «պարտադրում» է կանխամտածուած իմաստը: Այստեղ, ի հարկէ, կարող ենք խորհել մարդու անհատական ընկալումների, կեանքի տարբեր ոլորտներում, յատկապէս՝ արուեստում սուբյեկտիվ մօտեցումների եւ իմաստաւորումների շուրջ: Պայմանաւորուած ճաշակով, ինտելեկտուալ կարողություններով, այս կամ այն արժէքի ընկալման հնարաւորություններով, իմաստները տեսնելու առանձնայատկություններով՝ մարդիկ տարբերւում են մէկը միւսից: Օրինակ՝ միեւնոյն արուեստի գործը երկու մարդկանց կողմից կարող է տարբեր կերպ ընկալուել, տարբեր իմաստներ ստանալ, եւ յատկանշականն այն է, որ այդ իմաստներից ոչ մէկը կարող է եւ չհամընկնել գործը ստեղծողի նախապէս մտածուած եւ ցուցադրած իմաստի հետ: Օրինակ՝ կան դէպքեր, երբ գրական ստեղծագործությունը վերլուծւում է տարբեր փորձագէտների կողմից, ներկայացւում է տարբեր իմաստների տեսանկիւններից, որոնք յաճախ հակասում են մէկը միւսին: Իսկ երբ հեղինակն է պատմում իր ստեղծածի մոտիվը, իմաստը, նախապատմությունը, երբեմն պարզւում է, որ մնացած բոլոր մեկնությունները ճշմարիտ չեն: Այսպիսի դէպքեր, բնականաբար, հնարաւոր են կեանքի մնացած ոլորտներում եւս, սակայն Պէրպէրեանն այստեղ ներկայացնում է այն իրավիճակը, որը չի ուղեկցւում այսպիսի վիճելի անճշտություններով: Չէ՞ որ, ի վերջոյ, կանխամտածուած իմաստը տուեալ կոնկրետ իրավիճակում միակ ճշմարիտն է, մնացած վերլուծությունները պարզապէս գուշակություններ են, իրականությունը գտնելու փորձեր են, որոնք կարող են յաջողուել կամ չյաջողուել:

Շարունակելով ընկալման գործընթացում ամենահիմնային առանձնայատկությունն՝ իմաստաւորելու կարողութեան վերլուծությունը՝ Պէրպէրեանը՝ ղեկարտեան հա-

¹⁰ Ե. Պէրպէրեան, Հոգեբանութիւն, Անթիլիաս, 1992, էջ 184:

¹¹ Տե՛ս Ե. Պէրպէրեան, Արժէքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 90:

յեացքներից ներշնչուած՝ այն անուանում է «գիտակցութեան լոյս»։ «...Միտք ըստւածը տեսակ մը լոյս կ'արձակէ իրմէ, գիտակցութեան լոյսը, որ ինքնին գոյութիւն մը չէ այլ բան մըն է որ իր դիմացը կը յայտնաբերէ եւ միտքին ներկայ կը դարձնէ առարկաներ»¹²։ Ըստ Դեկարտի յայտնի հայեցակարգի՝ գոյութիւն ունի Աստծոյ կողմից տրուած բնական լոյս, որն օգնում է բանականութեանը ձեռքազատուել մարմնի պարտադրուած սահմանափակումներից, մտածել պարզ ու յստակ։ Մտքի արձակած լոյսը միշտ առարկայ ունի, այդ պատճառով ենք ասում, որ մտածումը միշտ ինչ-որ բանի մտածում է։ Այդ առարկան ուղղակի ինքը միտքը չէ, միտքն այն է, ինչն իր լոյսով ընդգրկում է առարկան։ Գաղափարներն իրենց յարաբերութիւններով իմացական ակնյայտութեան առարկաներ են, ինչպէս արտաքին իրերը առարկայ են զգայական ակնյայտութեան։ Տրամաբանական ճշմարտութիւնը մտքի յարաբերութիւնն է առարկայի հետ, որտեղ այդ առարկան իր յարաբերութիւններով ակնյայտ է մտքի համար։ Ակնյայտութիւնը ճշմարտութեան միակ չափանիշն է։

Շարունակելով ճշմարտական արժէքի փնտռութիւնը՝ Պէրպէրեանը փորձում է գտնել այն հարցի պատասխանը, թէ ինչու են մարդիկ սխալուում։ Եթէ մտքին բնորոշ է առարկաներն իր դիմացը դնել եւ իրենց իսկութեան մէջ տեսնել դրանք, ապա ինչպէ՞ս է ստացւում, որ երբեմն միտքը հաւաստում է բաներ, որոնք իրական չեն կամ չի կարողանում ստոյգ կերպով հաւաստել, այլ խօսքով՝ սխալուում է։ Նախքան այս հարցին պատասխանելը՝ հեղինակը յստակեցնում է սխալուելու եւ տգիտութեան՝ չիմանալու տարբերութիւնները՝ նշելով, որ այս երկու հասկացութիւնները նոյնական չեն, չիմանալը սխալուել չէ։ Սխալը ենթադրում է ինչ-որ բանի հաւաստում որպէս ճշմարիտ, այն պարագայում, երբ այն ճշմարիտ չէ։ Բայց սխալի մէջ այդ հաւաստումն անկեղծ է, հաւաստողն ինքն էլ համոզուած է, որ ճիշդ է ասում։ Այն պարագայում, երբ հաւաստումը կեղծ է, դա ոչ թէ սխալ է, այլ՝ սուտ։ Սուտը ենթադրում է, որ հաւաստողը գիտի ճիշդը, բայց դիտմամբ, միտումնաւոր կերպով թաքցնում է՝ սխալը ներկայացնելով որպէս ճշմարտութիւն։ Ամէն սուտ պարունակում է թէ՛ ճշմարտութիւն, թէ՛ սխալ, քանի որ ստախօսը կարող է ստել, միայն եթէ գիտի ճշմարտութիւնը եւ դրա փոխարէն հաւաստում է սխալը։ Եթէ ստախօսը գիտի ճշմարտութիւնը, սակայն հակառակն է պնդում, ապա սխալի պարագայում՝ սխալուողն անտեղեակ է ճշմարտութիւնից։ Սխալի հասկացութիւնն այստեղ նոյնական է մոլորութեան հետ։ Ծշմարտութեան եւ սխալի յարաբերութեան վերաբերեալ յատկանշական են Հեգելի հայեացքները, որոնց համաձայն՝ ճշմարտութեան ճանաչումը պատմական գործընթաց է, մարդկութիւնն անդադար ձգտում է դէպի բացարձակ ճշմարտութիւն։ Այդ ճանապարհն անցնում է սխալների եւ մոլորութիւնների յաղթահարման միջոցով¹³։

Տեղին է նշել նաեւ կեղծիքի հասկացութիւնը, որն ըստ Հեգելի սահմանման՝ մարդու ունեցած գիտելիքի եւ ճանաչողող առարկայի անհաւասարութիւնն է¹⁴։ Զիմացութիւնը, որն առաջին հայեացքից հեռացնում է մարդուն ճշմարտութիւնից, իրականում դրան հասնելու ճանապարհի անբաժան մասն է։ Այս առիթով Հեգելն ասում է. «Կարելի է ասել, որ ճանաչողութիւնը սկսւում է անյայտութիւնից, քանի որ այն, ինչն արդէն մեզ ծանօթ է, ճանաչման կարիք այլեւս չունի։ ...Բայց ճշմարիտ է նաեւ հակառակը՝ ճանա-

¹² Նոյն տեղում։

¹³ Տե՛ս Գ. Փ. Դեգել, Сочинения. Т. 1: Энциклопедия философских наук. Ч. 1: Логика. М., 1929, էջ 320։

¹⁴ Տե՛ս նոյն տեղում։

չողութեան գործընթացը ձգուում է յայտնիից դէպի անյայտը»¹⁵:

Հստ Պէրպէրեանի՝ սխալը մտքի թերութեան արդիւնք է, եւ այդ թերութիւնն իր պատճառներն ունի, որոնք լինում են երկու կարգի՝ առարկայական (Objective) եւ ենթակայական (Subjective)¹⁶: Առարկայական պատճառները մտքի առարկայի մէջ են: Մտածման առարկան կարող է բարդ եւ անորոշ լինել: Միտքը երբեմն չի կարողանում յստակ դատել: Ինչպէս զգայարանները կարող են խաբուսիկ լինել, նոյն կերպ եւ միտքը, քանի որ դատողականութիւնը խճճուում է բարդութիւններում: Այն առարկաները, որոնք մտքի կողմից յստակ սահմանուած են, որպէս կանոն, չեն յանգեցնում սխալի, օրինակ՝ ակնյայտ ճշմարտութիւնները, որոշ գիտութիւններ, մաթեմատիկական անվիճելի կանոնները եւ այլն: Բայց կան առարկաներ, որոնք աւելի բարդ եւ շփոթեցնող կերպով են ներկայանում մտքին, օրինակ՝ մարդկային յարաբերութիւնները, ներանձնային խնդիրները, բարոյական երկընտրանքները, որոնց պարագայում միտքը երբեմն տկար է լինում, չի կարողանում ամբողջութեամբ ընդգրկել իր առջեւ եկած բարդութիւնը, արդիւնքում սխալ է դատում:

Սխալուելու միւս պատճառը ենթակայականն է, որը ոչ թէ բուն միտքն է, այլ՝ զգայութիւնն է, զգացումներն են: «...Զգացումները երբ միտքը կը վարեն ան իր զուտ իմացականութիւնը կը կորսնցնէ եւ զգացումներու գոլորշիին մէջէն կ'արձակէ իրականութեան վրայ իր ճառագայթները, որոնք այդ գոլորշիին մէջ կը շեղին եւ առարկան տարբեր կերպով կը ներկայանայ միտքին»¹⁷: Սխալուելու պատճառը մարդու ներսում է փնտռում նաեւ Դեկարտը՝ նշելով, որ սխալի հիմքում ոչ թէ օբյեկտիվ իրականութեան առարկաներն են, այլ՝ մարդու ինտելեկտը եւ կամքը: «...Երբ ես զննում եմ ինքս ինձ եւ ուսումնասիրում եմ իմ սխալների բնոյթը (որոնք իմ թերի լինելու ապացոյցն են), նկատում եմ, որ սխալներս կախուած են երկու պատճառներից՝ իմ ճանաչողական եւ ընտրողական կարողութիւններից, այլ կերպ ասած՝ ընտրութեան ազատութիւնից, այսինքն՝ միաժամանակ իմ ինտելեկտից եւ կամքից»¹⁸:

Այսպիսով՝ գտնելով սխալուելու պատճառները, հիմքերը՝ Պէրպէրեանը տալիս է նաեւ չսխալուելու բանալին. «Չսխալուելու պայմանը առանց կիրքի, այսինքն առանց մեր զգայնութեան միջամտութեան դատելուն մէջ է»¹⁹: Դրա համար հարկաւոր է անընդհատ ինքնաքննադատութեամբ, ինքնադատաստանով, ինքնավերլուծութեամբ ձգտել կատարեալ ինքնաճանաչման: Առանց կիրք դատելու ձեւը պահանջում է ինքնաքննութիւն, ինքնաճանաչում եւ սեփական մղումների սահմանափակում զուտ ճշմարտական արժէքով: Այսպէս գործելու դէպքում սխալուելու ենթակայական պատճառները զգալիօրէն կը կրճատուեն, կը մնան առարկայականները, որոնց վերացման հնարաւորութիւնը հեղինակը տեսնում է գիտական մեթոտների կատարելագործմամբ եւ կիրառմամբ՝ բարդը՝ պարզի, անորոշը՝ յստակի վերածելու մէջ:

Տեսանք, որ տրամաբանական ճշմարտութեան պարագայում ճշմարիտ ածականը տալիս ենք մտքի արարքին՝ ճշմարիտ դատաստան, ճշմարիտ տրամախոհութիւն, այսինքն՝ այն դատողականութիւնը, որը միտքը հասցնում է ճշմարտութեանը: Տեսանք

¹⁵ Նոյն տեղում, էջ 252:

¹⁶ Տէս Շ. Պէրպէրեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժեքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 94:

¹⁷ Նոյն տեղում, էջ 94-95:

¹⁸ P. Декарт, Размышления о первой философии, в коих доказывается существование Бога и различие между человеческой душой и телом, Сочинения в двух томах, Т. 2, «Мысль», М. 1994, էջ 46:

¹⁹ Շ. Պէրպէրեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժեքներու իմաստասիրութիւն, Անթիլիաս, 1976, էջ 95:

նաեւ, որ մտքի էական գործողութիւնը կապուած է ակնյայտութեան հետ, ճշմարտութեանը կարող ենք հասնել այն դէպքում, երբ իրագործուի այդ ակնյայտութիւնը:

Ճշմարտութեան միւս տեսակի՝ էաբանական ճշմարտութեան պարագայում, ճշմարտութեանը տալիս ենք իրերին եւ էակներին: Այստեղ ի նկատի ունենք, որ տուեալ իրը կամ էակը համապատասխանում է իր էութեանը, իր իսկութեան հաւատարիմ իրագործումն է: Մարդը ճշմարիտ մարդ է, եթէ իր մէջ մարդկային իսկութիւնն իրագործւած է: «Իսկութիւնը, որ էաբանական իմաստով ձեւն է, երբ որ իրագործուի նիւթեղէնի մը վրայ այդ նիւթեղէնը կը դառնայ ճշմարիտ իր մը: Երբ էակ մը կատարեալ գոյացումն է իր իսկութեան՝ ճշմարիտ էակ մըն է»²⁰: Էաբանական ճշմարտութիւնը եւս յարաբերութիւն է, սակայն ոչ թէ մտքի եւ առարկայի, այլ՝ առարկայի եւ այն առաջ բերող գաղափարի միջեւ: Այստեղ ճշմարտական արժէքը կայանում է այդ համապատասխանութեան առաւել կամ նուազ աստիճանի մէջ՝ որքան շատ է առարկան համապատասխանում իր գաղափարին, այնքան դրանում մեծ է ճշմարտական արժէքը:

Ամփոփելով եւ համադրելով երկու ճշմարտութիւնները՝ Պէրպէրեանն ի վերջոյ հասնում է ճշմարտութեան միասնական սահմանման, ըստ որի՝ ճշմարտութիւնը աշխարհում եւ իրերում առկայ իմանալին է, այն իրականութիւնն է, որը հասանելի է մտքին: «Ճշմարտութիւնը, կրնանք ըսել, բառին ամէնէն լայն իմաստով իմանալին է կամ իմաստը ներկայ թէ՛ աշխարհին եւ թէ՛ իրերուն մէջ եւ ներկայ՝ միտքին: ...Ճշմարտութիւնը առարկայօրէն իմանալիին տիեզերքի մէջ ներկայութիւնն է: Իբրեւ արժէք՝ միտքին յաջողութիւնն է այդ իմանալին բռնելու»²¹:

Գնահատելով ճշմարտութիւնը՝ արժէքաբանական տեսանկիւնից՝ հեղինակն առանձնապատուկ շեշտադրումով անդրադառնում է իմաստի հասկացութեանը: Ճշմարտութիւնն արժէք է, քանի որ մտքի յաջողութիւնն է իմաստին բարձրանալու հարցում: Այս կապակցութեամբ Դեկարտը գրում է. «Եթէ որեւէ մէկը պնդի, որ կենդանի արարածը շնչաւոր մարմինն է՝ առանց նախապէս պարզելու «մարմին» եւ «շնչաւոր» բառերի իմաստը..., ապա նա կարտաբերի բառեր, բայց մեծ հաշուով, ոչինչ չի ասի»²²: Մարդուն տրուած ընծայ՝ մտածելու կարողութիւնը, ինքն իր էութեան, գոյութեան, կեանքի ու շրջապատող աշխարհի խորունկ գաղտնիքները բացայայտելու անյազ ձգտումն ի վերջոյ իմաստին հասնելու նկրտումներ են: Նմանատիպ մօտեցում ունի նաեւ Ն. Ա. Պերտիաեւը, որի հայեացքներում ճշմարտութիւնը սահմանում է իբրեւ բարձրագոյն արդարութիւն²³: Ընդունելով ճշմարտութեան կարեւորութիւնը՝ հեղինակն այն դիտարկում է որպէս փրկութեան ուղի, իսկ ճշմարտութեանը հասնելու ձգտումը՝ կեանքի իմաստ²⁴: Տեսնում ենք, որ այստեղ, ինչպէս եւ Պէրպէրեանի վերլուծութիւններում, ճշմարտութիւնը դառնում է փիլիսոփայական յարատեւ հարցերից մէկի՝ կեանքի իմաստի բացայայտման պատասխանը:

Ըստ Պէրպէրեանի՝ ամէն արժէք հաճոյք, հրճուանք է պարունակում: Ճշմարտութիւնն իբրեւ արժէք հրճուանք է պատճառում, քանի որ միտքը ձգտում է դէպի իմանալին, եւ երբ գտնում է այն եւ որսում է նաեւ այդ իմանալիի իմաստը, այդ ձգտումը բաւարարւում, գոհանում է, ինչն էլ իր հերթին բերում է ուրախութեան: Հետեւաբար՝

²⁰ Նոյն տեղում, էջ 96:

²¹ Նոյն տեղում, էջ 99:

²² Р. Декарт, Рассуждения о методе начала философии страсти души, «Эксмо», М. 2019, էջ 333:

²³ Н. А. Бердяев, Самопознание, М., «Книга», 1991, էջ 391.

²⁴ Н. А. Бердяев, Судьба России. – М., «Философское общество СССР», 1990, էջ 84.

ճշմարտությունն ուրախություն է, եւ իբրեւ ուրախություն՝ արժէք է: «Անշուշտ ամէնէն առաջ մարդ կը մեկնի իր գործին յաջողութեան համար անհրաժեշտ ճանաչողութենէն: Բացի այդ գործնական միտքէն մարդ ունի նաեւ ճշմարտությունը՝ իմանալին իր զտութեան մէջ գտնելու բնազդը, ձգտումը: Աշխարհը որքան աւելի յայտնէ իրեն իր երեւոյթներէն իմանալի մը, այնքան աւելի աշխարհի իմանալիին գիւտը իրեն համար խոր եւ զուտ հոգեկան հրճուանք մը, յաջողություն մը կը կազմէ որ տեսակ մը արժէք է»²⁵:

ՎԱՐԴԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԵՊՀ Փիլիսոփայութեան ամպլիոնի հայցորդ

²⁵ Շ. Պէրպլերեան, Արժեքաբանութիւն կամ արժէքներու իմաստասիրութիւն, Ամբիլիաս, 1976, էջ 100:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

THE THEOLOGICAL UNDERSTANDING OF THE ARMENIAN APOSTOLIC AND ORTHODOX CHURCH CONCERNING THE HOLY SPIRIT

Introduction

The doctrine of the Trinity is foundational to the Christian faith. It is crucial for properly understanding what God is like, how he relates to us, and how we should relate to him. But it also raises many difficult questions. How can God be both one and three? Is the Trinity a contradiction? If Jesus is God, why do the Gospels record instances where he prayed to God?

While we cannot fully understand everything about the Trinity (or anything else), it is possible to answer questions like these and come to a solid grasp of what it means for God to be three in one.

The doctrine of the Trinity means that there is one God who eternally exists as three distinct Persons — the Father, Son, and Holy Spirit. Stated differently, God is one in essence and three in person. These definitions express three crucial truths: (1) the Father, Son, and Holy Spirit are distinct Persons, (2) each Person is fully God, (3) there is only one God.

The Father, Son, and Holy Spirit are distinct Persons. The Bible speaks of the Father as God (Phil. 1.2), Jesus as God (Titus 2.13), and the Holy Spirit as God (Acts 5.3-4). Are these just three different ways of looking at God, or simply ways of referring to three different roles that God plays? The answer must be no, because the Bible also indicates that the Father, Son, and Holy Spirit are distinct Persons.

1. Position of the Armenian Orthodox and Apostolic Church

The Armenian Apostolic and Orthodox Church, like other Christian churches, follows the ecumenical councils (the first three of Nicaea (325), Constantinople (381) and Ephesus (431) and rules/regulation of the Catholic and Universal Church.¹ Like those churches, she accepts that the Holy Spirit is one of the three persons of the Holy Trinity and anathematizes heretics like Macedonius² and his teaching. The Cappadocian Fathers, their works, and environment lie at the heart, historically, in doctrine, events, and calendrical years of the definitive formulation of trinitarian dogma.³

The Nicæan formula is generally considered the basic trinitarian statement of the church. But that is misleading because the decision of Nicaea is a Christological one.⁴ It may be affirmed,

¹ **Malachia Ormanian**, *The Church of Armenia*, New York, 1988, pp. 101-104.

² Macedonius (Μακεδόνιος) was the Patriarch of Constantinople (AD 342 – 346 and 351-360).

³ **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 151-153.

⁴ This belief in the Father, the Son, and the Holy Spirit—the Creed of Nicaea’s Trinitarian structure itself expressed disagreement with Arius’s position—continued to face challenges after the Council disbanded. Arius was reinstated by the emperor Constantine after offering a creed that carefully avoided any controversial positions about Jesus Christ. After Constantine’s death in 337, his son Constantius became emperor of the eastern part of the empire; he

however, that the statement of Nicaea provided the first basic contribution toward developing definitive trinitarian dogma. The restatement and enlargement of the orthodox formula at Constantinople (AD 381), although it added the deity of the Holy Spirit to the full deity of the son was a Christological statement. Although the council of Constantinople was the reaffirmation of the Nicene faith, the consubstantiality of the Spirit⁵ was formally endorsed. With a definitive formula worked out on the Son and one on the Spirit, one for the trinity was inescapable.⁶ The theological statement at Constantinople was that of the Cappadocian Fathers. It is seemingly natural that they should make the three *hypotheses* their starting point. This, in their thinking, inevitably led them to the one undivided *ousia* of the Godhead. The essence of their doctrine is that the supreme being is one divine *ousia* existing in a Godhead simultaneously in three modes of existence, Father, Son, and Spirit, the three in three modes of existence, Father, Son, and Spirit, the three hypostases, and that one or all of the three equals the divine *ousia*, God.⁷

It has long been the standard view that Athanasius and the three Cappadocians ushered in a new, critical wave of reflection on the Holy Spirit from the 360s to the 380s, which led to the orthodox doctrine of the Trinity, by taking the arguments that they had used for the divinity of the Son and applying them to the Spirit with the same results.⁸ The three great Cappadocian church fathers, Basil of Caesarea, Gregory of Nazianzus, and Gregory of Nyssa, sometimes called “Neo-nicenes,” by building on the foundation laid by the Homoiousians, became the great theologians of the new synthesis. For them, the Father is the fount and cause of the other two coequal Persons. They helped establish the terminology of hypostasis for the three-ness and *ousia* for the oneness of the Trinity. Their theological expositions were the basis for the position endorsed by the second ecumenical council, Constantinople AD 381.

Different interpretations and teachings started to develop in various parts of the Roman Empire, where Christianity was spreading, about the divinity of Jesus. Several heretical teachings sprung within Christianity. The first significant challenge to the early church’s Trinitarian consciousness was the view that later came to be called Monarchianism, a position that emphasized “the unity of God as the only monarchial, or ruler of the universe.”⁹ This error developed two forms. Dynamic Monarchianism was promoted by two men named Theodotus (Theodotus the Tanner, Theodotus the Moneychanger) and Paul of Samosata of Antioch.¹⁰ Another teaching was by a presbyter called Arius who preached that the Son was subordinate to the Father and that he was a creature.¹¹ The First Council of Nicaea, called by Emperor Constantine in AD 325, debated the issue (and it was a hotly debated issue) and came up with a declaration of faith, known

firmly supported Arianism in his domain. While Constantine’s other son, Constans, emperor of the western part of the empire, reinforced the Nicene faith during his reign, upon his death in 350 the entire empire fell to Constantius, with the result that Arianism flourished throughout the realm.

⁵ Vladimir Lossky, The Procession of the Holy Spirit in Orthodox Trinitarian Doctrine, Chapter 4 of In the Image and Likeness of God (SVS Press: Crestwood, NY, 1976), pp. 71-96.

⁶ Malachia Ormanian, The Church of Armenia, New York, 1988, p. 102.

⁷ Fr. Krikor Kasarjian, The Armenian Apostolic Church and Her Dogma, Paris, 1945, pp. 153-155.

⁸ Christopher Beeley, Gregory of Nazianzus on the Trinity and the Knowledge of God, Oxford University Press, 2008, p. 154.

⁹ Allison Gregg, Denials of Orthodoxy: Heretical Views of the Doctrine of the Trinity, SBJT 16.1 (2012): p. 18.

¹⁰ Ibid, pp. 18-20.

¹¹ Ibid, pp. 20-21.

as the Nicæan Creed,¹² that almost every Christian church recites every Sunday. The council condemned Arius and, with reluctance on the part of some, incorporated the non-scriptural word *homoousios* (“of one substance”) into the creed signify the absolute equality of the Son with the Father. Arianism, however, did not disappear and in some parts of the Roman Empire it persisted until the seventh century.¹³

During the 4th century, one of the patriarchs of Constantinople, Macedonius (AD 342 – 346, 351 – 360), whose writings are lost and we about them through the writings of others. In his teachings and writings, Macedonius denied the full personhood and divinity of the Holy Spirit. According to this heresy, the Holy Spirit was created by the Son and was thus subordinate to the Father and the Son.¹⁴ In orthodox Trinitarian theology, God is one in essence but three in persons – Father, Son, and Holy Spirit, who are distinct and equal.¹⁵ Those who accepted the heresy were called Macedonians but were also and more descriptively known as Pneumatomachians, the “spirit fighters.”

First Council of Constantinople, (AD 381), the second ecumenical council of the Christian church, was summoned by the emperor Theodosius I and meeting in Constantinople. Doctrinally, it adopted what became known to the church as the Nicene-Constantinopolitan Creed (commonly referred to as the Nicene Creed), which effectively affirmed and developed the creed earlier promulgated at the Council of Nicaea in AD 325 (Creed of Nicaea)¹⁶. The Nicene Creed was, however, probably not an intentional enlargement of the Creed of Nicaea but rather an independent document based on a baptismal creed already in existence. The Council of Constantinople also declared finally the Trinitarian doctrine of the equality of the Holy Spirit with the Father and the Son. Though only Eastern bishops had been summoned (about 150 in all), the Greeks claimed this council to be ecumenical. Pope Damasus I in Rome appears to have accepted the creed but not the canons, at least not the canon upon the precedence of Constantinople.

Therefore, in comparing the two creeds, this is what we see in front of us.

Nicene-Constantinopolitan Creed

Nicene Creed	Nicene Creed	Nicene-Constantinopolitan Creed
We believe in one God, the Father almighty, maker of heaven and earth, of all things visible and invisible.	Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων·	We believe in one God, the Father almighty, maker of heaven and earth, of all things visible and invisible.

¹² The early church’s denunciation of Arianism through deliberations at the Council of Nicaea (AD 325) not only put a damper on this Christological heresy (and, secondarily, on aberrant views of the Holy Spirit) but also contributed substantively to the formulation of the orthodox doctrine of the Trinity. Any position that denied the full deity of the Son was a heretical viewpoint, and the affirmation of the Son’s full deity supported the church’s developing doctrine of the Triune nature of the Godhead. Indeed, the Creed of Nicaea underscored **21** this belief: “We believe in one God the Father all sovereign, make of all things visible and invisible; and in one Lord Jesus Christ, the Son of God...; and in the Holy Spirit.”

¹³ **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 147-149.

¹⁴ **Allison Gregg**, *Denials of Orthodoxy: Heretical Views of the Doctrine of the Trinity*, SBJT 16.1 (2012): pp. 20-22.

¹⁵ **Kevin Giles**, *The Orthodox Doctrine of the Trinity*, Priscilla Papers, Vol. 26, No. 3, Summer 2012. Brian Ephrem Fitzgerald, Brian Ephrem, “Saint Basil the Great On the Holy Spirit,” 16, 23, & 30 November 2003

¹⁶ **Malachia Ormanian**, *The Church of Armenia*, New York, 1988, p. 102.

And in one Lord Jesus Christ,
the Son of God, begotten from
the Father, only begotten, that
is, from the essence of the
Father, God from God, light
from light, true God from true
God, begotten not made, of
one essence with the Father,
through Whom all things came
into being, things in heaven
and things on earth,

Who because of us men and
because of our salvation came
down and became incarnate,
becoming man,

suffered and rose again on the
third day,

ascended to the heavens,

and will come again to judge
the living and the dead;

We believe in the Holy Spirit

καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν
Μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν
αἰώνων, Φῶς ἐκ Φωτός, Θεὸν
ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,
γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
ὁμοούσιον τῷ Πατρί,
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·

τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους
καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν,
καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος
Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς
παρθένου,

καὶ ἐνανθρωπήσαντα,
σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν
ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου,
καὶ παθόντα, καὶ ταφέντα,
καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
κατὰ τὰς γραφάς,

καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς
οὐρανοὺς,
καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ
Πατρὸς,

καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ
δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ
νεκρούς,
οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται
τέλος·

καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ
Κύριον καὶ Ζωοποιόν,
τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορευόμενον,
τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ
συμπροσκυνούμενον καὶ
συνδοξαζόμενον,
τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν·

And in one Lord, Jesus Christ,
the Son of God, the Only
begotten, Begotten of the
Father before all ages, Light
of Light, True God of True
God, Begotten, not made, of
one essence with the Father, by
Whom all things were made:

Who for us men and for our
salvation came down from
heaven, and was incarnate of the
Holy Spirit and the Virgin Mary,
and was made man;

And was crucified also for
us under Pontius Pilate, and
suffered and was buried. And
the third day He rose again,
according to the Scriptures.

And ascended into heaven, and
sitteth at the right hand of the
Father.

And He shall come again with
glory to judge the living and
the dead, Whose kingdom shall
have no end

Universal Church

And I believe in the Holy
Spirit, the Lord and giver of
life, who proceeds from the
Father and the Son, who with
the Father and the Son together
is worshiped and glorified, who
spoke by the prophets.

Armenian Church

We believe in the Holy Spirit,
in the uncreated and the perfect;
Who spoke through the Law,
prophets, and Gospels; Who
came down upon the Jordan,
preached through the apostles,
and lived in the saints.

εις μίαν άγιαν καθολικήν και
άποστολικήν εκκλησίαν
όμολογοϋμεν εν βάπτισμα εις
άφεσιν άμαρτιών
προσδοκῶμεν ανάστασιν
νεκρών,
και ζωήν τοϋ μέλλοντος
αίῶνος. άμήν.

We believe in one holy Catholic
and apostolic Church.
We confess one baptism to the
remission of sins;
we look forward to the
resurrection of the dead and the
life of the world to come. Amen

2. The development of the Trinitarian Theology.

The term “trinity” is never mentioned in the Bible, yet God revealed himself through the Holy Bible as One God (Deut. 6.4; Joel 10.30), with three persons (Gen. 1.2, 26; Isa/ 44.6, 45.5-6, 48.16; Mt. 3.16-17, 28.19; Jn 1.14, 6.27, 10.30-36, 14.16-17, 26, 15.26; Acts 5.3-4; Rom 1.7, 9.5; 1 Cor. 3.16, 8.6; 2 Cor. 13.14; Col. 1.15-17, 2.9; Eph. 4.4-6; Phi. 2.5-8; Gal. 3.20; 1 Tim. 2.5; Heb. 1.8; 1 Pet. 1.2; 1 Jn. 1.1-5, 5.20). Originally, Christians upheld a strong monotheistic understanding of God which was grounded in the religion of Israel. This emphasis is displayed in the writings of Hermas,¹⁷ who stated that the first commandment is to believe that “God is one, who created and established all things, bringing them into existence out of non-existence.” This view ⁹⁶ uniquely distinguished Christianity from the religious influences of Rome which were polytheistic; it also maintained the root system of the God of Israel Who declared over His people, “Hear, O Israel: The Lord our God, the Lord is one! You shall love the Lord your God with all your heart” (Deuteronomy 6:4 – 5).

One of the earliest contributions to Trinitarian theology came through Irenaeus in his effort to refute Gnosticism. He emphasized God’s Trinitarian nature in affirming Him as sole creator. Irenaeus spoke of the Logos and the Spirit as “the two hands of God¹⁸” in carrying out the work of creation. He bound the three (Logos, Spirit/Wisdom, and God-the-Creator) as One, confirming the eternal nature of the Son and the Spirit. This was movement forward, but his explanations of the Logos and the Spirit did not include coequality with God the Father. Instead, they were viewed as God’s Word and God’s Spirit— extensions of the One God rather than separate persons within the Trinity.¹⁹

In his effort to combat contemporary heresies, Tertullian sought to prove that in the One God, three distinct “persons” coexist. He was the first to explain that God is “one substance and

¹⁷ **Veli-Matti Kärkkäinen**, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p. 64.

¹⁸ **P. (ed.) Boer**, *The Apostolic Fathers, Vol. 1*. (Veritatis Splendor Publications, 2012), p. 293.

¹⁹ **Malachia Ormanian**, *The Church of Armenia*, New York, 1988, pp. 102-104; **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 147-149

three distinct persons.”²⁰ He was also the first to coin the term Trinity in describing God.²¹ What lacked in Tertullian’s notion of God was significantly balanced through the work of Origen of Alexandria (185-254). Origen’s insights in Trinitarian theology are considered to be some of the most significant and enduring contributions in Eastern theology and beyond.²² He was the first to teach the coeternity of the Trinity.²³ Being highly influenced by middle Platonism, Origen believed that a cause is always superior to what is caused. He, therefore, named the Father the “fountainhead of deity” — the Source of the Son and the Spirit.²⁴ While Origen offered some of the most significant contributions in Trinitarian theology, it is possible that his insinuation toward Jesus’ lower ranking to the Father left a crack open for the development of Arius’ heresy which came into full bloom toward the end of the third century (c. 250-336). It was in the storms of Arianism that the greatest formation of the doctrine of the Trinity unfolded. Church leaders vigorously fought to shut the door to subordinationism and modalism by producing creeds and apologies defending the coequal, coeternal nature of the Trinity and renouncing any notion that Jesus lacked equal authority and power with the Father.²⁵

The Council of Nicaea was the first ecumenical council established primarily to address the feud erupting amongst the Church bishops regarding Arius’ claim that the Son lacked equality of essence and authority with the Father. Arius was highly influenced by the Neo-Platonism of his day and intertwined the Scriptures with philosophy, concluding that the Father, alone, was considered God and Jesus was the first, unique creature of God.²⁶ A variety of subordinationist ideologies sprouted even after Arianism was renounced by the Council of Nicaea.²⁷ Ultimately, it was identified by the bishops of the Nicene Council that a hierarchical substructure within the ontological Trinity ruptures the unity of the Godhead and diminishes the true identity of Jesus as eternal God. If Jesus is not God, the salvation and healing of humanity is incomplete as only one who is both fully God and fully man could stand as the perfect Mediator reconciling humanity back to God.²⁸

Therefore, Nicene Trinitarian theology is rooted in a soteriological context with the foundational concept of Christ’s complete oneness of Being with the Father, and the Holy Spirit, as the key component in the Christian doctrine of God. The solution to counter the Arian heresy was identified by the Council of Nicaea through a key term, Homoousion. This term means, *consubstantial*, of one substance, or of one and the same being with the Father.²⁹” The

²⁰ **Veli-Matti Kärkkäinen**, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p. 71

²¹ **Justo González**, *A History of Christian Thought, Vol. 1: From the Beginnings to the Council of Chalcedon*. Nashville: Abingdon Press, 1970, p. 178.

²² **Veli-Matti Kärkkäinen**, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p. 73.

²³ *Ibid*, p. 74.

²⁴ **Henry Bettenson**, *The Early Christian Fathers: A Selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*. London: Oxford University Press, 1956, p. 325.

²⁵ **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, p. 150.

²⁶ **Veli-Matti Kärkkäinen**, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p. 74.

²⁷ **Malachia Ormanian**, *The Church of Armenia*, New York, 1988, p. 105.

²⁸ **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 162-163.

²⁹ **Thomas F. Torrance**, *The Christian Doctrine of God: One Being Three Persons* (Edinburgh, 116 Scotland: T&T

concept of *homoousios* carried a unique spiritual authority as it “supplied the Church with a firm conceptual grasp of the central truth of the incarnate economy of redemption which Christ undertook for our sake³⁰.” Christ is the perfect Mediator between God and man since He is *homoousios* with the Father.³¹ It was upon the safeguarding and development of this concept that Nicene Trinitarian theology was developed through Athanasius and the Cappadocians.

Athanasius is known as the Champion of Nicene Orthodoxy.³² He attended the council as secretary and advisor of his bishop Alexander of Alexandria. It was not until after his mentor died that he was appointed bishop of Alexandria and soon became the leader of Nicene theology. “With unflagging energy he defended the formula of the homoousion, as expressing this truth: if Christ is God, then he must be God in the same sense as God the Father is God; divinity is one ‘substance.’”³³ In turning toward the theology of Athanasius we can gain clarity on the importance of coequality and unity in the Godhead as upheld in Nicene Trinitarian theology. Athanasius considered the Father to be the arche (beginning) of the Son, but he also includes the Son in this beginning. He declares, “The Word has his beginning (arche) in no other beginning (arche) than the Father whom they allow to have no beginning (*anarche*),³⁴ so he too exists without beginning (*anarche*).” For Athanasius, the whole Trinity abides in the arche and not in the Father alone. Athanasius rejected all forms of subordinationism and many of his arguments against hierarchical structures within the Godhead. Athanasius had extraordinary insight in understanding the Scriptures.³⁵ He teaches that the Scriptures (esp. Phil. 2:5-11 & Jn 1) demonstrate that the Son’s voluntary and temporary subordination is for our salvation, but in His eternal nature, there is no subordination at all because He is God of God, homoousios with the Father.³⁶ Kevin Giles makes the point that, “Once this complete coinherence of the persons of the Trinity is recognized, it follows that the works of the divine three cannot be divided.... the Father is always in the Son and the Son is always in the Father, they must work as one³⁷.” Athanasius held the line of Nicene theology through many exiles successfully preserving the cherished concept of homoousion. Still, the Nicene Creed, in its original form lacked clarity regarding the divinity of the Holy Spirit and the distinctions of the persons of the Trinity. The Great Cappadocians were key figures in developing these aspects of Trinitarian theology in the

Clark LTD, 1997), p. 94.

³⁰ Ibid, p. 94.

³¹ Torrance points out that the explanation of the Trinity in the Nicene Creed is set in a soteriological context. After describing Jesus as One Being with the Father the Creed reads, “...who for us men and our salvation, came down from heaven, and was made flesh from the Holy Spirit and the Virgin Mary, and was made man, and was crucified for us under Pontius Pilate. He suffered and was buried, and the third day he rose again according to the Scriptures and ascended into heaven and sits at the right hand of God the Father. And he shall come again in glory to judge both the living and the dead: his kingdom shall have no end.”

³² **González**, The Story of Christianity Volume 1, p. 188.

³³ **Henry Bettenson**, The Early Christian Fathers: A Selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius. London: Oxford University Press, 1956, p. 37.

³⁴ Giles, Kevin. Jesus and the Father: Modern Evangelicals Reinvent the Doctrine of the Trinity. Grand Rapids, MI: Zondervan. 2006, p. 138.

³⁵ **Malachia Ormanian**, The Church of Armenia, New York, 1988, pp. 105-107; **Fr. Krikor Kasarjian**, The Armenian Apostolic Church and Her Dogma, Paris, 1945, pp. 163-164.

³⁶ **Henry Bettenson**, The Early Christian Fathers: A Selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius. London: Oxford University Press, 1956, p. 39.

³⁷ **Kevin Giles**, p. 141.

fourth century.

For St. Athanasius the unity of God had been a certainty and the divine Trinity had been a mystery. His problem had been: how can the one God exist in three persons? The three Cappadocians asked the question the other way around. For them the certainty was the Father, the Son, and the Holy Spirit, and the mystery was: how can Father, Son, Holy Spirit be one God? St. Athanasius began with the one God and tried to understand how the three persons were related to Him. The Cappadocians³⁸ began with three Persons and tried to understand how the one God was related to Them. The end result of seventy years of study, discussion, controversy, and political strife was acceptance of Athanasius' one God in three persons and of the Cappadocians' three persons in one God. These were the two sides of the one confession of the Triune God.³⁹

All three of the Cappadocians, Basil the Great (330 – 370),⁴⁰ Gregory of Nazianzus (329 – 390),⁴¹ and Gregory of Nyssa (335 – 394),⁴² played a significant role in Trinitarian theology.⁴³ After the Council of Nicaea and before the Council of Constantinople, some were arguing over whether the Holy Spirit should be considered equally divine with the Father and the Son. Two of the Cappadocians (Gregory of Nazianzus and Gregory of Nyssa) led the process in resolving these conflicts, with the help of Basil's work, at the Council of Constantinople in AD 381. At this council, the Nicene Creed was reinforced and further developed to reflect the full divinity of the Holy Spirit. Also, the Cappadocians helped in clarifying the difference between *ousia* (essence) and hypostasis. Hypostasis literally translates to mean “substance,” but

³⁸ **Gregory Buck**, *A Study of the Trinity in the Cappadocian Fathers*, Indianapolis, 1960.

³⁹ **Fr. Krikor Kasarjian**, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 163-164.

⁴⁰ Of his works, his five books against Eunomius (an Arian), written in 361, in defense of the deity of Christ, and his work on the Holy Spirit (375), are important to the history of doctrine. St. Basil's contributions to theology are numerous. With the other Cappadocian fathers, he worked out a sense of the Trinity that allowed for both unity and individuality. By employing various models, he helped form that doctrine in a way that is still basic to many eastern and western Christian communities. Of importance in the East is the Liturgy ascribed to him, which is used in our church till the present time. His homilies on the Psalms, the history of creation, asceticism and various other subjects furnish wealth of information concerning his life and times.

⁴¹ Among the works of St. Gregory stand pre-eminent his five Theological Orations in defense of the Nicene doctrine against the Eunomians and Macedonians, which he delivered in Constantinople, and which won for him the honorary title of “the Theologian” (shared only with the Apostle John). His other orations (forty-five in all) are devoted to the memory of distinguished martyrs, friends, and kindred, to the ecclesiastical festivals, and to public events or his own fortunes. Finally there are, two hundred and forty-two Epistles from St. Gregory, which are important to the history of the time, and in some cases very graceful and interesting.

⁴² The wealth of his intellectual life he deposited in his numerous writings, above all in his controversial doctrinal works: *Against Eunomius*; *Against Apollinarius*; *On the Deity of the Son and the Holy Spirit*; *On the difference between ousia and hypostasis in God*; and in catechetical summary of the Christian faith. Besides these he wrote many Homilies, especially on the creation of the world, and of man, on the life of Moses, on the Psalms, on Ecclesiastics, on the Song of Solomon, on the Lord's Prayer, on the Beatitudes; Eulogies on eminent martyrs and saints (St. Stephen, the Forty Martyrs, St. Gregory Thaumaturges, Ephrem, Meletius, his brother St. Basil); various valuable ascetic tracts; and a biography of his sister St. Macrina, addressed to the monk Olympios.

⁴³ **Roger E. Olsen & Christopher A. Hall**, *The Trinity*. Grand Rapids, MI: Eerdmans Publishing Co., 2002, p. 34. Together with St. Gregory of Nazianzus (“the Theologian,” c. 329-389) and St. Gregory of Nyssa (c. 330-395), St. Basil the Great is of one of the Cappadocian Fathers, namely the famous fourth-century theologians from Cappadocia (now central Turkey), who are best known for developing and perfecting the trinitarian theology of St. Athanasius the Great (c. 295-373). Their collective theological endeavors established the foundations of Orthodox Christian trinitarian theology. To understand Orthodox Christian trinitarianism fully, one must grasp the teachings of the Cappadocian Fathers.

the Cappadocians defined it with the Latin term, *persona*.⁴⁴ This led to the Trinitarian formula: one essence (*ousia*) and three persons (hypostasis).⁴⁵

Basil of Caesarea, also known as “The Great,” was the first to coin the Trinitarian formula, “one essence in three persons,” to reject the Neo-Arianism that was spreading throughout the Church. Basil taught, “In the case of the Godhead we confess, one essence of substance [*ousia*], so as not to give a variant definition of existence, but we confess a particular hypostasis, in order that our conception of the Father, Son, and Holy Spirit may be without confusion and clear.”⁴⁶ Basil’s formula aided the Church in staying unified regarding the Trinity by distilling Trinitarian language down to these simple, agreed upon, terms. Gregory of Nazianzus took the phrase developed by Basil and argued that the distinctions of the Persons, as identified in the names given by God through His self-revelation (Father, Son, and Holy Spirit) are terms of relation.⁴⁷ The *homoousial* and hypostatic interrelation also conveys that no divine person is who he is without essential relation to the other two.⁴⁸ Keeping in line with Origen, the Cappadocians sought to maintain the eternal generation of each hypostasis of the Trinity while also preserving the coequality upheld by Athanasius through consubstantiality.

Composed around 375, *On the Holy Spirit* (περι του αγιου πνευματος), is dedicated to St. Amphilochius, bishop of Iconium (c. AD 240-395), a colleague in defense of Nicene Orthodoxy. The immediate occasion for this treatise was the accusation that the doxology St. Basil used in public worship, “*glory be to the Father with the Son together with the Holy Spirit*” (μετα του υιου συν τω αγιου πνευματι), was an innovation. His opponents preferred, “*glory be to the Father through the Son in the Holy Spirit*” (δια του υιου εν τω αγιου πνευματι), which was a traditional formula. The second doxology was supposedly superior in that it expressed more precisely what these contenders saw as the distinct levels of glory appropriate to the three persons of the Holy Trinity.⁴⁹ Against this, St. Basil affirmed that the Church knew and used both formulas, each having its own context and meaning. St. Basil analyzes both doxologies and their respective usages, as well as the theological underpinnings of each. When he sets forth the theological implications underlying this confrontation, this treatise becomes a powerful defense of the divinity of the Holy Spirit.⁵⁰

Gregory of Nazianzus’ doctrine of the Holy Spirit⁵¹ represents fundamentally soteriological concerns in ways that are both similar to and different from his Christology. Even as Christ is himself the salvation and re-divinization of humanity, so too the Holy Spirit is the mystery of new salvation.⁵² Gregory of Nazianzus teaches that the distinctions are related to origin. The Father is

⁴⁴ González, *The Story of Christianity Volume 1*, p. 217.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Veli-Matti Kärkkäinen, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p. 76.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Thomas F. Torrance, *The Christian Doctrine of God: One Being Three Persons* (Edinburgh, 116 Scotland: T&T Clark LTD, 1997), p. 156.

⁴⁹ Fr. Krikor Kasarjian, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 163-166.

⁵⁰ Brian Fitzgerald, *St. Basil the Great: On the Holy Spirit*, November 2003, p. 3.

⁵¹ Browne, Charles Gordon and Swallow, James Edward, *Select Orations of St. Gregory Nazianzus*, Christian Classics Ethereal Library, pp. 640-659.

⁵² Christopher Beeley, *Gregory of Nazianzus on the Trinity and the Knowledge of God*, Oxford University Press, 2008.

the “Unoriginate, for He is of no one,” the Son “is not unoriginal, for He is of the Father,” and the Holy Spirit is “truly Spirit, coming forth from the Father indeed, but not after the manner of the Son, for it is not by the Generation but by Procession.”⁵³ It is vital to keep in balance the understanding that the Cappadocians were building upon *homousios* which emphasized that God is One Being (*ousia*).⁵⁴ Gregory of Nyssa⁵⁵ said, “We do not know of any difference by way of superiority and inferiority in attributes which express our conceptions of the divine nature.” Also, Gregory of Nazianzus describes God as, “The one Godhead and power found in the three in unity, and comprising the three separately, not unequal in substance or natures, neither increased or diminished by superiorities or inferiorities; in every respect equal, in every respect the same”⁵⁶ The concept of ‘origin’ is grounded in the understanding that each Person of the Trinity is equally, and fully God, not a lower, less potent form of the Origin, but rather God of God, Light of Light emanating from a single, undivided, shared essence (*ousia*). The Cappadocians focused on defining the distinctions of the Godhead while Athanasius focused on emphasizing the *homousios* of the Godhead. Possibly the explanation that the persons of the Trinity were differentiated due to origin lacked in precision (as being incongruent with Athanasius), but this was eventually balanced through the notion of *perichoresis*.⁵⁷

The Cappadocians argued that *ousia* and *hypostasis* should not be understood as synonyms. Rather, *ousia* should be used to refer to the One Being of God, while *hypostasis* should be referred to the Three “Persons”. In short, *ousia* is used to refer to the Oneness of the Trinity, while *hypostasis* is used to refer to the Threeness of the Trinity. The real innovation in the debate, with revolutionary implications in the history of both philosophy and theology, occurred when the fourth-century Cappadocian theologians (Gregory of Nyssa, Gregory of Nazianzus, and Basil of Caesarea) introduced a distinction between *ousia* and *hypostasis*. Thus, faced with the fact of the incarnation, Christians could for the first time talk about persons as sharing in a common essence and yet related to each other as distinct individuals with their own properties of personal identity. This breakthrough turned out to have tremendous significance not only for the doctrine of the Trinity but for the concept of human personhood as well⁵⁸. Thus, the formulation of the third-century Latin father Tertullian, “one in essence, three in persons,” was given a deeper conceptual footing. The explanation for this understanding was in many ways crystallized in a series of five orations given by Gregory Nazianzus during his brief time in Constantinople. This, along with the ascension of the Orthodox Theodosius to being Emperor changed the tide. Arianism was swept away fully and finally at the Council of Constantinople in 381.

3. The Armenian Church’s understanding of the Holy Trinity

The Doctrine of the Holy Trinity Christian theology is fundamentally defined by the three

⁵³ Veli-Matti Kärkkäinen, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004, p.77.

⁵⁴ W. Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine*, p. 251.

⁵⁵ Cornelis Venema, *Gregory of Nyssa on the Trinity*, MJT 8/1 (1992), pp. 72-94.

⁵⁶ W. Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine*, p. 251.

⁵⁷ Malachia Ormanian, *The Church of Armenia*, New York, 1988, pp. 108-109; Fr. Krikor Kasarjian, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 165-168.

⁵⁸ Fr. Krikor Kasarjian, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945, pp. 165-168.

Persons of Deity, the Father, the Son, and the Holy Spirit. This is evidenced by the Holy Bible where we repeatedly read the existence of those Three Persons and their Unity in One. God is one, but His expression is the true revelation of Himself (Father), His Word (Son), and His Breath (Spirit). Each have shown their expression by revelation: the Father by the Creation of the World, the Son by being Born in time and space for the salvation of mankind, the Holy Spirit, the Breath of the Father through whom the Creation was realized, prophets proclaimed the message of God, and the apostles spread the mission of their Master. The three revealed themselves in many instances as we read certain passages in the Bible.⁵⁹

The true appearance of the Trinity was actualized in history and was witnessed by John the Baptist, according to the Gospels, at the time of Jesus' Baptism in the River Jordan, where all Three came in unison. The Son was in the water, the Holy Spirit descended on him in the form of a dove, and the Father whose voice was heard from behind the clouds approving Jesus as "His beloved Son." No Christian Church is truly and genuinely identified as such without the faith in the doctrine of the Holy Trinity, which is the rock foundation of all churches. Ancient churches have remained faithful to this fundamental doctrine which is clearly specified in the Nicene Creed of AD 325, based always on the teachings of the Scriptures. The Holy Spirit is the source of illumination and sanctification in such a way that the Father bestows all graces through the Son with the Holy Spirit.⁶⁰ Theologically the Holy Spirit is fully divine and consubstantial with the Father and the Son, as explained by Athanasius of Alexandria. The same is applied by the carefully specified hymns of the Armenian Church dedicated to the Holy Spirit.⁶¹ For example, a hymn, written by Catholicos Nerses IV the Gracious (1166 – 1172), the Holy Trinity is described in the same form as the teachings of the Cappadocian Fathers.

We glorify you along with the hosts of heavens, Indivisible and homousian Trinity.

Glory to you, Almighty and wonder maker Father, Holy God, who rest upon uncreated throne.

Glory to you uncreated Son of the Eternal Father, Holy God, who created all creatures from nothing.

*Glory to you who proceeds from the Father, source of Eternal goodness, Holy God, who nurture all creation.*⁶²

During the Lenten season, when the Armenian Church conducts the Sunrise Service, one of the hymns dedicated to the Trinity reveals the following concepts.

O Light! Creator of light, primal light that dwells in unapproachable light, O Heavenly Father, blessed are you by the ranks of the luminous ones. At the rising of the morning light, shine forth upon our souls your intelligible light.

O Light! Born of the Light, righteous Son, ineffable generation, Son of the Father, Your name is praised with the Father before the Sun. At the rising of the morning light, shine forth upon our souls your intelligible light.

⁵⁹ Fr. Zaven Arzoumanian, Theology of the Armenian Church, Burbank, CA, 2007, p. 20-22.

⁶⁰ Malachia Ormanian, The Church of Armenia, New York, 1988, p. 108.

⁶¹ Fr. Krikor Kasarjian, The Armenian Apostolic Church and Her Dogma, Paris, 1945, pp. 147-149.

⁶² Book of Hours, Jerusalem, 1955, pp. 1-2.

O Light! Procession from the Father, source of goodness, Holy Spirit of God, the children of the Church praise You together with the angels. At the rising of the morning light, shine forth upon our souls your intelligible light.

O Light! Divine and one indivisible Holy Trinity, we, born of the earth, glorify You always together with the heavenly hosts. At the rising of the morning light, shine forth upon our souls your intelligible light.

God uncreated, Almighty Father, receive the supplications of us, Your servants.

Ineffable generation from the Father, righteous Son, shine forth upon our souls the Light of Your mercy.

O Spirit that proceeds from the Father, source of goodness, fill us with your light this morning.

Three persons and one nature, one godhead, we forever confess You, Holy Trinity.⁶³

During Lent also, the Armenian Church recites the prayers of St. Nerses the Gracious, known as “In Faith I Confess,” where the first five verses are a confession of faith of the Armenian Church.

*In faith I confess and worship you
Father, Son, and Holy Spirit,
Uncreated and Immortal essence [ousia],
creator of angels, humans, and of all that exists.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am.*

*In faith I confess and worship you O indivisible Light,
Unified Holy Trinity and one Godhead, creator of light and dispeller of darkness.
Dispel from my soul the darkness of sin and ignorance,
and enlighten my mind at this moment,
so that I may pray to you according to your will
and receive from you the fulfillment of my requests.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am.*

*Heavenly Father, true God,
Who sent your beloved Son to seek the lost sheep.
I have sinned against heaven and before you;
Receive me as the prodigal son,
And clothe me with my former garment,
Of which I was deprived by sin.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am.*

*Son of God, true God,
Who descended from the bosom of the Father,*

⁶³ Ibid, pp. 201-202.

*And took on flesh from the holy Virgin Mary for our salvation [Nicene Creed];
Crucified, buried, and raised from the dead,
Ascended in glory to the Father;
I have sinned against heaven and before you;
Remember me like the penitent thief
When you come into your kingdom.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am.*

*Spirit of God, true God,
Who descended on the river Jordan,
And into the Upper Room;
Who enlightened me by the baptism of the Holy Font,
I have sinned against heaven and before you.
Purify me again with your divine fire,
As the fiery tongues purified the Holy Apostles.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am⁶⁴.*

In addition, those hymns emphasize the procession of the Holy Spirit from the Father, and the word used is *Harasharzj*, meaning “moved by the Father,” a case which became a doctrinal point of controversy among ancient churches, whether or not the Holy Spirit proceeded from the Father only, based on what St. John’s Gospel tells us, or from the Father and the Son simultaneously, known in the church history as the *filioque*, meaning “and from the Son.” The orthodox belief, as correctly interpreted what the Fourth Gospel says about the matter of the proceeding of the Holy Spirit, is “from the Father only,” as the Son is “begotten,” from the Father, so also the Holy Spirit “proceeds” from the Father. The Oriental Orthodox Churches, including the Armenian Church, adhered to the doctrine of the procession of the Holy Spirit “from God the Father only,” as implied in the Nicene-Constantinopolitan Creed and professed in the Armenian Church Creed later formulated by St. Gregory of Tadev.

We confess and believe wholeheartedly in God the Father, uncreated, unborn, and without beginning, from whom the Son is Begotten and the Holy Spirit proceeds.

We believe in the Word God, uncreated, born, and begotten from the Father before all ages. Not after or less, but as much as is the Father, so is the Son.

We believe in God the Holy Spirit, uncreated, and eternal. Not born, but proceeds from the Father, homoousios to the Father and glorified with the Son.

We believe in the Holy Trinity, one nature, one godhead, not three gods, but one God, one will, one kingdom [monarchy], one authority, creator of all things visible and invisible.⁶⁵

⁶⁴ Ibid, pp. 505-506.

⁶⁵ Ibid, p. 1-2.

The Armenian Church, which remained against the revision of the Council of Chalcedon since 451 regarding the natures of Jesus Christ, and for that matter disagreed with the Greek Orthodox Church all along, this time was in accord with the Greeks regarding the doctrine of the Procession of the Holy Spirit “from the Father only.”⁶⁶

The theology of the Holy Spirit was formulated during the Ecumenical Councils of the 4th and 5th centuries. It was first Athanasius of Alexandria who resisted against the persisting heterodox teaching that the Holy Spirit was not fully divine. He declared instead, as we confess today, that the Holy Spirit is consubstantial both with the Father and with the Son. This was expressed with colorful clarity at a later time in the Armenian hymns, written specifically for the Advent of the Holy Spirit. Athanasius further implied that the Holy Spirit came from God and bestowed sanctification and life. He dwelt on the intimate relation between the Spirit and the Son, deducting from it that the Holy Spirit belonged to the Son exactly as the Son belonged to the Father. This was inherited from St. Paul who had inferred that the divinity of the Holy Spirit was since the Holy Spirit makes us all “partakers of God” (1 Corinthians 3:16).⁶⁷

Conclusion

As the abovementioned references and quotes demonstrate, the Armenian Church’s theological understanding of the Holy Spirit is in line with the orthodox theology of the Universal Christian Church. The Armenian Church, following and agreeing with the Ecumenical Councils of Nicaea (AD 325) and Constantinople (AD 381), believes “in the Holy Spirit, in the uncreated and the perfect; Who spoke through the Law, prophets, and Gospels; Who came down upon the Jordan, preached through the apostles, and lived in the saints.” Following the orthodox teachings of St. Athanasius, St. Basil, St. Gregory of Nyssa, and St. Gregory the Theologian, believes in the Trinitarian theology of the Orthodox and Catholic Faith.

The Armenian Church never wavered from this position since it was formulated in AD 381. And as one of our great theologians of the 12th century, St. Nerses the Gracious, wrote in is “In Faith I Confess” prayer, I would like to conclude this paper with that prayer.

*In faith I confess and worship you O indivisible Light,
Unified Holy Trinity and one Godhead,
Creator of light and dispeller of darkness.
Dispel from my soul the darkness of sin and ignorance,
And enlighten my mind at this moment,
So that I may pray to you according to your will
And receive from you the fulfillment of my requests.
Have mercy upon your creatures, and on me, the great sinner that I am.*

NAVASART MARDOYAN

Professor of Philosophy and Comparative Religion

⁶⁶ Malachia Ormanian, The Church of Armenia, New York, 1988, p. 108; Fr. Krikor Kasarjian, The Armenian Apostolic Church and Her Dogma, Paris, 1945, pp. 147-149.

⁶⁷ Fr. Krikor Kasarjian, The Armenian Apostolic Church and Her Dogma, Paris, 1945, pp. 147-149.

References

1. Fr. Zaven Arzoumanian, *Theology of the Armenian Church*, Burbank, CA, 2007.
2. Christopher Beeley, *Gregory of Nazianzus on the Trinity and the Knowledge of God*, Oxford University Press, 2008.
3. Henry Bettenson, *The Early Christian Fathers: A Selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*. London: Oxford University Press, 1956.
4. P. (ed.) Boer, *The Apostolic Fathers, Vol. 1.* (Veritatis Splendor Publications, 2012).
5. Browne, Charles Gordon and Swallow, James Edward, *Select Orations of St. Gregory Nazianzus*, Christian Classics Ethereal Library.
6. Gregory Buck, *A Study of the Trinity in the Cappadocian Fathers*, Indianapolis, 1960.
7. Brian Ephrem Fitzgerald, “Saint Basil the Great On the Holy Spirit,” 16, 23, & 30 November 2003.
8. Kevin Giles, *Jesus and the Father: Modern Evangelicals Reinvent the Doctrine of the Trinity*. Grand Rapids, MI: Zondervan. 2006.
9. Kevin Giles, *The Orthodox Doctrine of the Trinity*, Priscilla Papers, Vol. 26, No. 3, Summer 2012.
10. Justo González, *A History of Christian Thought, Vol. 1: From the Beginnings to the Council of Chalcedon*. Nashville: Abingdon Press, 1970.
11. Allison Gregg, *Denials of Orthodoxy: Heretical Views of the Doctrine of the Trinity*, SBJT 16.1 (2012).
12. W. Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine*.
13. Fr. Krikor Kasarjian, *The Armenian Apostolic Church and Her Dogma*, Paris, 1945.
14. Veli-Matti Kärkkäinen, *The Doctrine of God: A Global Introduction, A Biblical, Historical, and Contemporary Survey*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2004.
15. Vladimir Lossky, *The Procession of the Holy Spirit in Orthodox Trinitarian Doctrine*, Chapter 4 of *In the Image and Likeness of God* (SVS Press: Crestwood, NY, 1976).
16. Roger E. Olsen, & A. Hall Christopher. *The Trinity*. Grand Rapids, MI: Eerdmans Publishing Co., 2002.
17. Malachia Ormanian, *The Church of Armenia*, New York, 1988
18. F. Torrance Thomas, *The Christian Doctrine of God: One Being Three Persons* (Edinburgh, 116 Scotland: T&T Clark LTD, 1997).
19. Venema, Cornelis, *Gregory of Nyssa on the Trinity*, MJT 8/1 (1992).

ՊԱՏՄԱԿԱՆ**THE ROLE OF THE SOVIET UNION
IN THE CREATION OF THE STATE OF ISRAEL**

After the Second World War, Palestine was still under the control of Great Britain and the Soviet Union did not have any presence in the Middle East. To free Palestine from the control of Great Britain or at least to have a presence in the Middle East, the Soviet Union decided to interfere in the two-state solution issues of Palestine. On one hand, the Soviets always supported the two-state solutions and claimed that it would be the best solution for both sides. On the other hand, the Soviets did not hesitate to communicate that it would be a precarious idea to have a Jewish state in Palestine. This was motivated by the fact that the Soviet Union has always been ideologically against Zionism, for it was not compliant with their Communist ideals, and they made no attempt to hide their efforts in eradicating potential Zionist factions within its borders.

Therefore, the Soviet Union was never specifically interested in supporting the creation of an independent Jewish state, but began seeing the value in the formation of such a state in an attempt to drive away Great Britain and other western influences from Palestine, seeing the opportunity to be sole superpower-presence in the Middle East. The Soviets correctly analyzed that the Arabs were in good relations with the British and would never go against them consider the extent of the financial, logistical, and even military assistance that they were providing. They recognized that the Jews would do everything in their power to have their own independent state, even at the expense of expelling Great Britain from the region with relationship-ending finality. For that reason, in the second half of 1947 and the first part of 1948, the Soviet Union, involuntarily, supported the idea of Zionism and its mission. Furthermore, the Soviet Union became the first Great Power of the time that supported the quasi-state of Ha-Yishuv, economically, militarily, and demographically. In fact, the Soviet Union was the first Great Power of the time that de-jure recognized the independence of the State of Israel as an independent state only after three days it has been declared so in 1948. Aiming to rid the region of British influence, even with running the risk of alienating Arabs in Palestine and all over the Arab world, the Russians wanted to also establish a loyal ally in the region to give itself another means of asserting global power. But even though the Soviet Union expected this reciprocity, they never received it, as Israel drifted away from its influence toward the West.

At the end of the Second World War, Great Britain seemed for the first time in history to emerge as the sole dominant power in the Middle East. It had 60,000 troops in Greece, a newly concluded treaty of alliance with Turkey, and a considerable force in Iran. Great Britain had ejected the Italians from Libya, helping to ease the French out of Syria and Lebanon and established a position of influence with the newly independent governments.¹ It had longstanding treaties of alliance with Egypt, Iraq, and Trans-Jordan and held a mandate over Palestine. British bases scattered in the entire Middle East and its position in the area appeared unassailable.²

¹ Gyoo-Hyoung Kahng, “Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study in the rise and fall of brief Soviet-Israeli friendship from 1945 to 1955,” *Global Economic Review* 27(4), 1998, p. 96.

² Ibid, p. 97.

However, the war had left Britain drained financially and psychologically. In the face of economic bankruptcy at home and nationalist pressure abroad, the British government was compelled to revise its entire imperial position, including its position in the Middle East. Ernest Bevin, Foreign Secretary of the Great Britain under the Labor party Government, was coming under increasing public pressure to cut colonial costs and to reduce the size of the British forces in the Middle East, especially in view of the heavy casualties resulting from terrorist activity against them in Palestine.³ In fact, the British presence in the Middle East in Britain even decreased to a point of only securing a few bases in the region from which the Suez and overland routes to the east and the Iraqi and Persian oil could be protected and nothing else.⁴

In protecting Suez and overland routes to the east and the Iraqi and Persian oil, Palestine emerged as the key to the British presence in the Middle East because of Anglo-Egyptian talks about eliminating British bases in Egypt.⁵ Palestine contained a network of military aerodromes, numerous military barracks, highways and railroads of strategic importance, which could shift troops to the borders of Egypt, Syria, Lebanon, and Saudi Arabia, thus protecting the Suez Canal and continuing the British dominance in the Middle East.⁶ Therefore, the Soviets were aware that if they could expel Britons from Palestine the British strategic position would be seriously weakened in the Middle East.

Stalin concluded that the cause of Jewish state in Palestine would not only help Soviet Union to interfere in the regional issues and have a friend country in the Middle East, but it will be a useful lever for dislodging Britain from the heart of the region.⁷ Soviets inferred that Britons still hold sway over their Arab clients in Transjordan and Iraq, and keep Egypt in their grip. Soviet Union deduced that a Jewish state will drive the Britons out of the Palestine, lock, stock and barrel.⁸ In fact, the Soviets saw that only the Zionists could oust the Britons from the area, since they believed that Arabs were too dependent on the British and irrevocably committed to the bourgeois West.⁹ In one of Ivan Maisky's (Soviet Union Ambassador to the United Kingdom) visits to Palestine, David Ben-Gurion and Chaim Weizmann, by a joined effort succeeded in convincing him that Jews are not pro-Britain like Arabs, on the contrary, they are ready to fight for their own freedom and independence even if it has to be on cost of disrupting their relations with Britons and expelling them from the Middle East.¹⁰ Thus, Moscow concluded that if the Soviet Union were to succeed in weakening Britain in the Middle East, the Zionist movement was the only means of doing so.¹¹ Soviets thought that Zionist leaders were determined to get their own state and will never miss the opportunity provided by the thousands of candidates to emigrate waiting in refugee camps in Europe and in Cyprus.¹²

³ **Arnold Kramer**, "Soviet Motives in the partition of Palestine 1947-48," *Journal of Palestinian Studies* 2(2), 1973, p. 111.

⁴ *Ibid*, p. 112.

⁵ *Ibid*, p. 103.

⁶ **Kahng**, "Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study ...," p. 97.

⁷ **Martin Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," *Mosaic Magazine*, November 5, 2017, p. 9.

⁸ *Ibid*, p. 10.

⁹ **Kahng**, "Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study ...," p. 97.

¹⁰ **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," p. 11.

¹¹ **Laurent Rucker**, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, Cold War international history project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2005, p. 35.

¹² *Ibid*.

The Soviet Union was aware that supporting a Jewish state in Palestine would come at a cost: jeopardizing the existence of the Arab communist parties in the Arab all countries.¹³ Furthermore, Soviets were cognizant that in their support for the Jewish state in Palestine will lead all the small Arab Communist parties to their devastation, and all the Arab countries will go against Soviet Union.¹⁴ However, for the Soviets it was a negligible price to pay in return for securing Britain's ignominious retreat from one of its biggest bases in the Middle East.¹⁵

Moreover, Jewish leaders tried to do their best in order exacerbate the Soviets and the Arabs, already precarious, relations presenting the latter's as the henchman of the British imperialism in the region. For instance, Jewish leaders succeeded in convincing Moscow that the creation of the Arab League was believed to have been "incited and supported by the British in so far as it suits their plans to reinforce their influence in the Middle East and to establish a barrier against any possible penetration of Soviet influence there."¹⁶ Jews convinced the Soviets that Arabs' unification could occur only under the aegis of a ruling power, which at the present time was Britain.¹⁷ From one hand, the Jewish leaders presented the Soviets that Arabs prefer the Britons to solve the Palestinian issue, on the other hand, the Jewish leaders kept conveying assurance that they want Soviets also to be involved in the final agreement of Palestine issue.¹⁸

The Soviet Union has always supported the bi-national solution where Jews and Arabs were representationally even in their own governments.¹⁹ However, as Moscow diplomatically familiarized itself with both factions, it became evident that this was impossible due to both Jews and Arabs being vehemently opposed to each other having stately control any region, even those widely undisputed.²⁰ The Soviets understood that a strong Palestinian state in the region was a factor that could unite the entire Arab world, which would in turn gain more support from and further become the henchmen of Great Britain, working against the Jewish Agency.²¹ Therefore, Stalin decided that these two nations cannot live harmoniously in bi-national state and both of them need their own national state with their own government.

In order for British influence in the region to not be furthered through the strengthening of Arabs and a possibly sovereign Palestinian state, Soviet support for Zionism reached an all-time high on May 14th 1947, when a veteran Soviet diplomat and former ambassador to Washington, Andrey Gromyko, gave a consequential speech. He very cleverly prefaced this with public denouncements of the British Mandate citing its failure to maintain stability to the point of deterioration.²² Gromyko started his speech with recalling the horrors of the Holocaust and that the "almost complete physical annihilation" of the Jews was grounds for the Jewish people to

¹³ **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," p. 10.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ **Rucker**, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, p. 35

¹⁶ **Gabriel Gorodetsky**, "The Soviet Union and the Creation of the State of Israel," *Ssoar*, December 2001, p. 11.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ **Yosef Govrin**, "Milestones in Israeli's relation with East-Central Europe and the Soviet Union: A timeline," *Israeli Journal of Foreign Affairs* 12(2), 2018, p. 109.

²⁰ Ibid, p. 110.

²¹ **Joseph Heller**, "The Soviet Union and Israel: From the Gromyko declaration to the death of Stalin (1947-53)," *The United States, the Soviet Union and the Arab-Israeli conflict, 1948-67* p. 8. pp. 8-9.

²² **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," p. 11.

be helped “...not by word, but by deed....”²³ Gromyko mentioned that the Soviet Union had not changed its preference on a “...single Arab-Jewish state with equal rights for Jews and Arabs...” but he pointed out that this plan had ultimately failed, and the partitioning of Palestine into two independent single states, Jewish and Arab, was finally justified.²⁴ Gromyko, to the surprise of many, used the moral question of the almost annihilated Jewish people front-and-center, using these moral grounds to unwaveringly support the Yishuv.²⁵ The moral weight of using the Holocaust as a means to establish a Jewish state was undeniably powerful, and possibly the only way Gromyko could justify negating previous anti-Zionist sentiments from the Soviets with this newfound support.²⁶ Expectedly, the Yishuv were elated at the public support from Gromyko and the results it would yield, prompting widespread Jewish celebration for the remarks and all that was implicit in them.²⁷

In his first Meeting with Ivan Maiskii, Chaim Weizmann alerted Maiskii about the possibilities that would open up for the Soviets in the region if they were to cooperate with the Jewish Agency. Weizmann elaborated on the socialist features of the Jewish settlements in Palestine, harping on the Soviet’s ideological predictions and hoping to drive a wedge between the Russians and Arabs on the one hand and the Russians and Britons on the other.²⁸ To impress his interlocutor, Weizmann also commented wryly that British Mandatory administration calling Jews communists. Weizmann tried to entice Maiskii—claiming that Palestine has no market for her oranges and asked him if the USSR will take them in exchange for furs.²⁹ During Maiskii’s visits to Palestine, the Jewish leaders would make an attempt to communicate that the Kibutz ideologies were saturated with communistic themes and that this was an indication that a process of Sovietization was underway in the Middle East through the Yishuv.³⁰ This was an opportunity for the leaders of Israel to express the mutual interest of an Israeli state for *both* Israelis and Soviets, as the Soviet ideation that Moscow desired for the entire world, was already widely found and propagated in and by the Yishuv.³¹ That is to say, Moscow was to be easily convinced that they had a communist-friendly stronghold in the Middle East, through an Israeli state.

Furthermore, Jewish leaders convinced the Soviets that an Israeli state was hugely beneficial to the Soviet mission, and would double as a negation of western influence(s) over the region through British-Arab relations.³² The Yishuv leaders asserted the Soviets that not only there is no reason to expect Soviet Union policy to be hostile to us, there are grounds for thinking it will be friendly. They stated it is not out of sympathy to us or out of hatred towards the Arabs, but in order to settle political accounts with England.³³ Jewish Agency leaders claimed that if

²³ **Kramer**, “Who Saved Israel in 1947?,”

²⁴ *Ibid*, p. 12.

²⁵ *Ibid*.

²⁶ **Jorgen Jensehaugen, Marte Helan-Engdal and Hilde Henriksen Waage**, “Securing the state: From Zionist ideology to Israeli statehood,” *Diplomacy and Statecraft* 23(2), 2012, p. 282.

²⁷ *Ibid*.

²⁸ **Gabriel Gorodetsky**, “The Soviet Union’s Role in the Creation of the State of Israel,” *The Journal of Israeli History* 22(1), 2003. pp. 5-6.

²⁹ *Ibid*, p. 6.

³⁰ *Ibid*, p. 8.

³¹ *Ibid*.

³² *Ibid*, pp. 19-20.

³³ *Ibid*, p. 15.

anyone is liable to lose, it is first of all Arabs and the Britons, since the former will have to accept Soviets' supervision and the latter its participation in all matters relating to the East – legitimate supervision and legitimate participation.³⁴ This means that supervision could undermine the entire political and social structure throughout the Arab East, and the participation that may limit even more the evolution of self-government in the Arab East.

When the Soviets saw a potentially growing coordination between the Americans and Great Britain in establishing trusteeship over Palestine through official discussions taking place that excluded Russian diplomats, it further emboldened them in the scope and speed of their efforts to help the Yishuv, as the Cold War was still a looming conflict and the Soviets feared that American success in the region would equal to another American logistical and military base forming nearer to Russian borders.³⁵ The Soviets saw this as an opportunity, however, as they saw potential with the Yishuv, and wanted to lay claim to establishing a strong state in the region while simultaneously expelling Western influences at odds with Moscow.³⁶ The Soviets recognized that their involvement in this issue could serve as both a strategic and public relations victory for Russia, while keeping the option of fighting a proxy war through the Jews against the Anglo-American-backed Arabs, if necessary.³⁷

Therefore, the ultimate purpose of the Soviet Union's dealings in the Middle East was not primarily to back Zionist powers in an attempt to bolster a potential, future ally in the region but mainly to expel English influence that had already grown prevalent over the region, threatening the global posturing of Moscow.³⁸ In reality, the Russian communist regime was very anti-Zionist and not only supported criticisms leveled against Zionism as being a wholly incompatible thought-system to communist ideals, but actively banished Zionists to Siberia among other persecutions.³⁹ The actions, both covert and overt, taken by Moscow were clearly not motivated by cultural sentimentalization between Jews and Russians, but the to-be-made geopolitical yields by Moscow in the ridding of a maturing British-Arab tandem leaving its infancy and the sustaining of their expulsion with an Israeli state bent on self-determination.⁴⁰ The actions of the Soviets, ulterior motives notwithstanding, ended up being of high historical consequence in the creation of a Jewish state in the Middle East.⁴¹

However, at the same time Jewish leaders explained to the Soviets that being minorities in Palestine and not having the essential components for statehood yet, that they could not create their own state without support. The Jewish leaders made it clear that the Soviet Union is the only Great Power available that can both logistically and socio-culturally help them establish these realities.⁴² One of the many facts that reinforce this narrative is the overwhelming percentage of Jews worldwide residing in Soviet demarcated territories. Yishuv leaders also explained that as

³⁴ Ibid.

³⁵ **Rucker**, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, p. 16.

³⁶ **Kahng**, "Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study in the rise ...," p. 104.

³⁷ Ibid.

³⁸ **Rami Ginat**, "Soviet policy towards the Arab world, 1945-48," *Middle Eastern Studies* 32(4), 1996, p. 331.

³⁹ **Walid Sharif**, "Soviet Marxism and Zionism," *Journal of Palestinian Studies* 6(3), 1977, pp. 96-97.

⁴⁰ **Rami Ginat**, "Soviet policy towards the ...," pp. 331-332.

⁴¹ **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," p. 14.

⁴² **Heller**, "The Soviet Union and Israel: From the Gromyko declaration ...," p. 10.

a result of Anglo-American arms embargos on the Jewish Agency, the Soviet Union is the only Great Power that could offer ground support related to Jewish minority in Palestine.⁴³ Weizmann explained to the Soviet Union's envoys that the easiest way to accomplish these goals is to support with weapons, facilitate the Jewish migrations into Yishuv and sending many Arabs to Iraq and other Arab-neighboring countries in order to secure a Jewish majority in Palestine.⁴⁴

Eventually, the Soviet's helping the Jews to create their own state began to look like an inevitability. Aside from their geopolitical utility, the Soviets understood that they were the only option for the Jewish people at that time.⁴⁵ They understood very well that the Palestinians, being Arabs, shared religion, ideology, language, and enmity for Jews with the entire Middle East. Understanding the essential nature in their role in helping the Jews, the Soviets knew that in order to be successful in expelling the Britons from the region, Moscow must support the Israelis with manpower.⁴⁶ In 1948, through the help of Soviet logistical presence in a post WWII Europe, a Jewish migration of 150,000 Poles, 5,000 Czechs, 40,000 Romanians, 25,000 Hungarians, and 8000 Yugoslavia was administered. This repatriation provided the critical-mass that was missing for the Jews in Palestine, and laid the foundation for a future Israeli state.⁴⁷ Therefore, this is the main reason that most of the Jewish Agency leaders, in retrospect, claim that immigration is one of the pillars for the establishment of a State of Israel.⁴⁸ Since the influx of post-World War I Jewish refugees from East European countries played a crucial role in its establishment and in its ability to rebuff Arab attacks in its first days of independence, something that would not have been possible without the acquiescence of the Soviet Union.⁴⁹

To further cement their support for establishing a Jewish majority in the territories in question, the Soviets backed Israel on the question of Arab refugees. Instead of built-in agreements predetermining an Arab return to the Jewish territories, the Soviets preferred that Jews have the political flexibility, and only after having established themselves on the land, would be able to choose, at-will, their peace-negotiation tactics.⁵⁰ This was clearly a best-case scenario for the Jewish contingencies and would not have been possible without the relentless support and bulwark political style of the Soviets, which was deeply at odds with the 'wobbly, vacillating' style of the Americans.⁵¹

Another show of support, arguably the most important one, was the armament of the Yishuv by the Soviet Union through its proxy country Czechoslovakia. During those days where Israel was still a newly established quasi-state, it faced the existential issues of protecting its newly minted borders without the arms required to do so. The American-British embargos on the Jewish state (The American embargos were for *both* Arabs and Jews) made it nearly impossible

⁴³ **Rucker**, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, p. 26.

⁴⁴ **Gorodetsky**, "The Soviet Union's Role in the Creation ...," p. 6.

⁴⁵ *Ibid*, pp. 10-11.

⁴⁶ **Xiao Yu and Zeng Ji**, "Revising Moscow's support for the establishment of Israel," *Israel Affairs* 24, (5), 2018, p. 824.

⁴⁷ *Ibid*.

⁴⁸ **Binyamin Pinkus**, "Change and Continuity in Soviet Policy towards Soviet Jewry and Israel, May-December 1948," *Israel Studies* 10(1), 2005, p. 99.

⁴⁹ *Ibid*.

⁵⁰ **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," pp. 7-8.

⁵¹ *Ibid*, p. 8.

for the Jewish Agency to fulfill all the national security requirements to keep their citizens safe.⁵² The Soviets understood that their efforts to secure their interest in the region through a new Jewish State would be futile if Israel did not have arms to defend itself and that as a newly formed state, it would not survive. Since, the Britons were providing the Arabs not only small-arms but artillery with large-scale war capabilities.⁵³ Among all the antagonisms shown toward the Jewish Agency, the supplying of arms to Arabs who are willing to fight for the prevention of a Jewish state was the most egregious.⁵⁴ The British never once showed any slowing down of their support for the Arab contingencies in an effort to supplant Russian efforts, and this further cemented the working-relationship between the Soviets and the Jewish Agency.⁵⁵

Even though the Arabs had the advantage of being supplied by Great Britain, they still sought arms from other countries, one of which being Czechoslovakia. The Jewish leaders discovered this through their own negotiation for arms with Prague and promptly requested from the Soviet Union to prevent any sale of arms to Arabs in the region through its communist satellite state.⁵⁶ Moshe Shertok, the Jewish Agency's Foreign Minister forwarded these requests to Moscow through the Deputy Foreign Minister Zorin, who then presented them to the Foreign Minister Vyacheslav Molotov and was ultimately successful.⁵⁷ When the requests from the Jews reached Moscow it was met with overwhelming support, as Moscow knew very well that the enemies of the forming Jewish state (Jordan, Iraq, Egypt) had unlimited access to British warehouses, and preventing the sales to the Arabs living in Jewish territory would further undermine the ongoing British efforts in the region.⁵⁸

Many years after the Jewish State finally formed, early Jewish leaders involved in the formation of Israel as a state came out publicly to emphasize that both the denial of arms for the Arabs and the receiving of arms for the Jews through Czechoslovakia was paramount to the survival of the newly formed Jewish state. Ben Gurion is publicly on record stating that without the statecraft that led to Yishuv's intended result with these arms, Israel as a new state would not have survived even a single month.⁵⁹ Golda Meir shared similar sentiments, historically comparing the brink of total destruction of the Jewish people in 1948 to the high-stakes negotiations deciding the future of the Jewish nation two decades later.⁶⁰

Immediately after the Second World War the Soviet Union had zero presence in the Middle East and knew well that the custodian superpower in the region was Great Britain. In order to establish a presence from nothing, the Soviet Union injected themselves in dealings surrounding a potential two-state solution using their large Jewish Diaspora that stretched across the breadth of their territories as pretext. Even though Soviets were ideologically anti-Zionist and never once showed support for a Jewish State in Palestine and were historically indifferent, sometimes

⁵² **Rucker**, *Moscow's Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, p. 26.

⁵³ **Kahng**, "Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study in the rise ...," p. 99.

⁵⁴ **Megan Bailey**, "A strategic alliance: An exploration of Israeli-Russian relations," Independent Study Project (ISP) Collection 2014, p. 11, https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3008&context=isp_collection

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ **Yu and Ji**, "Revising Moscow's support for the ...," p. 823.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid, pp. 823-824.

⁵⁹ **Kramer**, "Who Saved Israel in 1947?," p. 11.

⁶⁰ Ibid.

entertaining opposition to the idea of a Jewish state in the region, they threw their support behind the Yishuv and a Jewish-state solution as it became clear that this was in their best interest.

The relative indifference of the Soviets extended to the Arabs as well, as they never expressed any interest in solving the Arab-Israeli disputes that created a volatile Middle East. When recognizing the value of inserting themselves into the conflicted region, they decided on the tactic of using their large internal Jewish population across the Soviet Union as cudgel to establish presence and dominance in the region, ultimately pushing Great Britain out and undoing their progress made with their Arab allies. Another consideration is that the Soviets also recognized the organizational zeal and willingness to fight from the Jewish leaders. This made it comparatively clear that the Moscow-backed Yishuv would operate far more independently than the Arabs already had with their almost entire resource and strategic dependence on the British. The Yishuv understood Great Britain as a proxy helping their enemy, and the Soviets knew that the Jewish leadership would work hard to rid the region of British presence, inadvertently doing Moscow's strategic bidding.

For this reason, in late 1947 going into 1948, the Soviet Union, against all of its established precedents, became the first superpower to fully back Zionism and the establishing of a Jewish State, giving the quasi-Jewish state the necessary resources to combat, both politically and militarily, the Arabs, along with the means to escape the choking embargos placed on them by the United States and Great Britain. When the Jewish leaders declared independence on May 14th, 1948, the Soviets not only became the first major power to recognize their sovereignty, but did so only three days after the declaration.

Moscow knew that their show of support of the Jews would further ignite hostilities against them, because implicit in their support of the Jews, was a declaration against the sovereignty and unity of the Arabs. Furthermore, the risk extended beyond the Palestinian territories into the entire Arab world, as Moscow's support of the Jews would be poorly interpreted by all Arab nations who expressed clear unity with the Palestinian Arabs, and all of the Communist diplomacy done in those Arab regions was potentially at risk of being jeopardized. But ultimately, Moscow was more than willing to take on these risks, as their geopolitical priority was not maintaining relationships with Arab countries, but ridding the region of British presence. The Soviet Union gambled those damaging relationships with the Arab world by helping the Jews was worth it, as the Soviets suspected they would never be able to command loyalty from Arabs as they would from the newly declared and highly indebted (to Moscow) Jewish State. The Soviets saw the newly created Jewish State as a victory over their Western enemies as well as a new stronghold for themselves in the region where they could show their global influence and power. But the Soviet Union misjudged the loyalty they anticipated from the Jews, as Israel, noticing the superior posturing of the United States in the still playing out Cold War, quickly turned to the West, realizing the Soviet Union was not going to finance, protect, and support their newly formed state as adequately as the United States and Great Britain.

In retrospect, the friendship between Israel and the Soviet Union was characterized by a common interest: the expulsion of the British presence from Palestine and the establishment of a strong Jewish state that would defend its independence and its frontiers against the Arab clients of Great Britain. The Zionist's hard work to have their own independent state and the

Soviet's main goal to expel Britons from the region brought the Soviet Union and Yishuv to work together and, as a result, both of them achieved what they wanted. Moscow was not interested to support the creation of Jewish State but was willing to support any movement, regardless of its ideological persuasion, to end British influence in the Mediterranean and to break that Anglo-American front. Therefore, in supporting Israel Moscow did not specifically want to create a Jewish state in Palestine but wanted to support the most potentially successful element – Israel – that can weaken and liquidate the Palestinian Mandate and expel the Britons from the region. In fact, Soviets recognized and believed that the Yishuv leaders are the ones that can do so, which would be seen by the Soviets as the first step towards the collapse of British power in the Mediterranean. Soviets thought that they might be able to undermine or influence the direction of the Israeli government, by manipulating the emigration of East European Jews and by letting the Jewish state include a number of Communist agents in their government. However, once Israel was established the Soviets found themselves excluded from any influence in the area and had to admit that Israel belongs to the West and not to the East.

In conclusion, there are two essential and heavily intertwined components to the formation, survival, and continued thriving of the still-young Jewish State of Israel: The first being the overt, Soviet-first disposition of a Moscow newly emboldened from its worldwide strategic gains and successes in WWII, intent on cementing itself as the unchallenged world-number-one power with growing resources born from widened global positioning and maintained through cleverly earned and presumably indebted, intercontinental allies. The second and more subtle, is the indomitable national will possessed by the Jewish leaders in British Palestine recognizing and capitalizing on the zeitgeist of their near-extinction in Europe along with a threatened expulsion from the Middle East, combined with the well-timed diplomacy with a posturing Soviet Union interested in expelling Western powers from wherever they could succeed in doing so, exceptionally so on the edges of their very continent.

A complex web of high-stakes international interests between the grasping superpowers of a post-World War II globalized era progressed on and through the Arab-Israeli conflicts regarding their respective fights for statehood in Palestine. The Arab leaders, who had the established backing of Great Britain along with the sympathies of the entire Arab world, were in a superior position to their Jewish counterparts, who also angled for statehood and internationally recognized borders. The Soviet Union, who historically never had any interest or formed allies in the Middle East, recognized the opportunity for a geopolitical win over the British and the West at-large by supporting the Jewish Agency in gaining and maintaining their statehood. The Soviets planned on not just ridding the region of Western influence, but earning the full diplomacy of the Jewish leaders, hoping that their role in supporting Israel as a state early on in its formation would earn them another country usable for the purposes of the communist regime. This, however, did not take place, as the newly formed Israel quickly turned its needs and loyalties to the West, failing to ever become a reliable geopolitical conduit for Moscow.

AGHAN VARTABED GOGCHYAN

References

1. Bailey Megan “A strategic alliance: An exploration of Israeli-Russian relations,” Independent Study Project (ISP) Collection 2014.
2. https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3008&context=isp_collection
3. Ginat, Rami. “Soviet policy towards the Arab world, 1945-48,” *Middle Eastern Studies* 32(4), 1996.
4. Gorodetsky, Gabriel. “The Soviet Union and the Creation of the State of Israel,” *Ssoar*, December 2001.
5. Gorodetsky, Gabriel. “The Soviet Union’s Role in the Creation of the State of Israel,” *The Journal of Israeli History* 22(1), 2003.
6. Govrin, Yosef. “Milestones in Israeli’s relation with East-Central Europe and the Soviet Union: A timeline,” *Israeli Journal of Foreign Affairs* 12(2), 2018.
7. Heller, Joseph. “The Soviet Union and Israel: From the Gromyko declaration to the death of Stalin (1947-53),” *The United States, the Soviet Union and the Arab–Israeli conflict, 1948–67* October 2016.
8. Jense Haugen, Jorgen, Marte Helan-Engdal and Hilde Henriksen Waage. “Securing the state: From Zionist ideology to Israeli statehood,” *Diplomacy and Statecraft* 23(2), 2012.
9. Kahng, Gyoo-Hyoung. “Zionism, Israel, and the Soviet Union: A study in the rise and fall of brief Soviet-Israeli friendship from 1945 to 1955,” *Global Economic Review* 27(4), 1998.
10. Kramer, Martin. “Who Saved Israel in 1947?,” *Mosaic Magazine*, November 5, 2017.
11. Krammer, Arnold “Soviet Motives in the Partision of Palestine 1947-48,” *Journal of Palestinian Studies* 2(2), 1973.
12. Pinkus, Binyamin. “Change and Continuity in Soviet Policy towards Soviet Jewry and Israel, May-December 1948,” *Israel Studies* 10(1), 2005.
13. Rucker, Laurent. *Moscow’s Surprise: The Soviet-Israeli Alliance of 1947-1949*, Cold War international history project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2005.
14. Sharif, Walid. “Soviet Marxism and Zionism,” *Journal of Palestinian Studies* 6(3), 1977.
15. Yu, Xiao, and Zeng Ji, “Revising Moscow’s support for the establishment of Israel,” *Israel Affairs* 24, (5), 2018.

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ**ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ****ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ****ՀՐԴԵՀ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ՁԵՈՒԱԳՐԱՅ
ԱՌԺԱՄԵԱՅ ՊԱՀՈՅԻՆ ՄԷՋ**

Սրտի ցաւով կու գանք տեղեկացնելու Հայ հասարակութեան, թէ 22 Հոկտեմբեր, 2024-ին, Պատրիարքութեանս Կիւլպէնկեան Մատենադարանին մէջ գտնուող ձեռագրաց առժամեայ պահոցին մէջ արտակարգ հրդեհ բռնկած էր:

Հրդեհի պահուն, բարեբախտաբար, Մատենադարանի տեսուչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան, որ իր գրանսենակին մէջ կ'աշխատէր, կը նշմարէ ելեկտրականութեան տատանում, ապա կը միանայ հրդեհի ազդանշանը: Վերջինս անմիջապէս լուր կու տայ վանքիս ելեկտրագործին եւ միասին կը բարձրանան Մատենադարանի երկրորդ յարկ՝ ստուգելու ինչ է խնդիրը, եւ կը նշմարեն Ձեռագրապահոցի օդափոխութեան անցքերէն ծուխ կը յորդէ: Հ. Ներսէս անմիջապէս կը հեռախօսէ Ձեռագրատան տեսուչ՝ Տ. Արշակ Աբղ. Ղազարեանին, որ կը փութայ եւ կը բանայ պահոցի դուռը եւ ականատես կ'ըլլան թանձր եւ հեղձուցիչ ծուխի ամպերու: Հազիւ կը նշմարեն, որ պահոցին մէջ ձեռագիրներու համար մնայուն ջերմաստիճան ապահովելու նպատակով գետեղուած օդորակիչը, որ մշտապէս միացուած կ'ըլլար՝ կ'այրի:

Մատենադարանի տեսուչ՝ Հ. Ներսէս եւ իր օգնական՝ Օրիորդ Աննա Բարսեղեան, Ձեռագրատան տեսուչ՝ Հ. Արշակ, ելեկտրագործ՝ Պաշար Ալ-Ռաժապ եւ վանքիս շարժավար՝ Տիգրան Շահգալդեան ջուրով եւ հրդեհամարիչ կազերով մեծ դժուարութեամբ կը յաջողին մարել կրակը եւ թանձր ծուխի մէջ՝ բանալ պատուհանները: Ապա լուր կու տան վանքիս Աւագ Թարգման՝ Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեանին, որ հրշէջներ կանչէ: Հրշէջներ երբ կը ժամանեն անմիջապէս բոլորին դուրս կը հրաւիրեն եւ յատուկ փոմփով կը մաքրեն պահոցին թանձր ծուխը:

Բարեբախտաբար օդորակիչը գետեղուած էր պահոցի անկիւնը՝ հեռու ձեռագիրներու պահարաններէն: Աստուծոյ ողորմութեամբ հրդեհէն որեւէ ձեռագիր չէ վնասած, չէ այրուած: Միակ վնասը պահոցի մէջ լեցուած ծուխէն մնացած մուրն է, որ նստած է ձեռագիրներու կողերուն, ինչը շուտով կը մաքրուի եւ ձեռագիրները կը փոխադրուին նորաշէն Ձեռագրատուն, որ գինուած է ոչ միայն հակահրդեհային համակարգի ազդանշանով, այլ նաեւ հրդեհի պարագային կրակը անմիջապէս մարելու կազի սրսկման համակարգով:

Կրակը մարելէն յետոյ, հրդեհի պահուն պահոցի մէջ գտնուած՝ Մատենադարանի տեսուչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան, Ձեռագրատան տեսուչ՝ Տ. Արշակ Աբղ. Ղազարեան, Մատենադարանի հաւաքածոներու եւ գրացուցակներու համակարգող՝ Օր. Աննա Բարսեղեան, ելեկտրագործ՝ Պաշար Ալ-Ռաժապ, Շարժավար՝ Տիգրան Շահգալդեան, Պատրիարքարանիս հաշուապահ՝ Մուսա Քամար, Պատրիարքարանի մաքրութեան օգնական՝

Ճօնի Պա՛պիշ շտապ օգնութեամբ փոխադրուեցան հիւանդանոց, ապա բժշկական քննութիւններէ եւ անհրաժեշտ դարմանումէ ետք ուշ գիշերին վերադարձան վանք:

Թող Տիրոջ ողորմութիւնը եւ Սուրբ Գլխադրի եւ ձեռագիր մատեաններու գրիչ հայրերու բարեխօսութիւնը անպակաս ըլլայ Սուրբ Աթոռէս եւ յատկապէս անոնցմէ, որ անձնուէր կերպով փութացին մարելու պատահած հրդեհը:

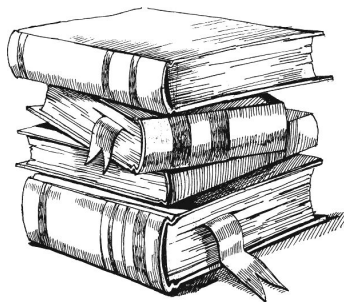
Յ. Գ. Տարիներ առաջ, երբ Սբ. Թէոդորոս Եկեղեցւոյ մէջ անձրեւաջուրեր կը թափանցէին եւ Ձեռագիրները վնասելու վտանգ կը սպառնար, Տնօրէն Ժողովի որոշումով օրուան Տեսուչ՝ Տ. Շնորհք Աբղ. Պալոյեան իր օգնականներու հետ միասին Ձեռագիրները ըստ Մայր Յուցակ Ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց հատորներու հաշուած եւ փոխադրած է Կիւլպէնկեան Մատենադարանի երկրորդ յարկ՝ առժամեայ պահոց:

Երբ Հ. Շնորհք մեկնեց Հայաստան՝ իր ծառայութիւնը հոն շարունակելու, Տնօրէն Ժողովը նշանակեց Տ. Ներսէհ Աբղ. Ալոյեանը որպէս Ձեռագրատան նոր տեսուչ, նաեւ չորս հոգինոց յանձնախումբ մը, որոնք ձեռագիրները մէկ առ մէկ հաշուելէ յետոյ արձանագրութիւն կազմեցին եւ տեղի ունեցաւ յանձնում-ստանձնում:

2021-ին երբ Ձեռագրատան տեսուչ նշանակուեցաւ Տ. Արշակ Աբղ. Ղազարեան, դարձեալ ձեռագիրները երեք հոգինոց յանձնախումբով մի առ մի հաշուեցին եւ տեղի ունեցաւ յանձնում-ստանձնում:

Յիշեալ փոխանցումներու ժամանակ ձեռագիրները հաշուած եւ ստուգուած են ըստ Նորայր Աբք. Պողարեանի Մայր Յուցակ Ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց հատորներու եւ ապա արձանագրութիւն կազմուած եւ ներկայացուած է Տնօրէն Ժողովին:

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ**ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ****ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ****ԿՈՒՍԱԿՐՕՆ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆԱՑԵԱԼ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ**

Օգոստոս 10-էն 11 օրերը Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան համար ցնծութեամբ եւ հրճուանքով զեղուն օրեր էին, որովհետեւ հինգ տարի վերջ Սուրբ Աթոռը դարձեալ կ'ունենար իր հունձը:

Շաբաթ, 10 Օգոստոս, 2024-ին, յետ Կիրակնամտից Ժամերգութեան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Վարդավառի տօնին յատուկ նախատօնակը, որուն յաջորդեց երկրորդ նախատօնակ մը եւս՝ ի յիշատակ եւ ի պատիւ Ս. Յակոբոս Տեառնեղբայր արդար առաքելոյն, որ սա Երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոսն ըլլալով իր Անդրանիկ Սուրբ Պատարագը մատուցած է Վարդավառի տօնին օրը: Ահա այդ յիշատակութեան առիթով Տեառնեղբօր Սուրբ Աթոռը վայելուչ կերպով զարդարուած էր թագով, եմփորոնով, արտախուրակներով եւ զաւազաններով, իսկ Սուրբ Աթոռոյս կաթողիկէն շրջանակուած էր արծաթածոյլ իրերու ագուցիկ պատկերներով եւ զարդարուած ծաղիկներով:

Օրուան Յայսմաւուրքը Լուսարարապետ Սրբազան Հօր որոշումով կարգաց Հոգեշնորհ Տ. Արշակ Աբեղայ Ղազարեան: Նախատօնակին եւ Տեառնեղբայր Յակոբոս Առաքելի յիշատակի հանդէսին նախագահեց Սուրբ Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեան: Ապա հանդիսապետ Սրբազան Հայրը եպիսկոպոսական հանդերձանքով բազմեցաւ բեմին առջեւ զետեղուած Աթոռին վրայ եւ կատարեց Քահանայական ձեռնադրութեան կոչումը Սուրբ Աթոռոյս Բարեշնորհ Գէորգ Սարկաւազ Անտոնեանի, Գրիգոր Սարկաւազ Թաքուշեանի եւ Աշոտ Սարկաւազ Ղազարեանի:

Ընծայեալները Աւագ Դռնէն ծնրաքայլ սկսան յառաջանալ դէպի Ս. Խորան, առաջնորդութեամբ Խարտաւիլակ Սրբազան Հօր՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանի եւ առընթերակայութեամբ Հոգեշնորհ Տ. Խաղ Ծ. Վարդապետ Ճոնտուրեանի, Տ. Վազգէն Վարդապետ Ալէքեանի եւ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեանի, եւ եկան ու բոլորուեցան ձեռնադրիչ Սրբազանին շուրջ:

Երկար, հոգեպարար եւ իմաստալից աղօթքներէ ետք, տեղի ունեցաւ ընծայեալներու հաւատքի հարցաքննութիւնը: Անոնք ձեռնադրիչ Սրբազան Հօր հարցումներուն պատասխանելով՝ նզովեցին Ուղղափառ եկեղեցւոյ կողմէ դատապարտուած «չար աղանդներու հերձուածողները», յայտարարեցին «աշակերտիլ եւ հետեւիլ» Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Ուղղափառ դաւանութեան Սրբազան Հայրապետներուն, եւ միասնաբար արտասանեցին հաւատոյ հանգանակը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Ուղղափառ դաւանութեան: Այս ձեւով անոնց դարձան Կոչեցեալներ:

Գիշերասկզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցան «Եկեցէ»-ի եւ «Հսկման» կար-

գեր:

Կիրակի, 11 Օգոստոս, 2024-ին, Յիսուս Քրիստոսի Պայծառակերպութեան տօնի առաւօտուն, տեղի ունեցաւ քահանայական օծումը երեք կոչեցեալ Սարկաւագներուն: Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ պատարագեց Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեան Սրբազան Հայրը, որու ընթացքին Սուրբ Աթոռոյս երեք Սարկաւագները ձեռնադրեց քահանայ:

Ճաշու գրքի ընթերցումին Սուրբ Պատարագը դադար առաւ եւ «Այսօր աստուածութիւնն զուարճանայ» շարականով սկսաւ Ձեռնադրութեան խորհուրդի առաջին մասը՝ տպաւորիչ հանդիսատրութեամբ: Երեք քահանայացուները Խարտաւիլակ Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան Սրբազան Հօր առաջնորդութեամբ եւ Հոգեշնորհ Տ. Վազգէն Վարդապետ Ալէքեանի եւ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեանի առնթերակայութեամբ ծընրաքայլ բարձրացան Սուրբ Խորան: Խարտաւիլակ Սրբազան Հայրը ընծայեալները ներկայացուց Ձեռնադրիչ Սրբազանին՝ վկայելով անոնց արժանատրութեան մասին: Ընծայեալները բոլորուեցան Սրբազանին շուրջ, կարգ մը ներշնչող աղօթքներէ ետք անոնք դարձան դէպի արեւմուտք եւ հրաժարեցան աշխարհէն մինչ կ'երգուէր «Աստուածային եւ Երկնաւոր Շնորհ» հոգեյոյզ շարականը: Երբ վերստին դարձան Ձեռնադրիչ Սրբազանին, ան աղօթքի մը ընթերցումէն ետք անոնց պարանոցներէն վար բոլորեց ձախ ուսերէն կախ ուրարները՝ ի նշան Քրիստոսի լուծի ամբողջական ստացումին:

Պատարագը շարունակուեցաւ մինչեւ «Ողջոյն»ի պահը, ուր դարձեալ ընդհատուեցաւ ու ձեռնադրութեան արարողութիւնը շարունակուեցաւ: Ընծայեալները վերստին ծունկի եկան Ձեռնադրիչ Սրբազանին շուրջ, որ կարգ մը խորիմաստ աղօթքներէ ետք անոնց տուաւ:

Փիլոն՝ որպէս զրահ արդարութեան:

Սաղաւարտ՝ նշան փրկութեան:

Շուրջառ՝ հանդերձ փրկութեան:

Գօտի՝ իշխանութիւն կապելու եւ արձակելու:

Անմիջապէս անոնք անցան Աւագ Խորանին ետին՝ լման քահանայական հանդերձանքով զգեստաւորուելու: Քանի մը վայրկեանէն, երբ կը երգուէր անոնց առաջին «Խորհուրդ Խորին»ը վերադարձան բոլորովին այլափոխուած: Հասած էր այն յուզիչ պահը, որուն հաւատացեալները ակնդէտ կը սպասէին: Խարտաւիլակ Սրբազան Հայրը Սուրբ Սեղան բերաւ Միւռոնաթափ Աղանին եւ զայն երկիւղածութեամբ յանձնեց Ձեռնադրիչ Սրբազանին, որ «Առաքելոյ Աղանոյ իջանելոյ մեծաձայն հնչմամբ» շարականը երգելով՝ Սուրբ Միւռոնը հեղուց ոսկեայ ընդունարանի մէջ, որմէ պիտի օծէր ճակատը, աչ եւ ձախ ձեռքերը նորընծաներուն: Օծման խորհրդաւոր ու նուիրական պահուն, Ձեռնադրիչ Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը Բարեշնորհ Գէորգ Սարկաւագ Անտոնեանը անուանակոչեց ՏէՐ ՍԵՐՈՎԲԷ ԱԲԵՂԱՅ, Գրիգոր Սարկաւագ Թաքուշեանը անուանակոչեց ՏէՐ ՍԻՈՆ ԱԲԵՂԱՅ եւ Աշոտ Սարկաւագ Ղազարեանը անուանակոչեց ՏէՐ ՍՈՒՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ: Ապա ընծայեալները ստանալէ ետք իշխանութիւն մատուցանելու Սուրբ Պատարագ, իրենց առաջին օրհնութիւնները ժողովուրդին տալէ ետք շարուեցան Սուրբ Խորանին ձախ կողմը: Ապա Ձեռնադրիչ Սրբազանը տուաւ նորընծաներուն իր պատգամը կարճ, բայց իմաստալից քարոզով մը, բացատրելով քահանայի դերը:

«Ողջոյն»ի պահուն, Հոգեւոր Հայրերը Պատրիարք Սրբազան Հօր առաջնորդութեամբ բարձրացան Սուրբ Խորան եւ համբուրեցին նորընծաներուն ճակատներն ու աջերը:

Պատարագի վերջաւորութեան, տեսարանը սրտառուչ էր: Մինչ նորընծաները Մեծ Ատենի ծայրը դրուած գրակալներու վրայ զետեղուած Աւետարաններու ընթերցումը կը կատարեն, դպիրները եւ հաւատացեալները ուրախութեամբ իրենց ջերմ շնորհաւորութիւնները կը յայտնէին նորընծաներուն, եւ աջհամբոյրով կը ստանային անոնց անդրանիկ օրհնութիւնը:

Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի վերջաւորութեան կատարուեցաւ նաեւ Խաղողօրհնէք:

- Կէսօրէ ետք, Ժամերգութեան աւարտին, նորած ընծայեալները Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեանի ձեռամբ ստացան կուսակրօն քահանայի վեղարի օրհնութիւնը:

Իրիկնադէմին, Պարտիզաթաղի վարդապետաց ճաշարանին մէջ, միաբանութեան եւ նորընծաներու հարազատներու մասնակցութեամբ, տեղի ունեցաւ Միաբանական ընթրիք, որու ընթացքին եղան բարի մաղթանքի խօսքեր: Շնորհաւորական խօսքով Խարտաւիլակ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոփորոս Սրբազան դիմեց նորընծաներուն, անդրադարձաւ նաեւ մեր Տիրոջ Պայծառակերպութեան տօնի խորհուրդին եւ յատկապէս շեշտեց Պայծառակերպութեան տօնի կարեւորութիւնը Սուրբ Աթոռոյս եւ Սրբոց Յակոբեանց Զինւորեալ Միաբանութեան համար, քանզի Սուրբ Աթոռոյս բարեխօս Սուրբը՝ Յակոբոս Տեառնեղբայր արդար առաքեալը, Երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոս ըլլալով իր անդրանիկ Պատարագը մատուցած է Պայծառակերպութեան տօնին: Շնորհակալական խօսքով հանդէս եկաւ նորընծաներէն Հոգեշնորհ Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեան:

Նորընծաներն իրենց «Քառասունքի» ապաշխարութեան եւ պատրաստութեան շրջանը պիտի անցընեն Սուրբ Հրեշտակապետաց վանքին մէջ, ուսանելով Սուրբ Պատարագի եւ միւս ծէսերու կարգերը: Այս շրջանի իրենց ուսուցիչն է Հոգեշնորհ Տ. Ներսէհ Վարդապետ Ալոյեան:

Նորընծայ հոգեւորականներն իրենց Անդրանիկ Պատարագները պիտի մատուցեն հետեւեալ օրերուն՝

Հինգշաբթի, 12 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեան,

Ուրբաթ, 13 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Տ. Սիրոն Աբեղայ Թաքուշեան,

Շաբաթ, 14 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Տ. Սուրէն Քահանայ Ղազարեան,

Իսկ Կիրակի, 15 Սեպտեմբեր, 2024-ին, անոնց ուսուցիչ՝ Տ. Ներսէհ Վարդապետ Ալոյեան:

ՆԵՐՍԵՃ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

ԳԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ**ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ****Տ. ՍԵՐՈՎԲԷ ԱՔԵՂԱՅ ԱՆՏՈՆԵԱՆԻ**

Աւագանի անունով Գէորգ, ծնած է 21 Մայիս, 1985-ին, Վրաստանի Թբիլիսի քաղաքին մէջ: Զաւակն է Ալպերթ եւ Յասմիկ Անտոնեաններու:

1992-2003 թթ. միջնակարգ կրթութիւնը ստացած է Թբիլիսիի թիւ 95 հանրային դպրոցին մէջ:

2003-2007 թթ. ուսանած եւ աւարտած է Թբիլիսիի՝ Իլիա Ճաւճաւաձէի անուան Օտար լեզուներու համալսարանի Վրաց եւ Հայոց լեզուներու բանասիրութեան ֆակուլտետը:

2007-2008 թթ. ապա 2010-2012 թթ. եղած է Թբիլիսիի Ս. Գէորգ առաջնորդանիստ եկեղեցւոյ Լուսարար, եւ համատեղութեամբ ուսուցչութիւն ըրած է թեմի Կիրականօրեայ դպրոցին մէջ՝ դասաւանդելով Հայ եկեղեցւոյ պատմութիւն:

2008-2010 թթ. ուսանած է Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանէն ներս, սակայն ուսումը կիսատ ձգելով վերադարձած է Թբիլիսի:

2012-2013 թթ. եղած է Թբիլիսիի Ս. Էջմիածին եկեղեցւոյ Լուսարար եւ «Հայարտուն» կեդրոնի Սուրբ Գրքի եւ հայագիտութեան մասնագէտ:

2013-2018 թթ. եղած է Վիրահայոց թեմի «Հայարտուն» կրթամշակութային եւ երիտասարդական կեդրոնի հագեւոր տեսուչ:

2014-2016 թթ. եղած է Վիրահայոց թեմի առաջնորդի գաւազանակիր եւ օգնական:

2015-ի Փետրուար 1-ին համատեղութեամբ նշանակուած է Վիրահայոց թեմի առաջնորդարանի սոցիալական հարցերու ղեկավար:

2016-ին՝ Վիրահայոց թեմի օրուան առաջնորդ՝ Տ. Վազգէն Եպս. Միրզախանեանի ձեռամբ ձեռնադրուած է սարկաւագ եւ նշանակուած է Թբիլիսիի Ս. Գէորգ առաջնորդանիստ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովուի օգնական:

2018-2020 թթ ուսանած եւ աւարտած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Ընծայարանը, ապա ծառայութեան կոչուած է Սուրբ Թէոդորոս Զեռագրատան մէջ:

2021-2024 թթ. ծառայած է Սուրբ Աստուածածնի Վերափոխման տաճարին մէջ իբրեւ ծառայող միաբան:

2024-ի Օգոստոս 11-ին, ձեռամբ Լուսարարարպետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ՝ վերակոչուելով Տ. Սերովբէ Աբեղայ:

ԳԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ**ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ****Տ. ՄԻՈՆ ԱՐԵՂԱՅ ԹԱՔՈՒՇԵԱՆԻ**

Աւագանի անունով Գրիգոր, ծնած է 12 Յունուար, 1999-ին, Երեւան, Հայաստան: Զաւակն է Յարութիւն եւ Բելա Թաքուշեաններու:

2002-2005 թթ. յաճախած է Երեւանի «Ինչուիկ» քոլէճ-նախակրթարան:

2005-2013 թթ. հիմնական կրթութիւնը ստացած է Երեւանի Ն. Վ. Գոգոլի անուան թիւ 35 հիմնական դպրոցին մէջ՝ գերազանց առաջադիմութեամբ: Աշակերտութեան ընթացքին մասնակցած է զանազան ոլիմպիատաներու, «Հայ Ասպետ» հեռուստատեսային մրցախաղին եւ ուսողութեան միջազգային «Կանգուռու» մրցոյթին:

2013-2016 թթ. ուսանած եւ աւարտած է Երեւանի Գր. Զօհրապի անուան թիւ 43 Աւագ դպրոցը՝ գերազանց առաջադիմութեամբ:

2016-ին ընդունուած եւ 2020-ին յաջողութեամբ աւարտած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Ժառանգաւորաց վարժարանը:

2018-ի Յունիս 15-ին, ձեռամբ Սուրբ Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեանի ստացած է Դպրութեան չորս աստիճաններ, իսկ 2020-ի Հոկտեմբեր 28-ին՝ Ուրար կրելու իրաւունք:

2022-ի Յունիս 26-ին, Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի տօնին, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ ձեռնադրուած է Սարկաւագ՝ ձեռամբ Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեանի:

2022-2024 թթ. եղած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Դիւանի եւ «Վկայագրերու գրասենեակի» գլխաւոր քարտուղար:

2023-ի Յունիս 13-ին աւարտած է Ընծայարանի եռամեայ բաժինը: Նոյն թուականին միջեւ օրս Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան «Սիրոն» ամսագրի Գլխաւոր Խմբագրի օգնականն է:

2024-ի Օգոստոս 11-ին, ձեռամբ Լուսարարարապետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի ձեռնադրուած է կուսակրօն քահանայ՝ վերակոչուելով Տ. Սիրոն Աբեղայ:

ԳԻՒԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ**ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ****Տ. ՍՈՒՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԴԱԶԱՐԵԱՆԻ**

Աւագանի անունով Աշոտ, ծնած է 27 Յունիս, 1992-ին, Հայաստանի Ստեփանաւան քաղաքին մէջ: Զաւակն է Վարդան եւ Արմինէ Ղազարեաններու:

1999-2009 թթ. նախնական կրթութիւնը ստացած է Ստեփանաւանի Յովհաննէս Թումանեանի անուան թիւ 3 Միջնակարգ դպրոցին մէջ:

2002-2006 թթ. ուսանած է Ստեփանաւանի թիւ 1 Արուեստի դպրոցի կերպարուեստի բաժինը:

2003-2009 թթ. ծառայած է Ստեփանաւանի Սուրբ Սարգիս եկեղեցոյ մէջ, որպէս մանկապատանեկան ծխական երգչախումբի անդամ:

2009-2016 թթ. ուսանած եւ աւարտած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Ժառանգաւորաց վարժարանը եւ Ընծայարանը:

2011-ի Մարտ 1-ին ձեռամբ օրուան Լուսարարապետ՝ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեանի, ստացած է Դպրութեան չորս աստիճաններ:

2016-ին ձեռամբ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի՝ ձեռնադրուած է Սարկաւագ:

2016-2024 թթ. եղած է Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի քարտուղար եւ հսկիչ՝ համատեղ դասաւանդելով «Հին Ուխտ», «Եբրայերէն սկսնակներու համար», «Վարք Սրբոց» եւ «Երուսաղէմի Պատմութիւն» առարկաները:

2020-2022 թթ. ուսանած եւ աւարտած է Երեւանի Պետական Համալսարանի Սփիւռքագիտութեան ֆակուլտետի մագիստրատուրան:

2020 թուականէն մինչ օրս կը կազմէ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Եկեղեցական օրացոյցը, ինչպէս նաեւ Հ.Ե.Մ., Հ.Մ.Ը.Մ. եւ Ե.Հ.Բ.Մ միութիւններու տարեկան օրացոյցները:

2021 թուականէն ցայսօր Փոխտեսուչն է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի:

2024-ի Օգոստոս 11-ին, ձեռամբ Լուսարարարապետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեանի ձեռնադրուած է ամուսնացեալ քահանայ՝ վերակոչուելով Տ. Սուրէն Քահանայ:

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

ԼԱՆՁԱԽԱՆՔ ԿՐԵԼՈՒ ԻՐԱԴՈՒՆՔ ՇՆՈՐՀՈՒԵՅԱԻ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏԻՒՔ Տ. ՏԻՐԱՅՐ ՔԱՀԱՆԱՅ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆԻ ԵՒ Տ. ՏԻԳՐԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ՈՍԿԱՆԵԱՆԻ

Տարւոյս Օգոստոսին Սուրբ Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան՝ Հայրը գնահատելով Հայֆայի Հայոց հոգեւոր հովիւ՝ Արժանապատիւ Տ. Տիրայր Քահանայ Յովակիմեանի եւ Գեթսեմանի Սուրբ Աստուածածնի Վերափոխման տաճարի ծիսակատար՝ Արժանապատիւ Տ. Տիգրան Քահանայ Ոսկանեանի 13 տարուայ ծառայութիւնը՝ Լանջախաչ կրելու իրաւունք շնորհեց եւ նուիրեց լանջախաչեր:

ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐՈՒ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՅՅԸ ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻ ՅԱՏԱԿԻ ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅՐ

Չորեքշաբթի, 21 Օգոստոս, 2024-ին, Սուրբ Յարութեան տաճարի իրաւատէր երեք համայնքներու հոգեւոր պետերը հերթական անգամ այցելեցին տաճարէն ներս կատարուող յատակի վերանորոգման աշխատանքներու վայր: Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի պատուիրակութիւնը՝ գլխաւորութեամբ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանի եւ ընկերակցութեամբ Հոգեշնորհ Տ. Սամուէլ Ծ. Վարդապետ Աղոյեանի, Տ. Վազգէն Վարդապետ Ալէքեանի եւ Տ. Արքակ Աբեղայ Սարուխանեանի միւս իրաւատէր յարանուանութեանց պատուիրակներու հետ մօտէն ծանօթացան Սուրբ Յարութեան տաճարի յատակի նորոգութեան աշխատանքներուն:

ՏԱՐԵԿԱՆ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՈՐ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏԱՃԱՐ

26 Օգոստոս, 2024-ին, կէս գիշերէն ետք ժամը 2:45-ին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, Ժառանգաւոր սաները եւ Սաղիմահայ ուխտաւորները կատարեցին իրենց տարեկան ուխտագնացութիւնը դէպի Աստուածամօր Վերափոխման տաճար, ուր Սուրբ Կոյսի Գերեզմանին վրայ մատուցուեցաւ Սուրբ եւ Անմահ Պատարագ:

Պատարագեց եւ քարոզեց Հոգեշնորհ Տ. Եղիշէ Վարդապետ Ուչքունեան:

**ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺՆԵՐԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀՈԳԵԼՈՐ
ՊԵՏԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ԵՐԿՐԻ ՆԵՐԿԱՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆ ԱԻԱՐՏԵԼՈՒ
ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԵԱՆ
ՎԵՐԵԱՔԵՐԵԱԼ ՀԱՆԴԷՍ ԵԿԱԾ ԵՆ ՅԱՅԱՏՐԱՐՈՒԹԵԱՄԲ**

Երկուշաբթի, 26 Օգոստոս, 2024-ին, Երուսաղէմի Յունաց Պատրիարքարանին մէջ տեղի ունեցաւ Երուսաղէմի պատրիարքներու եւ եկեղեցիներու հոգեւոր պետերու հանդիպում, որու ընթացքին քննարկուեցաւ Կազայի մէջ տեղի ունեցող պատերազմի, անոր հետեւանքներու եւ Սուրբ Երկրին մէջ ծառացած մարտահրաւէրներու վերաբերեալ հարցեր: Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան կողմէ ժողովին ներկայ գլխունուեցաւ Դիւանապետ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեան:

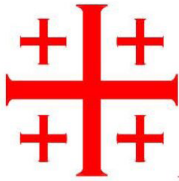
Յայտարարութեան մէջ Երուսաղէմի Պատրիարքները եւ եկեղեցիներու հոգեւոր պետերը մասնաւորապէս ըսած են. «Հակառակ մեր եւ միջազգային հանրութեան կողմէ բռնութեան դադրեցման բազմակի կոչերուն՝ իրավիճակը մեր սիրելի Սուրբ Երկրին մէջ միայն կը շարունակէ վատթարանալ»:

Հաշուի առնելով տագնապալի զարգացումները՝ հոգեւոր պետերը անգամ մը եւս խնդրած են պատերազմող կողմերու առաջնորդներուն, անյապաղ աւանջալուր ըլլալ իրենց եւ միջազգային հանրութեան կոչերուն, համաձայնութիւն ձեռք բերել եւ միջազգային հանրութեան հետ համատեղ սկսիլ դիւանագիտական քննարկումներ, անդրադառնալ երկու ժողովուրդներու միջեւ առկայ երկարամեայ դժգոհութիւններուն եւ ձեռնարկել կոնկրետ քայլեր, որոնք կը նպաստեն տարածաշրջանի արդար եւ տեւական խաղաղութեան վերահաստատման:

Հոգեւոր պետերն իրենց յատուկ մտահոգութիւնը յայտնած են նաեւ տարածաշրջանի իրենց հովուական պատասխանատւութեան ներքեւ գտնուող քրիստոնէական համայնքներու համար:

Յայտարարութեան վերաջաւորութեան, հոգեւոր պետերը դիմած են քրիստոնեայ հաւատացեալներուն եւ բոլոր անոնց, որոնք բարի կամք ունին ամբողջ աշխարհի մէջ, որպէսզի աղօթեն եւ խթանեն կեանքի տեսլականը, որպէսզի վերահաստատուի խաղաղութիւնը պատերազմէն աւերուած մեր տարածաշրջանի մէջ՝ յիշեցնելով Քրիստոսի խօսքերը. «Երանի՜ խաղաղարարներուն, որովհետեւ անոնք Աստուծոյ որդիներ պիտի կոչուին» (Մատթ. 5:9):

Հոգեւոր պետերու միասնական յայտարարութեան անգլերէնը եւ արաբերէնը տե՛ս էջ 336, 337:

PATRIARCHS AND HEADS OF THE CHURCHES IN JERUSALEM

STATEMENT ON THE URGENT NEED TO CONCLUDE THE PRESENT WAR AND TURN FROM THE PURSUIT OF DEATH AND DESTRUCTION TOWARDS THE PROMOTION OF LIFE AND PEACE

26 August, 2024

“Blessed are the peacemakers, for they will be called children of God.”
Matthew 5:9

As we rapidly approach the twelfth month of the present devastating war, We, the Patriarchs and Heads of the Churches in Jerusalem, feel compelled to once again express our grave concerns over its dire direction. For despite repeated calls for the de-escalation of violence from ourselves and the international community, the situation in our beloved Holy Land has only continued to deteriorate.

Millions of refugees remain displaced, their homes inaccessible, destroyed, or beyond repair. Hundreds of innocents are weekly killed or severely wounded by indiscriminate attacks. Countless others continue to endure hunger, thirst, and infectious disease. Among these are those languishing in captivity on all sides, who additionally face the risk of ill-treatment from their captors. Still others, far from the battlefields, have suffered unchecked attacks against their villages, pastures, and farmlands.

Throughout this all, ceasefire negotiations have dragged on interminably, with the leaders of the warring parties seemingly more concerned with political considerations than bringing an end to the pursuit of death and destruction. These repeated delays, coupled with other provocative acts, have only served to heighten tensions to the point where we stand at the precipice of a full-blown regional war.

In view of these alarming developments, We, the Patriarchs and Heads of the Churches in Jerusalem, once again implore the leaders of the warring parties to heed our calls and those of the international community (UNSC Resolution 2735) to reach a rapid agreement for a ceasefire resulting in the end of the war, the release of all captives, the return of the displaced, the treatment of the sick and wounded, the relief of those who hunger and thirst, and the rebuilding of all public and private civilian structures that have been destroyed.

Just as importantly, we call upon the leaders of these peoples, in concert with the international community, to take up without delay diplomatic discussions addressing longstanding grievances between them, leading to concrete steps that promote a just and lasting peace in our region through the adoption of an internationally legitimate two-state solution.

While issuing these calls in the best interests of all who inhabit the region, we express our special concern for those Christian communities under our pastoral charge. These include those taking refuge in Gaza at St. Porphyrios Orthodox Church and Holy Family Catholic Church, as well as the courageous staff of al-Ahli Anglican Hospital and the patients under their care. We pledge to them our continued prayers and support both now and at the conclusion of the war, when we will labor together to rebuild and strengthen the Christian presence in Gaza, as well as throughout the Holy Land.

Finally, we appeal to Christians and all those of goodwill around the world to promote a vision of life and peace throughout our war-torn region, recalling Christ’s words, quoted above: “Blessed are the peacemakers, for they will be called children of God” (Matthew 5:9). During this time of extreme crisis, let us all recommit ourselves towards working and praying together in the hope that, by the grace of the Almighty, we might begin to realize this sacred vision of peace among all God’s children.

—The Patriarchs and Heads of the Churches in Jerusalem

بطاركة ورؤساء الكنائس في القدس

بيان صادر عن بطاركة ورؤساء الكنائس في القدس حول الحاجة الملحة لإنهاء الحرب الحالية والانتقال من السعي وراء الموت والدمار إلى تعزيز الحياة والسلام

26 آب 2024

"طوبى لصانعي السلام، لأنهم أبناء الله يُدعون"
متى 5:9

مع اقتراب الشهر الثاني عشر للحرب المدمرة في غزة، نُعبر نحن، بطاركة ورؤساء الكنائس في القدس، مرة أخرى، مُضطربين، عن قلقنا البالغ إزاء الاتجاه الخطير الذي تسير فيه الأحداث. فبالرغم من الدعوات المتكررة من جانبنا والمجتمع الدولي لخفض مستوى العنف، فإن الوضع في أرضنا المقدسة ما زال يعاني من تدهور مستمر.

لا يزال ملايين اللاجئين مشردين، غير قادرين على الوصول إلى منازلهم التي دُمّرت أو أصبحت غير صالحة للسكن. ويتم قتل أو إلحاق الإصابات بمئات الأبرياء أسبوعياً بسبب القصف العشوائي. وما زال عدد لا يحصى من الأشخاص يعانون من الجوع والعطش والأمراض المعدية. ومن بينهم كافة من يعيشون في الأسر وهم يواجهون خطر سوء المعاملة. وهناك آخرون، تعرضت قراهم ومراعيهم وحقولهم لهجمات غير مبررة.

وفي خضم كل هذا، استمرت مفاوضات وقف إطلاق النار بلا نهاية، حيث يبدو أن هناك قادة أكثر اهتماماً بالمكاسب السياسية من إنهاء السعي وراء الموت والدمار. هذه التأخيرات المتكررة، بالإضافة إلى أعمال استفزازية أخرى، لم تؤدِ إلا إلى تصعيد التوترات لدرجة أننا نقف الآن على حافة حرب إقليمية شاملة.

وفي ظل هذه التطورات المقلقة، نناشد نحن، بطاركة ورؤساء الكنائس في القدس، قادة الأطراف جميعاً مجدداً أن يستجيبوا لدعواتنا ودعوات المجتمع الدولي (قرار مجلس الأمن الدولي رقم 2735) للتوصل إلى اتفاق سريع لوقف إطلاق النار الذي يؤدي إلى إنهاء الحرب، وإطلاق سراح جميع الأسرى، وعودة النازحين، ومعالجة المرضى والجرحى، وتخفيف معاناة الجوع والعطش، وإعادة بناء جميع المنشآت المدنية العامة والخاصة التي دُمّرت.

وبنفس القدر من الأهمية، ندعو قادة الشعوب، بالتعاون مع المجتمع الدولي، إلى الشروع دون تأخير في مفاوضات دبلوماسية تعالج المظالم طويلة الأمد، بحيث تؤدي إلى خطوات ملموسة للوصول إلى سلام عادل ودائم في منطقتنا من خلال تبني حل الدولتين وفق الشرعية الدولية.

وفي حين نطلق هذه الدعوات للصالح العام، فإننا نعبر عن قلقنا الخاص على رعايانا، بما في ذلك من لجأوا إلى كنيسة القديس برفيريوس الأرثوذكسية وكنيسة العائلة المقدسة الكاثوليكية في غزة، وكذلك طاقم العمل الشجاع في مستشفى الأهلي الانجيلي والمرضى تحت رعايتهم. ونعهد لهم بصلواتنا ودعمنا المستمر، سواء الآن أو بعد انتهاء الحرب، حيث سنعمل معاً على إعادة بناء وتعزيز الوجود المسيحي الأصيل في غزة وفي جميع أنحاء الأرض المقدسة.

+++ بطاركة ورؤساء الكنائس في القدس.

ՎԵՐԱՄՈՒՏ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 2024-2025 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՅ

Չորեքշաբթի, 4 Սեպտեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 8:30-ին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ ներկայ գտնուեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի դպրոցական նոր տարեշրջանի վերամուտի հանգիստութեան: Այս տարի Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանն ունեցաւ 166 աշակերտ-աշակերտուհիներ:

Միաբանութեան ժամանումէն յետոյ վարժարանի սաները երգեցին Հայաստանի Հանրապետութեան օրհներգը եւ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի հիմնը՝ «Որք զարդարեցին» շարականը, ապա վարժարանի տեսուչ՝ Արժանապատիւ Տ. Արտէն Քահանայ Աբրահամեան կատարեց իր բարիգալուստի խօսքը: Ապա Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը ողջունեց ներկաները եւ քաջալերեց աշակերտները, որպէսզի ուսումնական տարին նոր եռանդով սկսին եւ ջամբուած գիտելիքները յօժարութեամբ իւրացնեն:

Սրբազան Հօր խօսքէն ետք, վարժարանի տեսուչ Տէր Հայրը «Սուրբ Խաչիւս» ըսաւ, իսկ Սրբազան Հայրը «Պահպանիչ»-ով օրհնեց աշակերտները եւ ուսուցիչները, ապա «Հայր մեր»-ով փակեց վերամուտի հանգիստութիւնը:

Հանգիստութենէն ետք հանգիստապետ Սրբազան Հայրը եւ հոգեւոր հայրերը պատուեցան տեսչարանին մէջ:

ՎԵՐԱՄՈՒՏ ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆԻ 2024-2025 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՅ

Հինգշաբթի, 5 Սեպտեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 9-ին, կատարուեցաւ Պատրիարքութեան ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի 182-րդ ուսումնական տարեշրջանի վերամուտը:

Վերամուտի արարողութեան ներկայ էին Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը եւ ուսուցչական կազմը, գլխաւորութեամբ՝ Սուրբ Աթոռոյս Լուսարարապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեանի:

Միաբանութիւնը դիմաւորուեցաւ վարժարանի քայլերգի՝ «Սիրտ ի սիրտ»-ի երգեցողութեամբ, ապա, ըստ աւանդութեան, ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի տեսուչ՝ Հոգեշնորհ Տ. Գէորգ Վարդապետ Հայրապետեան Աւետարանէն ընթերցաւ «Սերմնացանի» առակը:

Աւետարանի ընթերցումէն յետոյ, տեսուչ Հայր Սուրբը բարի գալուստի խօսքեր ըսաւ ներկաներուն, պարծանքով անդրադարձաւ ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի մօտ երկդարեայ գործունէութեան, որն իրեն տարեկից չունի ոչ միայն Հայ Եկեղեցւոյ անդաստանէն ներս այլեւ Հայ իրականութեան մէջ: Շեշտեց նաեւ ժառանգաւորացի՝ Սուրբ Աթոռոյս կարեւորագոյն հիմնասիւն եւ շարժիչ ուժ ըլլալու հանգամանքը եւ փառք տուաւ Աստուծոյ Իր աներեւոյթ աջով եւ զօրութեամբ, իւրայատուկ օրհնութեամբ կրթական այս օճախը վառ պահելուն համար:

Իր խօսքին մէջ տեսուչ Հայր Սուրբն անդրադարձաւ նաեւ ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի մասնագիտական ուղղութեանն ու հիմնադիրներու սահ-

մանած նպատակին, որ է կրթել ուսանողները նախ հոգեւորապէս, ապա՝ մտաւորապէս: «Եթէ հոգեւոր վարժարանի ուսանող մը չի կրթուիր հոգեպէս, չի կրնար ունենալ բարեպաշտութիւն: Եթէ չունի բարեպաշտութիւն, չի կրնար ունենալ բարեկրթութիւն եւ եթէ մէկը չունի բարեկրթութիւն, որքան ալ մտաւորապէս զարգացած ըլլայ միեւնոյն է անկիրթ կը մնայ: Կրթութիւնը նախ մարդուն հոգիին կը վերաբերի, ապա՝ մտքին: Այդ իսկ պատճառով, այսօր՝ այս վերամուտի հանդիսութեան, ներկայ է թէ՛ հոգեւոր դասը եւ թէ՛ ուսուցչական կազմը, որոնք ներկայացուցիչներն են հոգիի եւ մտքի կրթութեան:

Դեռեւս 5-րդ դարուն Եղիշէ պատմիչ ըսած է. «Ամենայն շարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուամնութենէ»՝ այսինքն՝ «Բոլոր շար բաները մարդուն միտքը կը մտնեն տգիտութենէն», ընդգծեց տեսուչ Հայր Սուրբն իր խօսքին մէջ՝ մաղթելով Ժառանգաւորացի եւ Ընծայարանի սաներուն, որ յաջողութեամբ լեցուն տարի մը ունենան, Աստուած բացէ անոնց միտքերը իր շնորհներով, որպէսզի առաւել խորն ընկալեն հոգեւոր ճշմարտութիւնները՝ լրացնելու այն տկարութիւնները, որոնք կ'ունենան իրենց ուսումնառութեան ընթացքին: Իսկ ուսուցիչներուն մաղթեց ուժ եւ կորով, որպէսզի շարունակեն իրենց մշակութեան գործը, ինչպէս որ աւետարանի ընթերցումով յորդորուեցաւ, թէ Ժամանակն է սերմեր ցանելու, որպէսզի վաղը հունձքի Ժամանակ ուրախանանք առատ հունձքով: «Թող Աստուած օրհնէ եւ առաջնորդէ Ժառանգաւորաց վարժարանը եւ Ընծայարանը դէպի յարատեւութիւն», եզրափակեց իր խօսքը տեսուչ Հայր Սուրբը եւ հրաւիրեց նախագահ Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը՝ կատարելու իր բարի գալուստի եւ օրհնութեան խօսքը:

Հանդիսապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Սեւան Արքեպիսկոպոս Ղարիպեան, նախ փառք տուաւ Աստուծոյ Իր տուած բարիքներուն համար եւ շեշտեց երախտագիտութեան ոգի ունենալու կարեւորութիւնը: «Մարդուն ամենէն տկար կողմը երախտագիտութեան ոգի չունենալն է: Ապերախտ մարդը ո՛չ ուսումի հետ կապ ունի, ո՛չ զարգացումի: Դուք արդէն Աստուծոյ կամքով, թէ շնորհով ձեր ծառայութիւնը կը մատուցէք Աստուծոյ: Ձեզմէ կը պահանջուի, որ ոչ միայն խօսքով, այլեւ ձեր ապրելակերպով օրինակ ըլլաք ձեր շուրջիններուն, որոնք չունին հոգեւոր կրթութիւն: Ձեր խօսուածքը, նստածքը, կատարած իւրաքանչիւր շարժումը ձեր ներքին աշխարհի պատկերը ցոյց կու տայ, եւ մարդիկ անմիջապէս կը հասկնան թէ դուք ինչ հաստատութենէ ելած էք: Սերմնացանի դերը կարեւոր է, բայց առաւել կարեւոր է արտը. ցանողը կը ցանէ, բայց ընդունիլը, բուսցնելը ձեր ընթացքէն կախեալ է, պէտք է պատրաստ ըլլաք թէ՛ հոգիով եւ թէ՛ մըտքով ընդունելու այն՝ ինչ կը ցանուի ձեր մտքին մէջ», ըսաւ Սրբազան Հայրը եւ Ժառանգաւորացի եւ Ընծայարանի ուսանողներուն մաղթեց ուժ, կարողութիւն, հոգեւոր զարգացում եւ հաւատքի զօրացում:

Սրբազան Հօր խօսքէն ետք, վարժարանի տեսուչ Հոգեշնորհ Տ. Գէորգ Վարդապետ Հայրապետեան «Սուրբ Խաչիւս» ըսաւ, իսկ Սրբազան Հայրը «Պահպանիչ»-ով օրհնեց ուսանողները եւ ուսուցիչները, որով փակեց վերամուտի հանդիսութիւնը:

Վերամուտի հանդիսութենէն ետք Միաբանութիւնը եւ ուսուցչական կազմը պատուեցան Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսուցչարանին մէջ:

ՆՈՐԸՆԾԱՆԵՐՈՒ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՊԱՏԱՐԱԳՆԵՐ Ի ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ

Նորընծայ հոգեւորականներն իրենց «Քառասունքի» ապաշխարութեան եւ պատարաւութեան շրջանը Սուրբ Հրեշտակապետաց վանքին մէջ անցընելէ, Սուրբ Պատարագի եւ միւս ծէսերու կարգերը ուսանելէ ետք մատուցեցին իրենց Անդրանիկ Պատարագները:

Հոգեշնորհ Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ մատուց իր Անդրանիկ Պատարագը Հինգշաբթի, 12 Սեպտեմբեր, 2024-ին: Նոյն խորանին վրայ իր Անդրանիկ Պատարագը մատուց նաեւ Հոգեշնորհ Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեան՝ Ուրբաթ, 13 Սեպտեմբեր, 2024-ին: Իսկ Արժանապատիւ Տ. Սուրէն Քահանայ Ղազարեան իր Անդրանիկ Պատարագը մատուց Սուրբ Գլխադրի մատրան Սուրբ Սեղանին վրայ՝ 14 Սեպտեմբեր, 2024-ին:

Համաձայն Սուրբ Աթոռոյս սովորութեան, Պատարագի սպասարկութիւնը կատարեց անոնց քառասնօրեայ ուսուցիչ՝ Հոգեշնորհ Տ. Ներսէ՛ Վարդապետ Ալոյեան:

Անդրանիկ Պատարագներու աւարտին Սուրբ Ստեփանոսի մատրան մէջ պատարագիչ նորընծաներն իրենց շուրջառները տարածեցին ներկայ հաւատացեալ ժողովուրդի եւ ժառանգաւոր սաներու վրայ եւ «Փարատեայ» ըսին, ապա նշխար բաժնեցին բոլոր ներկաներուն, որմէ յետոյ ուսուցիչ՝ Տ. Ներսէ՛ Վարդապետ Ալոյեանի ուղեկցութեամբ այցելեցին Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօրը:

Պատարագիչները որպէս իրենց մատուցած Անդրանիկ Պատարագներէն «մաս եւ բաժին», Նորին Ամենապատուութեան նշխար յանձնեցին եւ ստացան անոր օրհնութիւնը:

Քառասնօրեայ առանձնութեան եւ պահեցողութեան շրջանի աւարտին՝ նորընծայ հոգեւորականներու Անդրանիկ Պատարագներէն յետոյ, Կիրակի 15 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ խորանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց անոնց ուսուցիչ՝ Հոգեշնորհ Տ. Ներսէ՛ Վարդապետ Ալոյեան: Պատարագի սպասարկութիւնը կատարեց Հոգեշնորհ Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեան, իսկ բուրվառակրութիւնը՝ Հոգեշնորհ Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեան եւ Արժանապատիւ Տ. Սուրէն Քահանայ Ղազարեան:

Յաւարտ Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի ուսուցիչ Հայր Սուրբի ուղեկցութեամբ նորընծաները այցելեցին Սուրբ Աթոռոյս Գահակալ՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանին, ստացան Նորին Ամենապատուութեան օրհնութիւնը եւ խմբանկարուեցան:

ԱՂԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳՈԳՉԵԱՆ ԻՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ ՎԿԱՅԱԿԱՆԸ ՅԱՆՁՆԵՑ ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ

11 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբաններէն Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեան Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի յանձնեց Երուսաղէմի Եբրայական համալսարանի կողմէ վկայուած իր Միջազգային Յարաբերութիւններու Մագիստրոսի կոչման վկայականը:

Նորին Ամենապատուութիւնը, շնորհաւորելով Հոգեշնորհ Հայր Սուրբը գիտական ձեռքբերման համար՝ ականակուռ լանջախաչ մը նուիրեց անոր:

**ԾՆՈՒՆԴ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ:
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ԱՆԿԱՆՈՒԹԵԱՆ 33-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԻԹՈՎ**

Շաբաթ, 21 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Ս. Աստուածածնի Ծննդեան տօնին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը հանդիսապետութեամբ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանի մեկնեցաւ Սուրբ Աստուածածնայ Տաճար եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Տաճարէն ներս:

«Ճաշու» ժամերգութենէն ետք տօնի Սուրբ եւ Անմահ Պատարագը Սուրբ Կոյսի Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց հանդիսապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան:

Յաւարտ Սուրբ Պատարագի հանդիսապետութեամբ պատարագիչ Սրբազան Հօր՝ Հայաստանի Հանրապետութեան 33-րդ տարեդարձին առիթով կատարուեցաւ «Հանրապետական Մաղթանք», որու ընթացքին հանդիսապետ Սրբազան Հայրը ընթերցաւ Երջանկայիշատակ Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանի հեղինակած աղօթք-խնդրանքն առ Աստուած, որ մասնաւորապէս կ'ըսէ.

«...Օրհնեա, Տէր, եւ զաշխարհ մեր եւ զերկիր հայրենի, զի յորում զառաջինն հաստատեցիր զտեղի դրախտին երանութեան, եւ զոր ապա զգարս բազումս ձեռք անօրինացն արարին վայրս աւերակաց, քառահոլով վտակացն պարարտութեամբ վերստին ծաղկազարդեալ պայծառասցի ի վայելումն ամենայն բարութեանց երկնաւորաց եւ երկրաւորաց. սրբեա զեկեղեցիս մեր եւ զվանորայս որ ի նմին, զգարատունս մեր եւ զյարկս գթութեան, եւ զամենայն սահմանս նորա պարսպեա պահպանութեամբ քով ընդդէմ յարձակմանց թշնամոյն:

Օրհնեա, Տէր, զամենայն բան բարի որ ի նմին, եւ զկոչումն իւր գլխովին, զանունդ Հայաստան:

Հայաստանդ անուն ցանկալի, ձայն գորովական եւ փարելի, երկնաւոր երգոցն նուագաց արժանի, յորում ամենայն յուշքն անցելոյն եւ յոյսք ապառնեացն պահին, զոր ոչ կարացին հանել քերել ի շրթանց մերոց մանաւանդ թէ եւ ի սրտից բռունցք աշխարհիս եւ դիպուածք ժամանակաց, հնչեցէ այժմ ծագաց ի ծագս երկրի, եւ որք ի հեռաստանեայ սահմանս աշխարհի սփռեալ կան նժդեհութեամբ, ամենայն հայկազունք ի լուր նորա որպէս ամպս թռուցեալս ձագախառն երամովին եկեցէն առ նա, զի փրկութիւն Տեառն եհաս մեզ:

...Եւ դուք ժողովուրդ Հայոց, որդիք Հայկայ եւ որդեգրեալք եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, առէք զսպառազինութիւն հաւատոյդ դիք ի գլուխս ձեր զսաղաւարտ յուսոյն, արի՛ք ընդ առաջ, եւ երգեսցուք ամենեքեան.

Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ հաճութիւն»:

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ ՄԻՋԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ
ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՄԻՒՌՈՆՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ՎԵՐԱԾՄԱՆ ԱՌԻԹՆԵՐՈՎ**

Էջմիածին՝ վայր, որուն սրբութիւնը մատնանշուեցաւ Տիրոջ Միածին Որդւոյն գալուստով: Էջմիածինը իւրաքանչիւր Հայի, իւրաքանչիւր քրիստոնեայի համար սրբու-

թեան, հաւատքի ու սրբազան երկիրդածութեան խորհրդանիշն է: Հոն կը հատուին ոչ միայն Հայ ժողովուրդի պատմութեան խաչուղիները, այլեւ Հայոց հաւատքի եւ աստուածավախութեան երկնաւոր ճանապարհները: Էջմիածինը ոչ միայն Հայոց քաջարի սխրագործութիւններու, աշխարհակալ իշխանութեան կեդրոնն է՝ վաղեմի մայրաքաղաքը, այլեւ Հայոց հաւատքի կեդրոնը, համայն հայութեան եւ քրիստոնէութեան կեդրոնը, ուր պիտի օրհնուէր 21-րդ դարու շորրորդ Սուրբ Միլոնը եւ պիտի կոչուէր «Դրոշմ Ինքնութեան»:

Զորեքշաբթի, 25 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Սուրբ Աթոռոյս եպիսկոպոսներէն՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Դիւանապետ Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեանի պաշտօնական այցով Թէլ-Ավիվի Պէն Կուրիօն օդակայանէն ճամբայ ելաւ դէպի Հայաստան՝ մասնակցելու Սեպտեմբերեան տօնակատարութիւններուն:

Ուրբաթ, 27 Սեպտեմբեր, 2024-ին, ժամը 16:00-ին, նախագահութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Մայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Վեհարանի մէջ տեղի ունեցաւ միջեկեղեցական պատուիրակութիւններու եւ ներկայացուցիչներու հանդիպում, որուն կը մասնակցէին Սրբալոյս Միլոնի օրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման արարողութեանց զոյգ առիթներով Հայաստան ժամանած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակ, Արաբական Միացեալ Էմիրութեանց եւ Քաթարի Հայոց թեմի առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սարգսեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան, Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս Մաշալեան, Քրիստոնէական եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառույցներու շուրջ 20 պետեր եւ ներկայացուցիչներ, Նուիրապետական Աթոռներու միաբաններ, Մայր Աթոռոյ մէջ պաշտօնավարող եպիսկոպոսներ եւ Հայ եկեղեցւոյ թեմակալ առաջնորդներ:

Հանդիպումն սկսաւ Տէրունական աղօթքով, ապա ներկաներուն բարիգալստեան խօսք ըսաւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Միջեկեղեցական յարաբերութեանց բաժնի տնօրէն՝ Հոգեշնորհ Տ. Գարեգին Վարդապետ Համբարձումեան: Հայր Սուրբն իր խօսքին մէջ անդրադարձաւ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ եւ Հայ ժողովուրդի կեանքէն ներս Սրբալոյս Միլոնի օրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման կարեւորութեանը, ինչպէս նաեւ իր երախտագիտութիւնը յայտնեց Քոյր Եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառույցներու ներկայացուցիչներուն սրբազան արարողութեանց մասնակից եւ աղօթակից դառնալու համար: Ապա ուրախալի այս առիթով իրենց հովուապետերու ուղերձներով եւ ողջոյնի խօսքերով հանդէս եկան Մայր Աթոռ ժամանած Քրիստոնէական եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառույցներու ներկայացուցիչները:

Երեկոյի ընթացքին գեղարուեստական կատարումներով հանդէս եկաւ Հայաստանի «Նոր անուններ» երաժշտական խումբը:

Այնուհետեւ աշխարհի տարբեր կողմերէ Մայր Աթոռ համախմբուած եկեղեցականներուն իր հայրապետական ողջոյնը փոխանցեց Նորին Սրբութիւն Տ. Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Հայոց Հայրապետն իր խօսքին մէջ ի մասնաւորի ընդգծեց. «Սրբալոյս Միլոնի օրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման այս նուիրական առիթով մենք բոլորս հաւաքուած ենք այստեղ՝ որպէս մէկ Աստուծոյ զաւակներ: Խորապէս զգացուած ենք Հայոց Եկեղեցւոյ կեանքէն ներս կարեւորագոյն այս արարողութեանց ձեր մասնակցութեան համար: Զեղմէ իւրաքանչիւրիդ աղօթական ներկայութիւնը Մայր Աթոռի մէջ քաջալերանք եւ զօրակցութիւն է մեր ժողովուրդի զաւակ-

ներուն եւ հաւաստիքն է մեր ազգի եւ Հայաստանեայց Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ հանդէպ տաժած ձեր անկեղծ յարգանքի»:

Անդրադառնալով Մայր Տաճարի խորհուրդին՝ Հայոց Հովուապետն ըսաւ. «Քրիստոսահիմն եւ լուսաւորչահաստատ Մայր Տաճարը Հայ ժողովուրդի կեանքի, անոր մաքառումներու եւ յաղթանակներու, անոր կորուստներու եւ ձեռքբերումներու վկան է, ուրտեղէն դարեր շարունակ հաւատքի շողեր ցոլացած են ու զօրացուցած են հոգիները հայորդեաց, ինչպէս եւ բազում ուխտաւորներու եւ այցելուներու»:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը, անդրադարձ կատարելով Սուրբ Էջմիածնի եւ Քոյր Եկեղեցիներու միջեւ առկայ յարաբերութեանց եւ փոխգործակցութեան՝ հաստատեց, որ Հայոց Եկեղեցին միջեկեղեցական այցերու, համատեղ ձեռնարկներու եւ ծրագիրներու միջոցաւ մշտապէս իր օգտակար ներդրումը բերած է միջեկեղեցական յարաբերութիւններու սերտացումի եւ արգասաւորման գործին մէջ եւ նպաստած է քրիստոնէական համերաշխութեան եւ եղբայրասիրութեան ոգիի ամրապնդման: «Եղբայրական այս սիրոյ ականատեսը եղանք մեր երկրի եւ ժողովուրդի համար աղէտալի շրջանին, երբ 2020 թուականի Սեպտեմբերին Ատրպէյճանը Թուրքիոյ բացայայտ աջակցութեամբ եւ միջազգային ահաբեկչական խմբաւորումներու ներգրաւումով լայնածաւալ պատերազմական գործողութիւններ սանձազերծեց Արցախի Հանրապետութեան դէմ: 2023 թուականին Ատրպէյճանի ցեղասպան գործողութիւններու հետեւանքով բռնազաւթուեցաւ եւ հայաթափուեցաւ Արցախը: Այդ տագնապալի օրերուն մեր Քոյր Եկեղեցիները զօրավիգ եղան մեզի իրենց աղօթքներով, ընդդէմ անարդարութեան ու ոճրագործութեան իրենց ընդվզումով: Այսօր ալ անհրաժեշտ են հետեւողական ջանքեր գործադրել բռնի տեղահանուած արցախցիներուն՝ հայրենի բնօրրան վերադարձի իրաւունքի պաշտպանութեան, Արցախի հոգեւոր-մշակութային ժառանգութեան պահպանութեան եւ տակաւին գերութեան մէջ գտնուող մեր զաւակներու ազատ արձակման համար», - ըսաւ Նորին Սրբութիւնը՝ իր երախտագէտ զգացումները փոխանցելով Քոյր Եկեղեցիներուն եւ միջեկեղեցական կառույցներուն Հայ ժողովուրդին դժուարին այս տարիներուն ցուցաբերած զօրակցութեան համար:

Իր խօսքի վերջաւորութեան Վեհափառ Հայրապետը խօսեցաւ նաեւ Քոյր Եկեղեցիներու եւ Հայ Եկեղեցւոյ աշխարհասփիւռ թեմերու միջեւ ձեւաւորուած սերտ գործակցութեան մասին, որու շնորհիւ կը զօրանայ փոխըմբռնումի եւ միմեանց նեցուկ ըլլալու ոգին. «Քրիստոսի եւ Անոր հօտին ծառայելու մեր առաքելութեան մէջ միասնութիւնը մեր առաջնորդող լոյսն է: Ուստի շարունակենք մեր ճանապարհը՝ միմեանց նկատմամբ հոգատարութեամբ, սիրով ու յարգանքով», - պատգամեց Հայոց Հայրապետը՝ հայցելով, որ Երկնաւոր Տէրն իր շնորհներու ներքոյ պահէ աշխարհը եւ պարգեւէ խաղաղ, ապահով ու բարօր կեանք բոլոր ժողովուրդներուն եւ օրհնէ իր Սուրբ Եկեղեցին եւ Տիրոջ այգիի անյոգնաբեկ բոլոր մշակները:

ՆԱԽԱԿԱՏԻՔ.

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆԱՒՈՒՐՅ ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻՒՌՈՒՆՈՎ ՎԵՐԱԾՈՒԵՑԱԻ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ

Ուրբաթ, 27 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Երեկոյեան ժամը 8-ին, նախագահութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Մայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կատարուեցաւ Նաւակատիքը Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի: Ամենայն Հայոց Հայրա-

պետը՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակ, Արաբական Միացեալ Էմիրութեանց եւ Քաթարի Հայոց թեմի առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սարգսեանի, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանի, Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս Մաշալեանի, Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ արքեպիսկոպոսներու եւ եպիսկոպոսներու հետ միասին կատարեց Մայր Տաճարի վերածնունդը:

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան վերածեց Մայր Տաճարի Մկրտութեան Աւագանը:

Նաւակատիքը նորաշէն տաճարի կամ եկեղեցւոյ բացումի, տարեգարծի ու նուիրագործութեան հանդէսն է: Այն իբրեւ առանձին տօն կը կատարուի խաչվերացի տօնի նախընթաց շաբաթ օրը, 4-րդ դարու բիւզանդական կայսերուն հիշելին նախաձեռնութեամբ Երուսաղէմի Սուրբ Յարութեան Տաճարի շինութենէ յետոյ այն նուիրագործելու եւ օծելու տարեգարծի օրը, որն ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհի համար կարեւոր յիշատակ է:

ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵՆՕՍԱԿԱՆ ԿԱՐԳ Ի ԾԻԾԵՌՆԱԿԱՐԵՐԴ ԵՒ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԿԱՐԳ Ի ԵՌԱՔԼՈՒՐ

Շաբաթ, 28 Սեպտեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 10:30-ին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնութեամբ Սրբալոյս Միւռնի օրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման արարողութեանց զոյգ առիթներով Հայաստան ժամանած Նուիրապետական Աթոռներու ներկայացուցիչները, Քրիստոնէական Եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառույցներու պատուիրակութիւններն ու ներկայացուցիչները, Մայր Աթոռոյ մէջ պաշտօնավարող եպիսկոպոսները, Հայ Եկեղեցւոյ թեմակալ առաջնորդները այցելեցին Ծիծեռնակաբերդի յուշահամալիր:

Մեծ Եղեռնի յուշարձանին առջեւ ծաղկեպսակ զետեղելէ ետք, հանդիսապետութեամբ Սուրբ Աթոռոյս միաբան՝ Գերաշնորհ Տ. Վիգէն Արքեպիսկոպոս Ալքազեանի, կատարուեցաւ Հայոց Յեղասպանութեան Սուրբ Նահատակներու բարեխօսական կարգ:

Նոյն օրը, կէսօրուան ժամը 12:00-ին, եկեղեցականներն այցելեցին նաեւ «Նոաբըլուր» զինուորական պանթէոն՝ յարգանքի տուրք մատուցելու յանուն հայրենիքի իրենց կեանքն ընծայաբերած հայորդիներու յիշատակին եւ Հոգեհանգստեան կարգ կատարելու անոնց հոգիներու հանգստութեան եւ խաղաղութեան համար:

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ 21-ՐԴ ԳԱՐՈՒ ԶՈՐՐՈՐԴ ՄԻՒՌՈՆԻ, ՈՐ ԿՈԶՈՒԵՅԱԻ «ԴՐՈՇՄ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ»

Շաբաթ, 28 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Սուրբ Գէորգ Զօրավարի տօնի երեկոյեան ժամը 5-ին, հանդիսապետութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ կատարուեցաւ Միւռնի-օրհնութեան սրբազան արարողութիւնը: Մայր Աթոռի բացօթեայ խորանին առջեւ կատարուող Միւռնիօրհնէքը 21-րդ դարու, Ամենայն Հայոց Հայրապետի ձեռամբ նուիրագործուող չորրորդ մեծ իրողութիւնն է, որ կոչուած է «Դրոշմ Ինքնութեան»:

Միւռնիօրհնութեան սրբազան արարողութեան ներայ էին Նուիրապետական Աթոռ-

ներու ներկայացուցիչներ, Մայր Աթոռի մէջ պաշտօնավարող եպիսկոպոսներ, Հայ Եկեղեցւոյ թեմակալ առաջնորդներ, թեմական պատուիրակութիւններ, Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամներ, ՀՀ Ազգային Ժողովի պատգամաւորներ, ՀՀ կառավարութեան անդամներ, պետական այրեր, ազգային բարերարներ, մշակոյթի, գիտութեան, հասարակական եւ քաղաքական գործիչներ, Հայաստանէն եւ Սփիւռքէն ժամանած բազմահազար ուխտաւոր հաւատացեալներ:

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ այս կարեւորագոյն պատմական իրադարձութեան Հայ Եկեղեցւոյ հոգեւոր դասուն եւ համայն Հայ ժողովուրդին աղօթակից էին նաեւ Քրիստոնէական եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառոյցներու պատուիրակներն ու ներկայացուցիչները:

Տէրունական աղօթքէն յետոյ Հայրապետական հանդիսաւոր թափօրը Մայր Տաճարի Իջման Սուրբ Սեղանի առջեւէն շարժեցաւ դէպի Մայր Աթոռի՝ Սուրբ Տրդատ արքայի անունը կրող Բաց Խորան: «Խորհուրդ Խորին» եւ «Ուրախ Լեր» շարականներու երգեցողութեան եւ Մայր Տաճարի զանգակներու աւետաբեր ղողանջներու ներքոյ, խաչերու եւ խաչվառներու առաջնորդութեամբ, Ամենայն Հայոց Հայրապետն օրհնելով ներկայ ժողովուրդը, ամպհովանիի ներքոյ ուղղուեցաւ դէպի Բաց Խորան: Վեհափառ Հայրապետին կ'ընկերանար Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս Մաշալեան:

Վեհափառ Հայրապետի առընթերականներն էին Գուգարաց թեմի առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Յովնան Եպիսկոպոս Յակոբեան եւ Գերմանիոյ Հայոց թեմի առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Սերովբէ Եպիսկոպոս Իսախանեան:

Դարերէն եկած աւանդութեան համաձայն, թափօրի առջեւէն կը տարուէին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սրբութիւնները եւ Սրբալոյս Միւռոնի նիւթերը. Սկեւռայի մասունքներու պահարանին կրկնօրինակը, Հայոց Յեղասպանութեան սուրբ նահատակներու մասունքներու պահարանը, Աշոտ Երկաթի խաչ մասունքարանը, Կենաց Փայտի մասունքով խաչը, Քրիստոսի կողը խոցած Սուրբ Գեղարդը, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը, Մեսրոպ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի պահոցէն այս առթիւ դուրս բերուած Վեհափառի Աւետարանը, Սուրբ Ղուկաս Աւետարանչի մասունքակիր Աջը, Սուրբ Անանիա առաքեալի մասունքակիր Աջը, Սուրբ Սահակ Պարթեւ Հայրապետի մասունքը, Սուրբ Թադէոս առաքեալի մասունքակիր Աջը, Սուրբ Բարդուղիմէոս առաքեալի մասունքակիր Աջը, Հին Միւռոնով լի Միւռոնաթափ մեծ աղանին, Ծաղկանց նիւթի եւ Բալասանի սափորները:

Մայր Տաճարի երգչախումբը «Հրաշափառ» շարականի երգեցողութեամբ Սուրբ Տրդատ Բաց Խորանին առջեւ դիմաւորեց Հայրապետական թափօրը, ապա միասնական Տէրունական աղօթքով սկսաւ Միւռոնօրհնութեան սրբազան արարողութիւնը:

Միւռոնօրհնութիւնը կը վերապահուի միայն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, որ կու գայ դարերու խորէն Սուրբ Լուսաւորչէն սկսեալ: Սկիզբը «Որ գշնորհս» շարականի երգեցողութեան ներքոյ բուրվառակիրները խնկարկեցին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գլխաւորած եպիսկոպոսաց դասուն, ապա ընթերցուեցան Սուրբ Միւռոնին նուիրուած աղօթքներ: Աւետարանի ընթերցումէն յետոյ երգուեցաւ «Բաց մեզ Տէր» շարականը, որու ընթացքին խորան հրաւիրուեցաւ Սրբալոյս Միւռոնի կնքահայրը, որ եւ բացաւ Սուրբ Միւռոնի կաթսային բերանը:

Այնուհետեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը միւռոնաեփ մեծ կաթսային մէջ հեղեց

բալասանը եւ 40 տեսակի զանազան ծաղիկներէ ու իւղէ պատրաստուած նիւթը, որմէ յետոյ ձեռամբ Նորին Սրբութեան կաթսայի մէջ լեցուեցաւ նաեւ Անթիլիասի մէջ օրհնուած Միւռոնը՝ մատուցուած Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին կողմէ:

Սրբազան աւանդութեան համաձայն, «Առաքելոյ աղանոյ» շարականի երգեցողութեան ներքոյ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը միւռոնաթափ մեծ աղանիով կաթսայի մէջ լեցուց նաեւ հին Միւռոնը՝ նորին փոխանցելով Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռամբ օրհնուած սրբալոյս Միւռոնի զօրութիւնն ու շնորհը: Ապա Նորին Սրբութիւնը օրհնեց նոր Միւռոնը, տեառնագրեց եւ խառնեց նաեւ Կենաց Փայտի մասունքակիր խաշով, Աստուածամուկ Սուրբ Գեղարդով եւ Հայոց հաւատքի հայր՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի Աջով: Այնուհետեւ Հայոց Հայրապետն իր պատգամն ուղղեց ներկայ հաւատացեալ եւ ուխտաւոր ժողովուրդին եւ համայն հայութեան, որմէ յետոյ «էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականի ներքոյ Նորին Սրբութիւնը, եպիսկոպոսաց դասը համբուրեցին նորօրհնեալ Միւռոնի կաթսան:

Արարողութիւնն իր լրումին հասաւ Տէրունական աղօթքով եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Սուրբ Գեղարդով ներկաներու օրհնութեամբ:

Ուխտաւոր ժողովուրդին հնարաւորութիւն տրուեցաւ հպուելու Սուրբ Միւռոնի կաթսային եւ ստանալու նոր Միւռոնի օրհնութիւնը:

Սրբալոյս Միւռոնի օրհնութեան արարողութեան վերջաւորութեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գլխաւորած հոգեւորականաց դասու թափօրը Հայրապետական մաղթերգի ներքոյ ուղղուեցաւ դէպի Վեհարան:

Սրբալոյս Միւռոնի օրհնութեան արարողութեան մասնակից՝ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակներն էին՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան՝ ընկերակցութեամբ Հոգեշնորհ Տ. Վազգէն Վարդապետ Ալէքեանի եւ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեանի:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ ՄԻՒՌՈՆՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

«Որ որ օծցի ի սմանէ երկիւղած լիցի յԱստուծոյ եւ աներկիւղ ի հակառակորդէն»:

«Ով օծուի Սրանով (Միւռոնով), երկիւղած պիտի դառնայ Աստուծոյ եւ անվախ թշնամուց»:

(Կանոն Սրբալոյս Միւռոնի Օրհնութեան)

Սիրելի բարեպաշտ հաւատացեալներ,

Փառք ենք վերառաքում առ Բարձրեալն Աստուած, որ շնորհը պարգեւեց Մեզ Վարդայ Սուրբ Խաչի տօնի նախօրէին՝ Սուրբ Գէորգ Զօրավարի յիշատակի օրը, կատարելու Սրբալոյս Միւռոնի օրհնութիւնը, որը անցնող տարիների աղէտաբեր իրադարձութիւնների պատճառով անհնար եղաւ իրականացնել: Թող Աստուծոյ բարեգութ կամքով նորօրհնեալ Սրբալոյս Միւռոնը երկնապարգեւ բարիքներ բերի մեր կեանքից ներս, հոգեւոր ուժ ու վերյառնումի զօրութիւն՝ պատերազմի արհաւիրքներ ու կորուստներ կրած մեր ժողովրդին:

Սիրելիներ, Սրբալոյս Միւռոնի օրհնութիւնը մեզ յիշեցնում է նուիրական օրերը հայոց դարձի: Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրապետի ձեռամբ, բիբլիական Արարատի վեհապանծ հայեացքի ներքոյ, մեր ժողովուրդը մկրտուեց եւ օծուեց մեր Տիրոջ կողմից

օրհնուած եւ Սուրբ Թադէոս առաքեալի միջոցով Հայաստան բերուած սուրբ իւղով եւ մէկ դարձաւ Քրիստոսով ու իր Սուրբ Եկեղեցիով: Ազգս հայոց շնորհը ստացաւ լինելու Աստծոյ սեփական ժողովուրդ եւ առաջինը աշխարհում քրիստոնէութիւնը հռչակելու պետական կրօն: Հաւատակերտ այդ ժամանակներից ի վեր փրկութեան սուրբ լեռն Արարատ եւ Միաձնաէջ Մայր Տաճարը դարձան սրբազան եւ անշնչելի խորհրդանիշ մեր հաւատքի ամրութեան եւ հայոց յաւերժ լինելութեան:

«Ով օծուի Միւռոնով, երկիւղած պիտի դառնայ Աստծուց եւ անվախ՝ թշնամուց»:
Միւռոնօրհնութեան աղօթքի ազդու այս խօսքերն են այսօր մեծ ուժականութեամբ հըն-
չում ի լուր ամէնքիս: Մեր հայրերի այս պատգամը ուղեկցել է մեր ժողովրդին պատմու-
թեան ողջ ընթացքում, զօրացրել ապրելու Աստծոյ սիրոյ երկիւղով եւ արիացրել թըշ-
նամեաց դէմ պայքարներում, քաջալերել լինելու պաշտպանը սրբազան արժէքների,
մեր ինքնութեան եւ նուիրեալը հայրենիքին ծառայութեան:

Միւռոնը տեսանելի նշանն է Սուրբ Հոգու ներկայութեան: Սուրբ Միւռոնի դրոշմով
աստուածային օրհնութեան աղբիւրն է բացուում անհատի եւ ժողովրդի կեանքում: Միւ-
ռոնով օծեալը արժանի է դառնում աստուածային երկնառաք շնորհների, նորոգում բա-
րին խորհելու եւ արարելու, ապրելու Աստծոյ երկիւղով եւ անվախ՝ ընդդէմ չարի: Սուրբ
Միւռոնի կնիքը հաստատումն է Քրիստոսի հետ միութեան եւ Սուրբ Եկեղեցուն անդա-
մազրութեան, այլեւ ազգային ինքնութեան եւ առհաւատչեան առ Աստուած հաւատար-
մութեան:

Սրբալոյս Միւռոնը դարեդար միմեանց է շաղկապել աշխարհասփիւռ մեր ժո-
ղովրդի զաւակներին, միաւորել հայրենիքն ու սփիւռքը: Սուրբ Միւռոնով մենք մէկ ազգ
ենք եւ մէկ Եկեղեցի: Այսօր էլ Սուրբ Միւռոնը, նուիրապետական Աթոռների գահակալ-
ների, թեմակալ առաջնորդների միջոցով ընծայուելով աշխարհասփիւռ մեր ժողովրդ-
դին, վերստին ամրապնդում է ի հոգեւորս անլուծանելի մեր միասնականութիւնը:
Միւռոնը դարձել է հայութեան երակներում հոսող արին, որ հոգեւոր ներուժով զօրաց-
նում է ազգին արիութեամբ դիմագրաւելու փորձութիւնները, ինչպէս եւ մերօրեայ մար-
տահրաւէրները՝ ըստ մեր հայրերի աղօթական յորդորի. «Միւռոնով օծեալը երկիւղած
է միայն ու միայն Աստծուց, եւ անվախ՝ թշնամիներից»:

Սիրելիներ, աշխարհն այսօր կրկին փոթորկուած է հակամարտութիւններով ու հա-
կառակութիւններով, որոնք խաթարում են ներդաշնակութիւնը ընտանեկան կեանքում,
մարդկային յարաբերութիւններում եւ հասարակութեան մէջ սերմանում թշնամանք ու
անհանդուրժողութիւն, հրահրում պատերազմ, սփռում աւեր ու արհաւիրքներ: Մեր եր-
կիրն ու ժողովուրդը նոյնպէս գտնուում են անվտանգային լրջագոյն սպառնալիքների
եւ աղէտներից ու վշտագին կորուստներից վերյառնումի հրամայականի առջեւ: Մենք
հաւատում ենք, որ աշխարհն անտարբեր չէ ցաւի ու բռնութեան նկատմամբ, հաւա-
տում ենք, որ մարդկային սրտերում չեն ցամաքել սէրն ու կարեկցանքը, արդարութիւն
ու իրաւունքի գերակայութիւն հաստատելու ձգտումը: Միւռոնօրհնութեան նուիրական
այս արարողութիւնը պատեհ առիթ ունենալով՝ վերստին դիմում ենք միջազգային հան-
րութեանը եւ մեր քոյր Եկեղեցիներին, ի դէմս մեզ աղօթակից եկեղեցական եւ դիւա-
նագիտական ներկայացուցիչների, որպէսզի ազդու միջոցներ գործադրուեն զսպելու
Ատրպէյճանի ծաւալապաշտական նկրտումները եւ ուժի դիրքերից ներկայացուող նո-
րանոր պահանջները, ինչպէս եւ վերադարձնելու Հայաստանից զաւթուած սահմանա-
մերձ տարածքները, պաշտպանելու բռնի տեղահանուած արցախահայութեան ոտնա-
հարուած իրաւունքները, ազատ արձակելու գերեվարուած հայորդիներին եւ իւրացումից

ու ոչնչացումից փրկելու Արցախի հայկական հոգեւոր մշակութային ժառանգութիւնը:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ, այս բարդ իրավիճակի կարգաւորման գործում հիմնական պարտաւորութիւնն ու պատասխանատուութիւնը մերն է, հարկ է համախմբուել, զերծ պահել հայրենի մեր երկիրը նոր ցնցումներից ու կորուստներից, փարատել ապագայի շուրջ առկայ տագնապներն ու մտահոգութիւնները, վերատեսուիթեան ենթարկել սխալ ու ազգավնաս ընթացքները, առաւել ամրապնդել Հայաստան-սփիւռք յարաբերութիւնները, ներքաղաքական կեանքում սկիզբ դնել առողջ երկխօսութեան եւ ելքի ուղիներ գտնել հայրենիքում մեր ժողովրդի ապահով ու անվտանգ կեանքի վերականգնման՝ մեզ ուղեկից դարձնելով արդարութիւնը, խիզախութիւնն ու ազնուութիւնը:

Այս պայմաններում առ Աստուած ապաւինութիւնն ու յոյսը խարիսխ եւ զօրութիւն են՝ մեզ պատուհասած արհաւիրքներից վերյառնումի եւ զօրեղ հայրենիքի կերտման: Արդ, սիրելիներ, թող այս նոր միւռնոն լինի յոյսի եւ վերյառնումի միւռնոն, լուսաշող վրկայութիւն ազգային ու հայրենական մեր կեանքը վերընձիւղելու վճռականութեան եւ ներքին ու արտաքին մարտահրաւէրների յաղթահարմամբ մեր բարօր գալիքը կառուցելու հաստատակամութեան:

Հայրապետական Մեր յորդորն ու պատգամն է աշխարհասփիւռ Մեր զաւակներին՝ միւռնադրոշմ պահել մեր կեանքի ընթացքը, հաստատուն մնալ մեր պետութեան շահերի պաշտպանութեան դիրքերում եւ չվտանգել ազգի ապագան, քանզի ով օծուած է Սրբալոյս Միւռնոնով, չի կարող ուրանալ անկախ հայրենիք ունենալու իր հայրերի երազները, հրաժարուել սեփական պատմութիւնից: Ով օծուած է Միւռնոնով, չի կարող մերժել իր նախնեաց ժառանգութիւնը, նսեմացնել սրբագործուած արժէքները, եղծել իր ազգային դիմագիծն ու իղձերը: Ով օծուած է Սրբալոյս Միւռնոնով, չի կարող անարգել ու արհամարհել հայրենակից ու բարեկամ իր քոյրերին ու եղբայրներին, քանզի ասուած է. «Ով չի սիրում իր եղբօրը, որին տեսնում է, ինչպէ՞ս կարող է սիրել Աստծուն, որին չի տեսել» (Ա Յովհ. 4.20): Ով օծուած է Սրբալոյս Միւռնոնով, կոչուած է դառնալու ճշմարտութեան առաջամարտիկ, բարիքի կերտող եւ սիրոյ քարոզիչ: Եւ վերջապէս, ով օծուած է Սրբալոյս Միւռնոնով, նա երկիւղած պիտի լինի միայն ու միայն Աստծուց, եւ աներկիւղ՝ թշնամիների ու սպառնալիքների առջեւ, քանզի, ինչպէս ասում է Սուրբ Առաքեալը, «Աստծոյ տկարն աւելի զօրեղ է, քան մարդկային զօրութիւնը» (Ա Կորնթ. 1.25):

Հայրապետական Մեր յորդորն է ձեզ, սիրելի արցախահայեր, աննկուն եւ անվրհատ դիմագրաւէք նեղութիւններն ու դժուարութիւնները: Արցախեան ոճրագործութիւնը իրականացուել է ոչ միայն ձեր, այլեւ մեր ողջ ժողովրդի հանդէպ: Ազգովի հետեւողական պիտի լինենք հայրենի բնօրրանում ազատ ու արժանապատիւ ապրելու ձեր իրաւունքի պահանջատիրութեան մէջ: Այս սուրբ խորանից Մեր սէրն ու օրհնութիւնն ենք բերում ձեզ՝ հայցելով, որ երկնային շնորհները յեղուեն ձեր կեանքից եւ ընտանեկան յարկերից ներս: Որպէս Հայրապետ Ամենայն Հայոց՝ հաւատում ենք մեր ազգի ներքին ուժականութեանն ու մեր ժողովրդի վերյառնումին, մեր լուսաւոր ու յաղթական գալիքին:

Միւռնօրհնութեան հոգենորոգ այս առիթով Մեր սէրն ու բարեմաղթանքներն ենք բերում արարողութեանը մասնակից եկեղեցական, պետական, քաղաքական, դիւանագիտական գործիչներին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի նուիրեալ ազգային բարերարներին եւ ուխտաւոր հաւատացեալներին: Հայրապետական Մեր բարձր գնահատանքն ենք յայտնում Միւռնօրհնութեան կնքահայրութիւնը ստանձնած ազգային մեծ բարե-

րար տիար Սամուէլ Կարապետեանին, ով իր նշանակալի աւանդն է բերել ազգային եւ հայրենական մեր կեանքի շէնութեանը, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի պայծառութեանը: Աստուծոյ ամենաուստ օրհնութիւններն ու մշտանորոգ յաջողութիւններ Ձեզ, սիրելի բարերար տիար Կարապետեան, եւ Ձեր բարեպաշտ ընտանիքին:

Աղօթում ենք Երկնաւոր մեր Հօրը, որ Սուրբ Հոգու շնորհներով աշխարհում առատանան հաւատոյ գործերը, սէրն ու բարին, եւ զօրանան խաղաղութեան ու համերաշխութեան ուղիները:

Թող Սուրբ Հոգու շնորհաց հանապազ յեղումով անվտանգ ու աներեր լինի մեր հայրենիքը, բարեզարդ՝ համայն մեր ժողովրդի կեանքը, պայծառ ու անսասան՝ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին: Թող Սուրբ Միւռոնի կենարար լոյսով յաւերժաշող մնայ Լուսաւորչի կանթեղը հայոց աշխարհում այսօր եւ միշտ եւ յաւիտեանս. ամէն:

ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ՎԵՐԱԾՈՒՄ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳ՝

Կիրակի, 29 Սեպտեմբեր, 2024-ին, Վարազայ Սուրբ Խաչի տօնին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Մայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ձեռամբ վերածուեցաւ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի Աւագ Խորանի Սուրբ Սեղանը եւ մատուցեցաւ Հայրապետական Սուրբ Պատարագ:

Մայր Տաճարի վերածման եւ Պատարագի սրբազան արարողութեան ներկայ էին ՀՀ նախագահ Տիար Վահագն Խաչատուրեան, ՀՀ վարչապետ Տիար Նիկոլ Փաշինեան, ՀՀ ԱԺ նախագահ Տիար Ալէն Սիմոնեան, ՀՀ կառավարութեան եւ անվտանգութեան խորհուրդի անդամներ, Հայաստանի մէջ հաւատարմագրուած օտարերկրեայ դիւանագիտական առաքելութիւններու ղեկավարներ, Նուիրապետական Աթոռներու ներկայացուցիչներ, Մայր Աթոռի մէջ պաշտօնավարող եպիսկոպոսներ, Հայ Եկեղեցւոյ թեմակալ առաջնորդներ, թեմական պատուիրակութիւններ, Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամներ, Քրիստոնէական եկեղեցիներու եւ միջեկեղեցական կառույցներու պատուիրակներ ու ներկայացուցիչներ, ազգային բարերաններ, մշակոյթի, գիտութեան եւ հասարակական գործիչներ, Հայաստանէն եւ Սփիւռքէն ժամանած ուխտաւորներ:

Հայրապետական հանդիսաւոր թափօրը Վհարանէն ուղղուեցաւ դէպի Մայր Տաճար: Խաչերու եւ խաչվառներու առաջնորդութեամբ, ուխտաւորներու ուղեկցութեամբ Ամենայն Հայոց Հայրապետը եւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս Մաշալեանը, օրհնելով ներկայ ժողովուրդը՝ ամպհովանիի ներքոյ եւ «Հրաշափառ» շարականի երգեցողութեամբ մուտք գործեցին Մայր Տաճար:

Տէրունական աղօթքէն յետոյ ձեռամբ Հայոց Հայրապետի վերածուեցաւ Աւագ Խորանի Սուրբ Սեղանը, ապա Նորին Սրբութիւնը Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ «Սուրբ Էջմիածին» պատուոյ բարձր շքանշանին եւ «Դուստր Սուրբ Էջմիածին» տիտղոսին ու Հայրապետական շքանշանին արժանացուց Հայ Եկեղեցւոյ ազգային բարերարներուն, որոնց ընծայաբերումներով իրականացուեցան Մայր Տաճարի ամբողջ վերանորոգութեան աշխատանքները:

Այնուհետեւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Հայրապետի ձեռամբ մատուցուեցաւ Սուրբ եւ Անման Պատարագ, որու ընթացքին Նորին Սրբութիւնն իր Հայրապետական պատգամը յղեց ողջ հայութեան:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ՎԵՐԱԾՄԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

«Տեղիդ յորում կաս դու ի դմա՝ երկիր սուրբ է»

«Սուրբ է այն տեղը, ուր կանգնած ես»

(Ելից 3:5):

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ,

Տիրոջ ողորմած կամքով միասնական աղօթակցութեամբ կատարեցինք Քրիստոսահիմն Մայր Տաճարի վերածման արարողությունը: Փառք եւ գոհություն ենք մատուցում Ամենակալին, որ նորոգութեան երկար աշխատանքներից յետոյ այլեւս ամրակալւած ու բարեզարդուած եւ այսօր նոր միւլտոնով վերածուած Մայր Տաճարը վերստին իր դռներն է բացում հայաստանաբնակ եւ աշխարհասփիւռ մեր հաւատաւոր զաւակների, ուխտաւորների եւ այցելու հիւրերի առջեւ:

Նուիրական այս պահին մեր հոգում արձագանգում է մեծ մարգարէին՝ Աստուածատէս Մովսէսին ուղղուած Ամենակալ Տիրոջ խօսքը. «Սուրբ է այն տեղը, ուր կանգնած ես» (Ելից 3.5):

Բարձրեալի օրհնութեամբ սուրբ է հայրենի մեր երկիրը, ուր ջրհեղեղից յետոյ Աստուած ընդունեց տապանակիր Արարատի հովանու ներքոյ Նոյ Նահապետի առաջին ընծալաբերությունը եւ ուխտ հաստատեց մարդկութեան հետ՝ ասելով. «Այլեւս չեմ անիծի երկիրը մարդկանց գործերի համար» (Ծննդ. 8.21):

Սուրբ է Արարատեան այս երկիրը, ուր քաջազուն ու ազատատենչ հայոց Նահապետ Հայկը յաղթեց բռնակալ Բէլին եւ խորտակեց չարի զօրութիւնը: Սուրբ է այս տեղը, ուր, Հայոց առաքելապատիւ Հայրապետ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքով, Աստծոյ Միածին Որդին երկնքից իջաւ եւ լուսազարդելով այս նուիրական վայրը՝ հաստատեց համայն հայութեան հոգեւոր կեդրոնը, սրբութիւն սրբոց Միածնաէջ Մայր Տաճարը: Յիւրաի, Սուրբ էջմիածինը մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի անգին պարգեւն է մեր ազգին ու Աստծոյ անսպառ օրհնությունների մատուցակը աշխարհասփիւռ հաւատաւոր մեր ժողովրդին:

Սուրբ էջմիածնից ճառագող երկնային լոյսով ու շնորհներով է շողարձակել հաւատքը ազգիս զաւակների սրտերում եւ ամրապնդուել սէրը հայրենիքի հանդէպ: Հայոց սրբօրրանի ներշնչանքով են ստեղծուել հայոց գիրն ու դպրութիւնը, ոգի ու խիզախութիւն առել Աւարայրի քաջերը: Սուրբ էջմիածնով են ոգեշնչուել Սարգարապատի հերոսները, եւ նրա օրհնաբեր կամարների ներքոյ են մխիթարութիւն ու հանգստութիւն գտել փորձությունների ու նեղությունների ենթարկուած, այլեւ Յեղասպանութիւնը վերապրած մեր ժողովրդի զաւակները:

Այս նուիրական սրբավայրում է նաեւ մշտավառ պահուել տեսլականը մեր անկախ պետականութեան վերակերտման, որը եւ իրականութիւն է դարձել մեր ժողովրդի միահամուռ կամարտայայտութեամբ ու աննկուն պայքարով:

Տէրունահաստատ Սուրբ էջմիածինը՝ Լուսաւորչակերտ Մայր Տաճարով, հաւաստիքն է Աստծոյ հետ մեր յաւիտենական ուխտի, դարաւոր վկան առ Աստուած ու հայրենին նուիրումով ապրելու մեր համընդհանուր վճռականութեան, պայծառ փարոսը ազգային-եկեղեցական մեր անդաստանի: Արդար ու ճշմարիտ է՝ Սուրբ էջմիածինը հո-

գեփրկչական ու ազգապահպան իր ծառայութեամբ դարձել է հիմնասիւնը եւ անառիկ միջնաբերդը հայոց ինքնութեան ու լինելութեան, խորհրդանիշը մեր ազգի միասնակա-նութեան եւ Արարատ սուրբ լեռան պէս մեր յարատեւութեան:

Սուրբ Էջմիածինը Աստուծոյ մշտնջենական ներկայութիւնն է մեր կեանքում, անե-րեր ու անյաղթելի: Պատմութեան հոլովոյթներում Հայոց Եկեղեցին՝ Սուրբ Էջմիածին հո-գեւոր կեդրոնով, բազմիցս ենթարկուել է յարձակումների եւ հալածանքների, սակայն հաւատի անպարտելիութեամբ յաղթահարել է դժուարութիւններն ու մարտահրաւէր-ները:

Պատմական անբեկանելի ճշմարտութիւն է՝ մարտնչել Սուրբ Էջմիածնի դէմ նշա-նակում է մարտնչել հայոց ինքնութեան եւ գոյութեան դէմ, հարուած հասցնել հայոց պե-տականութեանը եւ հայ կեանքը պարպել ազգային ու հոգեւոր բովանդակութիւնից:

Սուրբ Էջմիածնի առաքելութիւնը արժէգրկելու որեւէ քայլ՝ նշանակում է փորձել տկարացնել մեր ազգին, խարխլել հիմերը անկախ ու ինքնիշխան կեանքի, որի ջատա-գովն ու պաշտպանն է Հայոց Եկեղեցին: Սուրբ Էջմիածնի հանդէպ աշխարհասփիւռ հա-յութեան որդիական ջերմ սիրով ու նախանձախնդրութեամբ է ամուր մեր հայրենիքը, զօրեղ եւ անկոտորում՝ միաբանութիւնը մեր ժողովրդի: Քրիստոսի կողմից հիմնադրու-ած ոսկեխարիսխ այս սրբավայրը մշտապէս լինելու է ազգային ու հոգեւոր կեանքի առանցքը, քանզի Արարատահայեաց Սուրբ Էջմիածինը Աստուածադրոշմ է, Սուրբ եւ անկորնչելի:

Սիրելիներ, Հայոց Հայրապետները ազգիս հաւատացեալ զաւակների ամբողջա-նուէր հոգածութեամբ բոլոր ժամանակներում պահպանել, նորոգել ու վերակառուցել են Մայր Տաճարը, որպէսզի այն դարեդար առաջնորդի համայն հայութեանը փրկութեան ճանապարհով, յարատեւ մնայ անխախտ վէմը մեր մշտավառ հաւատքի եւ հոյակերտ վկան Քրիստոնեայ Հայաստանի: Վերածննդ այս սրբավայրը մեր հաւատքին նոր ամ-բողութիւն է հաղորդելու, բազուկներին՝ զօրութիւն, մտքերին՝ պայծառութիւն եւ սրտե-րին՝ լաւատեսութիւն, որով պիտի դիմագրաւենք նորօրեայ փորձութիւններն ու աղէ-տաբեր վտանգները:

Հոգենորոգ այս պահին Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ենք յղում համայն մեր ժողովրդի զաւակներին, որ այսօր մեծագոյն ուրախութիւն եւ հոգեւոր մխիթարութիւն են ապրում Աստուծոյ Տաճարի վերածննդն ու վերաբացման առիթով:

Հայրապետական Մեր պատգամն է ձեզ, հաւատաւոր ժողովուրդ հայոց, մեր բարե-պաշտ նախնեաց նմանութեամբ հայրենեաց եւ Սուրբ Էջմիածնի սիրով պաշտպանենք մեր երկիրն ու մեր սրբութիւնները: Յոյսով ու լաւատեսութեամբ լծուենք մեր կեանքի վերելքին ու առաջընթացին՝ այն խարսխելով արդարութեան, ճշմարտութեան, ազնուու-թեան վրայ:

Ամէնուր մեզանում զօրացնենք ազգանուիրումի, եղբայրսիրութեան ու համերաշ-խութեան ոգին: Մերժենք մեզանից անտարբերութիւնը, անհանդուրժողութիւնն ու քի-նախնդրութիւնը: Զերծ պահենք մեր պատմութիւնը կեղծիքներից ու խեղումներից:

Համախումբ հոգ տանենք մեր հայրենիքին՝ գիտակցութեամբ, որ հայրենի ինք-նիշխան մեր երկիրն է երաշխաւորը մեր ինքնութեան պահպանման եւ ազգային իղձե-րի ու երազների իրականացման: Կրթենք մեր զաւակներին ազգային նկարագրով, մեր լուսամիտ հայրերի հաւատքով ու քաջարի ոգով, որ մեր ապագան լինի բարօր ու յաղ-

թական: Արդ, ապրենք ու գործենք հոգեւոր արթնութեամբ, մեր պետութիւնը, մեր ազգային կեանքը զօրացնելու վեհ ու պայծառ տեսլականով:

Գոհունակ սրտով Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու բարձր գնահատանքն ենք բերում մեր Եկեղեցու մեծանուն բարերարներին, որոնց ազնիւ ընծայաբերումներով հնարաւոր եղաւ իրականացնել Տաճարի ամբողջական վերանորոգման աշխատանքները: Մեր օրհնութիւնն ու գնահատանքը՝ հաւատաւոր Մեր զաւակներին, որ տարիներ շարունակ իրենց լուծման են ներդրել այս կարեւոր գործում եւ համբերութեամբ սպասել այս բաղձալի օրուան: Ձեր վարձքը մարգարէի ազդարարած պարգէն է՝ ըստ Աստուծոյ խոստման. «Խաղաղութիւն պիտի տամ այս տեղին, հոգու խաղաղութիւն՝ որպէս փրկութիւն բոլոր նրանց, ովքեր կ'աշխատեն վերականգնել այդ տաճարը» (Անգէ 2.10):

Հայրական ջերմ զգացումներով Մեր գնահատանքն ենք բերում Մայր Տաճարի նորոգութիւնը իրականացրած վաստակաշատ, բազմահմուտ շինարարին, ճարտարապետներին, նկարիչ վերականգնողներին եւ ներգրաւուած միւս մասնագէտներին, ովքեր բարեխղճօրէն կատարեցին իրենց աշխատանքը:

Վերածեալ այս Տաճարից, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրապետի եւ Սուրբ Տրդատ արքայի բարեխօսութեան հայցով, Մեր անդրանիկ աղօթքն ենք առ Աստուած բարձրացնում հայրենի մեր երկրի, աշխարհի խաղաղութեան համար, խնդրում Աստուծոյ ողորմութիւնն ու զօրակցութիւնը հարազատ բնօրրանից բռնի տեղահանուած արցախահայութեանը, անյայտ կորած եւ տակաւին գերութեան մէջ գտնուող մեր զաւակներին: Հայցում ենք, որ հաւատքով ու յոյսով զօրացեալ եւ սիրով միասնական ազգս հայոց աստուածահաճոյ իրագործումներով շէնացնի ու պայծառացնի ազգային-եկեղեցական մեր կեանքը, եւ թող Միածնի Իջման Սուրբ Սեղանից շողարձակող օրհնութիւններն ու շնորհները սփռուեն համայն մեր ժողովրդի կեանքին այժմ եւ յաւիտեանս, ամէն:

ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻՒՌՈՆԻ ԲԱՇԽՈՒՄ Ի ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Երկուշաբթի, 30 Սեպտեմբեր, 2024-ին, կէսօրուան ժամը 12:00-ին, նախագահութեամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Վեհարանին մէջ տեղի ունեցաւ նորօրհնեալ Սրբալոյս Միւռոնի բաշխում:

Յերեկոյթը բացուեցաւ Տէրունական աղօթքով, ապա ողջոյնի խօսքով հանդէս եկաւ Մայր Աթոռի դիւանապետ՝ Գերաշնորհ Տ. Արշակ Արքեպիսկոպոս Խաչատրեան: Այնուհետեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Սուրբ Միւռոնով լի անօթները յանձնեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատուիրակ՝ Գերաշնորհ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սարգսեանի, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակ՝ Գերաշնորհ Տ. Թէոփորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանի, Կ. Պոլսոյ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս Մաշալեանի եւ թեմակալ առաջնորդներուն:

Սրբալոյս Միւռոնի բաշխման արարողութիւնն իր լրումին հասաւ Հայոց Հայրապետի օրհնութեամբ եւ պատգամով: Նորին Սրբութիւնը նախ գոհութիւն յայտնեց Բարձրեալին Միւռոնօրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման պանծալի առիթներով, ապա ըսաւ. «Այսօր քաջալեր հոգիով ձեզի կը փոխանցենք նորօրհնեալ Սուրբ Միւռոնը, որպէսզի այն երկնային իր շնորհներով բաշխուի համայն հաւատաւոր մեր ժողովուրդին:

Մեր յոյսն ու հաւատքը պիտի ջանանք առաւել զօրացնել, վառ պահել ու ամուր պահպանել առկայ փորձութիւններու մէջ, որպէսզի մեր կեանքէն ներս առատացնենք Աստուծոյ օրհնութիւնները: Ինչպէս կ'ըսէ Մատթէոս Ուռհայեցի պատմիչ, մեր հաւատը, որ հիմնուած է աղամանդեայ հիմերու վրայ Սուրբ Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալներու եւ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի, կայ ու կը մնայ յաւիտեանս անսասան: Սուրբ առաքեալներու եւ առաքելապատիւ հայրապետին աւանդած հաւատը եւ մեր նախնեաց ժառանգութիւնն ու սրբազան արժէքներու նկատմամբ հաւատարմութիւնը պիտի շարունակեն ըլլալ անսասան յենասիւնները մեր աստուածահաճոյ, ազգանուէր միւռոնադրոշմ կեանքի՝ նախանձախնդրութեամբ փոխանցուելով սերունդէ սերունդ: Կը հաւատանք, թէ Տիրոջ պատգամներու իրագործումով մեր ժողովուրդը պիտի գտնէ իր վերելքի ուղիները՝ ամոքելով եւ ընթանալով դէպի խաղաղ ու ապահով հանգրուաններ»:

Իր խօսքի վերջաւորութեան Նորին Սրբութիւնն իր գնահատանքը բերեց ներկաներուն հայրենիքի եւ ժողովուրդի առջեւ ծառացած խնդիրներու լուծմանն ի նպաստ իրենց կարելին գործադրելու համար՝ հայցելով Երկնաւոր Տիրոջ օրհնութիւնը, որպէսզի արդիւնաւորուին անոնց ջանքերը՝ ի սէր հայրենիքի ապահովութեան ու խաղաղութեան, Հայոց բանաւոր հօտի հոգեւոր արթնութեան ու բարօրութեան եւ Եկեղեցւոյ պայծառութեան:

ՀԱՄԵՐԳ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԱՇԽԱՐՀԱՀՈ-ՉԱԿ ՇԱՆՍՈՆԻԷ՝ ՇԱՐԼ ԱՋՆԱԻՈՒՐԻ ԾՆՆԴԵԱՆ 100-ԱՄԵԱԿԻՆ

Հինգշաբթի, 31 Հոկտեմբեր, 2024-ին, ժամը 19:30-ին, կազմակերպութեամբ Պետահ Տիկվայի քաղաքապետարանի, միգրացիայի եւ զարգացման բաժնի, «Նոյան Տապան» կրթամշակութային հայկական կեդրոնի, եւ աշակցութեամբ Իսրայէլի մէջ Ֆրանսական ինստիտուտի եւ Ֆրանսայի դեսպանատան մշակութային բաժնի՝ Պետահ Տիկվայի «Համեսիլոտ» թատրոնի համերգասրահին մէջ տեղի ունեցաւ աշխարհահռչակ շանսոնիյէ՝ Շառլ Ազնաւուրի ծննդեան 100-ամեակին նուիրուած «LA BOHEME» խորագիրը կրող համերգ:

Համերգին Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութենէն ներկայ գտնուեցան Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան, Տ. Կորին Եպիսկոպոս Բաղդասարեան, Տ. Դեւոնդ Ծ. Վարդապետ Յովհաննիսեան, Տ. Վազգէն Վարդապետ Ալէքեան, Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեան եւ Սարգիս Սարկաւագ Գինոսեան:

Պատրիարքութեանս կողմէ ողջոյնի խօսքով հանդէս եկաւ Դիւանապետի առժամեայ պաշտօնակատար՝ Տ. Սիոն Աբեղայ Թաքուշեան:

ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆՍ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒՉՆ ԱՅՅԵԼԵՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՋԳԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ ԵՒ ԳՐԱՏՊՈՒԹԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Չորեքշաբթի, 20 Նոյեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 10-ին, Պատրիարքութեանս Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսուչ եւ «Սիոն» ամսագրի գլխաւոր խմբագիր՝ Հոգեշնորհ Տ. Ներսէս Վարդապետ Ալոյեան այցելեց Հայաստանի ազգային գրադարան եւ հանդիպում ունեցաւ տնօրէնուհի՝ Տիկին Աննա Զուլեանի հետ: Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ Ազգային գրադարանի գիտական աշխատանքներու գծով տնօրէնի տեղակալ՝

Տիկին Հայկանոյշ Ղազարեան:

Հայր Ներսէ՛հ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան կողմէ Հայաստանի ազգային գրադարանի նուիրեց Ազգային գրադարանի հաւաքածոյէն բացակայող՝ Երուսաղէմի մէջ տասնեակ տարիներ առաջ տպուած հատորներ:

Հանդիպման ընթացքին քննարկուեցան նաեւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Կիւլպէնկեան Մատենադարանի մէջ պահուող հնատիպ գիրքերու, պարբերաթերթերու բացառիկ հաւաքածոներու թուայնացման աշխատանքները կազմակերպելու վերաբերեալ հարցեր:

Հանդիպումէն յետոյ Հայր Ներսէ՛հ այցելեց նաեւ Գրատպութեան թանգարան, ուր թանգարանի տնօրէնուհի՝ Տիկին Բալասան Յարութիւնեան ներկայացուց ցուցադրուած բացառիկ հաւաքածոն, որու «Հայ գրատպութեան Սփիւռքը» կոչուող սրահին մէջ իր պատուաւոր տեղը կը զբաղեցնէ 1866 թուականէն հրատարակուող Պատրիարքութեան «Սիոն» ամսագիրը: Այցի վերջաւորութեան Հայր Ներսէ՛հ իր տպաւորութիւններն արձանագրեց այցելուներու տպաւորութիւններու տեսրակին մէջ:

«ՇՆՈՐՀԻ ԼՈՅՍԸ» ԽՈՐԱԳԻՐՈՎ ՅՈՒՅԱՀԱՆԴԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆՍ ՀԵԼԷՆ ԵՒ ԷՏՈՒԱՐՏ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Ուրբաթ, 22 Նոյեմբեր, 2024-ին, Երուսաղէմի Հայ եւ Լատին Պատրիարքութեանց գործակցութեամբ Պատրիարքութեանս Հելէն եւ Էտուարտ Մարտիկեան թանգարանին մէջ բացուեցաւ սպանացի արուեստագէտ Մարիա Ռուիզ Ռոտրիկէզի «Շնորհի լոյսը» խորագիրով մանրանկարներու առժամեայ ցուցահանդէսը: Յուցադրուած մանրանկարները Լատին Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Փիերպաթիսթա Արքեպիսկոպոս Փիցապալայի պատուէրով գրուած ձեռագրի նկարազարդումներն են, որոնք սպանացի նկարչուհին գծած է հայկական միջնադարեան մանրանկարներէն՝ մասնաւորապէս Թորոս Ռոսլինէն, Սարգիս Պիծակէն, Տուխ Թուրէն եւ բազում այլ ծաղկողներէն ներշնչուելով:

«Շնորհի լոյսը» առժամեայ ցուցահանդէսը բացուեցաւ ի ներկայութեան Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեանի, Երուսաղէմի Լատինաց Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Փիերպաթիսթա Արքեպիսկոպոս Փիցապալայի, Երուսաղէմի մէջ Ֆրանսայի Ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիար Նիկոլաս Գասիանիդէսի, Սրբոց Յակոբեանց Միաբան Հայրերու, Սաղիմահայերու եւ հիւրերու:

Յուցահանդէսի բացման առթիւ կազմակերպուած էր երաժշտական կոկիկ յայտագիր: Բացման խօսքով հանդէս եկաւ եւ ներկաներուն բարի գալուստ մաղթեց ցուցահանդէսի համակարգող, Հելէն եւ Էտուարտ Մարտիկեան թանգարանի տեսուչ՝ Հոգեշնորհ Տ. Արշակ Աբեղայ Ղազարեան, իսկ մանրանկար ցուցանմոյշներու բովանդակութիւնը ներկայացուց մանրանկարներու հեղինակ՝ Մարիա Ռուիզ Ռոտրիկէզ: Երեկոյի ընթացքին հնչեցին Կոմիտասի, Հենտելի եւ Պախի ստեղծագործութիւնները՝ Ալտո Տորին Սասինիի, Թաւշուծակահար Ֆապիէն Վան Էքի եւ դաշնակահար Գէորգ Բադալեանի կատարմամբ:

ՈՒԽՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ ԴԷՊԻ ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ ԱՂԲԻՐ-ՍՐԲԱՎԱՅՐ

Շաբաթ, 30 նոյեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 9:30-ին, Սուրբ Անդրէի եւ Սուրբ Փիլիպպոսի տօնին առիթով հանդիսապետութեամբ Գերաշնորհ Տ. Կորիւն Եպիսկոպոս Բաղդասարեանի կատարուեցաւ ամենամեայ ուխտագնացութիւն դէպի Հայոց Փիլիպպոսի աղբիւր-սրբավայր: Ուխտագնացութեան ներկայ էին Սուրբ Ուխտի Միաբան հայրեր, Ժառանգաւորացի եւ Ընծայարանի ուսանողներ, ուսուցիչներ եւ Սաղիմահայեր: Աղբիւր-սրբավայրին առջեւ տեղի ունեցաւ մասնաւոր արարողութիւն, եւ ապա մատաղ օրհնուեցաւ եւ բաժնուեցաւ ներկաներուն:

Ս. Փիլիպպոսի աղբիւրին մասին յիշատակութիւնը կը գտնուի Գործք Առաքելոց գրքին մէջ (Գործք. 8:26-40):

Տեղեկութիւններ կան նաեւ Տիգրան Սաւալանեանցի «Պատմութիւն Երուսաղէմի» հատորին մէջ, ուր կ'ըսէ թէ 1099-ին խաչակիրներ Երուսաղէմը պաշարելու ատեն, տապէն փրկուելու համար ջուր կը բերէին 12 քիլոմէթր հեռաւորութեան վրայ գտնուող Փիլիպպոսի աղբիւրէն: Իսկ 1857-ին Յովհաննէս Զմիւռնացի Պատրիարք կը գննէ աղբիւրին հողակտորը: Իր կեանքի մայրամուտին Յովհաննէս Պատրիարք յաճախ կու գար աղբիւրի շրջափակին մէջ հանգստանալու, մանաւանդ իր շնչառական հիւանդութեան օրերուն:

Աղբիւրի տարածքը եւ շրջակայ այգիները կը պատկանին Հայոց Պատրիարքութեան եւ կը կազմեն 32.000 քառակուսի մէթր: Տարածքը կը գտնուի Երուսաղէմէն Քերրոն եւ Կազա տանող ճանապարհներու վրայ: Հոն գտնուող եկեղեցիէն ցաւօք միայն խոնարուած պատեր մնացած են:

ՇՆՈՐՀԱՆԴԷՍ «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԻ ԵՒ ՀԱՅՈՅ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԽԻՒԻ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՄԱՏԵԱՆԻ, ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ» Ա. ՀԱՏՈՐԻ

Չորեքշաբթի, 4 Դեկտեմբեր, 2024-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, Ժառանգաւորաց վարժարանի փոքր սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Լուսինէ Սահակեանի, Անի Սարգսեանի եւ Անի Ոսկանեանի աշխատասիրած՝ «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան» գրքի առաջին հատորի շնորհանդէսը:

Երեկոյի բացման խօսքը կատարեց Գերաշնորհ Տ. Կորիւն Եպիսկոպոս Բաղդասարեան: Սրբազան Հայրը նախ անդրադարձաւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք՝ Զաւէն Արքեպիսկոպոս Տէր Եղեայեանի հաւաքագրած Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի կարեւորութեան, որը երջանկալիշատակ Պատրիարքը որպէս ապահով վայր փոխադրած էր Երուսաղէմ: Յետագային, 1947 թուականին նաեւ ինք իր կտակին համաձայն թաղուած է Երուսաղէմի Սուրբ Փրկիչ գերեզմանատան մէջ՝ Պատրիարքներու կարգին: Ապա ներկայացուց գրքի հեղինակներէն Լուսինէ Սահակեանը, Անի Սարգսեանը եւ Անի Ոսկանեանը, որոնց կատարած աշխատանքի արդիւնքը որակեց որպէս կոթողային գործ, շնորհաւորեց հեղինակներէն ներկայ Տիկին Լուսինէ Սահակեանը, տեսակապով շնորհանդէսին միացած Տիկին Անի Սարգսեանը եւ Տիկին Անի Ոսկանեանը: Շնորհակալութիւն յայտնեց հատորի ստեղծմանն աջակցած բոլոր անձերուն եւ հրաւիրեց Տիկին Լուսինէ Սահակեանը՝

ներկայացնելու գիրքը շնորհանգէսին ներկայ հոգեւորականներուն, ժառանգաւոր սաներուն եւ Սաղիմահայերուն:

Տիկին Լուսինէ Սահակեան նախ շնորհակալութիւն յայտնեց գրքի ստեղծման աշխատանքներուն աջակցող եւ քաջալերող Սրբոց Յակոբեանց Միաբաններէն Գերաշնորհ Տ. Կորիւն Եպիսկոպոս Բաղդասարեանին, Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեանին, Հոգեշնորհ Տ. Ներսէս Վարդապետ Ալոյեանին եւ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեանին եւ Պատրիարքարանի պաշտօնեայ՝ Բարեշնորհ Պօղոս Սարկաւազ Շահանեանին: Մասնաւոր երախտագիտութեան խօսք ըսաւ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արքեպիսկոպոս Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօրը իր հայրական վերաբերմունքի եւ օրհնութեան համար: Կարեւորեց նաեւ Երեւանի Պետական Համալսարանի նախկին ռեկտոր՝ հանգուցեալ Արամ Սիմոնեանի, ներկայիս ռեկտոր՝ Յովհաննէս Յովհաննիսեանի դերը գրքի ստեղծման աշխատանքներու մէջ: Շնորհակալական խօսքեր ըսաւ նաեւ գրքի խմբագրական կազմին՝ Տիարք Վահրամ Շեմմասեանին, Վաչէ Բրուտեանին, Ռուբէն Մելքոնեանին, Միհրան Մինասեանին, Ալեքսանտր Սաֆարեանին, Սերգէյ Վարդանեանին, Վարուժան Պօղոսեանին եւ Տիկին Սեդա Գասպարեանին, գրքի հրատարակման հովանաւոր՝ բարերար եւ գործարար Տիար Հայկ Զէպէլեանին եւ նիւթապէս աջակցող միւս բարերարներուն: Ապա ներկայացուց գիրքը ներկաներուն:

Բազմալեզու այս արխիւը բաղկացած է հայերէն, օսմաներէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ռուսերէն, հայատառ թուրքերէն վաւերագրերէ եւ իր ծաւալով ու տարաբնոյթ վաւերագրերու ընդգրկումով անգնահատելի արժէք ունի 1912-1922 թթ. հայ ժողովուրդի համար ճակատագրական պատմաքաղաքական իրադարձութիւններու, օսմանեան եւ քէմալական իշխանութիւններու իրագործած ցեղասպանութեան դեռեւս շրջանառութենէ դուրս մնացած մանրամասները վեր հանելու տեսանկիւնէն: Արխիւը ստեղծուած է 1919-1922 թուականներուն Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան հովանիի ներքոյ հիմնուած Տեղեկատու դիւանի կողմէ: Դիւանը իր գործունէութիւնը ծաւալած է պատմական եւ աշխարհաքաղաքական առճակատումներու բարդ ժամանակաշրջանին, որու կործանարար կիզակէտին մէջ յայտնուած էր հայ ժողովուրդը: Այդպիսի վըտանգաւոր պայմաններու տակ նման հսկայածաւալ վաւերագրերու հաւաքման աշխատանքը մեծ անձնուիրութիւն եւ յատկապէս խիզախութիւն կը պահանջէր: Տեղեկատու դիւանը եւս հայ ժողովուրդի նման անցած է տարագրամն ուղիներով՝ տեղէ տեղ փոխադրուելով, անցնելով դեգերումներու միջով, նոյնիսկ մասնատուելով, տարբեր ճանապարհներով վերջապէս հանգրուանած է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի եւ այսօր ամբողջ հաւաքածոն կը պահուի Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան հովանիի ներքոյ:

2017 թուականէն ի վեր չորս այցելութիւններու ընթացքին շուրջ երեք ամսուայ ընթացքին Տիկին Լուսինէ Սահակեան եւ Տիկին Անի Սարգսեան կարողացած են թուանացնել 11 տուփերու մէջ պահուող արխիւային վաւերագրերը: Զաւէն Պատրիարքի գրութիւններէն տեղեկանալով որ այդ արխիւը բաւական մեծ ծաւալ ունի, անոնք այլ ֆոնդերէն գտած են լրացուցիչ երեք արկղ եւս եւ ամբողջացուցած են սոյն արխիւը:

Թուայնացման աշխատանքները աւարտելէ ետք աշխատակազմին միացած է նաեւ Տիկին Անի Ոսկանեան:

Քանի որ գիրքը նուիրուած է «ի յիշատակ Հայոց ցեղասպանութեան սրբադասուած նահատակներու, ի խորին երախտագիտութիւն Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք, երջան-

կայիշատակ Տէր Զաւէն Արք. Տէր Եղիայեանի եւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանի «Տեղեկատու Դիւանի»՝ «Հայկական հարցի ու Հայոց ցեղասպանութեան արխիւը» ստեղծողներուն» Տիկին Լուսինէ Խնդրեց ներկաներէն մէկ վայրկեան լռութեամբ յարգել անոնց յիշատակը: Ապա շարունակեց ներկայացնել գիրքը:

Գիրքին մէջ իւրաքանչիւր վաւերագիր արձանագրուած է ըստ թղթապանակներու: Մատենին մէջ առաջին անգամ մանրամասն ցուցակագրուած եւ ծաւալուն նկարագրութեամբ ներկայացուած են Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանին մէջ պահուող Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանի հովանիի ներքոյ ստեղծուած «Տեղեկատու դիւանի» «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի» առաջին տուփին մէջ հաւաքուած 634 վաւերագրեր, որոնցմէ հայերէն՝ 354, ֆրանսերէն՝ 185, օսմաներէն՝ 34, անգլերէն՝ 44, ռուսերէն՝ 4, գերմաներէն՝ 1, բոլորը միասին նկարագրուած են շուրջ 2039 էջ համապատասխան ծանօթագրութիւններով: Գիրքը բաղկացած է 1040 էջերէ: Այս արխիւն ունի աղբիւրագիտական եզակի արժէք 1912-1922 թթ. Հայկական հարցի զարգացման հանգրուաններու եւ Հայոց ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեան համար: Արխիւին մէջ հաւաքուած են հայ եւ օտար քաղաքական-հասարակական, հոգեւոր գործիչներու, դիւանագէտներու բազմաթիւ զեկոյցներ, տեղեկագրեր, նամակներ, ականատեսներու վկայութիւններ եւ օրագրեր, ինչպէս նաեւ՝ Առաջին աշխարհամարտէն առաջ եւ յետոյ Արեւմտեան Հայաստանի, Կիլիկիոյ եւ Օսմանեան կայսրութեան հայաբնակ այլ վայրերու հայ բնակչութեան, որբերու, իսլամացուած ու առեւանգուած հայերու, նիւթական կորուստներու վիճակագրական ցանկեր, առաջնորդարաններէն՝ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարան ուղարկուած նամակներ, օսմանեան իշխանութիւններու՝ հայերու բնաջնջման հրամանագրեր, երիտթուրք ռճրագործներու անուանացանկեր եւ այլն: «Տեղեկատու դիւանի» սոյն արխիւը ստեղծուած է որպէս հայց՝ Հայոց ցեղասպանութեան կազմակերպիչ-պատասխանատուներուն ու մասնակից յանցագործներուն օրինական պատժելու եւ արդարութիւնը վերականգնելու համար: Մատենը կարեւոր փաստական մանրամասներ կը մատուցէ պատմաբաններուն, ցեղասպանագէտներուն, արեւելագէտներուն, դիւանագէտներուն, ուսանողներուն, ինչպէս նաեւ՝ նոր ցեղասպանութիւններու կանխարգելմանն ուղղուած քաղաքական ու հասարակական հայ եւ միջազգային կազմակերպութիւններու նախաձեռնութիւններուն:

Շնորհանդէսին տեսակապով միացաւ նաեւ գրքի հեղինակներէն Տիկին Անի Սարգսեան: Ան յուզմունքով ողջունեց եւ շնորհակալութիւն յայտնեց ներկաներուն: Իր խօսքին մէջ Տիկին Անի Սարգսեան Տիկին Լուսինէ Սարգսեանի եւ Կորիւն Սրբազանի խօսքին յաւելեց, որ այս գիրքը կ'ամփոփէ հայերէն, օսմաներէն եւ եւրոպական գրեթէ բոլոր լեզուներով զեկոյցները, արձանագրութիւնները, օրագրերը, եւ ըսաւ. «Կը հաւատամ, որ ծանօթագրութիւններով հարուստ այս գիրքը, ինչպէս նաեւ օսմաներէն փաստաթուղթերու թարգմանութիւնները ուղենիշ կը դառնան հետազոտողներու համար, եւ նոր շունչ կը հաղորդեն ցեղասպանութեան պատմութեան ուսումնասիրութեանը, ինչպէս նաեւ ցեղասպանութեան մեր այս արխիւի ուսումնասիրութեանը: Իմ խորին երախտագիտութիւնը կը յայտնեմ բոլոր անոնց, որոնք աջակցեցին մեզի այս երկարատեւ, բայց եւ նուիրական գործին: Չեմ կրնար մոռանալ ուսումնասիրութեան ընթացքին իմ եւ Լուսինէ Սահակեանի ունեցած յուզումնառատ, արտասուալից օրերն ու ըրոպէները, երբ կը հանդիպէինք ցեղասպանութեան ահասարսուռ տեսարաններու նկարագրութեանց: Յուսալքութեան, ուժասպառ ըլլալու եզրին մեզի մշտապէս կ'ոգեւորէին, կը մխիթարէին մեր հոգեւոր հայրերը, որպէսզի կարողանանք շարունակել այս դժուարին աշխատանքը»:

տանքը»:

Ապա դարձեալ տեսակապով շնորհանդէսին միացաւ նաեւ Տիկին Անի Ոսկանեան, որ դարձեալ անթաքոյց յուզմունքով ներկայացուց մատենի բացառիկութիւնը, որու մէջ ամփոփուած փաստաթուղթերը կ'ամրագրեն ցեղասպանութեան իրողութիւնը: Տիկին Անի Ոսկանեան իր խօսքին մէջ յուզմունքով յիշեց իր եւ գործընկերներու առօրեան. «Մեր աշխատանքային առօրեան կը սկսէր ինչ-որ պահի եւ կ'աւարտէր այն ատեն, երբ այլեւս չէինք կրնար աշխատիլ, կամ մեր կատարած տուեալ օրուայ աշխատանքէն գոհ կ'ըլլայինք: Մենք չունէինք գիշեր, չունէինք ցերէկ, չունէինք Շաբաթ եւ Կիրակի: Աշխատանքի ողջ ընթացքին կար մեծ պատասխանատուութիւն եւ այսօր ուրախութեամբ եւ մեծ յուզմունքով տեսայ այդ աշխատանքի արդիւնքը դրուած Զաւէն Պատրիարքի շիրմաքարին»:

Շնորհանդէսի վերջաւորութեան Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպիսկոպոս Զաքարեան շնորհակալութիւն յայտնեց գրքի հեղինակներուն, որոնց մասնագիտական աշխատանքի շնորհիւ այս կոթողային աշխատանքը դրուեցաւ ուսումնասիրողներու եւ հետազօտողներու սեղանին: Իր խօսքին մէջ Սրբազանը վստահութիւն յայտնեց, որ «գիրքը շատ պատասխաններ պիտի տայ, բացայայտումներ պիտի ընէ ի հեճուկս թրքական մերժողականութեան, նաեւ ի հեճուկս որոշ հայերու թրքաբարոյ մեկնաբանութեանց: Երախտապարտ ենք: Թող Աստուած օրհնէ հեղինակներուն, որպէսզի նոյն եռանդով շարունակեն յաջորդ հատորներու հրատարակման դժուարին գործը»:

Շնորհանդէսը փակուեցաւ աղօթքով:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ ՄԷՋ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ 13-ՐԴ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Հինգշաբթի, 12 Դեկտեմբեր, 2024-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, կազմակերպութեամբ Իսրայէլի Ներքին գործոց նախարարութեան եւ Կրօնից նախարարութեան՝ Երուսաղէմի Ռամադա պանդոկին մէջ տեղի ունեցաւ Իսրայէլի մէջ կրօնական առաջնորդներու խորհուրդի 13-րդ համաժողովը:

Համաժողովի այս տարուան խորագիրն էր «Արժէքները եւ ընկերակցութիւնը պատերազմի ժամանակ»:

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան կողմէ ներկայ գտնուեցաւ Դիւանապետ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վարդապետ Գոգչեան:

Պատրաստեց՝ ՆԵՐՍԵՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ուրբաթ, 2 Օգոստոս. Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց նախագահեց Ս. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 3 Օգոստոս. Սրբոց Երկոտասան Առաքելոցն Քրիստոսի եւ Պօղոսի՝ Երեքտասաներորդ Առաքելոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Ներսէճ Վրդ. Ալոյեան:

Կիրակի, 4 Օգոստոս. 2. Կիրակի զկնի Հոգեգալստեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեան:

Ուրբաթ, 9 Օգոստոս. Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 10 Օգոստոս. Յիշատակ Տապանակին Հնոյ եւ Տօն Նորոյս Ս. Եկեղեցւոյ: Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեան:

Երեկոյեան, Վարդավառի նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան, ապա կատարեց Քահանայական Ձեռնադրութեան Կոչումը Սուրբ Աթոռոյս Բարեշնորհ Գէորգ Սրկ. Անտոնեանի, Գրիգոր Սրկ. Թաքուշեանի եւ Աշոտ Սրկ. Ղազարեանի:

Իրիկնադէմին Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարին մէջ պաշտուեցան «Եկեղեցի» եւ «Հսկման» արարողութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Կիրակի, 11 Օգոստոս. Վարդավառ: Տօն Այլակերպութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Յետ Առաւօտեան ժամերգութեան կատարուեցաւ օրուան «Անդաստան»-ը: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր տաճարի Աւագ Սեղանին Վրայ: Պատարագեց, քարոզեց եւ Սուրբ Աթոռոյս երեք Սարկաւագները ձեռնադրեց քահանայ Լուսարարապետ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան: Ձեռնադրիչ Սրբազան Հայրը Բարեշնորհ Գէորգ Սարկաւագ Անտոնեանը

անուանակոչեց Տէր Սեմովօֆէ ԱԲԵՂԱՅ, Գրիգոր Սարկաւագ Թաքուշեանը անուանակոչեց Տէր ՍԻՈՆ ԱԲԵՂԱՅ եւ Աշոտ Սարկաւագ Ղազարեանը անուանակոչեց Տէր ՍՈՒՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ:

Յետ Ս. Պատարագի ձեռամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր եւ առնթերակայ Սրբազաններու կատարուեցաւ «Խաղողօրհնէք»ի արարողութիւն, ապա օրհնուած խաղողը բաժնուեցաւ հաւատացեալներուն:

Երկուշաբթի, 12 Օգոստոս. Յիշատակ մեռելոց: Սկիզբ Աստուածամօր Վերափոխման տօնը կանխող 14-օրեայ Ս. Պատարագներու:

Առաւօտեան Միաբան Հայրեր մեկնեցան Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գրեգմանին վրայ մատուցուեցաւ ի Ս. Խաղ Ծ. Վրդ. Ճոննտուրեան: Յաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն:

Շաբաթ, 17 Օգոստոս. Եփեսոսի Սուրբ Ժողովոյն Երկու Հարիւր Հայրապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Կիրակի, 18 Օգոստոս. Բ. Կիրակի զկնի Վարդավառի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան: Ժամարարն էր Տ. Տիրան Վրդ. Յակոբեան:

Ուրբաթ, 23 Օգոստոս. Նախատօնակին Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարի՝ Ս. Էջմիածին եկեղեցւոյ մէջ նախագահեց Լուսարարապետ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 24 Օգոստոս. Տօն Շողակաթի Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարի ձախակողմը գտնուող Ս. Էջմիածին եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Կէսօրէ ետք Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան Սրբազան Հօր զխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանի պարտէզ

եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ տաճար, ուր պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Վերափոխման նախատօնակը:

Գիշերասկզբին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան:

Կիրակի, 25 Օգոստոս.- Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Լուսարարապետ Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանի պարտէզ եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ տաճար: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեւ քարոզեց, ապա «Անդաստան»ի արարողութեան նախագահեց Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան:

Երկուշաբթի, 26 Օգոստոս.- Բ. օր Վերափոխման: Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Խաղ. Վրդ. Ծոնտուրեան: Յաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան կարգ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 31 Օգոստոս.- Է. օր Վերափոխման: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Զախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գէորգ Վրդ. Հայրապետեան:

Կիրակի, 1 Սեպտեմբեր.- Ը. օր Վերափոխման: Տեսչական Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Աթոռի կարգէն՝ Ս. Յարութեան տաճարի վերնատան Երաշխաւոր Ս. Աստուածածնի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան: Ս. Պատարագը մատուցեց Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան:

Երկուշաբթի, 2 Սեպտեմբեր.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Երեքշաբթի, 3 Սեպտեմբեր.- Սրբոցն Յովակիմայ եւ Աննայի, ծնողացն Ս. Աստուածածնի եւ կանանցն իւղաբերից: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ՝ Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեան: Պատարագեց տաճարի տեսուչ Տ. Արտակ Աբղ. Տիւղէնեան:

Շաբաթ, 7 Սեպտեմբեր.- Սրբոց Առաքելոցն՝ Թովմայի, Յակոբայ եւ Շմաւոնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Արշակ Աբղ. Ղազարեան:

Նոյն օրը երեկոյեան, նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը:

Կիրակի, 8 Սեպտեմբեր.- Գիւտ Գօտույ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ: Պատարագեց Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեան: Յաւարտ Ս. Պատարագի հանդիսապետութեամբ Կորին Եպս. Բաղդասարեանի՝ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն նախորդ օրը տաճարի մաքրութեան մասնակցող բարեպաշտ տիկիներու եւ օրիորդներու հանգուցեալ պարագայից հոգիներուն համար: Արարողութեան աւարտին հոգեսուրճ տրուեցաւ տեսչարանին մէջ:

12-14 Սեպտեմբեր.- Քառասնօրեայ խորհրդածութեան շրջանը ամբողջացնելէն անմիջապէս ետք, ըստ աւագութեան կարգի, Նորընծայ հոգեւորականներն իրենց անդրանիկ Պատարագը մատուցին Սբ. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ խորանի վրայ եւ Գլխադիր մատրան մէջ:

Հինգշաբթի, 12 Սեպտեմբեր.- Տ. Սերովբէ Աբղ. Անտոնեան՝ Աւագ խորանին վրայ:

Ուրբաթ, 13 Սեպտեմբեր.- Տ. Սիւն Աբղ. Թաքուշեան՝ Աւագ խորանին վրայ:

Շաբաթ, 14 Սեպտեմբեր.- Տ. Սուրէն Քհնյ Ղազարեան ի Ս. Գլխադիր:

Կիրակի, 15 Սեպտեմբեր.- Դ. Կիրակի զինի Վերափոխման: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր տաճարի Աւագ խորանին վրայ: Պատարագեց եւ քարոզեց Նորընծաներու ուսուցիչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան, սպասարկութիւնը կատարեցին Նորընծաները:

Ուրբաթ, 20 Սեպտեմբեր.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան:

Շաբաթ, 21 Սեպտեմբեր.- Ծնունդ Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ: Առաւօտուն Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանի պարտէզ եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեւ քարոզեց հանդիսապետ Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, կատարուեցաւ «Հանրապետական մաղթանք» Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 33-ամեակին առի-

թով:

Կիրակի, 22 Սեպտեմբեր.– Ե. Կիրակի զկնի վերափոխման: Բարեկենդան Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան: Ժամարարն էր Տ. Եղիշէ Վրդ. Ուշքունեան:

Շաբաթ, 28 Սեպտեմբեր.– Տօն եկեղեցւոյ ի նաւակատիւ Ս. Խաչին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Դիսադիր: Ժամարարն էր Տ. Դեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեան:

Խաչվերացի մեծահանդէս նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը, որ ապա Խաչափայտի Ս. Մասունքը թափօրով Ս. Գլխադիրէն փոխադրեց Աւագ խորան:

Գիշերասկզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցէի» եւ «Հսկման» արարողութեանց նախագահեց Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան:

Կիրակի, 29 Սեպտեմբեր.– Տօն վերացման Սրբոյ Խաչին: Առաւօտեան Մայր տաճարին մէջ պաշտուեցան Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւններ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր տաճարի Աւագ խորանին վրայ մատուցեւ քարոզեց Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան:

Կէսօրէ ետք, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր, Մայր տաճարին մէջ կատարուեցաւ Խաչվերացի մեծահանդէս «Անդաստան»:

Երկուշաբթի, 30 Սեպտեմբեր.– Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Տիրան Վրդ. Յակոբեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, հանդիսապետութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան Պաշտօն Մեքոնեան ընտանիքի ննջեցեալներու հոգիներու հանգստութեան համար:

Շաբաթ, 5 Հոկտեմբեր.– Տօն Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Նշան վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Սիոն Աբղ. Թաքունեան:

Կիրակի, 6 Հոկտեմբեր.– Բ. Կիրակի զկնի Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աջակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Արտէն Քհնյ Աբրահամեան:

Ուրբաթ, 11 Հոկտեմբեր.– Ս. Գէորգայ նախա-

տօնակը պաշտուեցաւ Ղպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան:

Շաբաթ, 12 Հոկտեմբեր.– Սրբոցն՝ Գէորգայ Զօրավարին, Աղոկտոսի եւ Ռոմանոսի երգեցողին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ: Պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Գէորգ Վրդ. Հայրապետեան: Հանդիսապետն էր Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան: Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ղրպտոց վանքի տեսչէն:

Կէսօրէ ետք, Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան տաճար, ուր ժամերգութիւնն ու նախատօնակը պաշտուեցան մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան թափօր տաճարէն ներս: Հանդիսապետն էր Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեան:

Կիրակի, 13 Հոկտեմբեր.– Տօն Վարագայ Ս. Խաչին: Առաւօտեան ժամը 6:30-ին հանդիսապետութեամբ Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեանի, միաբան հայրեր մեկնեցան Ս. Յարութեան տաճար: Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան մեր վերնամատրան մէջ: Ապա Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան Սրբազան Հօր երկրորդ մուտքէն ետք, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեւ քարոզեց հանդիսապետ Սրբազան Հայրը:

Շաբաթ, 19 Հոկտեմբեր.– Սրբոց Եօթնասուն եւ երկու աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի գաւիթը գտնուող՝ Ս. Գէորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Խաչ Ծ. Վրդ. Զոննտուրեան:

Կիրակի, 20 Հոկտեմբեր.– Դ. Կիրակի զկնի Խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Զախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ: Պատարագեց Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան:

Նոյն օրը կատարուեցաւ նաեւ տարեկան ուխտագնացութիւն դէպի Ռամէի Ս. Գէորգայ վանք: Ժամարարն էր Տ. Եղիշէ Վրդ. Ուշքունեան:

Ուրբաթ, 25 Հոկտեմբեր.– Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Սրբազան Հայրը:

Շաբաթ, 26 Հոկտեմբեր.– Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց՝ Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մով-

սիսի Քերթոզին, Դավթի Անյաղթ Փրիստփային, Գրիգորի Նարեկացուն եւ Ներսիսի Կլայեցուն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ՝ Աւագ Սեղանին վրայ: Պատարագեց եւ քարոզեց Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսուչ՝ Տ. Ներսէճ Վրդ. Ալոյեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի Լուսարարապետ Ս. Հայրը նախագահեց Կիւլպէնկեան գերդաստանի ննջեցեալներուն համար կատարուած Հոգեհանգստեան կարգին:

Կիրակի, 27 Հոկտեմբեր.– Ե. Կիրակի զկնի խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն՝ մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան: Ժամարարն էր Տ. Արշակ Աբդ. Ղազարեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, նախագահութեամբ հանդիսապետ Սրբազան Հօր, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան կարգ 1999-ի Հոկտեմբեր 27-ին ՀՀ ԱԺ-ի վրայ զինուած յարձակման հետեւանքով զոհուածներու հոգիներու հանգստութեան համար:

Շաբաթ, 2 Նոյեմբեր.– Ս. Աւետարանչացն՝ Մատթէոսի, Մարկոսի, Դուկասու եւ Յովհաննու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի գաւիթը գտնուող Հայոց Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Ղեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեան: Ժամարարն էր Տ. Սուրէն Քհնջ Ղազարեան:

Կիրակի, 3 Նոյեմբեր.– Զ. Կիրակի զկնի խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր տաճարի Աջակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Ծ. Վրդ. Մանկասարեան:

Երկուշաբթի, 4 Նոյեմբեր.– Սուրբ Յովսէփայ Աստուածահօրն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ տաճարին մէջ՝ Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Տ. Ղեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեան: Պատարագեց Տ. Տիգրան Քհնջ Ոսկանեան:

Շաբաթ, 9 Նոյեմբեր.– Ս. Երկոտասան վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Եղիշէ Վրդ. Ուշքունեան:

Կէսօրէ ետք, Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան տաճար, ուր ժամերգութիւնն ու նախատօնակը պաշտուեցան Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Ապա Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան

Թափօրին հանդիսապետեց Տ. Եղիշէ Վրդ. Ուշքունեան:

Կիրակի, 10 Նոյեմբեր.– Է. Կիրակի զկնի խաչի: Գիւտ Ս. խաչի: Առաւօտեան ժամը 5:30-ին, հանդիսապետութեամբ Տ. Ղեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեանի միաբան հայրեր մեկնեցան Ս. Յարութեան տաճար: Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Երկրորդ մուտքին հանդիսապետեց Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան, ապա Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Ղեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեան: Յետ Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի կատարուեցաւ մեծահանդէս Թափօր՝ նախ Գիւտ խաչի Այրը, ապա Ս. Գերեզմանին շուրջ եռադարձ Թափօրով եւ մէկ անգամ Պատանատեղւոյն: Թափօրին հանդիսապետեց Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան, ամպհովանիի տակ եւ Կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռին:

«Խաչի քո Քրիստոս» շարականի երգեցողութենէն եւ խնկարկութենէն ետք, արարողութիւնները վերջացան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Այսպէս փակելով 2024 տարւան Ս. Յարութեան Տաճարի հանդիսութեանց շրջանը:

Շաբաթ, 16 Նոյեմբեր.– Ամենայն Սրբոց՝ հրնոց եւ նորոց, յայտից եւ անյայտից: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Կիրակի, 17 Նոյեմբեր.– Ը. Կիրակի զկնի խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն՝ մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան: Ժամարարն էր Տ. Տիրան Վրդ. Յակոբեան:

Ուրբաթ, 22 Նոյեմբեր.– Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց նախագահեց Լուսարարապետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 23 Նոյեմբեր.– Ս. Հրեշտակապետացըն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Պատարագեց Ս. Հրեշտակապետաց Վանքի տեսուչ՝ Տ. Ղեւոնդ Ծ. Վրդ. Յովհաննիսեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի Լուսարարապետ Ս. Հայրը նախագահեց Աղանի Ճէվահիրճեանի եւ զաւակացն՝ Գրիգոր եւ Սիմէոն Մարգարեան եղբարց համար կատարուած Հոգեհանգստեան կարգին:

Կիրակի, 24 Նոյեմբեր.– Թ. Կիրակի զկնի խաչի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտա-

կապետաց: Ժամարարն էր Տ. Սիրոն Աբղ. Թաքուն-
շեան:

Շաբաթ, 30 Նոյեմբեր.- Ս. Առաքելոցն՝ Անդ-
րէի եւ Փիլիպպոսի: Յետ Առաւօտեան ժամերգու-
թեան, հանդիսապետութեամբ Տ. Կորիւն Եպս. Բաղ-
դասարեանի կատարուեցաւ ուխտագնացութիւն
դէպի հայոց Փիլիպպոսի աղբիւր:

Կիրակի, 1 Դեկտեմբեր.- Ժ. Կիրակի զկնի Խա-
չի: Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն
մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Թէո-
դորոս Եպս. Զաքարեան: Պատարագեց Տ. Արտէն
Քհնյ Աբրահամեան:

Երեքշաբթի, 3 Դեկտեմբեր.- Նախատօնակին
ի Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Թէոդորոս Եպս. Զա-
քարեան:

Չորեքշաբթի, 4 Դեկտեմբեր.- Ընծայումն
Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Թէոդորոս Եպս.
Զաքարեանի հանդիսապետութեամբ, Միաբան
Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանի
պարտէզ եւ «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին
Ս. Աստուածածնայ տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գե-
րեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատար-
ագը մատուցեց եւ քարոզեց հանդիսապետ՝ Տ. Թէ-
ոդորոս Եպս. Զաքարեան:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, հանդիսապետու-
թեամբ Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթճեանի, կատար-
ուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն վասն հոգւոցն
Կիւլլապի Կիւլպէնկեանի եւ համայն ննջեցելոց Կիւլ-
պէնկեան գերդաստանի:

Շաբաթ, 7 Դեկտեմբեր.- Ս. Գրիգորի Աքան-
չեւագործին, Նիկողայոսի Հայրապետին եւ Միւ-
ռոնայ Եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս
Վրդ. Շէրպէթճեան:

Կիրակի, 8 Դեկտեմբեր.- Ա. Կիրակի Յիսնա-
կի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ՝
Զախակողմեան դասին մէջ գտնուող Ս. Աստուա-
ծածնի խորանին վրայ: Պատարագեց Տ. Խաղ Ծ. Վրդ.
Ճոնտուրեան:

Ուրբաթ, 13 Դեկտեմբեր.- Նախատօնակին ի
Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան:

Շաբաթ, 14 Դեկտեմբեր.- Սրբոց Առաքելոց
եւ առաջին Լուսաւորչացն մերոց՝ Թադէոսի եւ Բար-
թողիմէոսի: Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գըլ-
խադիր: Ժամարարն էր Տ. Գէորգ Վրդ. Հայրապե-
տեան:

Կիրակի, 15 Դեկտեմբեր.- Բ. Կիրակի Յիսնա-
կի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն՝
մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կո-
րիւն Եպս. Բաղդասարեան: Ժամարարն էր Տ. Ար-
շակ Աբղ. Ղազարեան:

Շաբաթ, 21 Դեկտեմբեր.- Ս. Նիկողայոսի
Աքանչեւագործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ
ի Ս. Յակոբ, Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Ժամարարն
էր Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան: Վերաբերումը կատար-
ուեցաւ գաւթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի Սեղա-
նին վրայէն:

Նոյն օրը երեկոյեան, նախատօնակին ի
Ս. Յակոբ նախագահեց Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդա-
սարեան:

Կիրակի, 22 Դեկտեմբեր.- Յղութիւն Ս. Աստ-
ւածածնի ի յԱննայէ: Առաւօտուն Տ. Կորիւն Եպս.
Բաղդասարեան Սրբազան Հօր հանդիսապետու-
թեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով մեկնե-
ցան Գեթսեմանի պարտէզ եւ «Հրաշափառ»ով
մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ տաճար, ուր
օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր
Ս. Գերեզմանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց հանդի-
սապետ Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան:

Ուրբաթ, 27 Դեկտեմբեր.- Նախատօնակին ի
Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Սրբազան
Հայրը:

Շաբաթ, 28 Դեկտեմբեր.- Ս. Յակոբայ Մըծ-
բընայ Հայրապետին, Մարուգէի Ճգնաւորին եւ Մե-
լիտոսի Եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Սերովբէ
Աբղ. Անտոնեան:

Կիրակի, 29 Դեկտեմբեր.- Դ. Կիրակի Յիսնա-
կի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն՝
մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Թէո-
դորոս Եպս. Զաքարեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ
Ծ. Վրդ. Մանկասարեան:

Պատրաստեց՝ ՍԻՈՆ ԱՔԵՂԱՅ ԹԱՔՈՒՇԵԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Հինգշաբթի, 1 Օգոստոս.– Զուգեցերիոյ ազգային օրուան առիթով տրուած ընդունելութեան Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան կողմէ ներկայ գըտնուեցաւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Երեքշաբթի, 20 Օգոստոս.– Երուսաղէմի Ասորւոց Եպիսկոպոս՝ Տ. Անթիմոս Ճաք Յակոբ, ընկերակցութեամբ իր զոյգ միաբաններու՝ այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեանի հետ: Հանդիպման ընթացքին Ասորւոց Եպիսկոպոսը Եպիսկոպոսական ասա մը նուիրեց Նուրհան Պատրիարք Սրբազան Հօրը:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Կալուածոց տեսուչ՝ Տ. Կորին Եպս. Բաղդասարեան, Աւագ Թարգման՝ Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեան եւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Երկուշաբթի, 16 Սեպտեմբեր.– Իսրայէլի մէջ ԱՄՆ դեսպանատան «Պաղեստինեան գործերու վարչութեան» նորանշանակ ղեկավար՝ Տիար Հէնս Ուեյսել, ընկերակցութեամբ փրոթոքոլի պատասխանատու՝ Տիար Հարալդ Օլսընի եւ քաղաքագէտ՝ Տիկին Ռոզալին Անթարի, կատարեց իր առաջին պաշտօնական այցը Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպման ընթացքին Նորին Ամենապատուութիւնը շնորհաւորեց Տիար Ուեյսելի իր պաշտօնի նշանակման առիթով եւ յաջողութիւն մաղթեց:

Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Դիւանապետ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Երեքշաբթի, 8 Հոկտեմբեր.– Սուրբ Յարութեան տաճարի նորանշանակ պատասխանատու ոստիկան՝ Տիար Անան Շանան, ընկերակցութեամբ տաճարին ծառայող ոստիկաններէն Տիար Մաթդ Ֆարահի՝ այցելեցին Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցան Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Աւագ Թարգման՝ Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեան եւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Նոյն օրը, ժամը 11-ին, Արժանթինի ներկայացուցչութեան Պաղեստինեան գրասենեակի մեծաւոր՝ Տիար Մարթին Էռնեսթօ Լաֆֆորշ այցելեց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Աւագ Թարգման՝ Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեան եւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

Հինգշաբթի, 10 Հոկտեմբեր.– Առաւօտեան ժամը 11-ին, Իսրայէլի մէջ Ռուսիոյ դեսպան՝ Տիար Անատոլի Վիքթորով, ընկերակցութեամբ Ռուսիոյ դեսպանատան խորհրդական եւ քաղաքական բաժնի ղեկավար՝ Տիար Տիգրան Կոդբաշեանի եւ առաջին քարտուղար՝ Տիար Ֆէտըր Կէորգիի այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ Դիւանապետի առժամեայ պաշտօնակատար՝ Տ. Սիոն Աբդ. Թաքուեան:

Ուրբաթ, 26 Հոկտեմբեր.– Երուսաղէմի մէջ Մեծ Բրիտանիոյ Ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիկին Տայան Քորներ իր պաշտօնավարութեան շրջանն աւարտելուն առիթով քաղաքէս մեկնելէն առաջ մնաք բարովի այցի եկաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հինգշաբթի, 31 Հոկտեմբեր.– Երուսաղէմի մէջ Սպանիոյ նորանշանակ ընդհանուր հիւպատոս՝ Տիար José Javier Gutiérrez Blanco-Navarrete այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Կալուածոց Տեսուչ՝ Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան եւ Դիւանապետի առժամեայ պաշտօնակատար՝ Տ. Սիրոն Աբղ. Թաքուշեան:

Երեքշաբթի, 12 Նոյեմբեր.– Երուսաղէմի եւ Մերձաւոր Արեւելքի Անկլիքան եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ Գերաշնորհ Տ. Հուսամ Արք. Նաում քաղաքավարական այցելութիւն կատարեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեան:

Հանդիպման ընթացքին Անկլիքան եպիսկոպոսը Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքին տեղեկացուց Քենթըրպլի Արքեպիսկոպոսի՝ Սուրբ Երկիր կատարուելիք այցի եւ այդ առթիւ կազմակերպչական աշխատանքներու մասին:

Հինգշաբթի, 14 Նոյեմբեր.– Երուսաղէմի մէջ Մեծ Բրիտանիոյ Ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիկին Տայան Քորների պաշտօնավարութեան շրջանն աւարտելուն առիթով տրուած ընդունելութեան Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան կողմէ ներկայ գտնուեցաւ Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման՝ Տ. Վազգէն Վրդ. Ալէքեանի եւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեանի:

Երեքշաբթի, 19 Նոյեմբեր.– Քենթըրպլի արքեպիսկոպոս՝ Ժաւթին Ուէլչի, ընկերակցութեամբ Երուսաղէմի եւ Մերձաւոր Արեւելքի Անկլիքան եկեղեցւոյ եպիսկոպոս՝ Հուսամ Արք. Նաումի եւ եպիսկոպոսներու այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատուի Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեան, որ եւ հանդիպումէն յետոյ Քենթըրպլի արքեպիսկոպոսին եւ պատուիրական առաջնորդեց Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճար եւ տուաւ համապատասխան բացատրութիւններ:

Նոյն օրը երեկոյեան, Իսրայէլի Արտաքին գործոց նախարարութեան՝ քրիստոնեայ փոքրամասնութիւններու նորանշանակ պետ՝ Տիկին Տամի Պէն Խայիմ, ընկերակցութեամբ նոյն նախարարութեան բոլոր փոքրամասնութիւններու մեծաւոր՝ Տիկին Շուլի Տաւիտովիչի, Իսրայէլի Ներքին գործոց նախարարութեան Քրիստոնեայ համայնքներու

բաժնի վարիչ՝ Տիար Սեզար Մարճիէի եւ նոյն վարչութեան բոլոր փոքրամասնութիւններու մեծաւոր՝ Տիար Էլյատ Սառխանի, իր պաշտօնը ստանձնելուն առիթով այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատուի Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Կալուածոց տեսուչ՝ Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան եւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեան:

Երեքշաբթի, 3 Դեկտեմբեր.– Հայաստանէն Սուրբ Երկիր ժամանած՝ Երեւանի պետական համալսարանի հայագիտական հետազօտութիւններու ինստիտուտի հայ-օսմանական առնչութիւններու բաժնի ղեկավար, արեւելագիտութեան ֆակուլտետի՝ թիւրքագիտութեան ամպիոնի դոցենտ՝ Տիկին Լուսինէ Սահակեան այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Ամենապատուի Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի հետ:

Հանդիպման ընթացքին Տիկին Լուսինէ Սահակեան Նորին Ամենապատուութեան յաճնեց 2017 թուականէն ի վեր տարուած աշխատանքներու արդիւնքը՝ «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան» գրքի առաջին հատորը:

Շուրջ 1000 եւ աւելի էջերէ կազմուած սոյն հատորը լոյս ընծայուած է հեղինակներ՝ Լուսինէ Սահակեանի, Անի Սարգսեանի եւ Անի Ոսկանեանի անգնահատելի ջանքերով:

Հանդիպմանը ներկայ էին նաեւ Սուրբ Աթոռոյս Դիւանապետ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեան եւ Սոչիէն Տիար Մարկոս Քէսեան:

Նոյն օրը, Իսրայէլի մէջ Հայաստանի Հանրապետութեան դեսպան՝ Տիար Արման Յակոբեան այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան եւ հանդիպում ունեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեանի հետ:

Հանդիպմանը ներկայ էր նաեւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգշեան:

Չորեքշաբթի, 11 Դեկտեմբեր.– Առաւօտեան ժամը 10-ին, Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան տօներուն ընթացքին Սուրբ Երկրի Քրիստոնեայ Հոգեւոր Պետերը եւ ներկայացուցիչները մէկտեղուեցան Յունաց Պատրիարքարանին մէջ: Հանդիպման ընթացքին Հոգեւոր Պետերը խմբագրեցին Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան հաղորդագրութիւնը:

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան կողմ

մէ ներկայ գտնուեցաւ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեան:

18-23 Դեկտեմբեր.– Յորդանանահայոց Պատրիարքական փոխանորդ Տ. Աւետիս Ծ. Վրդ. Իփրաճեանի հրաւերով եւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեանի օրհնութեամբ եւ յանձնարարութեամբ Սուրբ Աթոռոյ Տնօրէն Ժողովի Ատենապետ՝ Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան Դեկտեմբեր 18-23 օրերուն այցելեց Յորդանանի Հաշիմական Թագաւորութիւն՝ հանդիպելու Ամմանի Տեղական խորհուրդի անդամներուն եւ ի մօտոյ ծանօթանալու համայնքի կրօնական եւ համայնքային խնդիրներուն:

Այցի ընթացքին Տ. Թէոդորոս Եպս. Զաքարեան, ընկերակցութեամբ Յորդանանահայոց առաջնորդ եւ Պատրիարքական փոխանորդ՝ Տ. Աւետիս Ծ. Վրդ. Իփրաճեանի Ամմանի Յոյն-Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ առաջնորդարանին մէջ մասնակցեցաւ Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան տօներու առթիւ՝ ի պատիւ Յորդանանի քրիստոնէական համայնքներու հոգեւոր առաջնորդներու Յորդանանի Հաշիմական Թագաւորութեան վարչապետ՝ Մեծայարգ Տիար Ճաֆար Հասսանի կողմէ կազմակերպուած շնորհաւորական հանդիսութեան:

Երեքշաբթի, 23 Դեկտեմբեր.– Ամանորի եւ Սուրբ Ծննդեան տօներու առթիւ յարգելով Երուսաղէմի մէջ Ֆրանսայի Ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիար Նիկոլաս Դասիանիդէսի կողմէ ի պատիւ Սուրբ Երկրի Պատրիարքներուն տրուած պաշտօնական ընթրիքին Ֆրանսական հիւպատոսարանին մէջ ներկայ գտնուեցաւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ՝ Դիւանապետ՝ Տ. Աղան Վրդ. Գոգչեանի:

Ընթրիքին ներկայ էին նաեւ Յունաց եւ Լատինաց Պատրիարքները:

Ուրբաթ, 27 Դեկտեմբեր.– Կաթոլիկ եւ Բողոքական եկեղեցիներու Սուրբ Ծննդեան տօնին առթիւ, Սուրբ Երկրին մէջ սկսան շնորհաւորութիւնները:

Առաւօտեան ժամը 10:15-ին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը հանդիսապետութեամբ

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեանի, շնորհաւորութեան գնաց Սուրբ Երկրի Լատին Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Փիերպատիսթա Արք. Փիցապալային եւ Միաբանութեան:

Նորին Ամենապատուութիւն Տ. Նուրհան Պատրիարք շնորհաւորելով Լատին Ամենապատիւ Պատրիարքին՝ իր խօսքին մէջ ըսաւ. «Ամէն տարի Սուրբ Ծնունդին մեր աղօթքներով կը միանանք Ձեզ եւ մեր միւս քրիստոնէայ եղբայրներուն՝ խընդրելով նորածին Թագաւորէն որ մէկընդմիշտ վերացնէ ատելութիւնն ու թշնամանքն այս աշխարհէն եւ անգամ մը եւս մեր աշխարհին շնորհէ Իր Աստուածային խաղաղութիւնն ու սէրը, ինչպէս նաեւ աշխարհի առաջնորդներուն՝ Իր աստուածային իմաստութիւնը:

Կը մաղթեմ, որ այսօր մեր միասին անցուցած ժամանակը ոգեշնչէ մեզ՝ խորացնելու եղբայրական մեր կապերը, որոնք կը միաւորեն մեզ հաւատքով եւ կ'ամրացնեն մեր վճռականութիւնը՝ ըլլալու խաղաղութեան եւ սիրոյ քարոզիչ մեր Տիրոջ վկաները աշխարհի վրայ:

Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան եւ Հայ համայնքի անունէն կը շնորհաւորենք Ձեզ եւ Ձեր համայնքի անդամներու Ամանորը եւ Սուրբ Ծնունդը:

ՇՆՈՐՀԱԽՈՐ ԱՄԱՆՈՐ ԵՒ ՍՈՒՐԲ ԾՆՈՆԴ:

Ապա Լատին Ամենապատիւ Տ. Փիերպատիսթա Պատրիարք շնորհակալութիւն յայտնեց Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան շնորհաւորական այցելութեան համար: Իր խօսքին մէջ Լատին Պատրիարք ըսաւ. «Ինչպէս ամէն տարի, այս տարի եւս մենք կը փափաքինք որ այն ըլլայ խաղաղութեան, ուրախութեան եւ յոյսի տարի: Մեզի յոյս պէտք է այս երկրին մէջ, որը նշանաւորուած է բռնութեամբ, ատելութեամբ, վիրաւորական արհամարհանքով ու վախով: Սուրբ Ծնունդը հնարաւորութիւն կու տայ մեզի մեր սրտերու մէջ տեղ բանալու Անոր համար, բացայայտելու որ Ինքն է մեր ճանապարհը, մեր տունը, մեր հացը, մեր յոյսը:

ՇՆՈՐՀԱԽՈՐ ԱՄԱՆՈՐ ԵՒ ՍՈՒՐԲ ԾՆՈՆԴ:

Պատրաստեց՝ ՆԵՐՍԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐ

Շնորհակալությամբ եւ օրհնությամբ կ'արձանագրենք 2024 տարւոյ ընթացքին Սր. Յակոբեանց Մայր տաճարին եւ այլ սրբավայրերու տրուած հետեւեալ բարեպաշտական նուէրները:

1. Երեւանէն Սոնիա Աւետիսեան Սր. Յակոբեանց Մայր տաճարին կը նուիրէ սկիհի ձեռագործ ծածկոց մը կարմիր յատակի վրայ, եւ ձեռաց խաչի մանիշակագոյն բռնիչ մը:
(28 Մարտ)

2. Երեւանէն Տիկին Իսկուհի Դաւթեան Սր. Յակոբեանց Մայր տաճարի Սր. Աստուածածնայ պատկերին կը նուիրէ ոսկի խաչ մը՝ շղթայով:
(7 Սեպտեմբեր)

3. Գանատայէն Լիլիթ Յովհաննիսեան Սր. Յակոբեանց Մայր տաճարի Սր. Աստուածածնայ պատկերին կը նուիրէ ոսկի մատանի մը:
(22 Սեպտեմբեր)

4. Հայաստանէն հանգուցեալ Տ. Յարութիւն Քհնյ Դարբինեանի երէցկիւնը եւ հոգեւոր զաւակները ի յիշատակ Տ. Յարութիւն Քհնյ Դարբինեանի Սր. Յակոբեանց Մայր Տաճարին կը նուիրեն պզտիկ քարերով, խաղողի ողկոյզներով եւ նուռերով արծաթէ սկիհ մը՝ մաղզմայով:
(24 Հոկտեմբեր)

ԵՐԱՆԻ ՈՐ ՈՒՆԻՅԻ ՅԻՇԱՏԱԿ Ի ՍԻՈՎՆ

ՍԵՒԱՆ ԱՐՔ. ՂԱՐԻՊԵԱՆ

Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ**ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ****ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ 2024 ՏԱՐԻՈՅ**

Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Արք. Մանուկեան

Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի եւ նախագահ Տնօրէն Ժողովի

Երուսաղէմ, Սուրբ Աթոռ

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան Կիւլպէնկեան Մատենադարանը 2024 տարւոյ ընթացքին յաջողութեամբ իրականացուց իր առաքելութիւնը: Շարունակուեցան համագործակցութիւնները Հայաստանի Ազգային գրադարանի եւ Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի հիմնարար գիտական գրադարանի հետ:

Ձերդ Ամենապատուութեան օրհնութեամբ եւ արտօնութեամբ Մարտ 18-ին Հայաստանէն ժամանեց Օրիորդ Աննա Բարսեղեան եւ աշխատանքի անցաւ Մատենադարանէս ներս որպէս Հաւաքածոներու եւ գրացուցակներու համակարգող եւ վերականգնող: Մարտ 20-էն սկսելով իր աշխատանքը ան նախ տարիներու փոշիէն ամբողջութեամբ մաքրեց թերթերու պահոցի ամսաթերթերը, շաբաթաթերթերն ու օրաթերթերը, ապա՝ ամբողջ դարակները: Մաքրութենէ յետոյ այդ բոլոր թերթերը այբբենական կարգով դասաւորեց դարակներու վրայ, դարակներու ներսէն փակցուց թերթերու անուանումները, իսկ շաբթերու կողքէն՝ տառերը:

Կիւլպէնկեան Մատենադարանիս մէջ հաստատուծ ձեռագիրներու առժամեայ պահոցին մէջ բռնկած հրդեհին հետեւանքով ամբողջութեամբ սեւցած է ձեռագիրներու պահոցը, նաեւ այդ պահոցէն ծուխը թերթերու պահոց լեցուած էր եւ մաքրութիւնը զերոյացուցած: Ձեռագրաց առժամեայ պահոցէն Հ. Արշակ Տիրացուներու հետ միասին մաքրեցին ձեռագիրներու վրայ նստած մուրը եւ փոխադրեցին նոր Ձեռագրատուն, իսկ թերթերու պահոցի մաքրութիւնը եւ թերթերու վրայ նստած մուրը դարձեալ մաքրեց Օրիորդ Աննա Բարսեղեան:

Մուրերու մաքրման աշխատանքներէն յետոյ, Օրիորդ Աննա Բարսեղեան այժմ մի առ մի կը հաշուառէ օրաթերթերը ըստ հրատարակութեան օրերու, կ'արձանագրէ առկայ եւ բացակայ թիւերը, որպէսզի ունենանք թերթերու պահոցի վերջնական ցուցակ, ապա կը դասաւորէ դարակներու վրայ:

2024 թուականի Յունուար 1-էն առ 25 Դեկտեմբեր, Կիւլպէնկեան Մատենադարանը համալրուած է 500 միաւոր գրականութեամբ, որոնցմէ գիրք՝ 310 միաւոր, ամսագիր եւ օրաթերթ՝ 186 միաւոր, հնատիպ՝ 4 միաւոր:

Տարուայ ընթացքին բոլոր նուիրատուներու անունները կանոնաւոր կերպով արձանագրուած են «Սիրոն» ամսագրին մէջ:

2024 տարւոյ ընթացքին առ 17.12.2024 Մատենադարանիս գրադարանավարուհի Տիկին Աննա Կէճէքուշեան ելեկտրոնային շտեմարան մուտքագրած եւ գծակոդաւորած (barcode) է 2517 միաւոր հնատիպ գրքեր: Գծակոդաւորած (barcode) եւ քարտաւորած է 1245 միաւոր հայերէն եւ 88 միաւոր օտարալեզու գիրքեր:

2024 տարւոյ ընթացքին օժանդակութեամբ Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան Հայկական համայնքներու բաժանմունքի եւ Լոնտոնի Սուրբ Սարգիս բարեգործական հիմնադրամի, ինչպէս նաեւ Սուրբ Աթոռոյս՝ փոխուեցան Կիւլպէնկեան Մատենադարանի ընթերցասրահի, մեծ սրահի եւ թերթերու պահոցի ներկառուցուած օգորակիչները, նոր օգորակիչ մըն ալ զետեղուեցաւ հնատիպ գիրքերու պահոցին մէջ:

Նորոգուեցան տանիքի անձրեւաջուրներու խողովակները եւ փոխարինուեցան նոր՝ պղնձեայ խողովակներով: Ձեռք բերուեցաւ մինչեւ ԱՅ չափի գրքեր թուայնացնելու մէկ մեքենայ, ինչպէս նաեւ պատճէնահանող մէկ մեքենայ:

Ներկայիս անհրաժեշտ է վերանորոգել ձեռագիրներու հրդեհուած առժամեայ պահոցը: Փոխել Մատենադարանիս բոլոր հրդեհավտանգ լոյսերը, ձեռք բերել դասախօսութիւններու, միջոցառումներու համար անհրաժեշտ ամպիոն մը, Projector, Projector Screen եւ laptop համակարգիչ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարանիս աշխատակիցներ՝ Գրադարանավարուհի Տիկին Աննա Կէճէքուշեան, Հաւաքածոներու եւ գրացուցակներու համակարգող եւ վերականգնող՝ Օրիորդ Աննա Բարսեղեան եւ մաքրութեան պատասխանատու Տիկին Լարիսա Սարգսեան իրենց աշխատանքը կատարած են սրտացաւօրէն, որու համար շնորհակալ ենք:

Շնորհակալ ենք Ձերդ Ամենապատուութեան իր հայրական վերաբերմունքի համար:

Ձերդ Ամենապատուութեան կը մաղթենք արեւշատ եւ քաջառողջ բազում տարիներու գահակալութիւն:

ՆԵՐՍԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

Տեսուչ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ Է ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐԸ

1. Մատենադարանիս տեսուչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Ալոյեան կը նուիրէ՝ 11 գիրք, 2 զըրքոյկ եւ 2 ամսաթերթ:

- Համաստեղ - Աղօթարան, Երեւան, 2017:

- Շարականք հանգստեան, Օրհնութիւնք ապաշխարութեան, Մեծացուցէք, Շարականք խաչի եւ Համբարձիք եւայլն, Երուսաղէմ, 1947:

- Կանոնադրութիւն Ընդհանուր Ժողովոյ Միաբանական Ուխտին Սրբոց Յակովբեանց Երուսաղէմ, Երուսաղէմ 1881 (պատճէն):

- Ռ. Ա. Աթայեան, Տ. Գ. Տէր-Մարտիրոսեան - Երաժշտութեան տարրական տեսութիւն: Դասագիրք երաժշտական ուսումնարանների համար, Երեւան, 1949 (պատճէն):

- Եղուարդ Սիմքէշեան - Զահակիրները, Իսթանպուլ, 1973 (պատճէն):
- Եղիվարդ - Ազգային եւ Եկեղեցական Անդրադարձումներ, Երուսաղէմ, 2017:
- Եղիվարդ - Մատենախօսականք, Երուսաղէմ, 2017:
- Շահէն Խաչատրեան - Յակոբ Յովնաթանեան 1806 -1881, Երեւան, 2015:
- Վարդ Շիկահեր - Հերկ ու բերք, Իսթանպուլ, 2001:
- Գէորգ Ս. Ճինիվիզեան - Հայրենիք եւ Սէր, (Պատմութեամբներ), Երուսաղէմ, 2006:
- Թ.Ա.Մ. - Անդրադարձ Ա. Յոբելեան, Բ. Գրութիւններ, Երուսաղէմ, 2002:
- Ն. Բարաթեան - Հայերէն - Անգլերէն բառարան, Երեւան, 2006:
- Արսէն Արքեպիսկոպոս Պէրպէրեան - Հայ հոգեւոր երգերի ընտրանի, Երեւան, 2010:
- «Սիոն» ամսագիր, 2020, Ապրիլ- Յուլիս, թիւ 4-5-6-7, ՂԲ. 92 Տարի, Երուսաղէմ:
- «Լոյս» - կրօնական, եկեղեցագիտական եւ Ս. Գրային պաշտօնական եռամսեայ, Գանատայի Հայոց թեմի առաջնորդութեան, 2017, Ապրիլ-Մայիս-Յունիս, թիւ 2, ԺԵ. Տարի:

2. Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան Հայկական համայնքներու բաժանմունքի տնօրէն Ռազմիկ Փանոսեան կը նուիրէ.

- Սփիւռքագիտութիւն. Քննական անթոլոգիա, Կազմ. եւ խմբ.՝ Վահէ Սահակեան, Երեւան, 2022:

- Բաֆֆի Քորթոշեան - Արտակ Արք. Մանուկեանի անուան Թեհրանի Հայոց ազգային-ազատագրական թանգարանի հաւաքածոն, Երեւան, 2021:

- Յուրգիս Բալտրուշայտիս, Տիգրան Քուլմշեան - Զուղան արաքս գետի ափին եւ նրա յուշակոթողները, Երեւան, 2005:

3. Երուսաղէմի Լատին Պատրիարքութեան միաբան՝ Հայր Դոկտ. Ազիզ Հալաւեն կը նուիրէ.

- Liturgical Office of the Latin Patriarchate - Missale Romanum, Arabic translation of liturgical texts based on the Roman Missal, second addition, Printed by Grafiche Mariano S.r.l. - Como (Italia) 2022.

- Fr. Aziz Halawen (language: Arabic) - The Liturgy of the Church in the History and Theology, Publication of the Liturgical Office of the Latin Patriarchate of Jerusalem, 2024.

4. Կարինէ Մնացականեան Կիւլպէնկեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.

- Աստուածաշնչի Հանրագիտարան, Անգլերէնից թարգմ.՝ Յասմիկ Մուրատեանի, Հայաստանի Աստուածաշնչեան ընկերութիւն, 1999:

- Encyclopedia of The Bible, Life and times, meaning and massage a comprehensive guide, Edited by Pat Alexander, Bloomsbury Books, London, 1994.

- Arie Comey / Naomi Tsur, New-User-Friendly English-Hebrew, Hebrew- English Dictionary, Including a Summary of English Grammar, Achiasaf Publishing House, LTD., Tel Aviv, 1997.

5. Լիւսի Ճանճիկեան կը նուիրէ իր հեղինակած.

- Divine Encounters, Memoirs of an Armenian Palestinian Painter from Jerusalem and Beyond, Dar al-Kalima University Press, Las Vegas, USA 2024.

6. Սաղիմաբնակ Տէր եւ Տիկին Աբգար եւ Ալիս Զաքարեան ամուլը Կիւլպէնկեան Մատենադարանիս կը նուիրէ. Օրացոյցներ 85 միաւոր.

- Օրացոյց Համազգային, Տպ. Պէյրութ, 1939:

- Օրացոյց Տպ. Երուսաղէմ - 1891, 1915, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945, 1947, 1948, 1949, 1952, 1953, 1954, 1956, 1957, 1958, 1959, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003 (2 օրինակ), 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014:

• Թերթեր 52 միաւոր.

1. Ադրադարձ ... Գրական Մշակութային Ամսաթերթ, տպ. Երուսաղէմ, 2011, Մարտ, Օգոստոս, Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր, Թիւ 1, 6, 7, 8:

- 2012, Յունուար, Ապրիլ, Մայիս, Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր, Դեկտեմբեր, Թիւ 9, 12 (2 օրինակ), 13, 15, 16, 18 (4 օրինակ):

- 2013, Յունուար-Փետրուար, Ապրիլ, Թիւ 19, 21:

2. ՀէՄ Եռամսեայ նոր շրջան.

- 1990, ԺԴ. տարի, Յունուար-Դեկտեմբեր:

- 1991, ԺԵ. տարի, Թիւ 2, 3, 4, Ապրիլ-Յունիս, Յուլիս-Սեպտեմբեր, Հոկտեմբեր-Դեկտեմբեր:

- 1992, ԺԶ. տարի, Թիւ 2-3, Ապրիլ-Սեպտեմբեր:

- 1993, ԺԷ. տարի, Թիւ 2-4, Յուլիս-Դեկտեմբեր:

- 1994, ..., Յունուար-Դեկտեմբեր:

- 1995, Ապրիլ-Մայիս-Յունիս, Յուլիս-Օգոստոս-Սեպտեմբեր, Հոկտ.-Նոյեմ.-Դեկտ.:

- 1996, Յուն.-Փետ.-Մարտ, Յուլիս-Օգոստոս-Սեպտ.:

- 1998, 22րդ տարի, Թիւ 1-2, 3-4, Յունուար-Յունիս, Յուլիս-Դեկտեմբեր:

- 1999, 23րդ տարի, Թիւ 1-2, 4, Յունուար-Յունիս, Հոկտեմբեր-Դեկտեմբեր:

- 2000, 24րդ տարի, Թիւ 1, 2-3, 4, Յունուար-Մարտ, Ապրիլ-Սեպտ., Հոկտ.-Դեկտ.:

- 2001, 25րդ տարի, Թիւ 1, 2, Յունուար-Յունիս, Յուլիս-Դեկտ.:

- 2002, 26րդ տարի, Թիւ 1, 2, Յունուար-Յունիս, Յուլիս-Դեկտ.:

- 2003, 27րդ տարի, Թիւ 1-2, Յունուար-Դեկտ.:

- 2004, 28րդ տարի, Թիւ 1, 2, Յունուար-Ապրիլ, Մայիս-Օգոստոս:

- 2004 Սեպտեմբեր-Ապրիլ 2005, 28րդ եւ 29րդ տարի:

- 2005, 29րդ տարի, Թիւ 2, Մայիս-Դեկտ.:

- 2006, 30րդ տարի, Թիւ 1, Յունուար-Յունիս:

- 2006 Յուլիս - Յունիս 2007, 30-31 րդ տարի:

- 2007 Բացառիկ (70 ամեակ 1937-2007):

- 2007 Յուլիս-2008 Յունիս, 31-32րդ տարի:

- 2008 Յուլիս-2009 Ապրիլ, 31-32րդ տարի (ամսագրի վրայ տարեկարգման թիւը «31-32րդ տարի» վրիպակ է):

- 2009, 32րդ տարի, Մայիս-Դեկտ.:

3. Սաղիմականչ, Երուսաղէմ.- 2002-2003, թիւ 5, Դեկտ.-Յունուար-Փետրուար:

• Յայտագիրներ 10 միաւոր.

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 1997 Յունիս 7:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 1999 Յունիս 7:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2000 Յունիս 3:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2002 Յունիս 8:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2003 Յունիս 7:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2004 Յունիս 5:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2006 Յունիս 3:

Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան Ամավերջի հանգէս, Երուսաղէմ, 2007 Յունիս 9:

Սրբոց Թարգմանչաց վարժարան Շրջանաւարտից հանգէս, Երուսաղէմ, 2008 Յունիս 7:

Սրբոց Թարգմանչաց երկ. վարժարան, Եղիա Տիգրանեանին Ուսուցչական Վաստակի 50-ամեայ Յոբելէան:

The Armenian Patriarchate of Jerusalem, Washing of feet Ceremony, Jerusalem, St. James Press 1998.

• Կանոնագիր 1 միաւոր.

Երուսաղէմացի Հայոց Բարեսիրական Միութիւն, Կանոնագիր, Երուսաղէմ 1925:

• Հայերէն գրքեր 48 միաւոր.

- Ժամագիրք Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, Երուսաղէմ, 1866:

- Գանձարան Աղօթից, Երուսաղէմ, 1891:

- Բովանդակութիւն Ազգային Սեպհականութեանց, Ընկերովի Իրաւանց, Արարողութեանց եւ սովորութեանց, Երուսաղէմ, 1890:

- Ընդարձակ Օրացոյց Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հայոց, Կ. Պոլիս, 1907 (բացակայ էջերով):

- Սիմոն Գաբամաճեան - Նոր բառգիրք Հայերէն լեզուի, Պատկերազարդ, Կ. Պոլիս, 1910:

- Ի Յիշատակ Յարութին Յ. Գրիգորեանի Դամասկացոյ ի ծաղիկ հասակի մահացելոյ 1908:

- Հրաշագործ Սուրբ Նեքթարիոսի կեանքն ու հրաշքները 1846-1920, Վեցերորդ տրպագրութիւն, Յունուար, 2005:

- Հ. եւ Զ. Ասատուր, Գործնական քերականութիւն արդի աշխարհաբարի, Պատկերազարդ Բ. Գիրք, Զ. տպագրութիւն, Ա. Եազըճեան գրատան հրատ., Տպ. Կ. Պոլիս, 1922:

- Մկրտիչ Եպիսկոպոս Աղանունի, Միաբանք եւ այցելութիւն Հայ Երուսաղէմի, Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, 1929:

- Մկրտիչ Եպիսկոպոս Աղանունի, Հայկական հին վանքեր եւ եկեղեցիներ Սուրբ Երկրին մէջ, ուսումնասիրութիւններ, Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, 1931:

- Տետրակ Թափօրի Աւագ Հինգշաբթի ի Սուրբ Հրեշտակապետ եւ ի Սուրբ Փրկիչ, Երուսաղէմ, 2011:

- Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Հայ Եկեղեցոյ Կորուստը Եղեռնին, Նիւ Եորք, 1972 (2 օրինակ):

- Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Կոմիտասի հանճարը իր Պատարագին մէջ, Երուսաղէմ, 2003:

- Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Անկարելի սէր, (հայերէն եւ անգլերէն), Երուսաղէմ, 2001:

- Տ. Թորգոմ Պատրիարքի Ամբողջ Երկեր Բ., Սուրբք եւ Տօնք Հայաստանեայց Եկեղեցոյ, Բ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1957:

- Գէորգ Բաղդիշեան, Թորգոմ Աբեղայ Մանուկեանը եւ «Սարկաւագաց Միութիւն»-ը, Երուսաղէմ, 2004:

- Էմմանուէլ Աբեղայ Աթաշանեան, Գէորգ Մաղոյեան, Երուսաղէմի Հայոց Սրբավայրերը (հայերէն, ռուսերէն եւ անգլերէն), Մոսկուա, 2003 (2 օրինակ):

- Ընծայ Աբեղայ, Այն, ինչ մնում է քեզնից..., Պատմութեամբ գեղանկար, Երուսաղէմ, 2003:

- Ղեւոնդ Վարդապետ, Հարցեր հոգեւորականին, Երուսաղէմ, 2013:

- Ղեւոնդ Վարդապետ, Հայ Երուսաղէմ, Iphoneography, Երուսաղէմ, 2016:

- Արթուր Վարդապետ, Եկեղեցոյ Սուրբ Խորհուրդները, Երուսաղէմ, 1940:

- Հանգստեան Ժամ, Երուսաղէմ, 2014:

- Անուշ Նազգաշեան, Փոքրիկ Աղջիկը Մեծ Երագով..., Երեւան, 2009:

- Անուշ Նազգաշեան, Գիշերային Պատարագ, Երեւան, 1994:

- Անուշ Նազգաշեան, Խաչուած Սէր, Երուսաղէմ, 2000:

- Բագրատունի, Հոգիի համերգ, Երուսաղէմ, 1995 (2 օրինակ)

- Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան, Օրերն Ոսկի..., Տարեգիրք 1996-1997, Երուսաղէմ:

- Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարան, Տարեգիրք 1929-1999, Երուսաղէմ (Compiled by Y. H. Dickranian):

- Զորս Կրօնական Երգեր; Փառք ի բարձունս, Նորաստեղծեալ, Եղիցի Անուն Տեառն

Օրհնեալ, Տարածեալ, Տպ. Երուսաղէմ...:

- Պատարագամատոյց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ (հայերէն եւ անգլերէն), Երուսաղէմ, 2004 (2 օրինակ):

- Պատարագամատոյց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ (գրաբար, աշխարհաբար եւ անգլերէն), Նիւ Եորք, 1999:

- Կոմիտաս Վարդապետ, Դաշնաւորեալ Երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ վասն միասեռ արական խմբի, Վերատեսեալ ի ձեռն Վարդան Սարգսեանի, Փարիզ, 1933:

- Ս. Ներսէս Շնորհալի 1100-1173, Հաւատով խոստովանիմ, հայերէն, անգլերէն եւ արաբերէն (2 օրինակ):

- Արարողութիւն Սրբոյ Պատարագի եւ Կարգ Աղօթից Հանգստեան Ժամուն, բ. տըպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1946:

- Տաղարան Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ, Գ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1907:

- Գանձարան Աղօթից, Գ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1911:

- Գրիգոր Նարեկացի, Ընտիր Մատենագիրք, Գ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1936:

- Մ. Մանուկ Վարժապետ Կակոսեան Կիրինեցւոյ, Ուսումն Սրբազան Պատմութեան Աւետարանի եւ Քրիստոնէական Հաւատոյ, Ճանապարհ Երկնից, Գ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1907:

- Նոր Կտակարան (տիտղոսաթերթ՝ բացակայ):

- Աստուածաշունչ գիրք Հին եւ Նոր Կտակարանաց, Վիէննա, 1932:

- Նոր Կտակարան, Կոստանդնուպոլիս, 1912:

- Արբակ Մխիթարեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի Գանձերը (հայերէն, անգլերէն, ֆրանսերէն, եբրայերէն, արաբերէն), Երուսաղէմ, 1969:

- Լիտիայ Օպյաճեան, Յուշեր Հայֆայէն եւ անցեալէն, Լոս Անճելըս, 1991:

- Հ. Յակովբ Վ. Տիրոյեանէ ի Մխիթ. Ուխտէն, Ուսումնական Հաւաքածոյ, Լիկիոնական շրջան, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1919:

- Մաղաքիա Արքեպս. Օրմանեան, Հայկական Երուսաղէմ, նկարագիր Աթոռոյ Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, 1931:

- Ուղեցոյց Սրբազան Տեղեաց, Զ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1910:

- Վահրամ Կէօքճեան, Հայ Երուսաղէմը դարերու մէջէն, Երուսաղէմ, 1965:

- Գառնիկ Գէորգեան, Զնքուշապատում, Առաջին հատոր, Երուսաղէմ, 1970:

• Անգլերէն գրքեր 20 միաւոր.

- Abraham Kankashian, *An Armenian Melody, short stories*, St. James Printing Press, Jerusalem, 2004.

- Anoush Nakashian, *Love & Torment selected poems*, France, 2013.

- Hagop Nersoyan, *The Christology of Armenian Orthodox Church*, St. James Printing Press, Jerusalem, 2001.

- Stanley Lane-Poole, *Saladin and the fall of the Kingdom of Jerusalem*, London, 1926.

- Assadour Antreassian, *Jerusalem and the Armenians*, St. James Printing Press, Jerusalem, 1969.
 - Bp. Terenig Poladian, *The Role of Armenia in History*, third edition, Jerusalem, 1976.
 - *Armenian Patriarchate of Jerusalem St. James Press, Catalogue*, 1971.
 - *The Armenian Patriarchate of Jerusalem, Brief Notes, On The Armenian Patriarchate of Jerusalem*, 1971.
 - Abraham Terian, *Patriotism and Piety in Armenian Christianity the Early Panegyrics on Saint Gregory*, New York, 2005.
 - *The Armenian Pottery of Jerusalem*, Eyaele Olenik, Haaretz Museum, Tel Aviv, 1986.
 - *Costumes of the Holy Land*, by John Bannayan (2 copy).
 - John H. Melkon Rose, *Armenians of Jerusalem, Memories of Life in Palestine*, The Radcliffe Press, London, New York.
 - Kevork Hintlian, *History of the Armenians in The Holy Land*, Jerusalem, 1989.
 - Garo Sandrouni, *Armenians in Jerusalem*, Jerusalem, 2000.
 - Nadera Shalhoub-Kevorkian, *Militarization and Violence against Women in Conflict Zones in the Middle East, A Palestinian Case-Study*, United Kingdom, University Press, Cambridge, 2009.
 - Richard G. Hovhannisian, *The Republic of Armenia, Volume 1 The First Year, 1918-1919*, University of California Press, Berkeley. Los Angeles. London, 1971.
 - Richard G. Hovhannisian, *The Republic of Armenia, Volume 2, From Versailles to London, 1919-1920*, University of California Press, Berkeley. Los Angeles. London, 1982.
 - Richard G. Hovhannisian, *The Republic of Armenia, Volume 3, From London to Sevres, February-August 1920*, University of California Press, Berkeley. Los Angeles. London, 1996.
 - Richard G. Hovhannisian, *The Republic of Armenia, Volume 4, Between Crescent and Sickel, Partition and Sovietization*, University of California Press, Berkeley. Los Angeles. London, 1996.
7. Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի գրադարանը Մատենադարանիս կը նուիրէ.
- «Սիոն» ամսագիր, Երուսաղէմ, 1955, թիւ 11-12, 1960 թիւ 6, 8:
 - Սովետական Հայաստան, Երեւան, 1980 թիւ 6, 8, 12, 1983 թիւ 6, 1984 թիւ 9:
8. Սրբոց Յակոբեանց Միաբաններէն՝ Հոգեշնորհ Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.
- Lukas Landmann, *Jerusalem, Faces of a City (English, Hebrew and Arabic)*, Printed in EU, 2024.
 - Ատլաս պատմական եւ արդի Հայաստանի, Պէյրուի, 1956:
 - Պետրոս Քհնյ Գասարճեան, Հայ Առաքելական Եկեղեցին եւ իր վարդապետութիւնը, Փարիզ, 1945:
 - Ովսաննա Կիրճեան, Ծաղկաքաղ շարականոց երգոց եւ աղօթից՝ հանդերձ աշխարհաբար թարգմանութեամբ Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ, Անթիլիաս - Լիբանան, 1952

- G. C. Bottini, L. Disegni, E. Alliata, *Essays in honour of Virgilio C. Corbo, Christian Archaeology In The Holy Land; New discoveries, Franciscan Printing Press, Jerusalem, 1990.*

- H. W. Janson, *History of Art, Third Edition; Revised and Expanded by Anthony F. Janson, New York, 1986.*

- Adriano Alpago Novello, Giulio Jeni, Agopik Manukian, Alberto Pansa, Gabriella Uluhogian, B. Levon Zakian, *The Armenians, 2000 years of Art and Architecture, Paris, 1995.*

- Stefano Trucco (Chairman), *Text of the powerpoint presentation, restoration works of the Church of the Holy Sepulcher's floor August 4th, 2022 + maps.*

- Dr. K. C. Lampropoulos, Dr. E. T. Delegou, PHD Candidate M. Apostolopoulou, PHD Candidate Em. Alexakis, NTUA. *Third Progress Report on the scientific supervision, monitoring and decision making for the project for the conservation, reinforcement and repair interventions for the rehabilitation of the Holy Aedicule of the Holy Sepulchre in the holy church of Resurrection in Jerusalem, National Technical University of Athens and the Jerusalem Patriarchate, after the initiative of his Beatitude, Patriarch of Jerusalem, Theophilos III , according to the Common Agreement of the 3 Christian Communities. Framework Agreement (29.06.2016) between the National Technical University of Athens and the Jerusalem Patriarchate, after the initiative of his Beatitude, Patriarch of Jerusalem, Theophilos III , according to the Common Agreement of the 3 Christian Communities.*

- Scientific coordinator: Prof. A. Moropoulou, *Final Report Presentation; Integrated Diagnostic Research Project and strategic Planning for materials, interventions conservation and rehabilitation of the Holy Aedicule of the Holy Sepulchre in the holy church of Resurrection in Jerusalem, 27 January 2016, Consulate General of Greece in Jerusalem, 19 February 2016, Greek-Orthodox Patriarchate of Jerusalem, 8 March 2016, Zappeion Hall, Athens, (2 copies).*

9. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբաններէն՝ Հոգեշնորհ Տ. Շնորհք Աբղ. Պալոյեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.

- Կարինէ Մոսիկեան, Նեմեսիոս Եմեսացոյ Յաղագս Բնութեան մարդոյ, Երեւան, 2019:

10. Սիրվարդ Մալխասեան Կիւլպէնկեան Մատենադարանիս կը նուիրէ իր հեղինակած. Աւետիք Պատրիարքի Խորհրդաւոր կեանքը Պոլսո Պատրիարքութենէն Պատիւի Բանտ, Ստանպուլ, 2024 զիրքը:

11. Սրբոց Յակոբեանց Միաբաններէն՝ Գերաշնորհ Տ. Կորիւն Եպս. Բաղդասարեան կը նուիրէ 4 հայերէն, 7 օտարալեզու գրքեր, 2 անգլերէն լեզուով էսսէյներ եւ 8 միաւոր ամսաթերթ.

• Ամսաթերթ.

- «Կամար», Գրականութեան եւ գեղարուեստի անկախ պարբերաթերթ, Թիւ 29, 2018:

- *The National Geographic Magazine on Armenia and Armenians 1915-1919, Yerevan, 2014.*

- AGBU, *Armenian General Benevolent Union (Exclusive), Jerusalem: Reclaiming Our inheritance (Armenian presence in Jerusalem), December, 2018, New York.*

- *The Journal of the Moscow Patriarchate, 1978, No. 11*

- *Etudes Arméniennes Contemporaines, 2017, December, No 10.*

The Massacres of the Hamidian Period: Global Narratives and local Approaches, Edited by Boris Adjemian and Mikael Nichanian.

- *Bulletin of the Jerusalem Chamber of Commerce, April, 1977, (English and Hebrew).*

- *Al-Liqa` Journal, Volume 35, December, 2010.*

A semi-annual Palestinian review dedicated to the study of Christianity and local theology, Islam, Christian- Muslim relations, interfaith dialogue in Palestinian context and cultural, historical, political and social issues.

- *This Week in Palestine, The treasures of the Nativity, Special issue 2019 - 2020, Betlehem*

• Գիրք

- Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Աշճեան, Հորիզոն յաւելուած, Ուխտաւորի Նօթեր, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչէն Հրայր Դժողք, Երեւան ...

- Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, *The status Quo in the holy places, Գոյավիճակը Սրբավայրերուն մէջ + Բեթղէհէմի ծննդեան Եկեղեցին, Երուսաղէմ, 2009, (2 օրինակ):*

- Վաղարշակ Սրկ. Սերովբեան, Վերջին օծում եւ Թաղման կարգ Երանաշնորհ Տէր Մեսրոպ Բ. Պատրիարքի (21.11.1998 - 08.03.2019), Ստանպուլ, 2019:

- Մաղաքիա Արքեպս. Օրմանեան, Երուսաղէմի Պարտքին Լուսաբանութիւնը, 1914

- Ara Papian, *Hayrenatirutyun - Reclaiming The Homeland - Legal bases for the Armenian claims and related issues (collected articles), Yerevan, 2014.*

• Էսսէյ

- Dina Blokland. *The Gospel according to Matthew in the translation of Domenico of Jerusalem, a Jew who became a Christian, ; Thesis submitted for the degree of doctor of philosophy, Hebrew University of Jerusalem, 2016 (2 books)*

- *Memory in the shadow of Genocide: The Memory of Armenian Genocide in the Armenian Community of Jerusalem, Essay for the degree of Doctor of Philosophy (in Hebrew and English) By Yona Weitz (יוֹנָה וֵיטִץ), Hebrew University in Jerusalem, 2010.*

• Գրքոյկ

- *Documents of the Armenian Genocide, Series No. 1, Armenian Genocide council, Jerusalem, 1995. (3 copies)*

- Akram Aylisli, *Stone Dreams, Yerevan, 2016.*

- Hagop Nersoyan, *The Christology of the Armenian Orthodox Church, Sts. James, Jerusalem, 2001.*

- Hagop Nersoyan and Archbishop Tiran Nersoyan, *The Christology of the Armenian Orthodox Church, Sts. James, Jerusalem, 2004.*

- *Catalogue of Books of st. James Printing Press, Sts. James, Jerusalem, 1994.*

- *Calendar of Religious Ceremonies, March 19th - May 1st, Sts. James, Jerusalem, 2016.*

12. Սրբոց Յակոբեանց երէցագոյն միաբաններէն Հոգեշնորհ Տ. Գեղամ Ծ. Վրդ. Զաքարեան Մատենադարանիս կը նուիրէ 17 գիրք, 1 գրքոյկ եւ 33 «Սիոն» ամսագիր.

- Վարուժան Արք. (Աղեղնաւոր), Ես այս գիշեր (2018):

- Վարուժան Արք. (Աղեղնաւոր), Ես այս գիշեր 2, Արցախի վերքը (2021):
- Վարուժան Արք. (Աղեղնաւոր), Ես այս գիշեր 3, Հոգեւոր Կիլիկիան (2021):
- Պատմութիւն Հին Կտակարանի, Դ. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1896:
- Ս. Յարութեան տաճարի արձանագրութիւններ, Երուսաղէմ, 2001:
- Ս. Յարութեան տաճարի շաբաթական թափօրաց տետրակ, Ե. տպագրութիւն, Երուսաղէմ, 1994:
- Վաղարշակ Սրկ. Սերովբեան, Անդրանիկ Կոնդակներ Սահմանադրական շրջանի Պատրիարքներու, Ստանպուլ, 2013:
- Կանոն Միաբանական ուխտին Առաքելական Աթոռոյ Սրբոց Յակովբեանց ի Սուրբ Երուսաղէմ, 1888, Վերստին տպագրեալ 1939:
- Շնորհք Պատրիարք Գալուստեան, Մեծ Պահքի Կիրակիներու ոսկի շղթան, Խմբ. Դոկտ. Զաւէն Ա. Քհնյ Արզումանեան, Հայերէն եւ անգլերէն, Պըրպէնք, 2015:
- Շնորհք Պատրիարք Գալուստեան, Եօթը պատգամներ Եօթը եկեղեցիներու, Հայերէն եւ անգլերէն, Պըրպէնք, 2015:
- Սարկաւագաց Միութիւն, Արձանագրութիւնք, Երուսաղէմ, 2002:
- Հայ Ուխտաւոր, (Պատկերազարդ ուղեցոյց Սուրբ Տեղաց), Երուսաղէմ, 1991:
- Գառնիկ Գէոգեան, Չնքուշապատում, Առաջին հատոր, Երուսաղէմ, 1970:
- Ներսէս Աբղ. Ալոյեան, Օրագրութիւն Սուրբ Տեղեաց՝ ձեռամբ Կիւրեղ Եպս. Գաբրիէանի, Երուսաղէմ, 2016:
- Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան, Յիշատակարանք Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի, Երուսաղէմ, 2008:
- Ստեփան Տէր Վարդանեան, Հայերէն JOKE-եր, ԱՄՆ, 1999.
- Archimandrite Thaddaeus Zirekians, Reflections on the twelve Clauses of the Instruction from the “Canon of Baptism for adult catechumens”, Jerusalem, 2012.
- Othman Saleh, Armenian Community in Jerusalem, In Arabic language, 2018.

13. Սաղիմաբնակ Տիար Գէորգ Հինդլեան Մատենադարանի կը նուիրէ.

- הירא וב בהו / Zahav Ben Arie, ירתסמ / Mysteries of the Caucasus past, ילויט / היגרואיגו הינמראל חורו תוברת / Cultural and spiritual trips to Armenia and Georgia, לארשי 2020 / Israel 2020.

- Regine Dhoquois-Cohen, Shlomo Elbaz, Georeges Hintlian, Jerusalem, Ville Ouverte, Jerusalem, open city (French language) France, Paris 1997.

14. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարանէն շնորհակալութեամբ ստացած ենք.

- Վարդան Դեւրիկեան, Սրբալույս Միւռոն, Ս. Էջմիածին, 2023, (2 օրինակ):
- Զաքարիա Մ. Վրդ. Բաղումեան, Սրբալույս Միւռոն, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Զաքարիա Մ. Վրդ. Բաղումեան, Կնքահայրութեան դերն ու նշանակութիւնը, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Զաքարիա Մ. Վրդ. Բաղումեան, Մանկամկրտություն, Ս. Էջմիածին, 2024:

- Յուլակ Յարութիւնեան, Մոմավառութիւն, Ս. Էջմիածին, 2024, (2 օրինակ):
- Շահէ Ծ. Վրդ. Անանեան, Մարդն Աստծոյ առաջ. աղօթքի նշանակութիւնը Քրիստոնեայի կեանքում, Ս. Էջմիածին, 2023:
- Մանաւազդ Սրկ. Մկրտչեան, Ազոնցեան մտածումներ, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Հեղինէ Մկրտչեան, Առաջին անգամ Հայ եկեղեցում, Ս. Էջմիածին, 2024, (2 օրինակ):
- Յարութիւն Վրդ. Տամատեան, Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան վանական - դպրեվանական կեանքը, Ս. Էջմիածին, 2023, (2 օրինակ):
- Յակոբ Քէօսէեան, Հայ մատենագիրները Սուրբ Պսակի խորհրդի մասին (Ե.-ԺԸ. դարեր), Ս. Էջմիածին, 2022:
- Մաշտոց յորում աւանդին Սրբազան արարողութիւնը ազգիս ըստ Սահմանադրութեան Սուրբ Եկեղեցւոյ Հայոց, Զ հրատարակութիւն, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Մարինէ Տիգրանեան, Արցախի Քրիստոնէական Ժառանգութեան ոչնչացման եւ բռնուրացման Ազրբեջանական քաղաքականութիւնը, Ս. Էջմիածին, 2023:
- Արամայիս Սրկ. Ազիզեան, Միւռնօրհնութիւնը Հայոց Եկեղեցում, Ծիսապատմական քննութիւն, Ս. Էջմիածին, 2023:
- Իսահակ Վրդ. Պօղոսեան, Հայրապետը (Ներսէս Շնորհալի), Ս. Էջմիածին, 2023:
- Շահէ Ծ. Վրդ. Անանեան, Ինգա Յարութիւնեան, Տիգրան Դովլաթեան, Քրիստոնէական հոգեխնամութիւն եւ հոգեթերապիա, Տեսական եւ գործնական ուղեցոյց, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Մովսէս Վարդապետ Սարգսեան, Արդարացի պատերազմի տեսութիւնը, Բ. հրատարակութիւն, Ս. Էջմիածին, 2023:
- Գ. Յարութիւնեան, Ա. Մովսիսեան, Տ. Արարատ Քհնյ Պօղոսեան (խմբագիրներ, Սահմանադրական մշակոյթի արժէքանական ակունքները Հայ ժողովրդի հազարամեայ տարեգրութեան ծալքերում, Երկրորդ վերանայում, լրացում հրատարակութիւն, Ս. Էջմիածին 2023, (2 օրինակ):
- Ա. Ա. Մալխասեան, Ն. Մ Մարտիրոսեան, Ա. Ռ. Ասատրեան, Լ. Գ. Ստեփանեան, Յուցակ կաթողիկոսական դիւանի, Մաշտոցի անուան Մատենադարանի արխիւի, Հատոր Ա., Վաւերագիրք 1-413, (թղթապանակք 1-7), Ս. Էջմիածին, 2023, (2 օրինակ):
- Վալերի Գ. Թունեան / Валери Г. Тунян, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւն 1799-1809 թթ., Католикопат всех Армян 1799-1809 (ռուսերէն), Ս. Էջմիածին, 2022:
- Սուրբ Էջմիածինը գրքի հանգրուան, Զեկոյցների ժողովածոյ, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Վաչագան Գրիգորեան, 20-րդ դարի Հայ գրականութեան պատմութիւն, Ս. Էջմիածին, 2024:
- Գոհար Աւագեան, Գարեգին Ա. Յովսէփեան, Փաստաթղթերի եւ նիւթերի ժողովածոյ, Հատոր Գ., Ս. Էջմիածին 2023
- Մեսրոպ Վարդապետ Պարսամեան, Լինել Աստուած, Մարդու աստուածացման եռաստիճան ճանապարհն ըստ Ներսէս Շնորհալու վարդապետութեան / Բ. հրատարակութիւն, Ս. Էջմիածին, 2023:
- «Քրիստոնեայ Հայաստան», Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի կրօնական, մշակութա-

յին, լրատուական երկշաբաթաթերթ, Հոկտեմբեր 2023 - Յունիս 2024:

- «Էջմիածին» ամսագիր, 2022 յաւելուած, 2023 (Դ) - 2024 (Դ):

15. Երեւանէն Տիար Կարէն Բարսեղեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.

- Սամուէլ Կարապետեան, Եղեռն՝ Եղեռնից յետոյ, (հայերէն, ռուսերէն, անգլերէն), Պատկերազարդ, Առաջին հատոր, Երեւան, 2015:

16. Երեւանէն Տիար Արսէն Ճանիկեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.

- Աւետարան Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննոս՝ թարգմանուած յունարէն բնագրէ, Թիֆլիս, 1916:

17. Տիար Արմէն Մալխասեան կը նուիրէ իր հեղինակած «Հայկական կազմարարական դպրոցները եւ Մատենադարանի հայերէն ձեռագրերի կազմերի արձանագրութիւնները» գիրքը, Երեւան, 2022:

18. Ամենապատիւ Տ. Նուրհան Պատրիարք Մանուկեան Մատենադարանիս կը նուիրէ.

- Լուսինէ Սահակեան, Անի Սարգսեան, Անի Ոսկանեան, Հայկական Հարցի եւ Հայոց Ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեան Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան, Հատոր Ա., Երեւան, 2024:

19. Երեւանէն Տիկին Լուսինէ Սահակեան Մատենադարանիս կը նուիրէ իր եւ Անի Ոսկանեանի, Անի Սարգսեանի համահեղինակութեամբ լոյս տեսած «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեան, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան, Հատոր Ա., Երեւան, 2024, (2 օրինակ):

ԱՆՆԱ ԿԷՃԷՔՈՒՇԵԱՆ

Գրադարանավարուհի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

ՅՕԴՈՒԱԾԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

«Սիոն» կրօնական, գրական, բանասիրական հանդեսը հիմնադրվել է 1866-ին, պաշտոնաթերթն է երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքութեան եւ լոյս կ'ընծայուի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն:

«Սիոն» կրօնական, գրական, բանասիրական նիւթերէ զատ, կ'ընդգրկէ նաեւ պատմական, եկեղեցական, լեզուական եւ հայ արուեստի վերաբերեալ ուսումնասիրութիւններ եւ այլ բնոյթով նիւթեր:

Յօդուածներու հիմնական լեզուն հայերէնն է, կ'ընդունուին նաեւ անգլերէնով յօդուածներ, նախընտրաբար 8-15 համակարգչային շարուածքով լման էջ՝ Word միջավայրին մէջ, երկու կողմերէն հաւասարեցուած, առանց տողադարձերու, ծաւալը՝ A4 ֆորմատի, տառատեսակը՝ Arian Grqi, տառաշափը՝ 12 pt, տողերու հեռաւորութիւնը՝ 1.15 pt:

Յղումները կը տրուին տողատակը՝ աճման կարգով, տառատեսակը՝ Arian Grqi, տառաշափը՝ 10 pt: Հայերէն յօդուածները «Սիոն»-ի մէջ կը հրատարակուին դասական հայերէն ուղղագրութեամբ: «Սիոն»-ին յանձնուած յօդուածները պէտք է ըլլան անտիպ:

Յօդուածին սկիզբը կը դրուի հեղինակի անունը, մականունը (զլխագիրներով), գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտօնը եւ ելեքտրոնային փոստի անուանումը:

Յօդուածագիրներու արտայայտած գաղափարներն ու կարծիքները պայման չէ որ համընկին «Սիոն»-ի խմբագրութեան տեսակէտին:

Մեր սրտագին բաղձանքն է որ «Սիոն» մուտք գործէ բոլոր հայ տուներէ ներս. Վստահ ենք թէ ամէն ընթերցող պիտի գտնէ անոր էջերուն մէջ գրութիւններ՝ որոնք համապատասխան ըլլան իր ճաշակին եւ նախասիրութեան:

Յօդուածներ եւ այլ թղթակցութիւններ, ուսումնասիրութիւններ պէտք է ուղարկուին «Սիոն»-ի հետեւեալ հասցէով.

E-mail: sionjournal@yahoo.com

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 2024 ՏԱՐԻՈՅ**ԱԶԳԱՅԻՆ***AGHAN VARTABED GOGCHYAN**Khach and its history*

122

ԱՆՏԻՊ**ԴՈԿՏ. ՍԵՒԱՆ ԿՍՐԿ. ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ***Տեղեկագրական անտիպ թղթածրար մը՝ Տիվրիկի վիճակի հայութեան մասին*

249

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ**ՆԵՐՍԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ***- Արա Ալոյեանի «Համանուագ ցաւի եւ յարութեան» պոէմը*

24

- Դաւաճանները Մերենցի պատմավէպերում

133

*- Գաղթականութեան վերաբերեալ Մերենցի մտքերը
եւ «Մշակ»ի արձագանգը*

277

ԷՄՄԱ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ*Միջտեքստային յղումները Մարկ Արէնի**«Ռեքուիէմ Յուդայի համար» վէպում*

29

ՍՈՒՍԱՆԵԱ ԱԳԱՄԵԱՆ, ՅԱՍՄԻԿ ԳԱԼՍՏԵԱՆ*Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս Սմբատեանցի (1833-1911)**բանասիրական վաստակը*

147

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ**ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ***Նոր տարի*

18

Ս. ՍԱՀԱԿԵԱՆ*Եղեւին (գրոյց)*

19

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆ*- Շնորհաւոր Նոր տարի*

22

- Տարեմուտի երեկոյին

23

ԵՂԻՎԱՐԴ*Գիւղ հայրենի*

127

ՋԱՀՐԱՏ*Երկու հատ մոմ*

128

ՎԱՐԴ ՇԻԿԱՏԵՐ*Յարաբերական*

129

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ*- Կը սիրէս զիս*

130

- Խաչը

131

ՌԱՓԱՅԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ*Աստուածածնի պատկերը*

132

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵԻԱԿ

- Նորօրեայ աղօթք	284
- Ջայնիւ երկրորդ առ Տէր կարդամ	285
- Բարեխօս եղիր իմ եւ իմ միջեւ	286
- Ընկածները	287
- Վարք մեծաց	288
- Անկեղծ ասած	289

ԳՐԱԿԱՆ**ՍԻՈՆ ԱՐԵՂԱՅ ԹԱՔՈՒՇԵԱՆ**

Խօսք հայ զինուորին	290
--------------------	-----

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ**ՎԱՐԴԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ**

Ճշմարտութեան իմաստասիրական ըմբռնումը	
Շ. Պէրպէրեանի արժէքաբանական հայեացքներում	292

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ**ՎԱՆՏԵՐ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ**

Լեզուի պատկերաւորման համակարգը.	
ոճագիտական քննութեան համառօտ պատմութիւն	34

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ**Ն.Ա.Մ.**

- Ամանորը	5
- Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր Ծննդեան պատգամը Բեթղէհէմի Սուրբ Այրէն	7

ՆԵՐՍԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

- Հոգեւոր հայրենիք	115
- «Ես եմ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք»	245
Մեծերը Աստուծոյ եւ Աստուածաշունչի մասին	10, 13, 28, 71, 121
Յօդուածագիրներու ուշադրութեան	114, 243, 381
Յանկ նիւթոյ 2024 տարւոյ	382

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ**ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԱԳԱՄԵԱՆ**

Մակար Եպիսկոպոս Բարխուդարեանցի կեանքն ու գործունէութիւնը (1832-1906)	157
---	-----

ԿՐՕՆԱԿԱՆ**NAVASART MARDOYAN**

- The historical and theological aspects of the flood (Last part)	41
- The historical context, nature, and main message of the Old Testament apocalyptic literature (The book of Daniel, Chapters 7-12)	162
- The date and the route of Exodus	168
- The theological understanding of the Armenian Apostolic and Orthodox Church concerning the Holy Spirit	301

REVD. DR. NERSESS NERSESSIAN

The juridicization of doctrine at the expense of the theological scholarship. The case of Mikayel Chamchian's "Sheild of faith" (Last part) 51

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԱՐԵՂԱՅ ԴԱՋԱՐԵԱՆ

- Աւետարան 2467/92 179

- Օրհնութեան կոնդակի Սրբոյ քաղաքէս Երուսաղէմէ
Տիրացու Գէորգի տաան ղուրուշ մոմագին նուիրատուութեան առիթով 186

ՅՈՒՆԵԼԵԱՆ

ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ԶԱՔԱՐԵԱՆ, ՍՏԵՕՊԱ ՊԵՏՈՅԵԱՆ

Հայագիտութեան անխոնջ հետազոտողը
(Ալպերթ Խառատեանի ծննդեան 85-ամեակի առթիւ) 189

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱԼՊԵՐԹ ԽԱՌԱՏԵԱՆ

Օսմանեան իշխանութիւնները եւ յոյն-հայկական բանավէճը
ըստ յունական սկզբնաղբիւրի (1720-1730-ական թթ.) 72

ԴՈԿՏ. ՍԵԿԱՆ ԿՍՐԿ. ՏԷՅԻՐՄԵՆՃԵԱՆ

Սրբոյ Յակոբեանց Միաբանութեան հարկը եղեռնին 84

AGHAN VARTABED GOGCHYAN

The role of the Soviet Union in the creation of the State of Israel 316

ՎԻՄԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԱԹԵՆԻԿ ԽՈՒՐՇՈՒԴԵԱՆ

Խոզնավարի յուշարձանները 93

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԳԷՈՐԳ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆ

Տարեկան տեղեկագիր Ժառանգաւորաց վարժարանի
եւ Ընծայարանի (2023-2024) 195

ԱՐՏԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԱՐԱՀԱՄԵԱՆ

Տարեկան տեղեկագիր Սրբոյ Թարգմանչաց
Երկրորդական վարժարանի (2023-2024) 200

ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՂՈՅԵԱՆ

Տեղեկագիր Պատանատեղի քարի եւ Սուրբ Յարութեան
Տաճարի մուտքի վայրերու պեղումներու մասին 204

ԲԱՐՍԵՂ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԳԱԼԷՄՏԵՐԵԱՆ

Տեղեկագիր Սրբոյ Յակոբեանց Մայր Տաճարի
մասնակի նորոգութեանց մասին (2015-2019) 212

ՆԵՐՍԵՃ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԼՈՅԵԱՆ

Տեղեկագիր Կիւլպէնկեան Մատենադարանի 2024 տարւոյ 368

ԱՆՆԱ ԿԷՃԷՔՈՒՇԵԱՆ

Ս. Աթոռոյս Կիւլպէնկեան Մատենադարանը շնորհակալութեամբ
ստացած է հետեւեալ գիրքերը 369

ՏԻՐՈՒՆԻ**ՆԵՐՍԵՇ ԱՔԵՂԱՅ ԱԼՈՅԵԱՆ**

Հանգիստ Տ. Արիս Արքեպիսկոպոս Շիրվանեանի (1934-2024) 111

ՔԱՐՈՋԻՕՍԱԿԱՆ

Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հօր քարոզը՝ խօսուած Ս. Յակոբեանց
Մայր Տաճարին մէջ, Մեծ Պահոց առաջին Հսկումին (21 Մարտ, 2024) 11

Ներսէ՛ Վրդ. Ալոյեանի քարոզը՝ խօսուած Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ,
Արտաքսման Կիրակիին (24 Մարտ, 2024) 14

Աղան Վարդապետ Գոգչեանի քարոզը՝ խօսուած Գալստեան Կիրակիին,
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ ի նոր Երուսաղէմ (21 Ապրիլ, 2024) 119

ՍՈՒՐԲ ԶԱԿՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ**ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅ**

- Հաղորդագրութիւն. Իսրայէլի ոստիկանութեան՝ Հայերուն
«Կողբում պարտէզ»էն ապօրինի տեղահանելու մասին 229

- Հաղորդագրութիւն. Հրդեհ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի
ձեռագրաց առժամեայ պահոցին մէջ 326

- Ձեռնագրութիւն կուսակրօն եւ ամուսնացեալ քահանայից 328

- Կենսագրութիւն Տ. Սերովբէ Աբեղայ Անտոնեանի 331

- Կենսագրութիւն Տ. Սիրոն Աբեղայ Թաքուշեանի 332

- Կենսագրութիւն Տ. Սուրէն Քահանայ Ղազարեանի 333

ՍՈՒՐԲ ԶԱԿՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ**ԱՅԼԵԻԱՅԼՔ****ՆԵՐՍԵՇ ԱՔԵՂԱՅ ԱԼՈՅԵԱՆ**

- Ս. Ծննդեան շնորհաւորական այցելութիւն
Երուսաղէմի Յունաց Պատրիարքարան 101

- Տարեմուտ 101

- Երուսաղէմի մէջ Ֆրանսայի նոր ընդհանուր հիւպատոսին
առաջին պաշտօնական այցը Սուրբ Յարութեան Տաճար 101

- Հայոց Սուրբ Ծնունդը Բեթղեհէմի մէջ 102

- Տարեկան ուխտագնացութիւն դէպի Յորդանան գետ,
այցելութիւն Երիքովի կառավարիչին 103

- Էքիւմենիք աղօթքներ Հայոց Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ
եւ Յոյն կաթողիկ Աւետման Եկեղեցւոյ մէջ 103

- Ժառանգաւորաց վարժարանի նոր ուսանողները
վերջապէս հասան Սուրբ Երկիր 104

- Սուրբ Պատարագ Սուրբ Թէոդորոս Եկեղեցւոյ մէջ 104

- Հայոց ցեղասպանութեան նուիրուած ոգեկոչման ցուցահանդէս
Հելէն եւ Էտուարտ Մարտիկեան թանգարանին մէջ 230

- Յիշատակ Սրբոց նահատակացն մերոց, որք կատարեցան
յընթացս Հայոց ցեղասպանութեան վասն հաւատոյ եւ հայրենեաց 230
- Երուսաղէմի Հայ Պատրիարք՝ Ամենապատիւ Տ. Նուրհան
Արքեպիսկոպոս Մանուկեան կը դատապարտէ Հայաստանի
Հանրապետութեան ոստիկանութեան ամօթալի վարմունքը
հանդէպ Ամենայն Հայոց Հայրապետի 231
- Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի Ամսվերջի հանդէս 232
- Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի 66-րդ շրջանաւարտից հանդէս 232
- Ուրարի տուչութիւն 233
- «Հայերը եւ Երուսաղէմը», ցուցահանդէս
նուիրուած Սաղիմահայութեան եւ Երուսաղէմի
Կիւլպէնկեան Մատենադարանին ի Լիզպոն, Փորթուկալ 233
- Լանջախաչ կրելու իրաւունք շնորհուեցաւ Արժանապատիւք
Տ. Տիրայր Քհնյ Յովակիմեանի եւ Տ. Տիգրան Քհնյ Ոսկանեանի 334
- Հոգեւոր պետերու հերթական այցը Սուրբ Յարութեան տաճարի
յատակի նորոգութեան վայր 334
- Տարեկան գիշերային ուխտագնացութիւն դէպի
Աստուածամօր Վերափոխման տաճար 334
- Երուսաղէմի պատրիարքները եւ եկեղեցիներու հոգեւոր պետերը
Սուրբ Երկրի ներկայ պատերազմն աւարտելու եւ խաղաղութիւն
վերահաստատելու վերաբերեալ հանդէս եկած են յայտարարութեամբ
(անգլերէն, արաբերէն) 335
- Վերամուտ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի
2024-2025 ուսումնական տարւոյ 338
- Վերամուտ Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի
2024-2025 ուսումնական տարւոյ 338
- Նորընծաներու Անդրանիկ Պատարագ ի Սուրբ Յակոբ 340
- Աղան Վարդապետ Գոգչեան իր Մագիստրոսի վկայականը
յանձնեց Նորին Ամենապատուութեան 340
- Ծնունդ Սուրբ Աստուածածնի, Հանրապետական մաղթանք
Հայաստանի Հանրապետութեան Անկախութեան 33-րդ տարեդարձին առիթով 341
- Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ միջեկեղեցական հանդիպում
Միւռոնօրհնութեան եւ Մայր Տաճարի վերածման առիթներով 341
- Նաւակատիք, Հայոց հինաւուրց Սրբալոյս Միւռոնով
վերածուեցաւ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարը 343
- Հայոց ցեղասպանութեան Սուրբ Նահատակներու բարեխօսական կարգ
ի Ծիծեռնակաբերդ եւ հոգեհանգստեան կարգ ի Եռաբլուր 344
- Օրհնութիւն 21-րդ դարու չորրորդ Միւռոնի,
որ կոչուեցաւ «Դրոշմ Ինքնութեան» 344

- Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամը Միւռնոնօրհնութեան արարողութեան առիթով	346
- Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի վերածում եւ Հայրապետական Սուրբ Պատարագ	349
- Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամը Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարի վերածման առիթով	350
- Սրբալոյս Միւռնոնի բաշխում ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին	352
- Համերգ նուիրուած աշխարհահռչակ Շանսոնիէ՝ Շարլ Ազնաւուրի ծննդեան 100-ամեակին	353
- Պատրիարքութեան Կիւպէնկեան Մատենադարանի տեսուչն այցելեց Հայաստանի Ազգային գրադարան եւ Գրատպութեան թանգարան	353
- «Շնորհի Լոյսը» խորագիրով ցուցահանդէս Պատրիարքութեանս Հելէն եւ էտուարտ Մարտիկեան թանգարանին մէջ	354
- Ուխտագնացութիւն դէպի Փիլիպպոսի աղբիւր-սրբավայր	355
- Շնորհանդէս «Հայկական հարցի եւ Հայոց ցեղասպանութեան արխիւի տեղեկագիր մատեանի, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարան» Ա. հատորի	355
- Իսրայէլի մէջ կրօնական առաջնորդներու խորհուրդի 13-րդ համագումար Երուսաղէմի մէջ	358
- Պաշտօնականք	110, 241, 364
ՍԵՒԱՆ ԱՐՔ. ՂԱՐԻՊԵԱՆ Բարեպաշտական նուէրներ 2024 տարւոյ	367
ԳՐԻԳՈՐ ՍՐԿ. ԹԱՔՈՒՇԵԱՆ Եկեղեցականք - Բեմականք	106, 235, 359

Հոգևոր պետերու հերթական այցը
Սուրբ Յարութեան տանաւի յատակի նորոգութեան վայր

Տարեկան գիշերային ուխտագնացութիւն
դէպի Աստուածածնայ Վերափոխման տանաւ

Վերամուտ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի 2024-2025 ուսումնական տարւոյ

Վերամուտ Ժառանգատուրաց վարժարանի եւ Ընծայարանի 2024-2025 ուսումնական տարւոյ

Քահանայական ձեռնադրության կոչում Բարեշնորհ
Գեորգ Սրկ. Անտոնեանի, Գրիգոր Սրկ. Թաֆուշեանի եւ Աշոտ Սրկ. Ղազարեանի

Հրաժարում աշխարհէն Բարեշնորհ
Գեորգ Սրկ. Անտոնեանի, Գրիգոր Սրկ. Թաֆուշեանի եւ Աշոտ Սրկ. Ղազարեանի

Լուսարարապետ Տ. Սեան Արք. Դարիպեան կը յեղու Ս. Միտոնը ընդունարանի մէջ,
որմէ պիտի օծէր ճակատը, աչ եւ ձախ ձեռքերը նորընծաներուն

Ձեռնադրիչ Տ. Սեան Արք. Դարիպեան եւ իր ձեռասունները. Նորոծեալ Տ. Սերովբէ Աբղ.
Անտոնեան, Տ. Սիոն Աբղ. Թափուշեան եւ Տ. Սուրէն Քենյ Դազարեան

Անդրանիկ Պատարագներէն յետոյ Նորնձանները այցելեցին Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօրը. Զախէն աջ՝ Տ. Սիոն Արդ. Թափուշեան, Տ. Սերովբէ Արդ. Անտոնեան, Պատրիարք Սրբազան, Տ. Սուրէն Քինյ Ղազարեան եւ Նորնձաններու ուսուցիչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Արդեան

Ծնունդ Սուրբ Աստուածածնի
Պատարագիչ՝ Տ. Թէոդորոս Եպս. Զափարեան

Հանրապետական Մաղթան Հայաստանի Հանրապետության Անկախության 33-րդ
տարեդարձին առիթով Ս. Աստուածածնայ տանարին մէջ:
Հանդիսապետ՝ Տ. Թեոդորոս եպս. Զափարեանի

Տօն Վերացման Սրբոյ խաչին
Պատարագիչ՝ Տ. Կորիւն եպս. Բաղդասարեան

Խաչվերացի մեծահանդես «Անդաստան»:
Հանդիսապետ՝ Տ. Սեւան Արք. Ղարիպեան

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ միջեկեղեցական հանդիպում Միտոնօրհնութեան եւ Մայր Տանարի
վերածման առիթներով: Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան պատուիրակ՝
Գերաշնորհ Տ. Թէոդորոս եպս. Զափարեան

Օրհնութիւն 21-րդ դարու չորրորդ Միտոնի, որ կոչուեցաւ «Դրոշմ Ինքնութեան», ձեռամբ՝
Ն.Ա.Օ.Տ.Տ Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի

Սրբալոյս Միտոնի բաշխում ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին

Ի պատիւ Սուրբ Երկրի Պատրիարքներու տրուած ընթրիք Ֆրանսայի Ընդհանուր Հիւպատոս՝ Տիար Նիկոլաս Գասիանիդէսի կողմէ, Ֆրանսական հիւպատոսարանին մէջ

Ս. Ծննդեան շնորհատուութիւններ Լատինաց Պատրիարքին եւ Միաբանութեան

«ՍԻՈՆ»Ի ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Բաժանորդագրության համար հաճեցե՞ք ներքևի կտրոնը յստակ եւ գլխագիր տառերով ամբողջացնել եւ ղրկել մեր E-mail: sionjournal@yahoo.com հասցեին:

ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

Անուն, Մականուն. _____

Տիտղոս. _____

Կազմակերպություն. _____

Հասցե. _____

Կաթեջ. _____ E-mail address _____

Տարեկան բաժանորդագրություն՝ \$150 USD

NOTICE TO SUBSCRIBERS

To ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance as soon as possible. You can also write to our E-mail: sionjournal@yahoo.com.

Name, Surname. _____

Title. _____

Organization. _____

Address. _____

Annual Subscribtion \$ 150 USD

Send your checks to: Armenian Patriarchate of Jerusalem P.O.Box 14235 Jerusalem, Israel

Tel: +972 (0)2-6282331

E-mail: sionjournal@yahoo.com

